

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİNE FENOMENOLOJİK
YAKLAŞIM: TÜRKİYE'DEKİ GÖRME VE
ORTOPEDİK ENGELLİ ÇEVİRMENLERİN MESLEKİ
ALANDAKİ KONUMU**

**BURCU TAŞKIN
13726003**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. EMİNE BOGENÇ DEMİREL**

**İSTANBUL
2020**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİNE FENOMENOLOJİK
YAKLAŞIM: TÜRKİYE’DEKİ GÖRME VE
ORTOPEDİK ENGELLİ ÇEVİRMENLERİN
MESLEKİ ALANDAKİ KONUMU**

**BURCU TAŞKIN
13726003**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. EMİNE BOGENÇ DEMİREL**

**İSTANBUL
2020**

ÖZ

ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİNE FENOMENOLOJİK YAKLAŞIM: TÜRKİYE’DEKİ GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ ÇEVİRMENLERİN MESLEKİ ALANDAKİ KONUMU

Burcu Taşkın

Haziran, 2020

Bourdieu Sosyolojisi toplumdaki dezavantajlı ve savunmasız grupları özellikle konu edindiği için, Türkiye’deki engelli çevirmenlerin mesleki alanda nasıl konum aldıkları ve konumlandırıldıklarını inceleyen bu çalışmanın yöntemsel çerçevesi, Bourdieucü Çeviri Sosyolojisi üzerine kurulmuştur. Bu amaçla, engellilik olgusu ile ilgili kuramsal ve uygulamalı çalışmalarla kanun yapıcıların kararlarını etkilemeye çalışan Engellilik Araştırmaları adlı yeni akademik disipline ilişkin alanyazın ele alınmıştır. Çeviri Sosyolojisinin ilişkisel doğası sayesinde Engellilik Araştırmalarının kuram ve kavramları; dolayısıyla da engelli çevirmenlere yönelik çalışmalar, Çeviribilimin kapsamına girebilmiştir. Bourdieu Sosyolojisi kuramdan ziyade pratiğe odaklandığından, bu çalışmada dördü görme ve biri ortopedik engelli olmak üzere beş engelli çevirmen ile fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Temmuz 2018 – Şubat 2019 arasında gerçekleştirilen bu görüşmelerin çevriyazılarının incelenmesi sonucunda üç ana tema elde edilmiştir: (1) *Engellilik, Aile ve Toplum* başlıklı ana temada katılımcıların engellilik olgusuna yaklaşımları ve engellilik tanımları ile aile ve toplumla olan ilişkileri; (2) *Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları* başlıklı ana temada katılımcıların bu kurum ve kuruluşlar lehine ve aleyhine aldıkları konumlar; (3) *Çevirmenlik ve Çeviri Eğitimi* başlıklı ana temada ise katılımcıların çevirmen olarak mesleklerini icra ederken veya üniversitelerin Çeviribilim bölümlerinde eğitim alırken yaşadıkları deneyimler ele alınmıştır. Tez çalışmasının sonucunda Türkiye’deki engelli çevirmenlere yönelik hem mesleki alanda hem de üniversite eğitimi sırasında ayrımcılığın olduğu ortaya çıkmıştır. Yine bu çalışma kapsamında engelli çevirmenlerin ve çeviri öğrencilerinin sorunlarına Bourdieucü Çeviri Sosyolojisi odağında birtakım çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Sosyolojisi, Bourdieu Sosyolojisi, Engellilik Araştırmaları, Engelli Çevirmenler, Fenomenolojik Yaklaşım, Düşünümsellik

ABSTRACT

A PHENOMENOLOGICAL APPROACH TO THE SOCIOLOGY OF TRANSLATION: THE POSITION OF TRANSLATORS WITH VISUAL AND ORTHOPEDIC DISABILITIES IN THE PROFESSIONAL FIELD IN TURKEY

Burcu Taşkın

June, 2020

As Bourdieusian Sociology attributes specific attention to the disadvantaged and vulnerable groups in society, the methodological framework of this study is built upon Bourdieusian Sociology of Translation, sustaining a solid ground to investigate how translators with disabilities in Turkey take their position within the professional field. To this end, it is preliminary to look into the literature of Disability Studies, an emerging academic field which addresses the phenomenon of disability and impairment, striving at the same time to promote and improve the social status of the persons with disabilities and impairments by influencing policy-makers with theoretical and field work. The relational nature of the Sociology of Translation makes it possible to enfold the concepts and theories of Disability Studies and thus study translators with disabilities. As Bourdieusian Sociology focuses mainly on the practice rather than the theory, this study is conducted with four translators with visual impairment and one translator with orthopedic impairment with a phenomenological qualitative method. Accordingly, semi-structured face-to-face in-depth interviews were held with each of the participants from July 2018 to February 2019. Consequently, three main themes have been identified: (1) *Disability, Family and Society* is related to the definitions of disability and impairment, as well as the familial and social relations of the participants. (2) *Non-Governmental Organizations and Public Institutions* concerns the position of the participants within or against these institutions. Finally, (3) *Translatorship and Translator Training* involves the experiences of participants while performing their profession as translators or during their training at the Translation and Interpreting departments of universities in Turkey. As a result, it can be claimed that in Turkey, translators, and translation students with disabilities face discrimination in both the professional field and the university. Furthermore, the conclusion part of this study also proposes solutions to these problems in the framework of Bourdieusian Sociology of Translation.

Key Words: The Sociology of Translation, Bourdieusian Sociology, Disability Studies, Translators with Disabilities, Phenomenological Approach, Reflexivity

ÖN SÖZ

Elinizde tuttuğunuz bu tez çalışması, bir sabah doktora dersine giderken ayağımın çukura takılıp kırılması ile başladı. Yardıma ve bakıma ihtiyaç duyduğum birkaç haftadan sonra engelli çevirmenlere ilişkin bir çalışma yapmak istediğimi hocam Prof. Dr. Emine BOGENÇ DEMİREL'e bildirdiğimde aklımda yalnızca bir makale vardı. Bu konuyu tezimde çalışmam için beni yönlendiren ve her aşamada akademik ve manevi desteğini esirgemeyen, yolumdan dönmemem için saatlerce telefonda dil döken danışman hocam Prof. Dr. Emine BOGENÇ DEMİREL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme jürisinde yer alan Prof. Dr. Füsün ATASEVEN ve Dr. Öğr. Üyesi Sinem CANIM ALKAN'a; ayrıca Prof. Dr. Betül PARLAK'a değerli emekleri için teşekkür ederim.

Erasmus+ Öğrenim Hareketliliği ile 2016-2017 Bahar Dönemi'nde gittiğim Università del Salento Çeviribilim bölümünde deneyimlerinden faydalandığım Prof. Dr. David KATAN'a; araştırmamın tasarımı sırasında kaybolduğum yerde bana yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Adem BAŞPINAR ve Dr. Öğr. Üyesi Duygu ÇURUM DUMAN'a; tezimi baştan sonra okuyarak değerli yorumlarını ve eleştirilerini esirgemeyen Öğr. Gör. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmasına katılarak kıymetli deneyimlerini benimle paylaşan; azimli ve kararlı duruşları ile bana örnek olan katılımcılar DY, ZT, HK, İÇ ve BB'ye minnettarım. Bu tezin ve ilgili yayınların onlarsız gerçekleşmesi düşünülemez.

Çalışma sürecinde her zaman yanımda olan, gece gündüz manevi desteğini esirgemeyen arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Esra BOZKANAT CERGİBOZAN'a; şimdi ve daima, sonsuz sevgi ve sarsılmaz güvenleri ile beni kucaklayan ailem Hasan TAŞKIN ve Füsün TAŞKIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul; Haziran, 2020

Burcu TAŞKIN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA ENGELLİK ARAŞTIRMALARI	8
2.1. Türkçe ve İngilizcede Engellilik Tanımları	8
2.1.1. Engellilik Türleri.....	8
2.1.1.1. Bedensel (Ortopedik) Engelli.....	9
2.1.1.2. Görme Engelli	9
2.1.1.3. İşitme Engelli	10
2.1.1.4. Konuşma Engelli.....	10
2.1.1.5. Zihinsel Engelli	10
2.1.1.6. Ruhsal Engelli	11
2.1.1.7. Süreğen Hastalar	11
2.1.2. Engelliliğe İlişkin Kavram ve İfadelerin Kullanımı	13
2.1.3. Saad Z. Nagi’nin Engelliliğe İlişkin Tanımları.....	16
2.1.4. Dünya Sağlık Örgütü’nün Engelliliğe İlişkin Tanımları	17
2.1.4.1. ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps)	18
2.1.4.2. ICIDH-2 veya ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health)	19
2.1.5. Engelliliğe İlişkin Diğer Uluslararası Tanımlar	23
2.1.5.1. Birleşmiş Milletler’in Engellilik Tanımları	23
2.1.5.2. Uluslararası Çalışma Örgütü Engellilik Tanımı.....	24
2.1.5.3. Avrupa Birliği Engellilik Tanımı	25
2.2. Engellilik Araştırmalarında Kuramsal Arayışlar	25
2.2.1. Tarihte Engellilik Algısı.....	25
2.2.2. Engellilik Modelleri	29
2.2.2.1. Bireyci Tıbbi Model.....	29
2.2.2.2. Goffman ve Stigma	30
2.2.2.3. Sosyal Model.....	31
2.2.2.4. Engellilik Araştırmalarında Yeni Modellere Doğru	35
2.3. Değerlendirme.....	37
3. YÖNTEMSEL YAKLAŞIM: ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ VE BOURDIEU KAVRAMLARI	40

3.1. Çeviri Sosyolojisine Tarihsel Haritalama	40
3.2. Çeviri Sosyolojisi ve Bourdieu Kavramlarının İlişkiseliliği	46
3.3. Çeviri Sosyolojisi Odağında Türkiye’deki Engellilik Olgusu	60
3.3.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri	63
3.3.2. Türkiye’de Engellilere Yönelik Politikalar	68
3.3.2.1. <i>Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz?</i> (2013) Rapor Bulguları	72
3.3.2.2. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 yılı Faaliyet Raporu Bulguları	74
3.3.3. Engelli Bireyler ve Çalışma Hayatı	84
3.3.3.1. Almanya’da Engelli Bireylere İlişkin Uygulamalar	93
3.3.3.2. İngiltere’de Engelli Bireylere İlişkin Uygulamalar	95
3.3.3.3. Amerika Birleşik Devletleri’nde Engelli Bireylere İlişkin Uygulamalar	96
3.4. Dünyada ve Türkiye’de Engelli Çevirmenler Üzerine Alanyazın	98
3.4.1. Görme Engelli Çevirmenler Üzerine Alanyazın	98
3.4.2. Ortopedik Engelli Çevirmenler Üzerine Alanyazın	107
3.5. Değerlendirme	109
4. TÜRKİYE’DEKİ GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ ÇEVİRMENLER ÜZERİNE SAHA ÇALIŞMASI	114
4.1. Araştırmaya Katılan Engelli Çevirmenler ve Fenomenolojik Nitel Yaklaşım	114
4.2. Verilerin Elde Edilen Ortak Temalara Göre Değerlendirilmesi	118
4.2.1. Engellilik, Aile ve Toplum	118
4.2.1.1. Engellilik Tanımları	119
4.2.1.2. Engellilik ve Aile	121
4.2.1.3. Engellilik ve Toplum	124
4.2.1.4. Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımı	128
4.2.2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları	130
4.2.2.1. Engellilik ve Sivil Toplum Kuruluşları	131
4.2.2.2. Engellilik ve Kamu Kurumları	133
4.2.3. Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi	139
4.2.3.1. Engellilik ve Çevirmenlik Mesleği	139
4.2.3.2. Engellilik ve Çeviri Eğitimi	150
4.3. Araştırmanın Özdüşünsel Olarak Değerlendirilmesi	158
4.3.1. Araştırma Güncesi	162
4.3.1.1. DY-24.07.2018, Ankara	162
4.3.1.2. ZT-25.07.2018, Ankara	163
4.3.1.3. HK-26.07.2018, Ankara	164
4.3.1.4. İÇ-15.09.2018, İstanbul	166
4.3.1.5. BB-21.01.2019, Ankara	167
4.4. Değerlendirme	169
5. SONUÇ	172
KAYNAKÇA	184

EKLER..... 194

Ek 1. Görüşme Soru Formu	194
Ek 2. Onay Formu	196
Ek 3. Çevirmen Canan Kim ile Söyleşi (Haziran 2014)	197
Ek 4. Çevirmen Canan Kim ile Söyleşi (Mart 2016)	200
Ek. 5 Çevirmen Maria Biffi ile Söyleşi (Ekim 2017)	201
Ek 6. Görüşmelerin Çevriyazıları	202
Ek 6.1. DY ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı.....	202
Ek 6.2. ZT ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı.....	207
Ek 6.3. HK ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı.....	213
Ek 6.4. İÇ ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı.....	220
Ek 6.5. BB ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı	227

ÖZ GEÇMİŞ..... 234

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Engelli Bireylerin Eğitim Durumları	1
Tablo 2:	Engel Gruplarının Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı, 2016	12
Tablo 3:	Seyyar'ın Özürlülük ve Engellilik Kavramları	15
Tablo 4:	ICF'ye Genel Bakış	22
Tablo 5:	Bireysel Tıbbi Model ve Sosyal Modelin Karşılaştırılması	33
Tablo 6:	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bütçesi	80
Tablo 7:	Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri 2018 Bütçesi	81
Tablo 8:	Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin ve Yararlanan Engelli Bireylerin Sayıları	82
Tablo 9:	Engelli İstihdamına Yönelik Veriler	83
Tablo 10:	Engellilik Modellerine göre Tanımlamalar	86
Tablo 11:	Engellilerin Dış Görünüşlerinin İşgücüne Katılımlarını Etkilediğine İlişkin Görüşler	87
Tablo 12:	Engelli Bireylerin Yasal Zorunluluktan Dolayı İstihdam Edildiği Görüşü	87
Tablo 13:	Engellilerin Pozitif Ayrımcılığına Verilen Destek	88
Tablo 14:	Kayıtlı Engelli Bireylerin Çalışma Durumunun Engel Türüne Göre Dağılımı, 2010	91
Tablo 15:	Amerika'da Engellilerin İstihdamına İlişkin Düzenlemeler	97
Tablo 16:	Ortopedik Engelli İki Çevirmenin Kıyaslaması	108
Tablo 17:	Katılımcıların Demografik Özellikleri	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	ICIDH Kavram Şeması	19
Şekil 2:	ICF Kavram Şeması	21
Şekil 3:	Holmes'ün Çeviribilim Haritası	42
Şekil 4:	Chesterman'ın Çevirmenbilim Çizimi	55
Şekil 5:	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne Bağlı Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri Bağlantısında Yer Alan Dosyanın Ekran Görüntüsü.....	77
Şekil 6:	Özel Bakım Merkezleri Bağlantısında Yer Alan Dosyanın Ekran Görüntüsü.....	78
Şekil 7:	Umut Evleri Bağlantısında Yer Alan Dosyanın Ekran Görüntüsü	79
Şekil 8:	Figiel'in Görme Engelli Çevirmenler İçin Teknoloji Gelişim Dönemleri	105
Şekil 9:	“Engellilik, Aile ve Toplum” Başlıklı Ana Temaya İlişkin Bulgular ..	130
Şekil 10:	“Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları” Başlıklı Ana Temaya İlişkin Bulgular	138
Şekil 11:	“Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi” Başlıklı Ana Temaya İlişkin Bulgular	155
Şekil 12:	Verilerden Elde Edilen Ortak Temalar.....	157

KISALTMALAR

ADA	: American Disability Act (Amerika Engellilik Hareketi)
BDC	: Bilgisayar Destekli Çeviri
BM	: Birleşmiş Milletler
bkz	: Bakınız
DPI	: Disabled People's International
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ICF	: International Classification of Functioning, Disability and Health (İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması)
ICIDH	: International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps (Sakatlık, Yeti Yitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırılması)
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
krş	: Karşılaştırınız
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UPIAS	: Union of the Physically Impaired Against Segregation (Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği)
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

1. GİRİŞ

Tarihten bugüne engelli bireylerin sosyo-ekonomik hayata katılımları, sorunları ve toplumun bu kişilere bakışı, üzerinde çokça tartışılan konulardan olmuştur. Günümüzde, engelli bireylerle ilgili Türkiye’de ve dünyada birçok istatistiksel araştırma yapılmakta, ancak elde edilen sayısal veriler gerçek tabloyu tam olarak yansıtmamaktadır. Öyle ki, sahaya çıkılıp yüz yüze görüşmeler yapıldığında, engelli bireyler ve onlarla birebir ilişki içinde olan diğer eyleyicilerin görüşlerinin istatistiklerden farklı olduğu göze çarpmaktadır.

Engelli bireylerin iş yaşamına katılımı konusundaki akademik çalışmalar bu duruma örnek gösterilebilir. Mağdule Demircioğlu’nun *Sakat Emeği* başlıklı kitabında (2010) yer alan istatistiklere göre, engelli çalıştıran işverenlerin %80’i, yapılan anketlerde engelli çalışanların artı değer getirdiği görüşünü belirtmişlerdir. Ancak Demircioğlu, aynı çalışma kapsamında yürüttüğü saha gözlemleri ve yüz yüze görüşmelerden sonra, engelli bireylerin ayrımcılık ve önyargılar yüzünden üretim sürecine yeterince katılamadığı sonucuna ulaşmıştır (Demircioğlu, 2010, 322-323).

Engelli bireylerin işgücüne katılamamalarının bir sebebi de yetersiz eğitimidir. 2010 yılındaki kayıtlara göre, engelli bireylerin okuryazarlık durumlarına ilişkin istatistikler düşündürücüdür:

Tablo 1: Engelli Bireylerin Eğitim Durumları

Okuryazar olmayanlar	Okuryazar olup bir okul bitirmeyenler	İlkokul Mezunları	İlk/Orta Öğretim Mezunları	Lise ve Üstü
%41,6	%18,2	%22,3	%10,3	%7,7

TÜİK. 2010. Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 [20.09.2019]

Tabloya bakıldığında, engelli bireylerin yarısına yakınının (%41,6) okuryazar olmadığı göze çarpmaktadır. Elbette meslek edinimi için yalnızca okuryazar olmak yetmemektedir. Katılımcıların yalnızca %7,7’sinin lise ve üstü eğitim görmüş olması,

engelli bireylerin işgücüne katılımlarının düşük olmasının nedenlerini de gözler önüne sermektedir.

Demek ki Türkiye’de yaşayan engelli bireyler, eğitim öğretim imkânlarından yeterince faydalanamamakta; bu da iş hayatına ve dolayısıyla toplumsal hayata katılımlarının önünde çok büyük bir engel oluşturmaktadır. TÜİK 2010 verilerine göre engelli bireylerin yalnızca %14,3’ü çalışmaktadır. Çalışmayanların %51,4’ü ağır engellilik sebebiyle çalışmadıklarını belirtirken; %16,6’sı ise engelleri sebebiyle kendilerine iş verilmeyeceğini düşündükleri için herhangi bir başvuruda bulunmadıklarını söylemişlerdir. Engelli bireylerin işgücüne katıl(a)mamaları, hem genel anlamıyla toplumun engelliliğe bakış açısını olumsuz etkilemekte, hem de ciddi bir işgücü kaybı anlamına gelmektedir.

Engelli çevirmenler de benzer sorunlar yaşamaktadırlar. Eğitim seviyeleri lisans ve lisansüstü olmasına rağmen engelli olmayan meslektaşları kadar kolay iş bulamamakta, bulsalar bile eğitimlerine uygun ve görünür oldukları pozisyonlar seçememektedirler. Bu yüzden tez çalışmasının amacı, engelli çevirmenlerin mesleki alanda nasıl konum aldıklarını ve konumlandırıldıklarını irdeleyerek onları ve onların sorunlarını görünür kılmak ve bu konuda farkındalık yaratmaktır.

Türkiye’de hâlihazırda kaç tane engelli çevirmenin bulunduğunu söylemek oldukça güçtür; çünkü özellikle ortopedik engelli çevirmenler, engelli olduklarını işverenden saklama eğilimindedir. Bu da toplumun ve dolayısıyla çeviri sektörünün *sağlamcı* yapısından kaynaklanmaktadır. Sağlamcılık, toplumsal alanda engelli, yaşlı ve hasta bireylerin ayrımcı pratiklerle geri plana itilmesi, onların yerine “sağlam” bireylerin merkezî konum almasıdır. Engelli çevirmenler sektörde görünür oldukça bu düzen zamanla değişebilir. Aynı şekilde, engelli bireyler toplumsal yaşama ve işgücüne katıldıkça toplumun sağlamcılık yönelimi de zamanla ortadan kalkabilir. Öyle ki, günümüzde hâlâ engelli bireylerin mesleki ve akademik eğitimlerine bakılmaksızın santral memurluğu gibi belli başlı işlerde çalışmaları beklenmektedir. Görme engelli bir bireyin çevirmenlik yapabileceği hususunda fikir sahibi olmayan pek çok çeviribilimci ve çevirmen bulunmaktadır. İşte tez çalışması tam da burada devreye girerek engelli bireylerin pek çok farklı meslek dalında eğitim alabileceklerini ve istihdam edilebileceklerini gözler önüne sermektedir.

Alanyazına bakıldığında engelli çevirmenlere yönelik az sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir (Kellet Bidoli, 2003; Figiel, 2015; 2018a; 2018b; Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016; Rodriguez Vazquez ve diğ., 2018). Bu araştırmaların tamamı görme engelli çevirmenler ve Çeviribilim öğrencileri üzerine yapılmıştır. Türkiye’de ise bu tez kapsamında yapılan yayınlar ve bildiriler haricinde konuyla ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Hem görme hem ortopedik engelli çevirmenleri birlikte konu edinen bu tezin alanyazında öncü rol oynaması ve önemli bir boşluğu doldurması öngörülmektedir. Ayrıca, çeviri alanında konumlanan başka dezavantajlı gruplar da bu çalışmanın yöntemsel yaklaşımından faydalanılarak incelenebilir.

Bu tezin yöntemsel yaklaşımı olan Çeviri Sosyolojisi, çeviri ürünün oluşumunda rol oynayan bütün eyleyicileri ilişkisellik içinde inceler. Bu eyleyiciler, çevirmenler ve işverenler olabildiği gibi kurum, kuruluşlar, karar alıcılar, politika yapıcılar ve diğer baskı grupları da olabilir. Çeviri Sosyolojisi aracılığıyla Çeviribilimde araştırma alanı oldukça genişlemiştir. Öyle ki, artık çevrilmiş metinlerin incelenmesi üzerinden yürütülen çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bir çeviri ürünün nasıl ortaya çıktığını araştırmak için metinlerin ötesine bakmak, tüm eyleyicileri kapsayıcı ve ilişkisel bir çalışma yürütmek gereklidir.

Bu ilişkiselliği irdeleyebilmek için Pierre Bourdieu’nün kavramlarından yararlanılmıştır; çünkü Bourdieu sosyolojisi, pratiği inceler. Çeviri pratiği de mücadeleli alanlar içinde ve arasında gerçekleştirilir. Bu yüzden, tez kapsamında Bourdieu’nün *habitus*, *alan*, *sermaye*, *doxa*, *illusio* ve *hexis* kavramlarına başvurulmuştur. Üçüncü bölümde daha detaylı şekilde ele alınacak olan bu kavramların birbiriyle ilişkisellik içinde tanımlanması ve kullanılması gerekmektedir. Çalışmada, engelli çevirmenlerin *habitusu* ve farklı oranlarda sahip olduğu *sermaye* türleri ile alanda merkezî konum alma mücadelesi incelenmiştir. Bununla birlikte, engelli ailelerinin ve toplumun engellilere ilişkin ön kabulleri, yani *doxalar*, engelli çevirmenlerin mücadele etmesi gereken etmenler olarak öne çıkmıştır. Yine de engelli çevirmenlerin alandaki oyuna kendilerini kaptırdıkları, yani alanın *illiosu* uyarınca kuralları içselleştirerek *doxalar* geliştirdikleri de gözlemlenmiştir. Bunların yanı sıra engelli çevirmenlerin sahip oldukları dilsel özelliklerin, yani *hexisin* engelli olmayan meslektaşlarına göre ne şekilde farklılık gösterebileceği de tartışılmıştır.

Tez kapsamında engelli çevirmenlere ulaşabilmek için çevirmenlik ve Çeviribilim bölümlerinin sosyal medya sayfalarına araştırmaya ilişkin ilan verilmiştir. Katılmak

isteyenler, tarafımıza e-posta göndererek iletişime geçmişler, sonrasında ise bizi diğer katılımcılara yönlendirmişlerdir. Diğer bir deyişle gerekli katılımcı sayısına ulaşabilmek için görüşmelere başlanmadan önce hem de görüşmeler sırasında kartopu yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın başında katılmak istediğini bildirip sonrasında vazgeçen kişiler de bulunmaktadır. Toplamda beş engelli çevirmen ile yüz yüze derinlemesine yapılan görüşmeler Temmuz 2018-Ocak 2019 tarihleri arasında Ankara ve İstanbul illerinde gerçekleştirilmiştir. Her görüşme yaklaşık 30 dakika sürecek şekilde tasarlanmış, görüşme yerleri katılımcıların talepleri doğrultusunda seçilmiştir.

Görme ve ortopedik engelli çevirmenler tez kapsamına dâhil edilmişken işitme engelliler hariç tutulmuştur. Bunun en temel nedeni, bu tezin odak grubunun engelli çevirmenlerin kendileri olmasıdır. Çalışmada Türkiye'deki çeviri piyasasından pay almaya, mücadeleli alanda merkeze yakın konumlanmaya çalışan engelli çevirmenlerin sorunlarına odaklanılmıştır. İşitme engelli bireyler, cihaz ve konuşma terapisi sonrası işaret dili çevirmeni olarak çalışabilmektedir. Ancak, işaret diline yapılan çeviri, diller arası olmaktan çok göstergelerarasıdır ve alıcısı işitme engellilerdir. Bu yüzden, işaret dili piyasasının dinamikleri, genel olarak çeviri piyasasından farklılık göstermektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda işitme engelli işaret dili çevirmenleri tez kapsamına alınmamıştır. Ayrıca, tez çalışması sırasında herhangi bir işitme engelli diller arası çevirmene rastlanmadığı için, bu konu gelecek çalışmalara bırakılmıştır.

Çalışmaya katılmayı kabul eden beş engelli çevirmenin isimleri ve çalıştıkları kurumlar gizli tutulmuş, isimleri yerine harf kodu verilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcılara onay formu okunmuş ve imzaları alınmıştır. Katılımcıların profilleri şu şekildedir: BB, 22 yaşında Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü öğrencisidir. Total görme engellidir ve beyaz baston kullanıcısıdır. İÇ, 25 yaşında İngilizce Çeviribilim Bölümü mezunudur. Görüşme sırasında mezun olmak üzeredir, ancak üç yıllık serbest çevirmenlik deneyimi bulunmaktadır. İÇ görme kaybı olan bir beyaz baston kullanıcısıdır. HK 35 yaşında, İngilizce Çeviribilim Bölümü mezunu total görme engelli bir çevirmendir. Yaklaşık 12 yıllık çevirmenlik deneyimine sahiptir. DY 40 yaşındadır ve İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü mezunudur. 11 yıllık kurum çevirmenliği deneyimi olan DY total görme engellidir. ZT, 57 yaşında ortopedik engelli bir çevirmendir. Tekerlekli sandalye kullanıcısı olmamakla birlikte baston

yardımıyla hareket etmektedir. 20 yıllık büro içi çevirmenlik deneyimi olan ZT, çeviri eğitimi almamıştır. Almanca dilinde çeviri yapmaktadır.

Katılımcılarla yapılacak görüşmelerin tasarlanmasında ve çözümlenmesinde fenomenolojik nitel yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım, bireyin deneyimine ışık tutmak, araştırma konusu fenomeni nasıl deneyimlediğini sorgulayarak anlatılarının temelinde yatan etmenleri bulmayı hedefler. Bu doğrultuda görüşmelerde yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur, çünkü fenomenolojik yaklaşıma göre her katılımcının deneyimi kendine özgüdür. Tek bir soru formu ile katılımcıların bu bireysel deneyimlerinin özüne inmek mümkün değildir.

Bu çalışmada, engelli çevirmen olma fenomeni irdelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla sorulan temel sorular şu şekildedir:

- Engelliliği nasıl tanımlıyorsunuz?
- Çevirmenlik mesleğini hangi nedenlerle seçtiniz?
- Serbest ve kurum çevirmenliğinin avantaj ve dezavantajları nelerdir?
- İşinizde sorumluluk alanınız nedir?
- İşyerinde ayrımcılığa uğradınız mı?
- Öğrenciyken ayrımcılığa uğradınız mı?

Bunların yanı sıra katılımcıların sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarının çalışmalarına ilişkin görüşleri de alınmıştır. Bu bağlamda, engellilere ilişkin baskı gruplarına ne kadar dâhil oldukları sorgulanmıştır. Sosyal sermayelerini ölçmek için ise “sosyal medyayı ne kadar kullanıyorsunuz?” ve “tanıdığınız başka engelli çevirmenler var mı?” soruları sorulmuştur. Başlangıçta araştırmanın doğrudan ele aldığı bir konu olmasa da “genç engelli çevirmenlere ve öğrencilere tavsiyeleriniz nedir?” sorusuna verilen yanıtlardan oldukça önemli temalar elde edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşıma uygun olarak katılımcıların engel türleri ve ilgi alanlarına göre sorulan sorular da farklılık göstermektedir. Görüşmelerde alınan ses kayıtlarının tam çevriyazıları, katılımcıların onayı ile Eklerde verilmiştir.

Tezin Giriş bölümü olan birinci bölümünden sonra, ikinci bölümde engelliliğe ilişkin kuram ve kavramlar ele alınmıştır. Engellilik türleri ayrı ayrı tanımlanmış, kullanılan ifadeler tartışılmıştır. Sonrasında uluslararası engellilik tanımları aktararak aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ele alınmıştır. Engellilik Araştırmalarında kullanılan modeller de yine bu bölümün konusudur.

Üçüncü bölümde tezin yöntemsal yaklaşımı anlatılmıştır. Bu yüzden Çeviri Sosyolojisi ve Bourdieu kavramları bu bölümün odak noktasında yer almaktadır. Engellilik konusunda önemli aktörler olan sivil toplum kuruluşları ve devlet politikaları da bu bölümde Çeviri Sosyolojisi ekseninde ele alınmıştır. Engelli bireylerin çalışma hayatına ilişkin sorun ve çözüm önerileri hem Türkiye hem de dünyadan örneklerle tartışılmıştır. Son olarak, engelli çevirmenler üzerine yapılan akademik çalışmalar da bu bölümde ele alınmış, engelli çevirmenlerin ve Çeviribilim öğrencilerinin bu araştırmaların sonucunda ortaya çıkan sorunları ve bunlara getirilen çözüm önerileri ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümde ise bu tez kapsamında gerçekleştirilen saha araştırması yer almaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri aktarıldıktan sonra fenomenolojik nitel analiz yöntemi açıklanmıştır. Daha sonra görüşmelerin çevriyazılarından elde edilen ortak temalar verilmiştir. Bunlar üç ana tema altında toplanmıştır: (1) Engellilik, Aile ve Toplum, (2) Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları, (3) Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi. Bu ana temaların altlarında yer alan temalar, katılımcıların verdikleri yanıtlardan yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

“Engellilik, Aile ve Toplum” başlığı altında katılımcıların engellilik olgusunu nasıl tanımladıkları ve deneyimledikleri yer almaktadır. Bununla birlikte aileleri ile ilişkileri kapsamında yaşadıkları sorunlar ve bunlarla mücadele yöntemleri bulunmaktadır. Katılımcıların gözünden toplumun engelli bireylere karşı olumlu ve olumsuz tutumları da yine bu ana temanın konusudur. “Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları” başlıklı ana temada ise katılımcıların engelliliğe ilişkin kurum ve kuruluşların çalışmaları ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. “Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi” ise tez çalışmasının çıkış noktasıdır ve çok önemli tespitler içermektedir. Çevirmenliğin katılımcılar için ne ifade ettiği, yaşamlarında nasıl bir yere sahip olduğu ve bu mesleği icra etmek için ne gibi mücadeleler yürüttükleri burada ele alınmıştır. Ayrıca, çeviri eğitimi sırasında karşılaştıkları güçlükler ve erişilebilirlik sorunları da kendi ürettikleri çözümlerle birlikte verilmiştir.

Temalardan sonra fenomenolojik yaklaşımın ve Bourdieu sosyolojisinin temel kaygılarından biri olan özdüşünsel analize yer verilmiştir. Araştırmacının önyargı, beklenti, görüş ve bütün varsayımlarını “paranteze alarak” bilimselliğe ulaşma çabası olarak değerlendirilecek bu kısımda bir de araştırma güncesi bulunmaktadır. Bu güncede araştırmacının görüşme günlerindeki gözlemleri ve düşünceleri aktarılmıştır.

Tez çalışmasının sonucunda, engelli çevirmenlerin mesleki alanda ve okulda, toplumun ve alandaki iktidar sahiplerinin sağlamcı pratiklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Engelli çevirmenlerin alandaki bu dezavantajlı konumu, simgesel sermayelerini artıramamalarına neden olmaktadır. Çevirmenin simgesel sermayesi, işveren ile pazarlık yapabilmesi açısından elindeki en önemli koz iken engelli çevirmenler bu kozdan gerektiği kadar faydalanamamaktadır. Engelli çevirmenlerin iş gücüne daha etkin ve eşit şartlarda katılımını sağlamak için bu sorunların tespit edilip ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, bu tez çalışması, meslek grubu olarak engelli çevirmenlere odaklanmış olsa da elde edilen bulgular ve önerilen çözümlerin bütün engellileri kapsayıcı nitelikte olduğunun altı çizilmelidir. Hâlihazırda çevirmenlik yapan veya Çeviribilim bölümlerinde öğrenci olan engellilerin konumlarına ışık tutmanın yanı sıra bu çalışma, engelli bireylerin santral memurluğu gibi stereotipik meslekler haricinde başka seçeneklerinin de bulunduğunu göstermektedir. Akademik anlamda ise bu tez, Çeviri Sosyolojisi ile Engellilik Araştırmaları arasında ilişkisellik kurarak gelecek çalışmalara örnek teşkil etmektedir.

2. TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA ENGELLİK ARAŞTIRMALARI

2.1. Türkçe ve İngilizcede Engellilik Tanımları

Tanımlamalar, gerçeğin kavranması, gerçek bilgiye ulaşılması ve bu sayede bilginin yeniden üretilmesi için gereklidir (Demircioğlu, 2010, 319). Engelliliğe yönelik tanımlamaların yapılması ve akademik bir çerçeveye oturtulmasıyla toplumdaki önyargılar yıkılabilir. Engellilik, çok boyutlu ve tanımlanması oldukça zor bir kavramdır (Demircioğlu, 2010; Burcu, 2015, Seyyar, 2015; Seyyar, Aydemir, 2016). Engellilik Araştırmaları alanının dilinde standartlaşma sağlanması, alanın akademik temellere oturması ve disiplinlerarası çalışmaların yapılabilmesi bakımından gereklidir. Bununla birlikte eşitlikçi politikaların geliştirilebilmesi ve kanunların adil bir şekilde uygulanabilmesi için engellilik ile ilgili kavramların çerçevesinin çizilmesi büyük önem arz etmektedir (Oliver, 1996, 32).

Engelliliği tanımlamak hiç de kolay değildir. Türkçede *sakat*, *özürlü*, *engelli*, *malul*, *özel gereksinimli birey*, *engellilik*, *yeti yitimi* gibi pek çok ifade kullanılmaktadır. İngilizcede ise *disability*, *impairment*, *handicap*, *special needs* gibi sözcükler bulunmaktadır. Bu sözcükler arasında tanım farklılıkları bulunsa da hepsi birbirinin yerine kullanılabilir. Bunların arasında tercih yaparken, engelliliği ortaya çıkaran bedensel durumlar kadar toplum ve çevrenin de engelliliğe sebep olan etmenler arasında sayılması gerektiği unutulmamalıdır. Bunun yanı sıra engelli bireyin kendine özgü deneyimleri de göz ardı edilemez. İşte bu yüzden engellilik çok boyutlu ve çok katmanlı bir süreçtir (Oliver, 1996; Nagi, 1991; Jette, 2006).

2.1.1. Engellilik Türleri

Engellilik, doğum öncesi, doğum esnası ya da doğum sonrası oluşan olumsuzluklar sonucu bireyin bedeninde, zihninde veya duygusal durumunda meydana gelen sorunlardır (Seyyar 2015; Seyyar, Aydemir 2016). Doğum öncesinde beslenme, barınma gibi çevresel nedenler ile akraba evliliği, genetik faktörler, sağlık hizmetlerinin yetersizliği veya bu hizmetlerden gerektiği şekilde yararlanamama gibi etkenler de engelliliğe sebep olabilmektedir. Doğum sürecinde ise hijyenik koşulların

yetersizliği ve komplikasyonlar sonucu birey engelli hale gelebilmektedir. Doğum sonrasında ise doğum öncesi nedenlerin yanı sıra yanlış teşhis ve tedaviler, terör, afetler ve özellikle kazalar sonucu bireyler engelli olabilmektedirler (Seyyar, 2015, 24).

Engellilik türleri, görme, işitme, konuşma, zihinsel, ruhsal engellilik ile süregelen (kronik) hastalıklardan kaynaklanan engellilikler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bireyler bunlardan yalnızca birine veya aynı anda birden fazlasına sahip olabilirler (Seyyar, 2015).

2.1.1.1. Bedensel (Ortopedik) Engelli

Fiziksel veya ortopedik yeti yitimine sahip bireyler, bedensel (ortopedik) engelli olarak tanımlanmakta; halk arasında ise uzvundaki yeti yitimine göre sakat, topal, kötürüm gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ortopedik engelli bireyler, kısmen veya tamamen yeti yitimine sahip olabilirler. Ancak çoğu durumda yardımcı gereçler sayesinde toplumsal hayata katılabilmekte, bağımsız yaşayabilmektedirler. Bu yardımcı araçlar; koltuk değnekleri, tekerlekli sandalye, protez, ortopedik ayakkabı ve engelliler için tasarlanan otomobillerdir (Seyyar, 2015, 32).

2.1.1.2. Görme Engelli

Görme organındaki yeti yitimi, gözün dokusunda veya yapısındaki bozukluklardan veya görme duyusunda ileri derecede meydana gelen eksiklikten kaynaklanmaktadır. Görme engelli bireylere halk arasında kör ve âmâ da denmektedir. Görme kaybı çeşitli derecelerde ortaya çıkabilir ve bireyde zaman içinde total görme kaybına neden olabilir. Total görme kaybı olmayan bireyler ise gözlük ve lens gibi yardımcı araçlar kullanabilmektedirler (Seyyar, 2015, 32). Görme engelli bireyler beyaz baston kullanarak toplumsal hayata katılabilmektedir. Beyaz baston kullanımını en etkin şekilde gerçekleştirebilmek için görme engelli bireyin Oryantasyon ve Bağımsız Hareket Eğitimi alması gerekebilir. Ancak bazı durumlarda görme engellilerin toplumsal dışlanma korkusuyla beyaz baston kullanmaktan çekindikleri ve eğitimlerini çok geç yaşlara kadar tamamlayamadıkları görülmüştür (Arslan ve diğ., 2014). Bu durumun sonucunda görme engelli bireyler toplumsal hayata katılım ve bağımsız yaşam becerisi edinme olasılığını ötelemektedirler.

2.1.1.3. İşitme Engelli

İşitme duyusunu kısmen veya tamamen kaybetmiş kişiler işitme engelli olarak tanımlanmaktadır. İşitme organlarındaki duyu kaybı çeşitli derecelerde görülebilmektedir. 21–35 desibel aralığında işitebilenler hafif, 36–70 desibel orta, 71–90 desibel aralığında işitebilenler ise ileri seviyede işitme kaybına sahiptir. Bu bireyler işitme cihazları sayesinde normal veya normale yakın işitme duyusunu kazanabilirler. Ancak 90 desibelin üzerinde işitme kaybı olan bireyler, işitme cihazı kullanamazlar (Seyyar, 2015, 33). İşitme engelli bireyler, işitme cihazı ve konuşma terapisi sayesinde işitme ve konuşma becerilerini geri kazanabilmektedirler. Hatta bu durumdaki bazı işitme engelliler, işaret dili çevirmeni olarak istihdam edilebilmektedirler.

2.1.1.4. Konuşma Engelli

Alanyazında konuşma engelliliği kekemelikle aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, çeşitli fiziksel ve psikolojik etkenlerden dolayı konuşmanın akışında görülen aksaklıklar konuşma engelliliği ortaya çıkarmaktadır (Seyyar, 2015, 33). Ancak bu tanım, kaza veya hastalık sonucu ses telleri, ağız, dil, diş, damak, dudak gibi konuşma organlarında yeti yitimi olan bireyleri kapsamamaktadır. Kekemelik terapi ile giderilebilirken, organlardaki yeti yitimi, tıbbi müdahaleler ile düzeltilemediği durumlarda, yaşam boyu sürebilmektedir.

2.1.1.5. Zihinsel Engelli

Zekâ, zihinsel becerilerin uyumlu şekilde çalışmasıdır. Bunlar, anlama, anlatma, anlamlandırma, bellek, soyut düşünme, sorun çözme, öğrenme, mantık yürütme gibi becerilerdir (Seyyar, 2015, 34). Zihinsel engelli ise “doğumdan önce, doğum anında veya sonraki gelişim sürecinde değişik sebeplerle zekâ gelişiminde ve fonksiyonunda meydana gelen yavaşlama, duraklama ve gerileme sonucu davranışlarında, sosyal uyumunda, hal ve hareketlerinde belirgin bir anormallik gösteren kişidir” (Seyyar, 2015, 35).

Zihinsel engellilik de çeşitli derecelerde görülebilmektedir. Uluslararası geçerliliği olan zekâ testlerinden 100 üzerinden 70 puanın altında alan bireyler zihinsel engelli kabul edilmektedir (Seyyar, 2015, 36). Bunun yanında, dikkat, bellek ve akıl yürütmede sorunlar, akademik yetersizlik olarak tanımlanmaktadır. Algılama, neden-sonuç ilişkisi kurma, toplumsal düzeni anlama, karar verme, detayları kavrama ve

duyduğunu anlamadaki sorunlar, genel olarak algılama yetersizlikleri olarak adlandırılmaktadır (Seyyar, 2015, 35-36). Zihinsel engelli bireyler topluma uyum göstermede yetersizdirler ve toplumsal normlara, ahlakî ve sosyal sorumluluklara riayet edemezler. İletişim, öz bakım, emniyet, boş zaman yönetimi ve iş yaşamı gibi konularda da yetersizlerdir. Zihinsel engelli bireylerin yasal sorumlulukları da sınırlıdır (Seyyar, 2015, 37-38).

2.1.1.6. Ruhsal Engelli

Ruhsal engellilik veya akıl hastalığı “düşünce, davranış ya da psikolojik durum değişiklikleri ile üzüntü ve(ya) işlev azalmasının birlikte görüldüğü anormal bir sağlık durumudur” (Seyyar, 2015, 39). Ruhsal engelli bireylerin de cezai ehliyetleri bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle işledikleri fiilin mesuliyetine kanun önünde haiz değillerdir.

Ruhsal engelliliğin pek çok sebebi bulunmaktadır. Bunlar genetik faktörler, stres, travma, yaşam şartları, enfeksiyon vb. hastalıklar gibi etkenlerdir. Nevroz ve psikoz şeklinde iki türü bulunmaktadır. Bunlardan nevroz daha kolay tedavi edilirken, psikoz ise uzun soluklu tedavi ve bakım gerektirmektedir (Seyyar, 2015, 39-40).

Ruhsal ve ileri derecede zihinsel engelliliğin benzer özellikleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki cezai ehliyet konusudur. İki engel grubunun da hukuki olarak cezai ehliyetleri bulunmamaktadır. İki grup da toplumsal hayata uyum sağlamada sorun yaşamakta ve sürekli bakım ve tedaviye ihtiyaç duymaktadır.

2.1.1.7. Süreğen Hastalar

Tedaviye rağmen devam eden hastalıklara süreğen (kronik) hastalık, bu hastalıklara sahip olan bireylere de süreğen (kronik) hasta denmektedir. Süreğen hastalıklar üç başlık altında sınıflanır: (1) metabolik hastalıklar (örneğin diyabet), (2) kas-iskelet sistemi hastalıkları (örneğin romatoid artrit ve osteoporoz gibi), (3) nörolojik hastalıklar (örneğin, epilepsi ve parkinson gibi) (Seyyar, 2015, 34).

Süreğen hastalıklar, hastalığın özelliğine göre, hastanın toplumsal yaşama katılımını, iş ve eğitimini, aile yaşamını olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Fiziksel ve psikolojik tedavi, rehabilitasyon ve bakıma ihtiyaç duyan süreğen hastalar için tıbbi masraflar da ayrıca engelleyici bir etken teşkil etmektedir (Seyyar, 2015, 34).

Aşağıdaki tabloda TÜİK verilerine göre engellilik türlerinin yaşa ve cinsiyete göre dağılımı bulunmaktadır.

Tablo 2: Engel Gruplarının Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı, 2016

	2016		
Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
Görme sorunu olan bireylerin cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı			
Toplam	6.9	5.3	8.6
15-44	2.1	1.7	2.5
45-54	9.4	7.8	11.1
55-64	13.3	9.4	17
65-74	18.5	16.4	20.2
75+	31.9	23.8	37.2
İşitme sorunu olan bireylerin cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı			
Toplam	4.5	3.9	5
15-44	1.1	1.1	1.1
45-54	4.1	3.4	4.9
55-64	5.4	4.6	6.2
65-74	15	15.5	14.5
75+	34.7	33	35.8
Herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyemeyenler ve merdiven inip çıkamayanların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı			
Yürüyemeyenler (Toplam)	6.5	4	8.9
15-44	1.3	1.4	1.1
45-54	5.1	2.7	7.6
55-64	10.8	4.3	17.1
65-74	23.4	15.4	30.2
75+	48	36	55.8
Merdiven inip çıkamayanlar			
Toplam	8.7	5	12.4
15-44	1.9	1.7	2.2
45-54	8.8	4.2	13.4
55-64	15.4	6.5	24.1
65-74	29.3	18.6	38.5
75+	55.4	39.8	65.7
Yaşıtlarına göre öğrenmekte ve hatırlamakta zorluk çeken bireylerin cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı			
Toplam	5.1	2.4	7.8
15-44	1.8	1	2.6

45-54	4.6	1.7	7.5
55-64	7.2	1.9	12.3
65-74	15.1	8.9	20.4
75+	33.1	20.2	41.5
Hatırlamada zorluk çekenler			
Toplam	3.5	2.2	4.8
15-44	1.5	1.2	1.9
45-54	3.1	1.5	4.7
55-64	4.1	2.2	5.9
65-74	9.5	5.7	12.7
75+	22.5	17.8	25.6

TÜİK. 2016. **Türkiye Sağlık Araştırması**. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 [20.09.2019]

Tablodaki verilere baktığımızda, yoğun olarak çalışma hayatının içinde bulunan 15-44 yaş arasında, görme sorunu olan bireylerin engelli gruplar içerisinde en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Bunun hemen ardından ise merdiven inip çıkmakta zorlananlar gelmektedir. Bu istatistiklerden de anlaşılacağı gibi, aktif çalışma yaş aralığında görme ve ortopedik engellilik yaygındır. Bunun yanında, engellilik türü ne olursa olsun, Türkiye’de 65 yaş üzeri bireylerin ve genel olarak kadınların engellilik oranları daha yüksektir.

2.1.2. Engelliliğe İlişkin Kavram ve İfadelerin Kullanımı

Mike Oliver’a (1996) göre, engellilik ile ilgili ifadeleri seçerken, kullanılan dilin engelliler açısından rencide edici olmamasına özen gösterilmelidir. Bunun sebebi dilin “anlamları şekillendirmek hatta yeni gerçeklikler yaratmak için” kullanılabildiğidir. Yine de bu durum incitici sözcüklerin kaldırılmasıyla çözülecek kadar kolay değildir. Medikal sosyoloji gibi daha tıbbi alanlarda böyle sözcükler hâlâ kullanılmaktadır (Oliver, 1996, 33-34). Buna örnek olarak “handicap” sözcüğü gösterilebilir. İngilizcede “handicap” “cap-in-hand” ifadesinden gelmektedir; yani şapkasını elinde tutarak dilencilik yapan insanları çağrıştırmaktadır.

Türkçede de birtakım terim sorunları yaşanmaktadır. *Özürlü*, *sakat* ve *engelli* sözcükleri birbiri yerine kullanılmaktadır. Bunlardan *özürlü* sözcüğü özellikle mevzuatta ve yönetmeliklerde sıklıkla yer almaktadır. 5378 sayılı “Özürlüler ve Bazı

Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”da özürlü tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Özürlü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yasama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiye ifade eder” (Resmi Gazete, 2005)

Bu kanunun Türkçede *engelli* teriminin kullanılmaya başlanmasından önce hazırlandığını belirtmekte fayda olacaktır. Yine de buradaki *özürlü* sözcüğünün İngilizcedeki *disability* değil *impairment*’ın karşılığı olduğu ve daha tıbbi bir çerçevede kullanıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

2012 yılında UNICEF ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün düzenlediği *Her Çocuk İçin Engelsiz Yaşam Konferansı* sırasında, yürürlüğe girecek mevzuatta *özürlü* sözcüğünün yerini *engelli* sözcüğünün alması kararlaştırılmıştır (Menda ve diğ., 2013, 12). Akademide ise *engelli bireyler* ve *özel gereksinimli bireyler* şeklindeki kullanımlar yaygındır. Sivil Toplum Kuruluşlarının tercih ettiği sözcük ise *engelli* olmakla birlikte *sakat* da kullanılmaktadır. Engelli bireylerin bu konudaki görüşleri de yine farklılık göstermektedir.

Bülent Küçükarslan (2011) “Sakatla Yüzleşme Denemeleri” başlıklı yazısında *sakat* terimini sahiplenmenin gerekliliğini savunmuş, sonrasında bazı akademik çalışmalarda da (Demircioğlu, 2010; Bezmez ve diğ., 2011) yine *sakat* terimi kullanılmıştır. Elbette Küçükarslan’a katılmayan engelli bireyler de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra özel eğitim alanında ise *özel gereksinimli bireyler* ifadesi İngilizcedeki *persons with special needs* ifadesinden çevrilerek kullanılmaya başlanmıştır.

Mağdula Demircioğlu, “Üretim Sürecinde Sakat Emeği”¹ başlıklı kitabında (2010) neden *sakat* terimini kullanmayı tercih ettiğini açıklamıştır. Başta *engelli*, *özürlü* ve *sakat* terimlerinin sözlük tanımlarını veren Demircioğlu, engelli ve özürlü terimlerini bu durumu anlamsal olarak karşılamadığını için elediğini belirtmiştir. Engelli kişileri üzmemek veya gururlarını kırmamak için birtakım ifadelerin kullanılmasına karşı çıkmıştır: “Engelin birincil anlamı ‘musallat olmak’ olarak verilip, *engellinin* başa bela olan, *özürlünün* ise affa ihtiyaç bulunan kimse olarak açıklanması ile *sakat*

¹ Bu alışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Anabilim Dalı’nda 2009 yılında tamamlanmış bir doktora tezidir. 2010 yılında kitap haline getirilerek yayınlanmıştır.

sözcüğünün çağrıştırdığı anlamlardan sakat kişi kurtulmuş olmamaktadır” (Demircioğlu, 2010, 9).

Sakat ve *özürlü* ifadelerinin kullanımını incitici bulan engelli bireyler de vardır. Bu yüzden engelliliği sosyolojik açıdan inceleyen Esra Burcu, 2000’lerin başlarında kaleme aldığı yazılarında *özürlü* ifadesini kullanmış olsa da (Burcu, 2006; Burcu, 2007) artık *engelli* terimini kullanmayı (Burcu, 2011; Burcu, 2015) uygun görmüştür. Yine 24-25 Kasım 2016 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi’nde düzenlenen I. Engellilik Araştırmaları Kongresi’nde de araştırmacıların daha çok *engelli* terimini kullandığı gözlemlenmiştir.

Ali Seyyar ise *özürlü* sözcüğünü rafa kaldırmayan araştırmacılardandır. Başbakanlığı döneminde Recep Tayyip Erdoğan’ın bu ifadeye karşı olduğunu belirtip, yasa ve yönetmeliklerden çıkarılmasını istemesine Seyyar itiraz etmiştir. Erdoğan’ın engelliliğe ilişkin bu ifadeler konusunda yeterince bilgilendirilmediğini öne sürmüştür. Seyyar’a göre özürlülük ve engellilik farklı kavramlardır ve birbiri yerine kullanılmamalıdır (Seyyar, 2015, 25).

Tablo 3: Seyyar’ın Özürlülük ve Engellilik Kavramları

Özürlülük	Engellilik
Kişinin doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi sebebiyle normal hayatın gereklerine uyamama durumudur.	Herhangi bir sosyal kesimin (özürlülerin, yaşlıların, hastaların) beden, zihin, duygu ve(ya) ruhlarında karşılaştığı değişik sorunlar, fonksiyonel sınırlamalar (yetersizlikler) sonucunda sosyal hayata yeterince uyum sağlayamaması, günlük ihtiyaçlarını karşılamadaki güçlüklerdir.
Sakatlanma halinin veya herhangi bir bedensel-zihinsel-ruhsal rahatsızlığın değişik derecelerde süreklilik arz etmesi durumudur.	Yetersizlik sebebi ile kişinin yaş, cinsiyet ve(ya) sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak toplumda sosyal rollünü yerine getirmesinin mimarî, hukukî ve iktisadî yönden engellenmesi durumudur.
Bedenî-zihnî-aklî bozukluk, rahatsızlık veya engellilik.	Sosyal-hukukî-çevresel bariyerler, engellemeler veya engellilik.

Seyyar, Ali. **Dünyada ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar.** (İstanbul: Rağbet Yayınları. 2015), 29.

Seyyar'ın bu ayrımı, İngilizcedeki *impairment/disability* ayrımına benzemektedir. Buradaki *özürlü* kullanımı, bireyin biyolojik durumuna vurgu yapan *impairment* ile karşılanabilir. *Engelli* ise toplumsal boyuta gönderme yapmaktadır ve *disability*'nin karşılığıdır.

Sonuç olarak, engelli bireylerin bir kısmı gurur kırıcı olumsuz anlamlar içermesinden dolayı *özürlü* ve *sakat* terimlerinin terk edilmesini ve *engelli* teriminin kullanılmasını isterken, özellikle aktivist yönü vurgulayanlar *sakat* terimini tercih etmektedir. Yine de *sakat* ve *sakatlık* terimleri sporculardaki sakatlığı çağrıştırabilmektedir. Ayrıca hem isim hem de sıfat olarak kullanılan *sakat* sözcüğü yine bir anlam karmaşası yaratabilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada İngilizcedeki *disability* terimi *engellilik*, *impairment* ise *yeti yitimi* sözcükleri ile karşılanacaktır.

Görüldüğü üzere engelliliğe ilişkin terim ve kullanımlar alanlara, hatta bireylere göre farklılık göstermektedir. İngilizce, Türkçe veya diğer dillerde engelliliğin pek çok karşılığı olmakla birlikte uluslararası kuruluşlar ve devletler tarafından kabul gören tanımlar da bulunmaktadır. 1950'lerde Engellilik Araştırmaları konusunda en çok söz sahibi olan ülkeler Amerika ve İngiltere'de engellilik ile ilgili kavramlar çoğalmış, ancak bu kavramlar karmaşık ve birbirleri yerine kullanılagelmiştir. Daha sonra 1960'larda engelliliğe ilişkin kavramsal çalışmaları nispeten daha sistematik hâle getirme çabaları gözlemlenmiştir.

2.1.3. Saad Z. Nagi'nin Engelliliğe İlişkin Tanımları

Engellilik Araştırmalarında önde gelen Amerikalı bilim insanlarından biri olan Saad Z. Nagi'nin 1965 tarihli çalışmasında ortaya koyduğu kavramlar üzerine yapılan tartışmalar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bu yüzden öncelikle Nagi'nin tanımlarını ele almakta fayda olacaktır.

Nagi, *disability* kavramından farklı olarak daha kapsayıcı bir anlama sahip *disablement* kavramını ortaya atmıştır. Nagi, *disablement* yani engelli olma durumunu şu şekilde tanımlar: “Vücuttaki bazı sistemlerin işlevleri, bireyin temel insanî etkinlikleri ve toplumdaki gerekli, olağan, beklendik ve bireyin kendisinin yerine getirmeyi arzuladığı roller üzerindeki çeşitli kronik ve akut etkilerdir” (Kendi çevirim. Jette, 2006, 727). Bu kavram *disability* yani *engellilik* ile karıştırılmamalıdır.

Nagi, 1991'de yayımlanan “Disability Concepts Revisited: Implications for Prevention” başlıklı yazısında da önceki çalışmalarını gözden geçirmiş ve önemli

gördüğü kısımları tekrar vurgulamıştır. Bu makalede engelliliğe (disablement) ilişkin birbiriyle bağlantılı dört farklı kavramdan bahsedilmektedir: *Active pathology* (aktif patoloji), *impairment* (yeti yitimi), *functional limitation* (işlev sınırlılıkları) ve *disability* (engellilik) (Nagi, 1991, 313).

Aktif patoloji travma, enfeksiyon, metabolik rahatsızlıklar gibi sorunlardan dolayı meydana gelebilir. Bu durum normal bedensel süreçlerin sekteye uğramasından kaynaklanır ve yeniden sağlığa kavuşma hedeflenir (Nagi, 1991, 313-314). *Yeti yitimi* anatomik, duygusal veya akli durumdaki anormallikleri içermekte olup üç kategoriye ayrılır: (1) patolojik durumların hepsi, (2) patolojiden sonra kalan bütün rahatsızlıklar ve (3) patolojik olmayan başka her şey (örneğin doğuştan gelenler) (Nagi, 1991, 314). *İşlev sınırlılıkları*, işlev ile ilgili yeti yitimini içerir. Bireyde bütün olarak yani “organizmanın bütününde” görülen durumlardır (Nagi, 1991, 314). Son olarak *engellilik* bedensel işlevlerin aksine toplumsal durumu içermektedir. Engelliliğin boyutunu etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bunlar bireyin kendi durumuna gösterdiği tepki, başkalarının onun duruma gösterdiği tepkiler ile bireyin önündeki çevresel engellerdir (Nagi, 1991, 315). Nagi’nin *disability* yani *engellilik* adını verdiği son kavram, günlük yaşamda üstlenilen toplumsal roller ve görevler ile ilişkilidir. Parsons’a göre “roller, bireyin toplumsal sisteme katılımının düzenlenmiş sistemidir” (Kendi çevirim. Nagi, 1991, 316). Diğer bir deyişle “engellilik ilişkisel bir kavramdır; engelliliğin göstergeleri, bireyin yerine getirmesi beklenen rol ve görevler ile karşılaşması gereken çevresel etmenlerle ilişkili olarak kapasitesi ve sınırlılıklarını da içerir” (Kendi çevirim. Nagi, 1991, 317).

Nagi’nin üzerinde çalıştığı sınıflandırmalar engelliliğe ilişkin kavramlar için bir temel teşkil etmiş olsa da bunların beklentileri tam olarak karşıladığı söylenemez. Öyle ki 1970’lerde engellilerin büyük bir hak mücadelesine giriştikleri, toplumun ve kurumların dayattığı tanımlamaları yıkarak baştan kurmaya çalıştıkları görülmüştür. Bu yüzden WHO (Dünya Sağlık Örgütü) 1980’den itibaren farklı sınıflandırmalar üzerinde çalışmaya başlamıştır.

2.1.4. Dünya Sağlık Örgütünün Engelliliğe İlişkin Tanımları

Dünya Sağlık Örgütü engellilik sınıflandırmalarından ilkinin 1980 yılında yayınlamıştır. 1981 yılı ise “Uluslararası Engelli Bireyler Yılı” ilan edilmiştir. *International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps* (ICIDH) adı

verilen çerçeve ise, örgütün bu konudaki çalışmalarının ilkidir. Yayınlanmasının ardından hem engelli bireyler hem de akademisyenlerin eleştirilerinin hedefi haline gelmiştir. Yıllar içinde değişen yaklaşımlar ve bütün paydaşların görüşlerini de göz önünde bulunduran Dünya Sağlık Örgütü, ikinci bir çerçeve daha ortaya koymuştur. ICIDH-2 veya *International Classification of Functioning, Disability and Health* (ICF) adı verilen bu yeni çerçeve daha kapsamlı ve ilişkiseldir. Bu kısımda iki çerçevenin genel özelliklerine değinilecektir.

2.1.4.1. ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps)

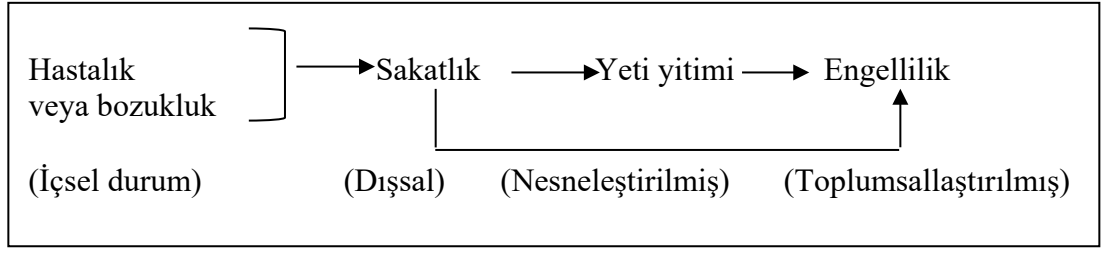
Türkçeye *Sakatlık, Yeti Yitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırılması* olarak çevrilen bu çerçevenin, Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlığın kapsamlı şekilde sınıflandırmasında bir basamak teşkil etmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerden böylesine tepki görmesi şaşırtıcı değildir. Öncelikle kavramların hepsi birbirine karışmış gibi görünmektedir. Nagi'nin *disability* olarak sınıflandırdığı sosyal engeller, burada *handicap* olarak adlandırmıştır. Kavramı bu sözcükle karşılamaları da oldukça talihsiz bir seçimdir, çünkü İngilizce konuşan engelli bireyler, *handicap* sözcüğünün incitici olduğunu düşünmektedirler. İçerik olarak bakıldığında ise ICIDH, genel olarak engelliliği toplumsal olmaktan çok tıbbi bir durum olarak tanımlamakta ve bu şekilde üç sınıfa ayırmaktadır:

“Impairment (Sakatlık): Sağlık deneyimi bağlamında sakatlık, fizyolojik, psikolojik ya da anatomik yapıda veya işlevdeki kayıp veya anormalliktir.

Disability (Yeti Yitimi): Sağlık deneyimi bağlamında yeti yitimi, bir eylemi insan için normal sayılan derecede veya şekilde yerine getirme becerisindeki sınırlılık veya yoksunluktur.

Handicap (Engellilik): Sağlık deneyimi bağlamında engellilik, birey için normal kabul edilen (yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörler) rolleri yerine getirmeyi sınırlayan veya engelleyen, bir sakatlık veya yeti yitiminden kaynaklanan dezavantajdır” (Kendi çevirim. Oliver, 1996, 31).

Şekil-1’den de anlaşılacağı üzere *sakatlık, yeti yitimi ve engelliliğe* neden olan hastalık ve bozukluklar içsel durumlardır. *Sakatlık* (impairment), bireyde gözlemlenebilir ve ölçülebilir bir anormalliği ifade etmekte olup dışsal bir durumdur. *Yeti yitimi* (disability), toplumun geri kalanı ile yapılan bir karşılaştırma neticesinde, normal kabul edilen eylemleri yerine getirememek olduğu için “nesnelleştirilmiş” bir durum olarak tanımlanır. *Engellilik* (handicap) ise bireyin toplumsal rollerini yerine getirememesine sebep olan sakatlık ve yeti yitiminden kaynaklanmaktadır ve “toplumsallaştırılmış” bir durumdur.

Şekil 1: ICIDH Kavram Şeması

Fougeyrollas, Patrick; Line Beauregard. Disability: An Interactive Person-Environment Social Creation. **Handbook of Disability Studies**. (Gary L. Albrecht, Katherine Seelman ve Michael Bury. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., 2001) s. 176'dan uyarlanmıştır.

ICIDH çok geçmeden büyük itirazlara hedef olmuştur. 1982'de Disabled People's International (DPI), ICIDH'yi reddetmiş ve kendi engellilik tanımlarını yayınlamıştır. DPI, Nagi'nin tanımlarından esinlenen iki kavram üzerinde durmuştur: *Impairment* (yeti yitimi) ve *disability* (engellilik). *Handicap* sözcüğünü ise tamamen reddetmiştir (DPI, 1982).

“Yeti yitimi: bireyin fiziksel, akli veya duyuşsal yeti yitiminden kaynaklı işlev sınırlılıklarıdır.

Engellilik: Bireyin fiziksel ve toplumsal bariyerlerden dolayı toplumun normal yaşamına başkalarıyla eşit şekilde katılma fırsatlarının yokluğu veya sınırlılığıdır” (Kendi çevirim. DPI, 1982).

Bir diğer itiraz da Pierre Minaire'den gelmiştir. Minaire 1983'te engelli bireyin gündelik yaşamında karşılaştığı durumları içeren “situational handicap” (durumsal engellilik) kavramını öne sürmüştü ve 1992'de çevresel etmenlerin engelliliğin irdelenmesindeki önemine dikkat çekmiştir. Bu çalışmalar ICIDH'nin sonraki versiyonlarının kabul görmesinde büyük rol oynamıştır (Fougeyrollas, Beauregard, 2001, 177).

2.1.4.2. ICIDH-2 veya ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health)

Türkçeye *İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması* olarak geçen ICIDH-2 artık ICF kısaltması ile anılmaktadır. ICF, 1992'de başlayan ve 2001'de sonuçlanan, yani yaklaşık on yıl süren bir çalışmanın ürünüdür. ICIDH-1 Kanada'da ortaya çıkmışken ICF'nin çalışma grubuna ABD'den uzmanlar da dahil olmuşlardır. ICIDH-1'de geçen beden-kiş-i-toplum üçlemesi ICF'de de tekrarlanmış olmakla birlikte *handicap* sözcüğü, gelen itirazlar sonucu çıkarılmıştır. Onun yerine

çerçeveye *çevresel etmenlerin* dahil edilmesi önerilmiştir (Fougeyrollas, Beauregard, 2001, 178-179). Böylece ortaya çıkan ICF, “insan işlevselliğini ve bu işlevsellikteki azalmayı çeşitli sağlık koşulları ve bağlamsal faktörler arasındaki dinamik etkileşimin ürünü olarak gösterir” (Kendi çevirim. Jette, 2006, 730).

ICF’de önceki versiyondan farklı olarak *health conditions* (sağlık koşulları) kavramı kullanılmıştır. Bu kavram hastalık, bozukluk, travma, sakatlık, yaşlılık ve doğuştan gelen anormallikleri içermektedir. *Function* (işlev) ve *disability* (engellilik) kavramları ise Nagi’nin *disablement* kavramı ile benzer şekilde kullanılmıştır. ICF işlevselliği üç boyutta inceler: (1) beden ve bedenin kısımları, (2) bütün olarak insan, (3) onun tüm çevresi dâhilinde bütün olarak insan (Jette, 2006, 730).

ICF, 2004 yılında o zamanki adı Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı olan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Elif Kabakçı ve Ahmet Göğüş tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Metnin çevrildiği dönemde *engelli* sözcüğünün literatüre geçmemiş olduğu göz önünde bulundurularak *disability* terimi *özürlülük* ile karşılanmıştır. *Yeti yitimi* terimi ise bu metinde bitişik olarak *yetiyitimi* şeklinde geçmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2004).

Şekilden 2’den de anlaşılacağı üzere, ICF’de “sağlık koşulları” *çevresel* ve *kişisel* olmak üzere iki ana etmenden etkilenmektedir. Bu etmenler de bireyin vücut işlev ve yapılarını, etkinliklerini ve toplumsal hayata katılımını kısıtlamaktadır. Türkçe metinde bu kavramlar şu şekilde tanımlanmıştır:

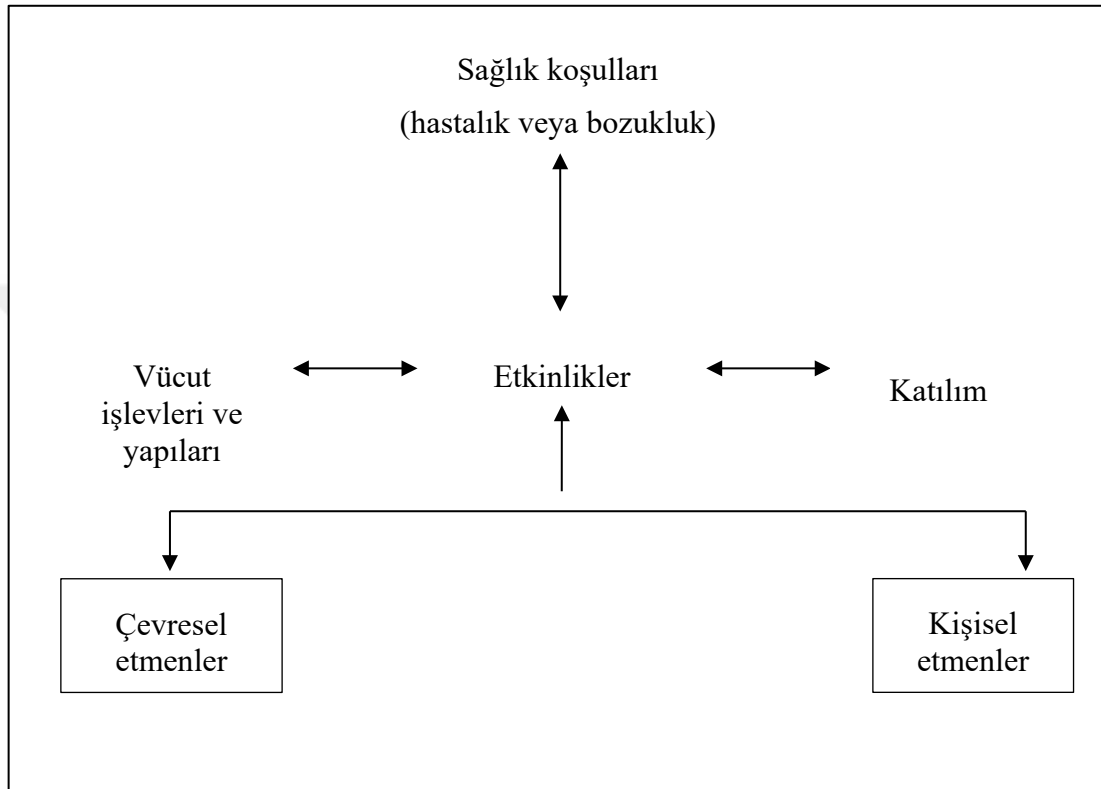
“*Vücut işlevleri* vücut sistemlerinin fizyolojik işlevleridir (psikolojik işlevler de dahildir). *Vücut yapıları*, organ, kollar ve bacaklar ve bunların bileşenleri gibi vücudun anatomik kısımlarıdır. *İşlev veya yapı bozuklukları*, vücut işlevleri veya yapısında önemli bir kayıp ya da aykırılık gibi problemlerdir” (Dünya Sağlık Örgütü, 2004).

Diğer bir deyişle vücut işlevleri ve yapılarından kasıt, bireyin fiziksel durumudur. Bunlarda meydana gelen bir bozukluk ise bireyde fiziksel bir sorun teşkil etmektedir.

“*Etkinlik* kişi tarafından bir eylem ya da bir görevin yerine getirilmesidir. *Katılım* yaşamın içinde olmaktır. *Etkinlik sınırlılıkları* etkinlikleri yerine getirirken kişinin karşılaşılabileceği zorluklardır. *Katılım kısıtlılıkları* yaşam durumlarının içinde kişinin karşılaşılabileceği problemlerdir” (Dünya Sağlık Örgütü, 2004).

Etkinlik ve katılım kısıtlılıkları, bireyin kendisinden beklenen rolleri yerine getirmesinde veya toplumsal yaşama katılmasında meydana gelen sorunlardır. Bu sorunlara yalnızca bireyin bedenindeki işlev veya yapı bozuklukları sebep olmaz; aynı zamanda bireyin kişisel özellikleri de bu duruma yol açabilmektedir.

“Çevresel Etmenler insanların yaşadığı ve yaşamlarını kurduğu fiziksel, sosyal ve düşünsel çevreyi oluşturur [...] *Kişisel etmenler* kişinin yaşamı ya da yaşam tarzının özel artalanıdır ve kişinin sağlık koşulları veya sağlık durumunun parçası olmayan özelliklerden oluşur. Bunlar cinsiyet, ırk, yaş, diğer sağlık koşulları, yaşam biçimi, alışkanlıklar, yetiştirilme, baş etme biçimi, sosyal geçmiş, eğitim, meslek, şimdiki ve geçmiş deneyimler (geçmiş yaşam olayları ve mevcut olaylar), tüm davranış örüntüleri ve karakter yapısı, psikolojik beceriler ve diğer özelliklerin tümünü veya herhangi bir düzeydeki yetiyitiminde rol oynayan bir tanesini içerir” (Dünya Sağlık Örgütü, 2004).

Şekil 2: ICF Kavram Şeması

Dünya Sağlık Örgütü. 2004. **İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması**. (Çev. Elif Kabakçı ve Ahmet Göğüş. Bilge Matbaacılık), 12.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere yeti yitimi, bedendeki sorunların yanı sıra bireyin sosyo-kültürel özelliklerinden de kaynaklanmaktadır. Örneğin, Türkiye’de yaşayan, Türkçe konuşamayan, sosyal güvencesi olmayan, işsiz, kocasını kaybetmiş mülteci bir anne de ortopedik engelli bir birey kadar katılım kısıtlılığı yaşamaktadır. Bu yüzden engelliliği yalnızca bedenle sınırlamak, kavramın boyutunu indirgemek anlamına gelebilmektedir.

ICF'nin genel çerçevesi, Tablo 4'te daha anlaşılır hale getirilmiştir:

Tablo 4: ICF'ye Genel Bakış

	1. Bölüm: İşlevler ve Yetiyitimi		2. Bölüm: Bağlamsal Etmenler	
Bileşenler	Vücut İşlevleri Ve Yapıları	Etkinlikler ve Katılım	Çevresel Etmenler	Kişisel Etmenler
Alanlar	Vücut işlevleri Vücut yapıları	Yaşam alanları (görevler, eylemler)	İşlevler ve Yetiyitimi üzerinde dışsal etkiler	İşlevler ve Yetiyitimi üzerinde içsel etkiler
Yapılar	Vücut işlevlerinde değişiklik (fizyolojik) Vücut yapılarında değişiklik (anatomik)	Kapasite Standart bir çevrede görevlerin yerine getirilmesi Performans Mevcut çevrede görevlerin yerine getirilmesi	Fiziksel, sosyal ya da düşünsel dünya özelliklerinin kolaylaştırıcı veya engelleyici etkileri	Kişinin kendi özelliklerinin etkileri
Pozitif terimleme	İşlev ve yapısal bütünlük	Etkinlikler Katılım	Kolaylaştırıcılar	Uygulanamaz
	İşlevsellik			
Negatif terimleme	İşlev veya yapı bozukluğu	Etkinlik sınırlılığı Katılım kısıtlılığı	Sınırlar/engeller	Uygulanamaz
	Yetiyitimi			

Dünya Sağlık Örgütü. 2004. **İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlıkın Uluslararası Sınıflandırılması**. (Çev. Elif Kabakçı ve Ahmet Göğüş. Bilge Matbaacılık), 7.

Görüldüğü gibi, işlevsellik ve yetiyitimi terimleri aynı madalyonun iki yüzü gibidir. İşlevsellik olumlu terimleme, yani mevcut olanı vurgularken; yetiyitimi olumsuzdur, yani olmayanı, eksikliği vurgular. Kavramların hepsi birbiriyle ilişkilidir ve birbirinden etkilenmektedir. Hiyerarşik bir düzenden ziyade etki-sonuç ilişkisi söz konusudur.

Özetle, Dünya Sağlık Örgütünün ICF tanımları, ICDH'yi reddedenlerin de beklentilerini karşılamış görünmektedir (Jette, 2006, 733). Ülkemizde ICF çerçevesi kabul edilmiş olsa da engelli bireylerin haklarına ilişkin mevzuatta engellilik tanımlarının henüz kesinleşmediği söylenebilir. Bu araştırmanın saha bölümünde de

vurgulanacağı üzere çalışmaya katılan engelli çevirmenler kendilerini sakat, kör ya da engelli olarak adlandırırken bu sözcükler üzerinden yürütülen tartışmaların içinde boş olduğunu düşünmektedirler. Onlar için önemli olan eşitlikçi yasaların çıkarılması ve adil şekilde uygulanmasıdır. Yine de kavramsal çerçeve oluşturulup terim birliği sağlanmadıkça, çıkarılan yasaların uygulama sürecinde başarı sağlanması ve disiplinlerarası çalışmaların etkin şekilde yürütülmesi beklenemez. Bu yüzden engelliliğe ilişkin kavramsal ve terimsel kullanımların bireysel tercihlerin ötesine geçmesi büyük önem arz etmektedir.

2.1.5. Engelliliğe İlişkin Diğer Uluslararası Tanımlar

Engellilik kavramının 1970'lerden bu yana çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımının yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlar, ele alındığı dönemin engellilik üzerine yaklaşımları ve paradigmalarını yansıtmaktadır. Diğer Uluslararası Tanımlar kapsamında Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği'nin (AB) tanımları ele alınacaktır.

2.1.5.1. Birleşmiş Milletler'in Engellilik Tanımları

Engellilik durumu uluslararası kurumlar arasında ilk kez Birleşmiş Milletler tarafından 1975 yılında yayınlanan *Engelli Kişilerin Hakları Beyannamesi*²'nde tanımlanmıştır (Gürler, 2016, 25). Bu tanıma göre engelli, “Fiziksel veya zihinsel kabiliyetlerinde doğuştan veya sonradan meydana gelen bir yetersizlik sonucu normal bireysel ve/veya sosyal yaşamın gerekliliklerini kendi başına tamamen veya kısmen yerine getiremeyen kişidir” (Kendi çevirim, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1975, 88). BM'nin bu tanımı, dönemin şartlarına uygun olarak bireysel tıbbi modelden esinlenmiştir (Gürler, 2016, 25).

Daha sonra yine Birleşmiş Milletler tarafından 1994 tarihli *Engelli Bireylerin Fırsatlarının Eşitlenmesine Dair Standart Kurallar*³ yayınlanmıştır. Buradaki engelli tanımı, yine dönemin paradigmalarına benzer şekilde ikiye ayrılmıştır: yeti yitimi/sakatlık (disability) ve engellilik (handicap).

“Yeti yitimi” terimi dünyanın herhangi bir ülkesindeki herhangi bir nüfusta ortaya çıkabilen pek çok farklı işlevsel kısıtlılığı özetler. Bireyler, fiziksel, entelektüel veya duyuşal sakatlıklar, tıbbi durumlar veya zihinsel hastalıklardan dolayı yeti yitimine sahip olabilirler. Bu sakatlık, durum

² Declaration on the Rights of Disabled Persons.

³ Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities.

ve hastalıklar kalıcı veya geçici olabilir” (Kendi çevirim. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1994, 6).

Burada yeti yitimi (disability) terimi, DSÖ tarafından 1980’de yayınlanan ICDH-1 tanımları kapsamında verilmiştir. Bireyin kendi bedenindeki sorunlardan kaynaklanır. Yine aynı çerçevede yer alan “engellilik” (handicap) ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Engellilik” terimi, toplum yaşamına başkalarıyla eşit seviyede katılmada kayıp veya sınırlılıklar anlamına gelir. Engelli bireyin çevresi ile karşı karşıya gelmesini tanımlar. Bu terimin amacı, engelli bireylerin bilgi, iletişim ve eğitim gibi çevresel ve örgütlü faaliyetlere eşit şartlarda katılımını engelleyen eksikliklere odaklanmayı vurgulamaktır (Kendi çevirim. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1994, 7).

Burada sağlığın toplumsal boyutu ile ele alınmış olan “handicap” teriminin İngilizce konuşulan ülkelerde tartışma konusu olduğunu tekrar vurgulamak gereklidir (bkz. 2.1.2.). Dilencilik ile bağdaştırılan *handicap* sözcüğü, bu tanımda engelliliğin çevresel ve toplumsal boyutunu vurgulamak için kullanılmıştır.

Son olarak, 2008 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinde⁴ engellilik tanımları Amaçlar kısmında yapılmıştır ve şu şekildedir: “Engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir” (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2006).

2.1.5.2. Uluslararası Çalışma Örgütü Engellilik Tanımı

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) geçmişte engellilik kavramını iş ve çalışma kapsamında tanımlamıştır. 1955 tarihli Mesleki Rehabilitasyon (Sakatlar) Tavsiye Kararı⁵’nda şu şekilde geçmektedir: “Engelli birey terimi, fiziksel veya zihinsel yeti yitimi sonucunda uygun istihdam sağlama ve sürdürme olasılığı büyük ölçüde azalan birey anlamına gelir” (Kendi çevirim. ILO, 1955). Burada engellilik tamamen istihdam odaklı olarak ele alınmış, bireyin toplumsal yaşamına ilişkin durumu göz ardı edilmiştir.

1983 yılında imzalanan, Türkiye’de ise 1999 yılında yürürlüğe giren Sakatların Meslekî Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı ILO Sözleşmesi⁶’nde yapılan tanım şu şekildedir: “Bu Sözleşmenin amaçları açısından, "sakat" terimi, uygun bir iş temini, muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri, kabul

⁴ UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

⁵ Vocational Rehabilitation (Disabled) Recommendation.

⁶ Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Convention.

edilmiş fiziksel veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan bir bireyi ifade eder” (ILO, 1999). Görüldüğü üzere 1955 ve 1983 yılları arasında yapılan tanımlarda pek bir fark bulunmamaktadır. Eleştiriler sonucunda ILO da sonraki resmi metinlerinde Dünya Sağlık Örgütü’nün çerçevesini kullanmaya başlamıştır (Gürler, 2016, 27).

2.1.5.3. Avrupa Birliği Engellilik Tanımı

Avrupa Birliği Müktesebatı ve diğer belgelerine bakıldığında engelliliğe yönelik ortak tanımların yapılmadığı göze çarpmaktadır. Onun yerine üye ülkeler bireysel olarak bu tanımları yapmışlardır. Uluslararası boyutta ise AB kurumları, Dünya Sağlık Örgütü engellilik çerçevesini temel almaktadır (Gürler, 2016, 28-29). Bununla birlikte, AB Adalet Divanı’nın BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede geçen tanımları kullandığı da görülmüştür (The Relationship Between UN CRPD and EU Law, [20.01.2020]).

2.2. Engellilik Araştırmalarında Kuramsal Arayışlar

Yeti yitimi biyolojiktir, engellilik ise toplumsal olarak inşa edilmiştir. Açıklamak gerekirse, bireyin yürüyemiyor oluşu yeti yitimi olarak adlandırılırken tekerlekli sandalyeyle erişebileceği rampaların bulunmaması, kamu görevlilerinin işaret dili bilmemesi veya kamuya açık yerlerde sesli ikazların bulunmaması onun engelli bir birey olmasına yol açmaktadır. Aslında engellilik, engel türlerine bakılmaksızın ayrımcı yaklaşımın bir ürünüdür. “An Institutional History of Disability” makalesinin yazarları David Braddock ve Susan Parish’e göre (2001, 53) farklı engellilik türlerinden bireyleri bir araya getirebilmek (crossdisability coalitions) için ortak tarihlerini ortaya çıkarmak gereklidir. Bu yüzden engelliliği toplumsal olarak ele almadan önce tarihsel sürecine bakmak gereklidir.

2.2.1. Tarihte Engellilik Algısı

Engellilik algısı ve engellilerin yaşadıkları sorunlar yüzyıllar içinde büyük değişiklik göstermiştir. Engellilik, “Tanrı’nın gazabı” olarak algılanmasından “bedensel bir sapma veya anomali” şeklinde değerlendirilmesine; sonrasında ise “toplumsal bir dışlanma” olarak addedilmesine kadar çeşitli süreçlerden geçmiştir (Braddock, Parish, 2001; Burcu, 2015).

Antik Çağda Yunan ve Roma uygarlıklarında yeti yitimine sahip olarak doğan bebeklerin Tanrıların gazabı yüzünden veya ebeveynlerinin Tanrılar tarafından cezalandırılmalarından dolayı bu şekilde dünyaya geldiklerine inanılır ve yaşamalarına izin verilmezdi. Öte yandan sonradan yeti yitimine sahip olan bireyler toplumla iç içe, mesleklerini icra ederek yaşamlarını sürdürürlerdi (Braddock, Parish, 2001, 13).

Orta Çağdaki yaygın inanca göre, yeti yitimiyle doğan çocukların, annelerinin günahları veya cadılık pratiklerinden dolayı bu şekilde dünyaya geldikleri düşünülürdü. Özellikle sağır, epilepsi hastası ve zekâ geriliği olan bireylerin şeytani varlıklar olduğuna inanılırdı. Ayrıca yeti yitiminin Tanrı tarafından verilen bir ceza olduğu da yine inanışlar arasındaydı. Dolayısıyla, engelli kimseleri tedavi etmeye çalışmak Tanrı'nın işine karışmak olarak algılanmaktaydı. Bu yüzden engelliler Orta Çağ Avrupa'sında acınacak, yardıma muhtaç kimseler olarak görülmüşlerdir. Yine de dini inançların engellilere acımak ve yardımda bulunmak gerektiğini vurguladığını göz önünde bulundurmak gerekir (Braddock, Parish, 2001, 17).

16. yüzyıla gelindiğinde sağırın Avrupa'dan çok farklı olarak Osmanlı sarayında önemli görevler üstlendikleri görülmektedir. Kullandıkları işaret dilini sağır olmayan diplomatlar, vezirler, elçiler hatta sultanın kendisi bile kullanmaktaydı. Misafirlerinin anlamasını istemedikleri bir durum olduğunda bu işaret dili ile iletişim kurdukları Batılı diplomatların notları arasındadır (Braddock, Parish, 2001; Balcı, S., 2013). Aksine, Avrupa'da o dönemde sağır bireylere karşı oldukça büyük bir önyargı bulunmaktaydı. Sağırın eğitilemeyeceği inancı yaygındı (Braddock, Parish, 2001, 22). Yine Avrupa'dan farklı olarak 15. yüzyıl gibi erken bir dönemde Edirne'de II. Bayezid Külliyesinde akıl hastalarının müzikle ve su sesiyle tedavi edildiği bilinmektedir. O dönemde ve çok daha sonrasında da Avrupa'daki akıl hastaları ise zindanlarda zincirlenmekte veya şeytan çıkarma adı altında türlü işkencelere maruz bırakılmaktaydı (Balcı, S., 2013).

Batıda Rönesans ve Aydınlanma döneminde ise din, Tanrı ve engellilik arasındaki bağın koptuğu gözlemlenmektedir. Yeti yitimi artık uzmanlar ve hekimler tarafından düzeltilmesi gereken bir bozukluk olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde artan sayıda engelli bireyin yine artan sayıdaki hastane ve enstitülere kapatılmaları söz konusudur (Barnes ve diğ., 1999, 20). Bu tıbbileştirme/profesyonelleşme yönelimi 19. ve 20. yüzyıllarda da sürmüştür (Braddock, Parish, 2001, 29).

19. yüzyıla gelindiğinde yeti yitimi veya zekâ geriliği olan bireylerin ucube gösterilerinde sergilendikleri kayıtlara geçmiştir. İnsanlar bu “ucube”leri görmek için panayırlara ve sirkelere gidip para öderlerdi. Engelli bireyler sıradan insanlar için bir çeşit aile eğlencesi; sirk sahipleri içinse kâr aracı olarak görülmekteydi. Engelli bireylerin insan olarak sayılmadığının bir göstergesi de 20. yüzyılda Birleşik Devletler’de yapılan zorunlu kısırlaştırmalardır. 1907-1949 arasında kayıtlara geçen 47 bin kısırlaştırma operasyonu yapılmıştır (Braddock, Parish, 2001, 37-38).

21. yüzyılda ise engelli bireyler, talep ettikleri hakların bir kısmına sahip olsalar bile engellilik kavramı hâlâ yoksullukla birlikte anılmaktadır. Toplumların yoksul kesimlerini büyük ölçüde engelli ve yeti yitimi olan bireylerin oluşturduğu gözlemlenmektedir (Braddock, Parish, 2001, 53). Engelli bireylerin toplumla tam entegrasyonu için yoksulluktan kurtulmaları gerekmektedir.

Engellilerin hak mücadelesine yönelik ilk adımlar 1970’lerde Amerika ve İngiltere’de atılmıştır. Bu dönemde ana akım tarafından ezilmiş ve dışlanmış toplumsal gruplar seslerini duyurmak ve bu ayrımcılığa son vermek için pek çok eylem yapmışlardır. Bu gruplardan biri de engellilerdir. Engellilik de cinsiyetçilik, ırkçılık ve diğer ayrımcı pratikler gibi bir tür toplumsal baskı biçimi olarak görülmektedir. Bu dönemde İngiltere’deki engelli hareketinin, Paul Hunt’un 1972 yılında *The Guardian* gazetesinde yayımlanan makalesi ile başladığı söylenebilir (Shakespeare, Watson, 2011). Arkasından UPIAS’ın (The Union of the Physically Impaired Against Segregation) kurulmasıyla İngiltere’deki engelliler, talep ettikleri hakların bir kısmını elde etmeyi başarmışlardır. UPIAS tarafından yayınlanan “Sakatlığın Temel Prensipleri” başlıklı bildiride (1972), engelli aktivist ve akademisyen Vic Finkelstein, “bizi engelli yapan toplumdur: engelli bireyler ezilen bir toplumsal gruptur” diyerek engelliliğin biyolojik bir durumdan ibaret olmadığını, sosyolojik nedenlerinin de bulunduğunu gözler önüne sermiştir (UPIAS, 1972). Elbette, bu hak mücadelesi uzun ve sancılı bir siyasi süreci de beraberinde getirmiştir. İngiltere’de uzun süre iktidarda kalan Muhafazakâr Parti, engellilerin hak arayışını görmezden gelmiş, ancak 1990’ların başında İşçi Partisi’nin başa gelmesiyle engellilerin eşitlik talepleri bir nebze olsun karşılanmıştır (Shakespeare, Watson, 2011).

Amerika Birleşik Devletleri’nde durum biraz daha farklıdır. Amerika’daki engellilerin hak mücadelesi bireysel özgürlük ve yeterlik üzerinden yürütülmüştür. Engellilerin de bir tüketici topluluğu olduğu vurgulanmış ve doğuştan sahip oldukları bireysel

haklarının güvence altına alınması talep edilmiştir (Shakespeare, Watson, 2011). Görüldüğü gibi engellilerin hak mücadelesi ülkeden ülkeye ve kültürden kültüre farklılık göstermektedir.

Engelli bireylerin hak mücadelesinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesine neden olan pek çok etken bulunmaktadır. Bu farklılıklar ülkenin kalkınma ve gelişmişlik düzeyleriyle olduğu kadar ekonomik ve siyasi istikrarıyla da doğrudan ilişkilidir. Bunda ayrıca toplumların kendi iç dinamikleri ve gelenekleri de etkin olabilmektedir. Türkiye’de de batılı ülkelerde yaşananlar gibi halk ayaklanmaları görülmüş olsa da engelliler hak talep eden topluluklardan biri olmamıştı. Engelliler için eşitlikçi politikalar devlet tarafından veya devlet desteğiyle, özellikle de AB uyum sürecinin gereklilikleri olarak, son yirmi yılda gerçekleştirilmektedir. Amerika ve İngiltere’deki kadar yoğun olmasa da özellikle 1990’ların sonlarında, engellilik hareketi Türkiye’de hayata geçmeye başlamıştır (Burcu, 2015, 5). Öncesinde ise engellilerin hak mücadelesinde en büyük kazançlardan biri Altı Nokta Körler Derneğinin kuruluşu (1950) ve bu kuruluşun mücadelesi sonucu anayasaya engelli bireylere ilişkin kanunların konulmasının sağlanması gösterilebilir (Burcu, 2015, 7).

Öte yandan Türkiye’de engelli bireylerle ilgili, özellikle geçmişe dönük istatistiksel verilere ulaşmak oldukça güçtür. Öyle ki engelli nüfusa ilişkin ilk veri toplama girişimi 2000 yılındaki nüfus sayımı ile birlikte gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, Avrupa Birliği uyum sürecinin de etkisiyle engellilere yönelik politikalar daha kurumsal düzeyde ele alınmaya başlanmıştır (Burcu, 2015, 167-169). Ancak Esra Burcu’nun da belirttiği gibi engellilerin öz algısı ile toplumun onlara yönelik olumsuz tutumu bu tür düzenlemelerin; hatta akademik çalışmaların önünde engel teşkil edebiliyor. Bunları ortadan kaldırmak için bütün bireylerin küçük yaştan itibaren ayrımcı olmayan bir ortamda birlikte eğitim almaları, engelliliğin bir kusur değil, yalnızca bir özellik olduğu görüşünü içselleştirecek şekilde yetiştirilmeleri gerekmektedir (Burcu, 2015).

Görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde engellilere yönelik politikalar yine engellilerin mücadelesi ve katılımıyla yürütülmektedir. Ancak Türkiye bu hususta daha yolun çok başındadır. Batıda “bizi engelli yapan toplumdur,” düşüncesi ile ortaya çıkan sosyal modelin geçerliliği tartışılıp yeni modeller üzerinde çalışmalar yürütülürken, ülkemizde engelliler hâlâ dışlanma ve ayrımcılıkla yüz yüzedir.

Engellilik algısının tarihsel gelişiminden bahsedildikten sonra Engellilik Araştırmaları alanındaki kuramsal modeller incelenecektir.

2.2.2. Engellilik Modelleri

Yıllar içinde Engellilik Araştırmaları disiplinlerarası bir alan haline gelmiştir. Günümüzde hâlâ alanda birleştirici bir kuram veya yaklaşım elde edilememiştir. Bu durumu negatif boyutta değerlendirmek yerine sosyal bilimlerin diğer alanlarına da etki eden “postmodern dönüş” etkisi olarak görmek yerinde olacaktır (Williams, 2001, 125).

“Engelliliğin çok sayıda ontolojisi bulunmaktadır. Bu ontolojiler biyomedikal olarak inşa edilmiş bedende, bireyin “yaşayan beden” ile ilişkisinde, birey ve ilişkide bulunduğu insanlar arasında ve tarihsel olarak biçimlenmiş toplum ile (siyasi ekonomi, toplumsal refah, kültür ve ideolojiyi de kapsayarak) bu toplumun üyesi olarak birey arasında bulunur” (Kendi çevirim. Williams, 2001, 129).

Engellilik Araştırmaları başlangıçta iki ana modelin çatışmasına sahne olmuştur: Bireyci tıbbi model ve buna itiraz olarak ortaya konan sosyal model. ICF ile birlikte bu iki modelin birleşimi biyo-psiko-sosyal model kabul görmüştür. Yaklaşımlar elbette bunlarla sınırlı değildir. Engellilik kavramı, Marksist, feminist, psikolojik vb. açılardan da ele alınmaktadır.

2.2.2.1. Bireyci Tıbbi Model

18. yüzyılda kilisenin etkisi sorgulanmaya başlanınca modern tıp ilerleme alanı bulmuştur. Sanayileşme süreci ile birlikte ortaya çıkan işgücü gereksinimi, engellilerin toplumun sırtındaki bir yük olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu da engellilerin tedavi edilerek topluma yararlı hale getirilmeleri için girişimde bulunulmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılda Avrupa’da akıl hastanelerinin ve buralara kapatılan hastaların sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde engellileri tedavi etmeye yönelik pek çok yöntem geliştirilmiştir (Barnes ve diğ., 1999, 20).

Engellilikte tıbbi modelin modern tıbbın gelişimiyle birlikte ortaya çıktığı söylenebilir (Yardımcı, 2015, 10). Bu modelde engelliliğin tedavi edilmesi ve hastanın yeniden sağlığına kavuşturulması hedeflenir. Tıbbi modelde toplumsal şartlar göz ardı edilmiş, anomalinin giderilmesine odaklanılmıştır. Bu yüzden engelli birey kendi kendine yetemeyen, hakkını savunamayan ve kendisi için neyin gerekli olduğunu dahi idrak edemeyen bir “çocuk”; engellilik ise toplumsal bir olgu olmaktan ziyade “kişisel trajedi” şeklinde algılanmıştır (Barnes ve diğ., 1999, 26). Engelli bireyler için bu

durum kabul edilemez. Engellilik algısında “sosyal dönüş” yaşanmadan önce de birtakım sosyologlar engelliliği toplumsal olarak ele almıştır. Bunların başında Erving Goffman (1963) gelmektedir.

2.2.2.2. Goffman ve Stigma

Engelliliğin toplumsal boyutuna yönelik çalışmalar 1970’lerin sonlarında başlamış gibi görünse de Goffman’ın 1963’te kaleme aldığı *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* başlıklı kitabı göz ardı edilmemelidir. “Damga” olarak çevrilen *stigma* kavramını inceleyen Goffman, damgalanmış bireylerin toplumla olan ilişkisini ele almıştır. Bu bireyler arasında engellilerin yanı sıra AIDS hastaları, hükümlüler, hayat kadınları, uyuşturucu bağımlıları, LGBTİ bireyler de bulunmakla birlikte gruplar bunlarla sınırlı değildir.

Goffman, *stigma* yani damga kavramını Antik Yunan’a dayandırmaktadır. O dönemde kişilerin bedenlerine kesilerek veya dağlanarak yapılan kölelik, suçluluk veya hainliği simgeleyen işaretlere *stigma* adı verilirdi. Daha sonra farklı anlamları da kapsayan bu kavram, Hristiyanlıkta Tanrı’nın kutsamasıyla bedende ortaya çıkan yaraları ve daha medikal olarak hastalık izlerini de içermiştir (Goffman, 1963, 11). Goffman’a göre damgalı bireyler tam veya normal insanlara kıyasla istenmeyen farklılıklara sahip, eksik, yani tam insan sayılmayan itibarsızlaştırılmış kişilerdir (Goffman, 1963, 13-15).

Goffman damgayı üç kategoride inceler: (1) “Bedendeki korkunçluklar” yani bedensel engeller ve görülebilen izler, (2) “zayıf irade” olarak tanımladığı alkolizm, homoseksüellik, işsizlik gibi kişilik özellikleri ve (3) ırksal ve dini sınıflar gibi “etnolojik” damgalar (Goffman, 2014, 31). Bunların dışında kalan her türlü normdan sapma, toplumla ilişkisellik bağlamında damga olarak nitelik kazanabilir (Ünsaldı, 2014, 16).

Goffman’ın kullandığı anlamda bir damganın toplumda damga olarak değerlendirilmesi için görünürlüğü ve bireylerin damgayı algılama kapasiteleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Kişinin damgası gözle görülür olamayabilir veya yalnızca alanında uzman kişiler tarafından anlaşılabilen özellikler taşıyabilir. Ayağı aksayarak yürüyen bir birey ofisinde masa başında otururken müşterileri onun engelli olduğunun farkına varmayabilirler. Bu örneklerden yola çıkarak Goffman, damganın çok geniş bir yelpazede sınıflandırılabileceğini vurgulamıştır (Goffman, 1963, 58-59). Bunun yanı sıra damgalı bireyin yakın çevresi, onun damgasına alıştığı ve onu bu şekilde

kabullenip sevdiği için damgalı birey, bu çevrede kendini dışlanmış hissetmez. Bu yüzden Goffman, damga kavramının bireyin yakın çevresi ile değil; yabancılarla veya yakın olmayan tanıdıklarıyla ilişkisi çerçevesinde incelenmesi gerektiği görüşündedir (Goffman, 1963, 61). İşte bu yakın çevresinden olmayan toplumun diğer üyeleri, damgalı bireyin mümkün olduğunca normalmiş gibi davranması gerektiğine yönelik bir beklenti içindedirler. Damgalı birey, toplumun bu “normal” üyelerine uyum sağladıkça normalleşir; diğer bir deyişle “tam insan olma” yolunda kabul görmeye başlar (Goffman, 1963, 133-134).

Toplum normlarına uymayan veya uymamayı tercih eden bireylerden de uyum sağlamaları beklendiği için bu bireyler kendilerini damgalanmış hissedebilirler. Örneğin, Goffman’ın çalışmasını yaptığı dönemde Amerika’da damgalamaya maruz kalmayacak olan mükemmel adam modeli şu şekildedir: “evli, genç bir aile reisi, beyaz, kentli, kuzey ırkından gelen, heteroseksüel, Protestan, üniversite diplomalı, tam zamanlı bir işe sahip, sağlıklı, kilosuna ve boyu yerinde ve spor yapan birisidir” (Goffman, 2014, 179). Elbette bu “mükemmel adam” kaza geçirmediği, kronik bir hastalığa yakalanmadığı, hatta yaşlanmadığı sürece bu konumunu korur. Öyle ki, “damgalı normal, normal de damgalıyı içerir” (Goffman, 2014, 187). Bu yüzden Goffman’a göre:

“Damga kavramının, iki sütun halinde ayrılmış somut bireyler topluluğunun -damgalılar ve normaller- mevcudiyetinden ziyade, en azından bazı ilişkiler çerçevesinde ve hayatın belli dönemlerinde her birimizin iki rolü de oynamaya götüren ve her yerde mevcut bir toplumsal sürecin edimini içerdiğini tekrarlamak isterim. Normal ve damgalı, somut kişiler değildir, ikisi de birer bakış açıdır. Bu bakış açıları, karma temaslar esnasında, layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilirler” (Goffman, 2014, 190).

Goffman’ın bu çalışması özel olarak engelli bireyleri konu almamış olsa da engellilik kavramını toplumsal çerçeveye oturtan ilk çalışmalardan biridir. 1970’lerden itibaren ortaya çıkan engelli hareketi sonucunda Engellilik Araştırmalarında sosyal model geliştirilmiştir.

2.2.2.3. Sosyal Model

Bireyci tıbbi modele göre, engelli bireylerin kaderleri doktorlar ve fizik tedavi uzmanları gibi profesyonellerin eline bırakıldığı için, 20. yüzyılın ortalarında bu yaklaşım eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. Böylece tıbbi modele tepki olarak 1970’lerde İngiltere ve Amerika’da sosyal model ortaya çıkmıştır. Amerika’da, özellikle 1960’lardan itibaren yaygınlaşan Bağımsız Yaşam Hareketi (Independent Living Movement) tüketici egemenliğini, ekonomik ve politik özgürlükleri

savunmuştur. Böylece engelli bireyler de kendi kendine yetebilme haklarını elde etmek üzere mücadeleye girişmişlerdir (Barnes ve diğ., 1999, 69).

Vietnam Savaşından dönen gazilerle birlikte engelli bireylerin sayısı artmış; dönemin siyasi ve toplumsal iklimine de uygun olarak, pek çok grupta birlikte engelli bireyler de hak arayışına girişmişlerdir. Akademisyenlerin de desteğiyle kendine zemin bulan sosyal modele göre “engellilik deneyimini kuran, bedensel farkları dikkate almayan toplumsal örgütlenmedir” (Yardımcı, 2015, 11).

Engellilik araştırmalarının İngiltere’deki temelini oluşturan görüşlere göre engellilik, yeti yitimi olan bireylerin eylemlerini sosyal bariyerler koyarak kısıtlayan toplumsal düzenin ürünüdür. Diğer bir deyişle engellilerin hayatlarındaki güçlüklerin büyük kısmı toplumdan kaynaklanmaktadır (Thomas, 2002, 40).

Bu ve benzeri görüşlerin yaygınlaşması ile Dünya Sağlık Örgütü, engellilik ile ilgili modeller üzerine çalışmaya karar vermiştir. Bunun için, bu bölümün 2.1.4. kısmında da açıklandığı gibi, Philip Wood, Elizabeth Bradley ve Mike Bury tarafından 1970’lerin sonlarında çerçevesi çizilen ICIDH, (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) *Bozukluk, Yetiyitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırılması*, 1980 yılında yayınlanmıştır. Bu çalışma tıbbi yaklaşımdan uzaklaşma girişimi olarak görülebilir (Thomas, 2002, 41).

Ancak fazla geçmeden ICIDH’ye sosyal modelcilerden itiraz gelmiştir. Onlara göre bu çalışmadaki *handicap* terimi (cap in hand) engelliliğin dilenciligi çağrıştırmasına sebep olabilecek bir sözcüktür ve kullanımı engelli bireyleri rencide edebilmektedir. Ayrıca engelliliğe yapılan toplumsal vurgu da yeterince açık değildir. Bu eleştiriler üzerine ICIDH revize edilmiş ve ortaya ICIDH-2 (ICF) çıkmıştır. Bu çerçevede ise 2.1.4.2. kısmında açıklandığı gibi, “disability” terimi “disablement” ile değiştirilmiş, ancak *impairment-disability-handicap* üçlemesi kalmıştır. ICIDH-2 biyo-psiko-sosyal modeli benimsemiştir. Medikal ve sosyal modelin bir sentezidir (Thomas, 2002, 43).

Tom Shakespeare “Sakatlık Sosyal Modeli” (2011) başlıklı makalesinde sosyal modeli bedenın göz ardı edildiğı konusunda eleştirmekle birlikte bu modelin güçlü yönlerini de ortaya koymuştur. Shakespeare’e göre sosyal model, engellilerin hak arayışında pratik bir araç görevi görmüştür. Hatta İngiltere’de 1995 yılında Engelli Ayrımcılığı Yasası’nın geçirilmesi sürecinde argüman olarak kullanılmış; sonuç olarak kamuya açık alanlar engellilere uyumlu hale getirilmeye başlanmıştır (Shakespeare, 2011, 55).

Sosyal modeli benimseyen Barnes ve arkadaşları, sosyal modelin engelliliği çok boyutlu şekilde ele aldığını vurgulamışlardır:

“Sosyal model engellilik deneyimi üzerine eğilmektedir, ancak bunu bireysel psikoloji veya bireyler arası ilişkiler düzeyinde yapmamaktadır. Bu model daha ziyade aile durumu, gelir, mali destek, eğitim, istihdam, konut, ulaşım, inşa edilmiş çevre ve başka pek çok toplumsal ve maddi şartları göz önünde bulundurur” (Barnes ve diğ., 1999, 31).

Böylece engellilik, bireyin kendi içinde yaşadığı trajik bir deneyim olmaktan çıkar ve topluma mal edilir. Engelli bireyin içinde bulunduğu durum toplumsaldır ve toplumun yaklaşımı değiştiğinde, engelli bireyler hayır kurumlarının ya da tedavi merkezlerinin insafına terk edilmek durumunda kalmazlar; kendi başlarına ve özgürce toplumsal hayata katılabilirler.

Tablo 5: Bireysel Tıbbi Model ve Sosyal Modelin Karşılaştırılması

Bireysel Tıbbi Model	Sosyal Model
Kişisel trajedi kuramı	Sosyal baskı kuramı
Kişisel sorun	Toplumsal sorun
Bireysel tedavi	Toplumsal eylem
Tıbbileştirme	Kendine yardım
Profesyonel baskınlık	Bireysel ve ortak sorumluluk
Uzmanlık	Deneyim
Bireysel kimlik	Ortak kimlik
Önyargı	Ayrımcılık
Bakım	Haklar
Kontrol	Seçim
Politika	Siyaset
Bireysel uyum	Toplumsal değişim

Barnes, Colin; Mercer, Geof; Shakespeare, Tom. 1999. **Exploring Disability: A Sociological Introduction**. (Cambridge: Polity Press)’den uyarlanmıştır.

İki modelin karşılaştırılması Tablo 5’te verilmiştir. Burada bir konunun altını çizmekte fayda olacaktır: Sosyal model, sosyoloji alanında değil, İngiltere’de Open University’de bir grup akademisyen tarafından 1975 yılında ortaya atılmıştır. Bunlar

arasında Güney Afrikalı engelli aktivisti ve insan hakları savunucusu Vic Finkelstein ve daha sonra UPIAS'ı kuracak olan akademisyenler de bulunmaktadır. Engellilik Araştırmaları (Disability Studies) adlı akademik alanın da temelleri yine burada atılmıştır. Open University'de "Handicapped Person in the Community" başlığı altında uzaktan öğretim uygulayan bu bölüm açıldığında başlangıçta 1.200 öğrenciye ulaşmıştır. Daha sonra dersin adı "Disabling Society" olarak değiştirilmiş ve ders 1994 yılında kaldırılmıştır (Barnes ve diğ., 2002, 6).

Amerika ve Kanada'da ise Engellilik Araştırmaları ile engelli aktivizmini bir arada düşünmek gerekir. Engellilik Araştırmaları burada akademiye 1970'li yıllarda girmiştir. 1977 yılında "Whitehouse Conference on Handicapped Individuals" düzenlenmiş ve bu konferansa 3.000'e yakın kişi katılmıştır. Aynı yıl Engellilik Araştırmaları üzerine ders verilmeye başlanmıştır. Ancak geriye dönülüp bakıldığında engellilik üzerine yürütülen bu çalışmaların Amerikan sosyolojisi üzerine hiçbir etkisinin olmadığı düşünülmektedir (Barnes ve diğ., 2002, 7).

Türkiye'de ise üniversite bünyelerinde Engelliler Uygulama ve Araştırma Merkezleri kurulmuş, ancak alanın adını koyan ve akademik bir disiplin olarak önünü açan olay 24-25 Kasım 2016 tarihlerinde İstanbul ve Hacettepe Üniversitelerinin ortak düzenlediği I. Engellilik Araştırmaları Kongresi olmuştur. Kongrede Engellilik Araştırmaları başlığı ile bir anabilim dalı kurulacağı ve 2017 yılından itibaren Yüksek Lisans ve lisans düzeyindeki programların öğrenci kabul etmeye başlayacağı bildirilmiştir.⁷

Engellilik Araştırmaları alanının bilimsel bir disiplin olmasına öncülük eden sosyal modelin birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Shakespeare "sosyal modelin faydalarını kabul etmekle birlikte, bu modelin artık ilerlemenin önünde engel haline geldiğine inanıyorum" demiştir (Shakespeare, 2011, 59). Bu dezavantajlardan biri modelin aşırı indirgemeci tutumudur. Sosyal modelde yeti yitimi gibi bireysel ve tıbbi durumlar göz ardı edilmiş gibi görünmektedir. Bireyin engel türü ne olursa olsun, onu esas engelleyen toplum olduğu görüşünün gerçekçilikten uzak olduğu düşünülmektedir. Aslında bu ikisi arasında pratikte kesin bir ayrım yapılamaz. Bu yüzden sosyal modelin de ötesine geçilerek daha karmaşık modeller üretilmelidir;

---

⁷ İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Engellilik Araştırmaları Anabilim Dalı bünyesinde Engellilik Araştırmaları Tezli Yüksek Programının açılması Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının 07.04.2015 tarihli kararıyla onaylanmıştır.

çünkü engellilik, doğası gereği karmaşık bir olgudur. Engelliliği bir tür “azınlık meselesi” olarak ele almak, bu türden bir tuzağa düşme sonucunu doğurabilir (Shakespeare, 2011, 57).

Engelliliği yalnızca bir toplumsal baskı türü olarak görmek sınırlı bir bakış açısını doğurmaktadır. Engelli bireylerin sorunlarına sadece “azınlık meselesi” olarak yaklaşmak bizi bir yere götürmeyecektir. Williams’a göre bunun üç temel sebebi bulunmaktadır. (1) Engelliliğe sebep olan kronik hastalıklar, ırk veya toplumsal cinsiyetten farklı olarak bireyde zaman içinde ortaya çıkar ve kademeli olarak etki gösterebilir. (2) Sağlam olma durumu (ablebodied) herkes için geçicidir, lakin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler giderek yaşlanan nüfuslara sahiptir. Yaşlılık, beraberinde engellilik durumunu getirir. Bu yüzden engellilik azınlık sorunu değil; evrenseldir. (3) Bedendeki acı ve ağrılar da bireyin engelli hâle gelmesine neden olur. Bu yüzden engellilik kavramı tartışılırken beden asla göz ardı edilmemelidir (Williams, 2001, 135-139).

Bill Huges ve Kevin Paterson ise “Sakatlık Sosyal Modeli ve Kaybolan Beden: Bir Yeti Yitimi Sosyolojisine Doğru” (2011) başlıklı makalelerinde sosyal modelin yetersizliğinden yakınmaktadır. Onlara göre sosyal model, bedeni göz ardı etmektedir ve bu yüzden tıbbi model ile yakınlaşmaktadır. Sosyolojinin son yıllarda beden kavramı üzerine oldukça fazla eğilmesine rağmen, sosyoloji temelli Engellilik Araştırmalarının bedenden uzaklaşmakta olması da yazarlara göre ironiktir (Huges, Paterson, 2011, 64). Bu yüzden Engellilik Araştırmalarında sosyal modelin ötesine geçilmeli ve beden sosyolojisi kucaklanmalıdır. Sonuç olarak, “bir yeti yitimi sosyolojisi zorunlu hale gelmiştir” (Huges, Paterson, 2011, 77).

Bu görüşü Mike Oliver’ın da desteklediği görülmektedir. Oliver’a göre *sakatlık/yeti yitimi* (impairment) biyolojik olduğu kadar toplumsaldır; çünkü toplumsal olarak ortaya çıkmış olabilir. Yani kişi doğuştan sakat olabildiği gibi iş kazaları, trafik kazaları gibi nedenlerle de sakat kalmış olabilir. Bu yüzden Engellilik Araştırmalarının hem engellilik hem de yeti yitimini kapsaması gereklidir (Thomas, 2002, 52).

2.2.2.4. Engellilik Araştırmalarında Yeni Modellere Doğru

Sosyal model eleştirilerinin ardından Engellilik Araştırmaları alanında yeni modeller geliştirilmiştir. Bunlardan ilki *biyo-psiko-sosyal* modeldir. Bu model tıbbi ve sosyal modelleri birleştirerek daha kapsamlı bir model sunar. “İnsanlar hem toplumsal

engeller hem de kendi bedenleri yüzünden engelli olurlar” düşüncesini savunur (Williams, 2001; Thomas, 2002; Shakespeare, 2011).

Bir diğer model ise Fenomenolojiden esinlenen *yaşayan beden* (lived body) modelidir. Bu modelde kişinin kendi bedenini nasıl deneyimlediği, dünyada nasıl yer aldığı tartışılır. Bu modele göre deneyim yalnızca toplumsal değil, kişinin kendi bedenindedir. Maurice Merleau-Ponty’nin beden fenomenolojisinden esinlenen bu model, tıbbi söylemin nesneleştirilmiş bedeninin karşısına gündelik hayatın fenomenal bedenini konumlandırır. Yani beden fenomenolojisi ile engelliliğe bakıldığında bireyin bedeninde yaşadığı deneyimler ön plana çıkar (Turner, 2001, 254). Bedenleşme (embodiment) olarak da adlandırılabilir bu yaklaşımda beden toplumsal bir ürün olmakla birlikte benliği de içine alır. “Sağlam benlik başarılı bedenleşmeye, sosyal habitusa ve belleğe gereksinim duyar” (Kendi çevirim. Turner, 2001, 260).

Üçüncüsü ise Foucault modelidir. Bu model Michel Foucault’nun “bedeni şekillendiren ve deneyimi yapılandıran bilgi-iktidar ilişkisidir” görüşünden yola çıkar. Öyle ki iktidar, dönemin bilme biçimini üretir (Yardımcı, 2015, 10-13). Engellilere yönelik tutum ve davranışları düzenleyen de yine iktidardır. Bedenin toplumsal üretimini vurgulayan bu modele göre, engelli bireylere uygulanan rehabilitasyon ve tıbbi müdahaleler, bedenlerinin normalleştirilmesi demektir. İktidarın bütün bireyleri tek tipleştirme ve standartlaştırma çabasının ürünüdür (Turner, 2001, 253-255).

Bu modellere bir de Vic Finkelstein’in öncülüğünü yaptığı Marksist modeli ekleyebiliriz. Bu modeli savunan kuramcılara göre, engelliler feodal yapı içinde toplumdan dışlanmıyorlardı; çünkü engelli bireyler de üretime kendi evlerinde katılabilirlerdi. Ancak sanayileşme ile birlikte üretim, evlerden fabrikalara kaydı ve oldukça zorlu çalışma şartları ortaya çıktı. Engellilerin de bu şartlara uymaları bekleniyordu ve bu yüzden üretim alanından, beraberinde de toplumsal alandan dışlandılar. Sonuç olarak toplumun sırtında bir yük olarak görülmeye başlandılar. Bu yüzden Marksist modele göre, engelliler örgütlenerek kendilerini savunmalı ve bağımsız yaşam haklarını elde etmeye çalışmalıdır (Yardımcı, 2015, 13).

Oliver (1996) ise, “engelliliğe sebep olan toplumsal kısıtlar nasıl oluştu?”, sorusuna yanıt aramaktadır. Bu sorunun yanıtını ise endüstriyel kapitalizmin ortaya çıkışında bulmuştur. 18. yüzyılın sonlarında İngiltere’de maaş-iş ilişkisi endüstriye

dayandığından, engelliler ekonomik faaliyetlerden sistematik olarak dışlanmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda ise engellilerin karşılaştığı bu toplumsal sorun, kurumsallaştırma (institutionalization) ve tıbbileştirme (medicalization) ile çözülmeye çalışılmıştır. İşte Oliver'e göre 20. yüzyıldaki bu toplumsal dışlanma önceki yüzyıllara dayanmaktadır (Oliver, 1996). Oliver'in görüşlerine benzer şekilde Avustralyalı kuramcı Brendan Gleeson bu durumun sebebini, feodal yapıdan kapitalist toplumsal ilişkilere geçişe dayandırmaktadır. Böylece engellilik kavramının mekân, zaman ve üretim ilişkilerine göre konumlandığı söylenebilir (Gleeson, 2000).

Carol Thomas'a göre ise bütün bu kuramcıların kendilerini güncellemesi gerekir; çünkü günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte engellilerin üretim çarkına dahil olabildiği görülmektedir (Thomas, 2002, 47). Thomas, bu modellere bir de psiko-duygusal modelin eklenmesi gerektiği görüşündedir. Öyle ki engellilerin psikolojik ve duygusal sorunları irdelenmeli ve bu sorunlara çözüm getirebilmek için uzmanlaşma hayata geçirilmelidir (Thomas, 2002, 48).

2.3. Değerlendirme

Bu bölümde engelliliğe ilişkin kavram ve ifadelerin tanımlanmasının oldukça güç olduğuna vurgu yapılmıştır. Bunun için öncelikle engellilik türleri ele alınmıştır. Genel olarak engellilik türleri, bedensel, görme, işitme, konuşma, zihinsel, ruhsal engellilik ve süregelen hastalıklardır. Bireyler bunlardan yalnızca birine veya birden fazlasına sahip olabilirler. Engellilik doğuştan, doğum sırasında ve doğum sonrasında meydana gelebilir.

İkinci kısımda ise engelliliğe ilişkin kavram ve ifadelerin kullanımı ile bu ifadelerin aralarındaki farklar ele alınmıştır. İfadeler hem İngilizce hem Türkçede oldukça karmaşık şekilde, aralarındaki anlamsal farklar gözetilemeden birbiri yerine kullanılmaktadır. İngilizcede *disability*, *impairment* ve *handicap* sözcükleri; Türkçede ise *engellilik*, *yeti yitimi*, *özürlülük* ve *sakatlık* gibi sözcükler bulunmaktadır. Bunlarla birlikte Engellilik Araştırmalarının Türkiye'de yaygınlaşması ile alana farklı ifadeler de girmiştir. Buna örnek olarak özel eğitim alanında kullanılan *özel gereksinimli birey* ifadesi gösterilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, engelli bireyleri incitici ifadelerden kaçınmaktır. Yine de *özürlü* ve *sakat* gibi incitici sözcüklerin kullanımını tercih eden akademisyen ve engelliler de bulunmaktadır. Bu tez kapsamında *disability* sözcüğü *engellilik*, *impairment* ise *yeti yitimi* şeklinde kullanılmıştır.

Alanda hangi ifadelerin kullanılması gerektiği tartışmalarının yanı sıra esas olan engelliliğe ilişkin kavramların tanımlanması sorunudur. Bunun için uluslararası kurum ve kuruluşların yaptıkları çalışmalara bakılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün engellilik sınıflandırmasına temel teşkil eden Nagi'nin tanımları öncelikli olarak ele alınmıştır. Nagi, alana *disablement* kavramını kazandırarak engelliliğin çok katmanlı bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Bu katmanlar sırasıyla *active pathology* (aktif patoloji), *impairment* (yeti yitimi), *functional limitation* (işlev sınırlılıkları) ve *disability* (engellilik) olarak adlandırılmıştır (Nagi, 1991, 313). Bu sınıflandırma bireyin bedenindeki sorunlardan başlar ve toplumsala doğru gider.

Nagi'nin sınıflandırmaları üzerine tartışmalar sürerken Dünya Sağlık Örgütü 1980 yılında ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) *Sakatlık, Yeti Yitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırılması* çerçevesini yayınlamıştır. Başlıktan da anlaşıldığı üzere burada *handicap* ifadesinin kullanılması talihsiz bir seçim olmuştur. Bununla birlikte *impairment* ve *disability* sözcükleri de Nagi tarafından alanyazına tanıtıldığından farklı şekilde kullanılmıştır. Bütün bunlar pek çok karışıklığı ve ciddi itirazları beraberinde getirmiştir.

Bu itirazların ve başka önerilerin ardından Dünya Sağlık Örgütü 1992'de ICDH-2 veya ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) *İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması* çerçevesini ortaya koymuştur. ICIDH-1'den farklı olarak bu çalışma engelliliğin toplumsal boyutunu vurgulamış, terminoloji karışıklığını da mümkün olduğunca gidermeye çalışmıştır. Tez kapsamında Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Birliği gibi kurumların engellilik tanımlarına değinilmiş olsa da günümüzde pek çok ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluş bu ICF çerçevesini temel almaktadır.

Engelliliğe ilişkin kavramlar tanımlandıktan ve uluslararası sınıflandırmalar verildikten sonra Engellilik Araştırmaları çerçevesinde ele alınan kuramlar açıklanmıştır. Bunun için öncelikle engellilik algısının tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Engellilik, özellikle sanayileşme ile toplumsal dışlanma biçimi haline gelmiş, engelli bireylere yapılan ayrımcılık kurumsal boyuta ulaşmıştır. Hatta Nazi Dönemi Almanya'sında engelli bireylerin Yahudilerle birlikte gaz odalarına kapatılmaları söz konusudur. 1970'lerin toplumsal hareketleriyle birlikte engelliler de hak arayan bir grup olarak sahaya çıkmışlardır. Engellilerin hak arayışı zamanla

karşılık bulmuş, ulusal ve uluslararası boyutta, beklenen yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yine de bunların etkinliği tartışma konusudur.

Engellilik Araştırmalarının odağı uzunca bir süre engellilik modelleri olmuştur. Bunlar, engelliliği yalnızca biyolojik sebeplere dayandıran, tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak ele alan tıbbi model ve buna tepki olarak doğan, engelliliği toplumun dezavantajlı bireylerin önüne çıkardığı engeller olarak gören sosyal modeldir. Ancak zamanla sosyal model de eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. Bunun nedeni, sosyal modelin engelliliği bedenden soyutlayarak tamamen topluma yüklemiş olmasıdır. Aslında engellilik hem bedende hem de toplumda gerçekleşmektedir. Bu yüzden engelliliği bir bütün olarak ele almayı hedefleyen biyo-psiko-sosyal ve psiko-duygusal modeller de ortaya atılmıştır.

Bu bölümün saha ile ilişkisine bakıldığında, engelli bireylerin akademik alanda yapılan terimsel tartışmalara katılmadıkları görülmektedir. Mevzuattaki *özürlü* sözcüğünün yerini bir anda *engelli* sözcüğünün almış olması, engelli bireyler için bir önem arz etmemektedir. Modeller söz konusu olduğunda da katılımcılar engelliliği her zaman toplumsal açıdan değerlendirmekte ve özellikle erişilebilirliğe dikkat çekmektedirler.

3. YÖNTEMSEL YAKLAŞIM: ÇEVİRİ SOSYOLOJİSİ VE BOURDIEU KAVRAMLARI

3.1. Çeviri Sosyolojisine Tarihsel Haritalama

Doris Bachmann-Medick'e göre beşerî bilimlerde, doğa bilimlerinde olduğunu gibi ani sıçramalar gözlemlenmez. Onun yerine dönüşlerden (turn) bahsedilebilir. “Kültür ile ilgili disiplinlerde kuram, büyük paradigma kırılmaları yoluyla ilerlemez. Kuramsal ilgi, daha küçük kapsamlı olarak, kuramsal kümelerin sorun ve süreçlerinde dairesel geri dönüşler halinde kayar” (Kendi çevirim. Bachmann-Medick, 2009, 3).

Bachman-Medick, bu tür bir dönüşün gerçekleşmesi için söz konusu disiplinin üç aşamadan geçmesi gerektiğini belirtmektedir. (1) *Genişleme* (expansion) aşamasında disiplin, kurulduğu sınırlar dâhilindeki yaklaşımları zorlamaya başlar. Mevcut yaklaşımlar ve kuramlar, olgu ve kavramları tartışmakta yetersiz kalır. (2) *Metaforlaştırma* (metaphorization) aşamasında, disiplinin temel kavramları alışlagelmiş anlamlarının dışında kullanılmaya başlanır. (3) Son aşama olan *yöntem geliştirme* (methodological refinement), mevcut araştırma yöntemlerinin yeterli olmadığı durumlarda, farklı disiplinlerin yöntemlerini ödünç almayı öngörür (Bachmann-Medick, 2009, 3).

Michaela Wolf'a göre, Çeviribilim bu tür dönüşlere ve paradigma değişikliklerine oldukça yatkındır. Çünkü çeviri olgusu, doğası gereği “temas bölgelerinde” (contact zones) ve “kültürlerin arasında” konumlanmıştır (Wolf, 2010, 32). Yine Wolf, Çeviribilimde gerçekleşen en önemli dönüşün hatta dönüm noktasının “kültürel-dönüş” olduğunu belirtmiştir. Kültürel dönüşle birlikte çeviri, yalnızca dilsel bir aktarım olmaktan çıkmış, toplumsal bir ürün olarak ele alınmaya başlanmıştır (Wolf, 2014, 9).

Mary Snell-Hornby, “The Turns of Translation Studies” (2006) başlıklı kitabında Çeviribilimdeki tarihsel dönüşlerden bahsetmiştir. Başlangıçta dilbilimin bir alt alanı olarak görülen ve daha çok dilbilimsel ve dilbilgisel olarak incelenen Çeviribilimde 1970'lerde edimbilimsel dönüş ortaya çıkmış, çevirinin yalnızca cümle boyutunda

incelenemeyeceği vurgulanmıştır. Daha sonra 1980’lerde sosyal bilimlerde meydana gelen “kültürel dönüş” ile çeviride kültürlerarasılığa dikkat çekilmiştir. 1990’larda Çeviribilimin disiplinlerarası bir alan olduğu vurgusu yapılmış ve bununla birlikte çeviride etik, norm gibi kavramlar tanımlanmıştır. Yine bu dönemde ampirik çalışmalarla birlikte sözlü çeviri alanında da araştırmalara yer verilmeye başlanmıştır. Bu dönüşün ardından eski görüşlerin yeniden ortaya atıldığı da gözlemlenmiştir. Dilbilimsel kavramlar tekrar tartışılmaya başlanmış, tıpkı bir spiral gibi geriye dönüş yaşanmıştır (Snell-Hornby, 2006, 3-4). Son yıllarda ise Çeviribilimde bir “ideolojik dönüş”ten veya “sosyolojik dönüş”ten bahsedilmektedir. Bunların konu alındığı çalışmalarda çevirmenin toplumdaki yeri, toplumsal olaylardaki rolü gibi konular tartışılmaktadır. Snell-Hornby’e göre:

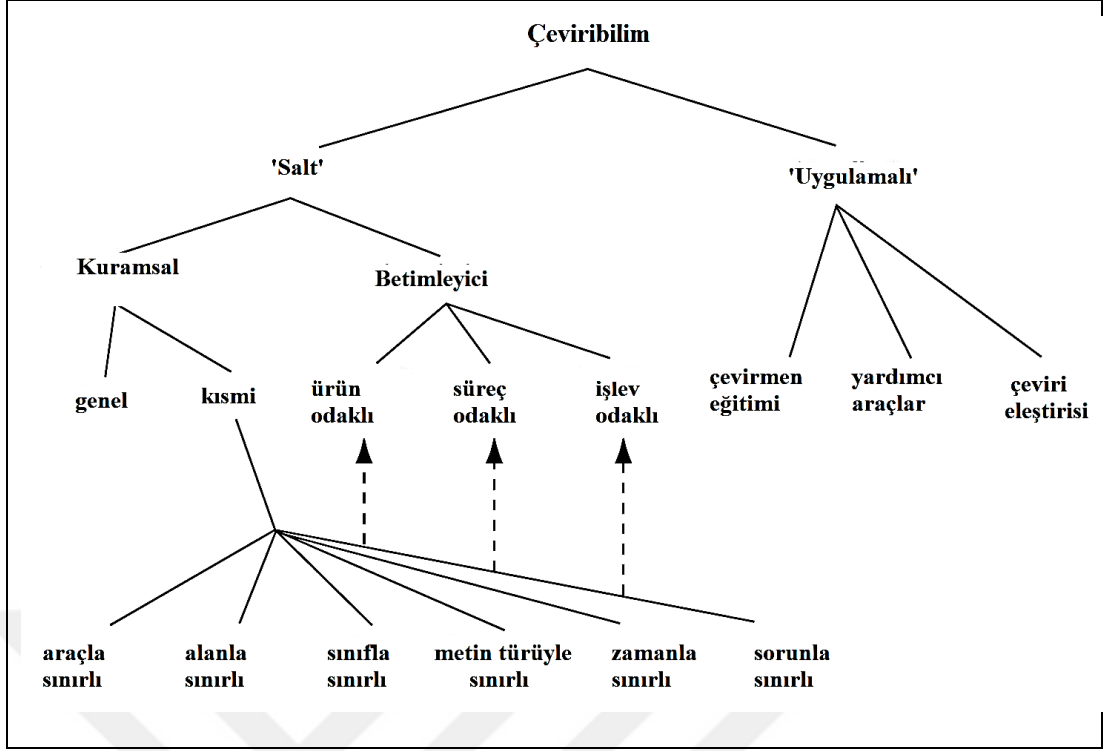
“Bu konu uzun süredir gündemde olduğu için disiplinin içinde şu anda yeni bir paradigma yarattığı tartışılır: her halükârda çeviri sosyolojisi tamamen dilbilimsel yaklaşımlara hoş bir alternatiftir ve gelecekteki araştırmalar için muazzam öneme sahip bir materyal zenginliği sunmaktadır” (Kendi çevirim. Snell-Hornby, 2006, 172).

Şu durumda Çeviribilimde “sosyolojik dönüş”ün olduğu artık kabul edilmelidir. Ancak bu dönüş, Snell-Hornby’nin de yukarıda belirttiği gibi yakın zamana ait olmayabilir, aksine, kültürel dönüş ile aynı zamana rastladığı söylenebilir.

Çeviribilimin adını koyan James Holmes “The Name and Nature of Translation Studies” (1972) başlıklı yazısında, çevirinin ve Çeviribilimin toplumsal konumuna dikkat çekmiş, çevirmeni merkeze alan alt başlıklar kullanmıştır. Örneğin, *Araçla sınırlı çeviri kuramları* bölümünü, “insanların yaptığı çeviriler (insan çevirisi)”, “bilgisayarların yaptığı çeviriler (bilgisayar çevirisi)” ve “insanların bilgisayar yardımıyla yaptığı çeviriler” olarak üç alt başlığa ayırmıştır (Holmes, 2004, 113-114). Bununla birlikte çevirinin toplumsal ve kültürel doğasını da haritasına eklemeyi ihmal etmemiştir (bkz. Şekil 3).

Haritanın “uygulamalı Çeviribilim” bölümüne bir ekleme daha yapmak gereklidir. Holmes makalesinde “çeviri eleştirisi” sekmesinden önce “çeviri politikası”ndan bahsetmiştir. Holmes’a göre:

“Çeviribilimin bu alanında çalışan bilim insanlarının görevi, çevirmenlerin, çeviri uygulamasının ve çeviri ürünlerinin toplumdaki yerinin ve rolünün tanımlanması konusunda uzmanca bilgi vermektir. Bu alanda yanıtlanan sorular, belirli “bir sosyo-kültürel ortamda hangi yapıtların çevrilmesi gerektiği, çevirmenin toplumsal ve ekonomik konumunun ne olduğu ve ne olması gerektiği ya da [...] çeviri uygulamasının yabancı dil öğretimi ve öğreniminde nasıl bir rol oynaması gerektiği gibi sorulardır” (Holmes, 2004, 117).

Şekil 3: Holmes'un Çeviribilim Haritası

Holmes, James S. 2004. Çeviribilimin Adı ve Doğası. Çev.: Ayşenaz Koş, **Çeviri(Bilim) Nedir?** (Yay. Haz. Mehmet Rifat. İstanbul, Sel Yay.) s. 107-119.

Holmes, çevirinin ve çevirmenin toplumsal boyutuna yalnızca burada değinmemiştir. *İşlev odaklı betimleyici çeviribilim* kısmında da çevirinin sosyo-kültürel işlevine dikkat çekmiştir. Öyle ki, metin odaklı yaklaşımın terk edilmesi, onun yerine metinlerin üretildiği bağlamların incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

“Belli bir zaman ve yerde hangi metinlerin çevrildiği (ya da hangilerinin çevrilmediği) ve sonuç olarak söz konusu çevirilerin nasıl bir etki yarattığı sorularına yanıt arayan işlev odaklı betimleyici Çeviribilim, çeviri tarihlerinde ve edebiyat tarihlerinde bir tür alt-konu ya da karşıt-konu olarak gösterilmesine rağmen, ürün odaklı betimleyici Çeviribilim kadar yoğun ilgi uyandırmamıştır. Bu konu üzerinde daha çok çalışma yapılırsa, bir çeviri sosyolojisi alanı oluşturulabilir” (Holmes, 2004, 112).

Holmes burada “toplumsal çeviribilim” (sociotranslation studies) terimini önermiştir (Holmes, 2004, 112). Ancak bu yaklaşım o dönemde Çeviribilim çevrelerinde kabul görmemiş, hatta dirençle karşılaşmıştır (Simeoni, 2007b, 13). Holmes'un Çeviribilimdeki sosyolojik dönüşü öngörmesi ile çevirinin toplumsal bağlamda düşünölmeye başlaması arasında yıllar geçecektir. Beş bin yıl önce yazı kil tabletlere işlendiğinden beri var olan çeviri olgusunun toplumsal boyutu yalnızca son yirmi yılda konuşölmaya başlanmıştır (Simeoni, 2007b, 13). 20. yüzyılın başında Durkheim ile

birlikte her türlü eyleme “sosyolojik gözle” bakmak gerektiği görüşü hâkim olurken, çeviri bu bakıştan bir türlü nasibini alamamıştır (Simeoni, 2007b, 20).

Daniel Simeoni (2007b), çeviri ile toplum/sosyoloji arasındaki ilişkinin kurulması için neden bu kadar zaman geçtiğini sorgulamıştır. Öyle ki sosyoloji ortaya çıktığından beri farklı disiplinlerde ve dillerde eserler verilmekte, ünlü sosyologların birden fazla dili akıcı şekilde konuştukları ve eserlerinde kullandıkları gözlemlenmektedir. Hatta diller arasında terim geçişleri de görülmektedir. Öyleyse neden çeviri konusu üzerine hiç eğilmemişlerdir? Simeoni bu soruya milliyetçilik ile yanıt vermiştir. Kökleri milliyetçilik üzerine kurulmuş disiplinlerin dil aktarımı hususunda düşünmeye başlaması için özgürlükçü bir atmosferin oluşması gerekmektedir (2007b, 26). Bu yüzden çeviri, günümüze kadar sosyologların inceledikleri konulardan biri olmamıştır. Avrupa Birliği’nin kurulmasının ardından yürürlüğe giren dil politikaları, bütün resmi dillere eşit statü sağlamıştır. Çeviri etkinliği ile birlikte akademik çalışmalar da hız kazanmıştır (Simeoni, 2007b, 25). 1980’lerde İngilizce konuşulan ülkelerde Kültürel Çalışmalar, Sömürgeciliksonrası Araştırmaları, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları gibi alanların ortaya çıkmasıyla Çeviribilimde de formalist göstergebilimsel yaklaşımlar zamanla terk edilmiş ve çevirinin toplumsal bir pratik olduğu görüşü kabul görmeye başlamıştır (Simeoni, 2007b, 17).

Çeviri Sosyolojisi veya sosyolojik yaklaşım olarak adlandırılan bu alana atfedilmemiş bazı çeviribilimciler de kuramlarında çeviriyi toplumsal bir olgu olarak ele almışlardır. Hans Vermeer, Skopos kuramında çevirmenin amacını ve çeviri metnin erek kültürdeki yerini tartışmıştır. Çevirinin amaca uygun yapılması, işlevini yerine getirmesi, sadık çeviriye alternatif olarak sunulmuştur (Vermeer, 2007). Justa Holz-Manttari’nin *çeviriye ilişkin eylem kuramı* (theory of translational action) ise çeviri işini profesyonel anlamda inceler. Bir metnin çevrilmesi sürecine dahil olan eyleyicilerin görevlerini tanımlar. Bunlar: işi başlatan kişi veya kurum (initiator), işveren (commissioner), kaynak metnin üreticisi (ST producer), erek metnin üreticisi (TT producer), erek metnin kullanıcısı (TT user) ve erek metnin alıcısıdır (TT receiver) (Munday, 2001, 79). Çeviri metnin ortaya çıkmasında, yani çevirmen kararlarında bütün bu eyleyicilerin amaçlarının ve metinden bekledikleri işlevlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Wolf, 2007a, 11). Vermeer ve Holz-Manttari’nin çeviri kuramları tam olarak sosyolojik sayılamasa da toplumsal kimliğe vurgu yapmıştır (Pym, 2006, 3).

Çeviriyi manipülatif müdahalelerin yapıldığı bir yeniden yazma (rewriting) eylemi olarak değerlendiren André Lefevere ise patronaj sahibi birey veya kurumların ideolojilerinin, çeviri ürünün ortaya çıkmasındaki etkilerini tartışmıştır. Lefevere’e göre bu güçler, çeviri üretimini kontrol altında tutar ve manipüle eder. Lefevere, bu yaklaşımını betimlerken “toplumsal boyut” ve “kültürel sermaye” gibi sosyolojik kavramlardan da faydalanmıştır (Wolf, 2007a, 10).

Çoğuldizge kuramının kurucusu Itamar Even-Zohar ise çeviri eserlerin alıcı kültürdeki konumunu tartışmıştır. Merkezî veya çevresel olarak konumlanan eserin çevirmeni, bu konuma uygun kararlar alır. Bu görüşten yola çıkan Gideon Toury, çeviri normları kavramını geliştirmiştir. Chesterman’a göre bu iki kuram da sosyolojiktir (Chesterman, 2006, 18).

Normlar, bireylerin davranışlarını düzenleyen toplumsal ön kabullerdir. Toury’e göre çevirmen kararlarında etkili olan, dilbilimsel yapılardan çok normlardır (Pym, 2006, 3). Normlar, hangi davranışların toplumun geneli için “uygun” olduğunu veya olmadığını belirleyen faktörlerdir. Çevirmenin bireysel kararlarında norm, düzenleyici bir unsur olabilir; ancak çeviri süreci ile ilgili çoğu şeyi açıklamakta da yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden çevirmenin habitusu da göz önünde bulundurulmalıdır (Hanna, 2014, 64). Simeoni de bu yüzden norm kavramını baştan tanımlamıştır. Normlar, eyleycilere empoze edilen ve onların inançlarını yapılandıran; dolayısıyla mesleğin habitusunu da şekillendiren görülmeyen güçlerdir (Simeoni, 2007a, 202). Sameh Hanna’ya göre de habitus ve normlar çevirmen kararlarını şekillendirir ve bunlar birbirlerinden ayrı düşünülemez (Hanna, 2014, 61). Rakefet Sela-Sheffy de çevirmenin evrensel olarak “normların tiranlığına” boyun eğdiği görüşünü reddeder; çevirmenlerin stratejiler üretmek simgesel sermayelerini arttırmaya ve alanda daha merkezî konum alma mücadelesi vermeye çalıştıklarını vurgular (Sela-Sheffy, 2008, 610).

Erek odaklı dizgesel kuramların, Çeviribilimin özerk bir disiplin olmasında büyük katkısı bulunmaktadır. Kültürel dönüşle, çevirmenin zihninde bulunan ve işleyişi anlaşılamayan “kara kutu” bir kenara bırakılıp, toplumsal normların işleyişinin çevirmen kararları üzerindeki etkisi tartışılmaya başlanmıştır. Norm kavramının da yetersiz kaldığı yerde, artık bir Çeviri Sosyolojisine olan ihtiyaç göz ardı edilemez hale gelmiştir (Yılmaz Kutlay, 2015, 429).

Çeviri Sosyolojisinden önce ele alınan bu kuramsal yaklaşımlarda, kültürel olan ile sosyal/toplumsal olan birbirinden ayrı düşünülmüştür. Kültürel ve toplumsalı bu şekilde ayrı konumlandıran Andrew Chesterman, çevirmen ile ilgili araştırma alanını üçe ayırmıştır: (1) Kültürel araştırmalar, değerler ve ideolojileri; (2) sosyolojik araştırmalar, çevirmenlerin davranışlarını ve kurumların güç ilişkilerini; (3) bilişsel araştırmalar ise karar alma sürecinde çevirmenin zihinsel durumunu inceler (Chesterman, 2009, 17). Bu sosyal – kültürel ayrımını başka kuramcıların yaptığı da gözlemlenmektedir. Wolf’a göre kültürel çeviri çalışmaları, güç ve tahakküm konularını incelerken, sosyal çalışmalar bunları içselleştiren bireyi inceler (2007a, 4). Sosyal olanda, nitel araştırma ile insan incelenirken, kültürel olanda nicel yöntemle metin ve söylem incelenir (Pym, 2006, 14). Bu ayrıma bakarak Pym, sosyal faktörlerin kültürel olanları açıklamak için kullanıldığını belirtmiştir. Kültürel araştırma, sosyolojinin içindedir; o zaman niçin sosyo-kültürel gibi iki terimli kavramlar kullanılmalıdır? Pym’e göre kültürel olan da toplumsaldır (Pym, 2006, 15).

Klaus Kaindl da (2013) sosyolojik yaklaşımların, kültürel dönüşün bir uzantısı olduğunu belirtmiştir. Çevirideki araştırma alanı da buna göre şekil almaktadır. “Çeviri sürecinin daha dar anlamda incelenmesinin yerine aktarım süreçleri ele alınıyor, çeviriye dahil olan kurum ve eyleyenler inceleniyor; [...] ağırlıklı olarak özne, yani sosyal grup ve birey olarak çevirmenler ele alınıyor” (Kaindl, 2013, 173).

Çeviri olgusuna sosyologların da ilgi göstermeye başlamasıyla, Çeviribilimdeki sosyolojik dönüş, kendini daha da hissettirir hale gelmiştir. Gisèle Sapiro, doktora tezini Bourdieu danışmanlığında tamamlamadan önce Itamar Even-Zohar ile çalışmıştır. Sonrasında 2001 yılında Paris’te çeviri alanında çalışmaları olan sosyolog Joan Heilbron ile birlikte bir konferans düzenlemiştir (Simeoni, 2007b, 18). Bu konferans Heilbron’un çalışmalarının Çeviribilim araştırmacılarına tanıtılması için bir fırsat yaratmıştır (krş. Heilbron, 1999; Heilbron, Sapiro, 2007). Çeviri olgusu ve sosyolojinin buluşması ile çeviribilimciler de artık “sosyolojik göz” ile bakmaya başlamışlardır. Bu sayede ortaya Çeviri Sosyolojisi çıkmıştır. Chesterman’a göre Çeviri Sosyolojisi, Çeviribilime köprü kavramlar (bridge concepts) kazandırmıştır. Böylece çeviribilimciler, disiplinin sınırlarını aşıp farklı bakış açıları kazanabilirler (Chesterman, 2007, 174). Emine Bogenç Demirel’e göre:

“Çeviri alanında, Çeviri Sosyolojisi adı altında değer bulan bu yeni yaklaşım, çeviriye ve sürecine sosyolojik bir olgu olarak metin dışı bakarak, çeviri süreçlerine katılan çoklu

eyleyicileri ve bu eyleyicilerin çeviri ürünün ortaya çıkışında bireysel/toplumsal düzeydeki etkilerini ele alır” (2014, 403).

Böylece Çeviri Sosyolojisi çeviri olgusunun kapsamını metinsellikten kurtarmış ve genişletmiştir. Çeviri etkinliği ve ürünü bu şekilde ele alınırken yoğun olarak Pierre Bourdieu’nün kuram ve kavramları kullanılmaktadır. Bu yüzden Çeviri Sosyolojisini Bourdieücü bir yaklaşımla değerlendiren çeviribilimcilerin görüşlerine yer verilecektir.

3.2. Çeviri Sosyolojisi ve Bourdieu Kavramlarının İlişkiselliği

Bourdieu sosyolojisi pratik hayatın gözlemiyle ortaya çıkmıştır, pratiğin kuramıdır. Bourdieu, sosyal bilimin derinliksiz büyük kuramlar oluşturmak yerine ampirik araştırmalardan yola çıkan modeller ortaya koyması gerektiğini savunmuştur. Bu modellerin ise matematiksel olması gerekmez. Bourdieu için uygulama her zaman kuramdan önce gelir (Bourdieu, Wacquant, 2003, 237). Bourdieu’ye göre bilimsel kuram, “kendisini hayata geçiren ampirik çalışmada ortaya çıkan bir algılama ve eylem programı -ya da isterseniz- bir bilimsel habitustur. Ampirik çalışma için ve bu çalışma tarafından şekillendirilen geçici bir inşadır” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 159).

Bourdieu’nün bu söylemi, bilimsel çevrelerce kolaylıkla kabul gören ve desteklenen bir söylem değildir. Yine de Bourdieu’ye göre sosyal bilim yapmak isteyen araştırmacı bu çevrelere meydan okumalı, varsayımlardan ve gündelik yaşamın olağanlığından kopmalıdır. Bu “radikal şüphe” bilim insanının bilimsel çevre tarafından hor görülmesine ve dışlanmasına neden olabilir. Yine de bilim insanı bu duruma göğüs germeli ve çalışmalarını düşünümsellik içinde sürdürmelidir (Bourdieu, Wacquant, 2003, 242).

Wacquant’a göre düşünümsellik, Bourdieu’yü diğer çağdaş sosyologlardan ayıran en önemli kavramdır (Bourdieu, Wacquant, 2003, 36). Bourdieu’ye göre düşünümsellik, bilimin gelişmesi ve bilginin üretilmesine yarar. “Bilgi yapıbozuma uğratılmalıdır.” Bu ister gündelik yaşamda sahip olunan bilgi, ister bilimsel bilgi olsun, olduğu gibi kabul etmeden önce bilgiye şüphe ile yaklaşılmalıdır. Bilim ancak bu şekilde ilerler (Bourdieu, Wacquant, 2003, 41).

Düşünümsel sosyolojide sosyal bilimci, toplumsal dünyayı nesneleştirirken kendini de nesneleştirir. Bu sayede ana akım sosyolojide olduğu gibi kendini araştırma nesnesinden uzakta ona tepeden bakarken konumlandırırmaz. Bourdieu buna

“bilimcinin epistem-merkezciliği” demiştir ve bilim insanının bu hataya düşmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü bilimsel söylemlerinden de anlaşılacağı üzere bilim insanı aslında kendisini nesnesinden ayrı tutamaz. Ancak düşünümSELLİK sayesinde bunun farkına vardığında araştırmasının bilimselliği artacaktır (Bourdieu, Wacquant, 2003, 53-54).

Bourdieu’ye göre sosyolojinin görevlerinden biri, yaşadığımız ve gündelik yaşamın içinde farkına dahi varmadığımız toplumsal yapıları ve bu yapıların yeniden üretilmesini sağlayan mekanizmaları gün ışığına çıkarmaktır (Bourdieu, Wacquant, 2003, 17). Bu yeniden üretilen yapılar, farkına varılmadıkça tahakkümün aracı haline gelir. Sosyal bilimci, tahakküm ve simgesel şiddet ile mücadele edebilmek için düşünümSEL sosyolojiyi silah olarak kullanır. Bu sayede tahakküm mekanizmaları gözler önüne serilir ve niteliğini kaybeder (Bourdieu, 1998; Bourdieu, 2010; Bourdieu, Wacquant, 2003). Bunun için Bourdieu, Edmund Husserl Fenomenolojisine atıfta bulunmuştur: Sosyal bilimci, varsayılan gerçeklerden kopar ve bilgiye “yeni gözlerle” bakar. Buna “epistemolojik kopuş” adı verilmektedir. Bilim insanı önyargılarını ve bilinçsiz şekilde barındırdığı ön kabullerini paranteze alır (Bourdieu, Wacquant, 2003, 259). İşte bu yüzden Bourdieu’nün eserleri “bir siyasi müdahale biçimidir”. Bourdieu’ye göre sosyal bilim bir çeşit “savaş sanatıdır” (Swartz, 2011, 77). Bourdieu, “sosyal bilimin ezilen gruplara katkıda bulunacağına inanır, kendi sosyolojisini de bütün tahakküm biçimlerine yönelik bir siyasi müdahale biçimi olarak görür” (Swartz, 2011, 400).

David Swartz’a göre Bourdieu sosyolojisi çalışanlar, Bourdieu’nün ya müridi ya da düşmanı haline gelirler. Diğer bir deyişle onunla ya hem fikir olur ya da tamamen ayrı düşerler. Bunun bir sebebi, Bourdieu’nün akademik çevrelerde kabul gören yöntemlere karşı çıkmasıdır. Diğer bir sebebi ise eserlerinin yazılış sırası ile çevrilmemiş olmasıdır. Bu yüzden Bourdieu Anglo-Sakson dünyasında farklı, hatta yanlış tanınabilmektedir (Swartz, 2011, 15). Türkiye’de ise eserleri 1990’lardan itibaren çevrilmeye başlamıştır ve yine kronolojik bir sıra takip edilmemiştir. Çevirilerindeki sorunlar ve kavramların Türkçe karşılıklarının tutarsız olması, Bourdieu’nün ülkemizde de tam olarak anlaşılmasına neden olabilmektedir.

Bourdieu’nün eserlerinde kullandığı dil de anlaşılabilirliğini etkilemiştir. Çünkü Bourdieu’ye göre tahakküm araçlarının fark edilmesinin önündeki en büyük engellerden biri dildir. Gündelik dil, alışılmış söylemler, varsayımlar ve ön kabuller

deposu gibidir. Bilimsel söylemde yanılgıya düşmemek için bu tür dil kullanımlarından kaçınmak gereklidir. Bu yüzden Bourdieu, ilk etapta anlaşılması güç, kendine özgü bir dil kullanmış ve farklı terimler üretmiştir (Bourdieu, 1998).

Emile Durkheim (2013) toplumsal olguların nesneleştirilebileceğini ve bu sayede bilimsel araştırmanın nesnesi olabileceğini belirtmiştir. Bourdieu de buradan yola çıkarak sosyolojideki birey-toplum karşıtlığını aşmış; birey ele alınmadan toplum, toplum ele alınmadan da bireyin incelenemeyeceğine vurgu yapmıştır. Birey ve toplum ilişkisel şekilde birbirini yapılandırır. Bourdieu'nün sosyolojisi, ilişkisellik üzerine kuruludur; çünkü “gerçek ilişkiseldir” (Bourdieu, 1998, 3). Bourdieu'nün bütün kavramlarını ayrı ayrı ele almak yerine, yine birbiriyle ilişkisellik içinde düşünmek gerekmektedir.

Bunlardan *alan* kavramı, eyleyicilerin içinde konum aldıkları; alanı biçimlendirirken aynı zamanda alan tarafından biçimlendirildikleri evren, bir “sosyal dünya” ve “mikrokozmostur” (Bourdieu, 2013a, 67). Alanda süregelen bir iktidar mücadelesi vardır. Bu mücadelede iktidar sahipleri, iktidarlarını korumaya çalışırken iktidar sahibi olmayanlar da bu olasılığı elde etmeye çalışırlar. Bu yüzden “her alan bir güç alanıdır”. Alan sürekli bir mücadele ortamı olduğu için devingendir ve değişkendir (Bourdieu, 2013a, 69).

Alan kavramı ile düşünmek, ilişkisел düşünmektir (Bourdieu, Wacquant, 2003, 81). Alan içinde konum alan ve mücadele eden eyleyicilerin habitusları ve sermayeleri ile alan, birbirini devamlı olarak etkilemektedir. Bourdieu alan kavramını bir çeşit oyun olarak ele alır. Aradaki fark şudur: Oyun bilinçli bir şekilde; alanlar ise bilinçdışı kurulmuştur. Alanda oyuncular yani eyleyiciler birtakım kartlara yani kozlara sahiptir. Bu kozlar onların *sermayesidir* ve alanın özelliklerine göre gereken sermaye türü farklılık gösterir. Oyuncunun oyuna inancı *doxa*; oyuna yatırım yapması, oyunu oynamaya değer bulması da *illusio* kavramı ile karşılanabilir (Bourdieu, Wacquant, 2003, 81). Bu kavramları daha detaylı şekilde ele almak gerekmektedir.

Alan bir çatışma alanı; hatta bir savaş alanıdır. Alanda rekabet eden eyleyiciler geçerli sermaye türü üzerinde tekel kurmayı hedefler. Alana giriş için eyleyicilerin belli özelliklere, yani o alana özgü sermayeye sahip olmaları gerekir. Alanda merkeze yakın konum alma mücadelesindeki eyleyicilerin stratejileri, bulundukları konumdan bakış açılarına bağlıdır. Alanlar bölmelenmiş değildir; onun yerine kendi iç dinamiği ile

özcül mücadele alanları olan alt-alanlar mevcuttur. Eyleyiciler mücadele dahilinde alanın içindeki alt-alanlarda tekel kurmak için kendilerini farklılaştırmaya çalışırlar. Alanın sınırlarının nasıl çizildiği alan kurulmadan belli olmaz. “Alanın sınırları, alanın etkilerinin bittiği noktada bulunur” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 85). Bu yüzden alanın sınırlarını belirlemek oldukça güçtür. Bourdieu’ye göre alan “akışkan”, “karmaşık” ve “açık bir oyun mekanıdır” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 89).

Bireyin alan içindeki eylemleri veya aldığı kararlar, onun geçmişinde edinmiş olduğu tecrübeler, eğitim, aile ve toplumdaki gelen kültür, yaşam tarzı ve değerlerinden bağımsız olamaz. İşte, bireyin eylemlerini etkileyen bu faktörlerin tümü onun habitusunu oluşturur. Yani *habitus*, “toplumsal olanın bedenlerde (ya da biyolojik bireylerde) inşa edilmesiyle ortaya çıkan; dayanıklı, aktarılabilir algı, beğeni ve eylem şeması sistemleri”dir (Bourdieu, Wacquant, 2003, 117).

Habitus sözcüğü “habit,” yani alışkanlık sözcüğünü çağrıştırıyor olabilir; ama Bourdieu “alışkanlık demek için habitus dedim” diyerek bu kavram ile alışkanlık kavramı arasındaki farklı vurgulamıştır (Bourdieu, Wacquant, 2003, 111). Habitus, strateji üretme aracıdır; eyleyicinin, alanın gerektirdiği kararları almasını ve tepkileri vermesini sağlar. Bu yüzden alan habitusu şekillendirirken habitus da alanı yapılandırır (Bourdieu, Wacquant, 2003, 27-28). Böylece habitus, içinde konum aldığı alanda “evindedir”, “sudaki balık gibidir”. Alanın ihtiyaçlarını içselleştirmiştir ve tepki vermesi gerektiğinde ise doğal olarak yaratıcılığı devreye girer. Habitus “somutlaşmış, bedene dönüşmüş toplumsallıktır” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 117-118).

Habitus kavramıyla doğrudan ilişkili olan *hexis* ise “bedene toplumsal fizyonomisini veren bedeni taşıma tarzı, diğerlerine sunma biçimi, hareket ettirme biçimi, ona bir yer açma biçimi”dir (Bourdieu, 2014, 685). Aynı şekilde dil kullanımı, biçem, mimik ve jestler de hexisin kapsamına girer. Çünkü Bourdieu’ye göre “dil bir beden tekniğidir ve dilsel, özellikle fonolojik yeti, toplumsal dünyayla tüm ilişkinin içinde ifade bulunduğu bedensel hexis’in bir boyutudur” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 145).

Bourdieu’nün habitus ile ilgili üzerinde durduğu bir diğer husus da habitusun bir toplumsal sınıfın veya grubun beğenilerini şekillendirmesidir. Habitus seçimleri ve kararları etkilediği için gündelik yaşamı ve yaşam biçimini de etkiler. Bir işçi ile fabrika sahibinin alışkanlıklarının ve beğenilerinin birbirinden farklılaşması buna

örnek olarak gösterilebilir. Bu iki grubun alandaki konumları da farklıdır, çünkü farklı sermaye türlerine farklı oranlarda sahiptirler (Bourdieu, 1998, 8).

Bourdieu'nün sermaye kavramı, iktisattaki sermayeden çok da farklı değildir. Burada *sermaye*, eyleyicinin alan içindeki konumunu güçlendirir; iktidara yaklaşmasını sağlar. Sermaye aynı zamanda alandaki kuralları, düzeni ve çıkarları etkiler. Bourdieu, sermaye kavramını dört başlığa ayırmıştır: Ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve bu üçünü de kapsayan simgesel sermaye (Bourdieu, Wacquant, 2003, 108).

Ekonomik sermaye, iktisattaki anlamıyla kullanılmıştır. Eyleyicinin parasal durumuna işaret eder. Eyleyicilerin bilgi ve becerileri ile ilgili olan *kültürel sermaye*, diğer bir deyişle “bilgi sermayesi”, somutlaşmış, nesneleşmiş ve kurumlaşmış olarak kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Okul ise aileden gelen kültürel sermayeyi pekiştirerek bireylerin sermaye türüne göre ayrımını kuvvetlendirir. Diğer bir deyişle okul, kültürel sermayenin dağılımını yeniden üretir (Bourdieu, 1998, 20). *Sosyal sermaye*, alan içindeki eyleyicilerin diğer eyleyicilerle veya başka alanlardaki eyleyicilerle ilişkilerini öngören kalıcı ilişkiler ağıdır. Eyleyicinin tanıma ve tanınması için ihtiyaç duyduğu “gerçek ve potansiyel kaynaklardır” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 108). *Simgesel sermaye* ise bu sermaye türlerini kapsayarak, eyleyicilerin alandaki tanınmışlıklarını ve meşruiyetlerini belirleyen “her sermaye sahibinin, ek olarak sahip olduğu sermayedir” (Bourdieu, 2015, 233).

Alanın gereksinim duyduğu sermaye türüne sahip eyleyicilerin oyunda başarılı olmaları için gereken bir diğer şey de bu oyunu oynamaya değer bulmaları, oyunun getirilerini elde etmeyi arzulamalarıdır. Burada *ludus* yani “oyun” kökünden gelen *illusio* kavramı devreye girer (Bourdieu, Wacquant, 2003, 81). *Illusio* kavramı Türkçe “çıkar” sözcüğü ile karşılanabilir; ancak bu tam olarak pragmatik anlamdaki çıkar değildir. Alan bir oyun alanıdır; örneğin bu bir atari salonu olsun. Eyleyicinin elindeki jetonlar ve oyunu oynama kabiliyet ve yetkinlikleri onun sermayesidir. *Illusio* ise eyleyicinin oyunun kurallarını kabul etmesi, oyundan sonra kazanacaklarının veya kaybedeceklerinin farkında olmasıdır. Yani *illusio*, “kendini oyuna vermek, oyuna girmek ve oyuna kaptırmaktır” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 105).

Bourdieu'nün bir başka kavramı olan *doxa* ise oyuna tartışmasız inanç ve bağlılıktır. Hayattaki sorgulamadığımız ön kabuller demektir; “günlük dünyaya tartışmasız boyun

eğiş”tir (Bourdieu, Wacquant 2003, 58). Toplumsal olarak üretilir ve bir tür hafıza kaybı yaratarak üretim sürecini unutturur. Bourdieu’ye göre “doxa sormadığım bir soruya evet cevabını vermektir” (Bourdieu, 2015, 224).

Bourdieu’ye göre sosyal bilimci, bireyi değil alanı araştırma nesnesi yapmalıdır. Alanın konumu ise iktidar alanına göre ele alınmalıdır.

“Araştırma işlemlerinin merkezinde olması gereken, alandır. Bu, bireylerin katıksız ‘yanılsamalar’ oldukları, var olmadıkları anlamına asla gelmez. Ama bilim, onları biyolojik bireyler, aktörler ya da özneler olarak değil, eyleyiciler olarak kurar; bu eyleyiciler, alanda toplumsal olarak etkin ve hareketli olarak kurulurlar, çünkü orada etki yaratmak, etkili olmak için gerekli özelliklere sahiptirler. Tekilliklerinin, özgünlüklerinin, tikel dünya görüşlerinin ve alana bakışlarının kurulduğu konumlar olarak bakış açılarının ne olduğunu daha iyi anlamak için, dâhil oldukları alanın bilgisinden yola çıkılmalıdır” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 93).

Bourdieu’nün bu görüşünden yola çıkarak bu tez kapsamında, her ne kadar engelli çevirmenlerin bireysel deneyimlerine yer verilmiş olsa da asıl hedef onların alandaki konumlarını ve mücadelelerini incelemektir. Bu da Çeviri Sosyolojisinin konusudur.

Bourdieu sosyolojisinin kavramlarını inceledikten sonra, Bourdieu’nün yazınsal eserlerin de içinde bulunduğu kültürel malların dolaşımı ile ilgili görüşlerine yer vermekte fayda olacaktır. Çeviriye çok kısa şekilde değinmiş olmasına rağmen Bourdieu’nün eserlerin uluslararası dolaşımı üzerine görüşlerini burada vurgulamak gereklidir.

Bourdieu’ye göre her kültürel nesne, ticari değer kazanmasıyla birlikte simgesel mal haline gelir. Bu simgesel malların bulunduğu alanlar, çıkar elde etme mücadelesi veren eyleyicilerin ekonomik veya simgesel kaygılar gütmelerine göre ikiye ayrılır: (1) kısıtlı üretim alanı ve (2) geniş çaplı kültürel üretim alanı (Bourdieu, 1985, 13).

Bunlardan kısıtlı üretim alanında bulunan ürünlerin simgesel değeri, ekonomik değerinden daha ön plandadır. Alandaki eyleyiciler ürünün simgesel sermayesini güçlendirmek için çaba gösterirler. Bu alanda konum almak isteyen eyleyicilerin kendilerini ekonomik boyuttan uzaklaştırmaları, kâr amacı gütmediklerini göstermeleri gerekir (Bourdieu, 1985, 13). Kısıtlı üretim alanı, içine kapalı ve özerk bir alandır. Yine de üretici kendini kamuoyuna göre tanımlamak durumundadır. Bu tanımlama ürünün dolaşım ve tüketim sürecinde elde ettiği tanınma yoluyla gerçekleşir. Bu alandaki eyleyiciler meşruiyetlerini artıracak özelliklere sahip olan eserleri elde etmek için rekabete girerler (Bourdieu, 1985, 13).

Geniş çaplı kültürel üretim alanında ise eyleyiciler simgesel değerlerle ilgilenmez. Tıpkı iktisadi mallarda olduğu gibi üretim ve tüketime odaklanırlar. Bu ürünler kısa

ömürlüdür; çünkü tüketicileri aynı zamanda üretici değildir ve rekabete de ortak olmazlar (Bourdieu, 1985, 13).

Bu iki alanın ayrımı içkin değil, konumsaldır. Yani üretim ve ürünlerin alandaki hiyerarşisine göre farklılaşır. Bu konumlandırmada eğitim sisteminin büyük etkisi olmasına rağmen, simgesel malların tüketimi ile eğitim sisteminin ilişkisi sektöre göre değişiklik gösterir (Bourdieu, 1985, 13).

Kültürel ürünlerin uluslararası dolaşımı konusunda ise Bourdieu'ye göre, metinlerin kaynak kültürden erek kültüre geçişi, bağlamdan kopuk bir şekilde gerçekleşir. Yani kaynak kültürdeki üretim alanı, erek kültüre yabancıdır. Erek kültürdeki alıcılar bu metni içinde bulundukları alanın koşullarına göre değerlendirirler. Kaynak alanın özelliklerini bilmedikleri için metni yanlış yorumlayabilirler (Bourdieu, 1999, 221).

Yabancı eserlerin anlam ve işlevi (sense and function) üretildikleri alana ve alıcı alana göre belirlenir. Eserin yerel kültürden yabancı kültüre aktarılmasında üç toplumsal süreç işler: (1) *Seçim süreci*, hangi metnin çevrileceği, yayınlanacağı ve yayıncının kim olacağı seçimlerini içeren süreçtir. (2) *Etiketleme ve sınıflama süreci*, çevirmen ve önsöz yazarının kim olacağı ile ilgili seçimleri içerir. Burada kapak tasarımcıları da eyleyiciler arasındadır. Birlikte eserin erek kültür alandaki yüzünü ortaya koyarlar. (3) *Okuma süreci* ise yabancı okuyucuların eseri nasıl yorumlayacakları ve ne çeşit bir tepki göstereceklerini öngören süreçtir. Kaynak ve erek üretim alanlarının özellikleri birbirinden farklı olduğu için, bir alandaki okuyucunun esere tepkisi, diğer okuyucuyla aynı olmayabilir (Bourdieu, 1999, 222).

Çeviri Sosyolojisi bütün bu eyleyicileri ve onların seçimlerini inceler. Uluslararası kültürel bir ürünün üretimi ve dolaşımının nasıl gerçekleştiğini araştırmak için sürece dâhil olan bütün eyleyicileri göz önünde bulundurmak gereklidir.

“[Ç]eviri ürünün üretildiği, dolaşıma girdiği, tüketildiği süreçleri ve bu süreçlerde rol oynayan tüm eyleyicilerin (kurum, yazar, çevirmen, yayınevi, editör, okur) benimsedikleri stratejileri, metin-içi ve metin-dışı öğeler odağında, ilişkisel bir akıl yürütme yöntemiyle okumak oldukça önemlidir. Çünkü çeviri eylemini biçimlendiren iktidar ilişkilerine yönelik farkındalık kazanmak ya da başka bir deyişle *sosyolojik bir göz yaratmak* ancak bu şekilde olanaklı kılınmaktadır!” (Görgüler, 2017, 186).

Bu yüzden yalnızca çevrilmiş metinlerin kaynak metinle karşılaştırılmasıyla yürütülen çalışmalar yetersiz kalmaya mahkûmdur. İki metnin de kendi üretim alanı içerisindeki konumlarını değerlendirebilmek için bu sürece dâhil olan bütün eyleyicileri araştırma kapsamına almak gereklidir.

Bourdieu'nün yazınsal metinleri de kapsayan simgesel malların dolaşımı üzerine görüşlerinden sonra Çeviri Sosyolojisi alanında yapılmış çalışmalar tartışılacaktır.

Çeviri Sosyolojisi “ürünü toplumsal bir olgu olarak ele alır” ve “ürünün nasıl ortaya çıktığını”, bu süreçte “arka planın nasıl işlediğini araştırır” (Demirel, 2014, 403). Çeviri Sosyolojisi alanında çalışan araştırmacıların çoğu, kaleme aldığı çok sayıdaki makale ve kitapla sosyolojiye büyük katkılar sağlamış olan Bourdieu'nün kuram ve kavramlarından faydalanmıştır. Moira Inghilleri'ye göre, Bourdieu sosyolojisi çevirmene ve çevirinin üretimine katkıda bulunan bütün eyleyicilere olan ilgiyi arttırmıştır (2005, 126). Yine de eklemek gerekir ki, çeviriye Bourdieu ile bakmak bazı çevreleri rahatsız edebilir; çünkü Bourdieu, araştırmacılara disiplinin genel geçer yaklaşımlarını ve kuramlarını sorgulamayı ve otoritesine başkaldırmayı öğütlemektedir (Demirel, 2014, 403-404).

Çeviri Sosyolojisi çalışmalarında Bourdieucü yaklaşımı benimseyen çeviribilimcilerden biri olan Jean-Marc Gouanvic'e göre çeviri olgusu ve Bourdieu'nün sosyolojiye yaklaşımı arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bourdieu, pratiği inceler; aynı şekilde çeviri de bir pratiktir. Öyleyse çeviri de Bourdieu'nün yöntemleriyle incelenebilir (Gouanvic, 2010, 122). Bu yüzden Bourdieu sosyolojisinin çeviri çalışmalarına katkı sağlayacağı açıktır.

“Pierre Bourdieu'nün kuramının, pratiğin sosyolojik analizi ile birlikte Çeviribilimde faydalı bir çerçeve oluşturulmasına katkıda bulunacağına muhtemel olduğunu açıkça görmekteyiz. Bourdieucü sosyoloji, çevirinin bütün özelliklerinin ele alınmasına olanak sağlamaktadır. Bunlar: çevirinin kaynak toplumdaki etkileri, erek kültürdeki bir ürün olarak çeviri, çeviri eyleyenleri (başta çevirmen olmakla birlikte yayıncı, seri direktörü, eleştirmen...) ve üretim olarak çeviridir.” (Kendi çevirim. Gouanvic, 2010, 128).

Görüldüğü üzere çeviri sürecinde ele alınması gereken eyleyenler yalnızca çevirmenler de değildir. Alanda mücadele veren yayıncı, editör, kapak tasarımcısı gibi diğer eyleyiciler de Çeviri Sosyolojisinin konusudur. Bunların yanında çeviride etik, sansür, güç mücadelesi ve direniş gibi konular da Bourdieu kuramları kullanılarak incelenebilir; çünkü çeviri yalnızca bir toplumsal uzamdan diğerine aktarım olmakla kalmaz, aynı zamanda erek uzamdaki güç ilişkileri bağlamında da yeniden değerlendirilebilir (Gouanvic, 2010, 128; Gouanvic, 1997, 146). Wolf, çevirinin toplumsal konumunu şu şekilde açıklamıştır:

“Eylem ve ürün olarak her çeviri zorunlu olarak toplumsal bağlama yerleşmiştir. Bir yanda eylem olarak çeviri, her aşamasında toplumsal sisteme mensup bireyler tarafından yürütülür. Diğer yandan çeviri metinlerin seçimi, üretimi ve dağıtımını; böylece çeviride benimsenen stratejileri de büyük oranda belirleyen toplumsal kurumlar da çeviri olgusunu içine alır” (Kendi çevirim. Wolf, 2007a, 1).

Bu yüzden çeviri olgusunu toplumsal bağlamdan koparıp yalnızca metinsel olarak incelemek Çeviribilimi ileriye taşımayacaktır. Seçim, üretim ve dağıtım süreçleri ile kurum ve kuruluşlar da çeviri olgusunun ortaya çıkmasında etkindir.

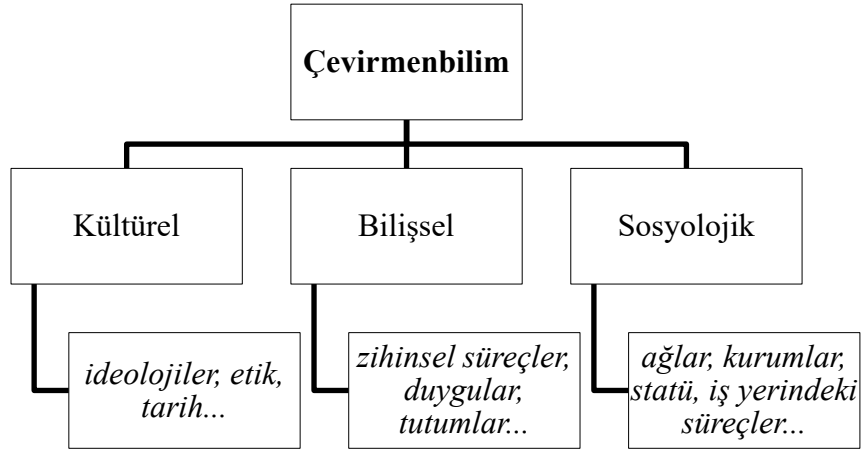
Chesterman da benzer şekilde, Çeviri Sosyolojisinin üç ana başlıkta incelebileceğini öne sürmüştür:

- Çeviri metinlerin sosyolojisi (the sociology of translations), uluslararası dolaşımdaki metinlerin alandaki konumlarını ve koşullarını inceler.
- Çevirmen sosyolojisi (the sociology of translators), çevirmenlerin çalışma koşulları, habitusları, iş etiği gibi konuları inceler.
- Çeviri sürecinin sosyolojisi (the sociology of translating), çeviri sürecine dahil olan diğer eyleyicileri ve kurumları inceler (Chesterman, 2009, 16).

Chesterman, Çeviri Sosyolojisini üçe ayırdıktan sonra çevirmen üzerinde ayrıca durmuştur (Chesterman, 2006; Chesterman, 2009). Bir “Çevirmenbilim” (Translator Studies) alt-alanının oluşturulması gerektiğini öne sürmüştür (Chesterman, 2009). Çevirmen sosyolojisi adını da verdiği alanda çevirmen merkezî konum alırken metinsel çalışmalar ikincil plandadır (Chesterman, 2009, 15-16). Çevirmen sosyolojisi şu konuları kapsamaktadır:

- Çevirmenin statüsü, kazancı, çalışma koşulları, rol modelleri, habitusu, mesleki kuruluşlar, akreditasyon ve sertifika sistemleri, çevirmen ağları ve telif.
- Çevirmenin toplumsal cinsiyeti, cinsel yönelimleri, güç ilişkileri ve toplumsal imajı.
- Çevirmenin yaptığı işe yaklaşımı, önsözler, çevirmen notları, ideoloji ve etik, gönüllü ve aktivist çeviri,
- Çevirmenin telosu, yani mesleki motivasyonu (Chesterman, 2009, 16-17).

Chesterman’ın öne sürdüğü “Çevirmenbilim” alanının alt birimleri ise Şekil 4’te gösterilmiştir:

Şekil 4: Chesterman’ın Çevirmenbilim Çizimi

Chesterman, Andrew. 2009. The Name and Nature of Translator Studies. **Hermes – Journal of Language and Communication Studies**. s. 42: 19’dan uyarlanmıştır.

Görüldüğü gibi Chesterman, öne sürdüğü *Çevirmenbilim* alanını üçe ayırmıştır. *Kültürel Çevirmenbilim*, çevirmenin ideolojisini, etik ilkelerini ve tarihsel gelişimini inceler. *Bilişsel Çevirmenbilim*, çevirmenin zihninde yer alan süreçleri, duygusal yaklaşımını ve tutumlarını ele alır. *Sosyolojik Çevirmenbilim* ise çevirmenin içinde bulunduğu ağları, kurumları, çevirmenin toplum içindeki statüsünü, iş yerindeki çalışma şartlarını inceler (Chesterman, 2009, 19-20).

Bourdieu sosyolojisinde bütün kavramlar ilişkiseldir. Birbirini yapılandırırken yapılır. Chesterman’ın listelediği bu konuları ele alan araştırmacı da kavramlara ilişkisellik içinde yaklaşmalıdır. Öyle ki Jean-Marc Gouanvic, Çeviri Sosyolojisinde kullanılan en önemli Bourdieu kavramlarının *alan*, *habitus*, *illusio*, *simgesel sermaye* ve *sanatsal ürünlerin dolaşımı* olduğunu belirtmiştir (2007, 79).

Gouanvic çevirmenin habitusunu, Bourdieu’den yola çıkarak, iki aşamada tanımlamıştır: “Birincil” (primary) habitus, aynı zamanda asıl (original) habitus, çevirmenin mesleki alana girmeden önceki, ailesi ve içinde yetiştiği sınıfın özelliklerini taşıyan habitusudur. “Özgül” (specific) habitus ise çevirmenlik mesleğini icra ettikçe gelişen ve şekillenen habitusudur (Gouanvic, 2014, 32). İkisi birlikte çevirmenin habitusunu oluşturur ve kültürün içinde konumlanırken kültürlerarası aktarım yapan çevirmenin pratiğini de etkiler. Örneğin, çevirmen kaynak metinde olmayan şekilde erek metni etkilerse veya sansür uygularsa, bunlar bilinçli olmak yerine habitusunun etkisi olabilir (Gouanvic, 2005).

Ancak Gouanvic'e göre çeviri alanı henüz sınırları belirlenmiş özerk bir alan değildir. Bu alanda çevirmenler ve diğer eyleyiciler, büyük iktidar mücadeleleri yürütmezler. Çevirmenlik gibi boyunduruk altındaki mesleklerde (dominated profession) konum almak isteyenlerin habitusları, özgülden ziyade "istikrarsız" (destabilized) habitustur (Gouanvic, 2014, 39). Gouanvic, Bourdieu sosyolojisinden esinlenerek çevirmenin habitusunu incelemeye başlamadan önce, çeviribilimcinin kendi içine dönmesi, kendi habitusu ile ilgili özdüşünümsel bir çözümleme yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Bourdieu'ye göre de gerçek bilimselliğe giden yol budur (Gouanvic, 2014, 40). Sameh Hanna da çeviri alanını ve çevirmen habitusunu incelemek için önce çeviri olgusunun toplumsal tarihinin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (2014, 63).

Simeoni, çevirmenlerin itaatkârlığını ve boyun eğen duruşunu tarihsel boyutuyla açıklamıştır. Geçmişte Avrupa'daki çevirmenler, krallar tarafından görevlendirilir; onların görüş ve istekleri doğrultusunda çeviri yapmak durumunda kalıp bu isteklerin dışına çıkamazlardı. Zaman içinde çevirmenlik mesleği itaatkârlıkla özdeşleşmiş ve çevirmenler boyun eğen duruştan hâlâ kurtulamamışlardır. Diğer bir deyişle çevirmenler, içgüdüsel olarak çeviri sürecinde işverenin, yayınevinin politikalarına ve toplumun sosyo-politik durumuna uygun olduğunu düşündükleri seçimler yapmaktadırlar. Simeoni, bunu çevirmenin "içselleştirilmiş konumu" olarak kavramsallaştırmıştır (1998, 12).

Simeoni'nin çevirmenin "boyun eğen" konumu ve normların boyunduruğunda olduğu görüşü ile Gouanvic'in çevirmenin "istikrarsız habitusu" hakkındaki görüşlerine itirazlar da gelmiştir. Rakefet Sela-Sheffy, "The Translators' Personae: Marketing Translational Images as Pursuit of Capital" (2008) başlıklı makalesinde çevirmenlerin "normların tiranlığına" boyun eğmedikleri, kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda birtakım kararlar alıp harekete geçtiklerini söylemektedir.

"Buna karşılık benim görüşüm, diğer mesleki gruplarda olduğu gibi çevirmenlerin de sosyal statüleri ile ilgili çoğunlukla hırslı olabildikleri ve kendileri için belirleyici bir profesyonel prestij oluşturmak amacıyla göz ardı edilemez çabalar sarf edebildikleridir" (Kendi çevirim, Sela-Sheffy, 2008, 610).

Simeoni, çevirmenin biçiminin de yazarınki gibi habitusuna bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden çevirmenin, kaynak metin yazarının biçimini tamamiyle yansıtması beklenemez (2018). Biçimsel özellikler Bourdieu'nün *hexis* kavramıyla da açıklanabilir. *Hexis*, bireye özgü konuşma ve yazma şeklidir. Çevirmenlerin kullandıkları sözcükler, sözdizimsel ve biçimsel özellikler *hexis*lerinin uzantısıdır.

Bu yüzden çeviri eserler incelenirken, yazarın olduğu kadar çevirmenin de habitusu ve hexisi göz önünde bulundurulmalıdır (Hanna, 2014).

Gisella M. Vorderobermeier (2014b), habituslarını “haritalandırırken” çevirmenlere yönelik nasıl bir anket hazırlanabileceğini sorgulamıştır. Vorderobermeier, çevirmenin habitusunun alan tarafından şekillendirildiğinden dolayı, alana girmeden önceki habitusunun farklı olacağını belirtmiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak, çevirmenlere eğitim altyapıları, iş yerindeki koşullar, günlük iş yükü, simgesel sermayeleri (ödülleri vs.), iş memnuniyeti gibi konulara yönelik sorular sorulmalıdır. Ama bunlardan en önemlisi de “Çevirmen olmayı nasıl seçtiniz?” sorusudur (Vorderobermeier, 2014b, 150-156). Bu tez kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde de benzer sorular sorulmuştur.

Alanı bir oyun alanı olarak betimleyen Bourdieu’ye göre, simgesel sermaye oyuncunun elindeki kozdur. Çevirmenin simgesel sermayesi, alanda konum alırken elini güçlendirecek bir unsurdur. Sela-Sheffy’e göre, çevirmenler simgesel sermayelerini arttırmak için birtakım stratejiler uygularlar (2008, 609-610). Sela-Sheffy, çevirmenin simgesel sermayesini arttırmasının, onun çalışma şartları ve ücret konusunda işverene karşı elini güçlendireceğini ve böylece istediği koşulları simgesel sermayesi sayesinde daha kolay kabul ettirebileceğini belirtmiştir (2014, 48). Diğer bir deyişle çevirmen, simgesel sermayesini koz olarak kullanmaktadır.

Yazınsal çevirmen kendi simgesel sermayesinin yanında kaynak metnin yazarının simgesel sermayesinden de yararlanır. Çevirmen bu sermayeyi de erek kültüre aktarır (Gouanvic, 2005, 102). Öyleyse kaynak yazınsal alanda merkezî konumda yer alan bir yazarın eserini Türkçeye kazandıran çevirmen, erek alanda elini kuvvetlendirecek, simgesel sermayesini arttıracaktır. Bu sayede gelecekteki işlerde yayınevi ve editörlerle ücret, teslim tarihi veya başka talepleri konusunda pazarlık yapabilecek güce sahip olacaktır.

Sela-Sheffy, bu kadar simgesel sermayeyi toplayabilme kabiliyetlerinin bulunmasına rağmen, çevirmenlerin hâlâ düşük statüde olduklarını düşünmelerinin nedenini sorgulamıştır. İsraili yazınsal çevirmenler üzerine 1980’lerin başından 2004 yılına kadar yayınlanan 250 yazılı medya ürünüde yer alan röportaj, yorum, anket ve makaleleri değerlendirdiği çalışmasında (2008) ortaya oldukça ilginç sonuçlar çıkmıştır. Bulgulara göre çevirmenlerin öz-imgesi üç başlık altında toplanmıştır: (1)

“yerel dil ve kültürün bekçileri”, (2) “yabancı kültürlerin elçisi ve yenilikçi”, (3) “başlı başına sanatçı” (Sela-Sheffy, 2008).

Aynı çalışma kapsamında Sela-Sheffy 1999-2004 yılları arasında 117 üniversite öğrencisinin katıldığı bir anket uygulaması da yapmıştır. Bu anketle, eğitilmiş çevirmenlere ilişkin sahip olduğu yaygın bilgileri ve kanıları sorgulamıştır. Katılımcıların %43,4’ü çevirmenlerin düşük statüsüne dikkat çekmiş, çevirmenleri “geri planda”, “hizmetkâr”, “teknisyen”, “esnaf” gibi klişelerle betimlemişlerdir. Çevirmenlik mesleğinin “önemli ama sönük”, “zor” veya “kirli” olduğunu belirtmişlerdir. Hatta katılımcıların %30,4’ü (buna Çeviribilim öğrencileri de dahildir) çevirmen adı sayamamışlar, sayabilenler ise bu çevirmenler hakkında detaylı bilgi verememişlerdir (Sela-Sheffy, 2008). Öte yandan öğrencilerin %34,8’i çevirmenlerin iyi eğitilmiş kişiler olması gerektiğini söylemişlerdir. Edebiyat alanında kendini geliştirmiş, yüksek dil becerisine sahip, “yaratıcı” kişiler olmaları gerektiğini belirtmişlerdir (Sela-Sheffy, 2008, 611).

Eğitilmiş bireyler arasında çevirmenlik mesleğine ilişkin olumsuz görüşlerin yaygınlığı ile bu görüşün medyaya yansımaları arasındaki bu tutarsızlık Sela-Sheffy’i düşündürmüştür. Araştırmasını 20-25 İsrailli ünlü çevirmen üzerine yoğunlaştırdıktan sonra sanatçılar ile çevirmenlerin toplumsal imgesinde benzerlikler fark etmiştir. Bu benzerlikler, (a) *Mesleğin gizemli hale getirilmesi*: mesleğin kural ve gereklilikleri kamuoyunda mitolojik bir profile dönüşmüş durumdadır. (b) *Resmî anlamda mesleki ölçütlerin bulunmaması*: böylece çevirmenin kişiliği, simgesel sermayesi ve meşruiyeti konusunda belirleyici olmaktadır. Bu yüzden “iyi çevirmen” olarak nitelenmek için, çevirmenin yaşam biçimine ve arka planına bakılmaktadır. “İyi çevirmenlerin” kamuoyu algısındaki ortak özellikleri ise geleneksel olmayan, alışılmadık dışında, sosyalleşmeyen, hatta nevrotik bireyler olmalarıdır. Bu türden kişilik özelliklerine sahip yazınsal çevirmenler, alana daha büyük simgesel sermaye ile giriş yapmış olurlar (Sela-Sheffy, 2008, 615- 617).

Gouanvic’e göre çevirmenin görevlerinden biri de kaynak metnin *illusio*sunu yani kurgu eserin inandırıcılığını erek metne aktarmaktır. Bu da çevirmenin yazınsal türe uygun seçimler yapmasıyla gerçekleşebilir. *Illusio* “inanmamanın isteyerek askıya alınmasıdır” (willing suspension of disbelief) (Gouanvic, 2005, 163). Gouanvic’e göre Bourdieu’nün *illusio* kavramı alan ile, o da alandaki çevirmen ve diğer eyleyiciler ile ilişkilidir (2005, 164). Edebi türlere özgü *illusio* okuyucunun zevkine hitap eder.

*İllusio*yu uygun şekilde aktarabilen çevirmen, metindeki oyunu da aktarmış olur (Gouanvic, 2007, 75).

Çeviri Sosyolojisinin Bourdieu kavramlarına katkıda bulunduğu ve özellikle simgesel malların dolaşımı konusunu ileriye taşıdığı söylenebilir. Hem Even-Zohar hem de Bourdieu ile çalışmış olan Gisèle Sapiro, yayıncılık alanında metinlerin uluslararası dolaşımının üç boyutta incelenebileceğini belirtmiştir: (1) *Makro* boyutta merkez/çevre modeli incelenebilir. Bu da çeviri metinlerin erek yazınsal alandaki akışını ekonomik, siyasi ve kültürel güç ilişkileri çerçevesinde inceler. (2) *Mezzo* boyutta yayıncıların stratejileri ve bu stratejileri etkileyen faktörler ele alınabilir. (3) *Mikro* boyutta ise yalnız bir yazarın bir eseri üzerinden seçim süreci incelenebilir (Sapiro, 2008, 162-163).

Heilbron ve Sapiro'ya göre (2007) yazınsal alanı Bourdieücü bir yaklaşımla değerlendirmek, yazınsal eserlerin biricikliğine olan "saplantı"yı bir kenara bırakarak eserlere iktisadî şekilde yaklaşmaktır. Kitaplar kültürel, yani simgesel mallardır. Yayıncılık alanı, ciddi kâr amacı güdülen ticari bir alandır. Yazınsal eserlerin çeviri sürecini bu şekilde değerlendirerek ulus devletlerin ve dillerinin güç ilişkileri incelenebilir (Heilbron, Sapiro, 2007, 95).

Wolf ise bir "çeviri alanı"ndan bahsedebilmek için Bourdieu kavramlarının yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bourdieu'nün kültürel üretim kavramının Homi K. Bhabha'nın "Üçüncü Uzam" (Third Space) kavramı ile geliştirilebileceğini vurgulamıştır (Wolf, 2007b; Wolf, 2007c). Wolf'a göre yazınsal çeviri, genellikle ikinci iş olarak yapılmaktadır. Profesyonel çevirmenlerin en büyük sorunu ise meslekî tanımların kanunlarla güvence altına alınmamış olmasıdır. Hâl böyleyken, herkes çevirmen olduğunu iddia edebilir ve çeviri yapabilir. Bu yüzden bu "aracılık uzamı" (mediation space) zayıf şekilde yapılanmıştır. Yani çeviri alanı Bourdieu'nün kastettiği alanlar kadar güçlü ve özerk olamamıştır (Wolf, 2007b, 111-112). Çeviri alanı duruma göre oluşan geçici (ad-hoc) bir alandır. Çevirmen kaynak metin yazarının simgesel sermayesinden faydalanır. Bu yüzden Bhabha'nın bu kavramı çeviri alanını tanımlamak için uygundur; çünkü aktarım, dinamik ve akıcı bir süreçtir. Devamlı olarak yeniden müzakerelerin (re-negotiations) olduğu bir alandır; hiçbir zaman sabit değildir (Wolf, 2007c, 139).

Reine Meylaerts'e göre Bourdieu'nün habitus kavramı Çeviri Sosyolojisi sayesinde geliştirilebilir. Bourdieu'nün ele aldığı şekliyle habitus kavramı, kültürlerarasılığı göz ardı etmekte olup oldukça ulusal bir kavramdır. Çevirmenin iki kültüre de ait habitusları vardır. Bu sayede iki farklı kültürün, yani hem kaynak hem erek kültürlerin normatif yapılarına hâkimdir. Bu yüzden çoklu ve dinamik habituslara sahip olan çevirmenler yalnızca “çevirmen” değildir.

“Kültürlerarası eyleyiciler, algı ve pratiklerini kısmen kültürlerarası habitusları aracılığıyla geliştirirler. Çeviribilim, çevirmenlerin kültürlerarası habituslarını da çerçevesine katarak, Bourdieu'nün kültürlerarası olmaktan çok ulusal tabiata sahip kuramına ihtiyaç duyulan bir düzeltmeyi de sunabilir” (Kendi çevirim. Meylaerts, 2008, 94).

Görüldüğü üzere, Bourdieu kavramları çeviri çalışmalarına yeni bakış açıları ve araştırma alanları sunarken, Çeviri Sosyolojisi de Bourdieu kavramlarının ulusal bakış açısını genişletme fırsatı yaratmıştır. Bu sayede toplumun kültürlerarası özelliği de göz önünde bulundurularak alan ve habitus kavramları tekrar ele alınmıştır.

Çeviri Sosyolojisi, çeviri sürecindeki bütün eyleyicileri ele alır, ancak bu eyleyicilerden en önemlisi çevirmenin kendisidir. Çeviri alanında son zamanlarda çevirmenin konumuna olan ilgi artmış ve bu alanda araştırmalar çeşitlenmiştir. Bu çalışmanın konusu da engelli çevirmenler olduğuna göre, burada engelli bireylerin Türkiye'deki durumlarını irdelemek yerinde olacaktır.

3.3. Çeviri Sosyolojisi Odağında Türkiye'deki Engellilik Olgusu

Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre gelişmiş ülkelerde nüfusun %10'u, gelişmekte olan ülkelerde ise %12'si engelli bireylerden oluşmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2002 yılında yapılan ve 2003 yılında yayınlanan “Türkiye Özürnlüler Araştırması”na göre ülkemizde 8,4 milyon engelli birey yaşamaktadır. Bunların %11,10'u erkek iken %13,45'i ise kadındır (TÜİK, 2002).

Engellilik ile ilgili yapılan akademik ve hukuki tanımların tutarlılığı ve geçerliliğinin önemi göz önünde bulundurularak, bu tanımların toplumsal boyutunu da ele almak yerinde olacaktır. Engellilik kavramı yalnızca bireyin bedenindeki yeti yitimini kapsamakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal ve kültürel anlamları da içinde barındırır. Engelli bireylerin toplumsal alanda nasıl konum aldıklarını incelerken akademik tanımların yanı sıra onlara toplumun atfettiği tanımları da irdelemek gereklidir.

Esra Burcu'nun Ankara'da yürüttüğü kapsamlı çalışma bu konuya ışık tutmuştur. “Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği”

(2011) başlıklı makalesiyle yayınlanan bu araştırma, Ankara'nın farklı ilçelerinde yaşayan 500 kişi ile yapılan 19 soruluk bir anket yoluyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, “engelli olmayanların çeşitli sosyo-demografik (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, meslek, kır-kent kökenli olma) özelliklerinin engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalarını nasıl şekillendirdiği” sorgulanmıştır (Burcu, 2011, 40).

Esra Burcu'ya göre engelli olmayanların engelliler ile ilgili tutum ve davranışları ile duyguları, sonuçta birtakım “kültürel betimlemeleri” ortaya çıkarmaktadır (2011, 39). Ülkemizde bu tür betimlemelerin çoğunlukla olumsuz olduğu söylenebilir. Örneğin, atasözleri ve deyimlere bakıldığında, engelli bireyler ve engellilik ile ilgili pek çok olumsuz yargının olduğu anlaşılabılır. “Körle yatan şaş kalker” ve “sağır duymaz uydurur” gibi gündelik dilde yaygın şekilde kullanılan bu sözler oldukça inciticidir. İşte buna benzer algılar ve bakış açıları “toplumsal stereotip” üretilmesine neden olur (Burcu, 2011, 41).

Burcu'nun araştırmasında (2011) engelli bireylere ilişkin dört farklı tanımlama elde edilmiştir: *mücadeleci*, *acınan*, *dışlanan* ve *yetersiz/işe yaramaz*. Ayrıca bu tanımlamaların, tanımlayanların demografik özelliklerine göre şekillendiği ortaya çıkmıştır. İşçi, lise mezunu, bekâr, genç katılımcılar engelli bireyleri *mücadeleci* olarak tanımlamışlardır. Kırsal bölgede yaşayan, hizmet sektöründe çalışan, ilköğretim mezunu bireyler, engellilerin *acınan* kimseler olduklarını belirtmişlerdir. Yükseköğretim mezunu ve evli katılımcılar, engellileri *dışlanan* kimseler olarak değerlendirmişlerdir. Çoğunlukla kırsal bölgede yaşayan, dul, ilkokul mezunu ve hizmet sektöründe çalışan katılımcılara göre ise engelli bireyler *yetersiz ve işe yaramazdır* (Burcu, 2011, 37).

Burcu'nun araştırmasının sonucu daha geniş kapsamda değerlendirildiğinde, toplumdaki genel kabuller ve tanımların engelli bireylerin sosyal konumlarını etkilediği söylenebilir. Bu tanımların büyük çoğunluğu olumsuz olduğundan dolayı engelli bireyler toplumsal hayatta ve iş hayatında dezavantajlı şekilde konum alırlar. Çünkü sosyal konumları engelli bireylerin iş, meslek seçimi ve eğitim durumlarını da olumsuz etkilemektedir. Toplumsal bütünleşmenin sağlanması ve engelli bireylerin insan onuruna yakışan şekilde hayatlarını sürdürmeleri için bu tanımların ve algının olumsuzdan olumluya çevrilmesi gerekmektedir (Burcu, 2011).

Buna paralel olarak Yener Şişman, çalışmasında (2014) engelli bireylerin karşılaştığı ayrımcılık sorununu ele almıştır. Aslında Anayasa'nın 61. Maddesinde engelli bireylerin hakları da güvence altına alınmıştır: “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirler alır” denmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, 19). Ancak 2010'da yapılan Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması'nda engelli bireylerin %51'inin eğitim hayatlarında ayrımcılığa maruz kaldığı, %70'inin ise ayrımcılığa maruz kalabileceğini düşündüğü ortaya çıkmıştır (Şişman, 2014, 60).

Ayrımcılık, ben ve öteki bakış açısıyla kişinin kendisi gibi olamayan herkese önyargılı davranması, hatta ona yaşam hakkı tanımamasıdır. Toplumsal alanlarda merkezi konumu elinde tutanlar, engelli olmayanlar olduğu için, engelli bireyler toplumun her alanında, özellikle de eğitim, iş, ulaşım, kamusal hizmetler alanlarında ayrımcılığa uğramaktadırlar. Bu yüzden engelli bireylerin eğitim imkânlarına erişemedikleri veya önlerine konmuş fiziksel engeller yüzünden toplumsal yaşama katılamayıp tecrit edildikleri açıktır (Şişman, 2014, 64-65).

Ayrımcılığın ortadan kaldırılması için Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 30 Mart 2007 tarihinde Türkiye'nin de içinde bulunduğu 80 ülke tarafından imzalanmıştır. Sözleşme 18 Aralık 2008 tarihinde yürürlüğe girdikten sonra ülkemizde engelli bireylerin haklarının iyileştirilmesi hususunda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. “21. yüzyılın ilk insan hakları belgesi” olarak adlandırılan bu sözleşmenin ortaya çıkmasında Türkiye etkin rol oynamıştır (Azarkan, Benzer, 2018). Sözleşmenin genel ilkelerinden bazıları ise şu şekildedir:

- “(a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin varlıklarına içkin olan insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;
- (b) Ayrımcılık yapılmaması;
- (c) Özürlülerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması;
- (d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve özürlülerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;
- (e) Fırsat eşitliği;
- (f) Erişilebilirlik/ulaşılabilirlik;
- (g) Kadın ve erkekler arasında eşitlik;
- (h) Özürlü çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması” (Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009, 5-6).

Türkiye'nin de kabul ettiği bu ilkelerin 2009'da Resmi Gazetede yayınlanmasından bu yana yürürlükte olduğunun altı çizilmelidir. Ancak engelli bireylerin bağımsız yaşam

sürdürmeleri, eşit ve erişilebilir şekilde toplumsal hayata katılmaları hâlâ tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Sözleşmede geçen önemli kavramlar ise şu şekilde tanımlanmıştır:

“Özürlülüğe dayalı ayrımcılık” siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde özürlülüğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Özürlülüğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dahil her türlü ayrımcılığı kapsar.

“Makul düzenleme”, özürlülerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder”.

“Evrensel tasarım” ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir olacak şekilde tasarlanmasıdır. “Evrensel tasarım” gerek duyulduğu takdirde bazı özürlü grupları için ihtiyaç duyulan yardımcı cihazların tasarımı zorunluluğunu da dışlamayacaktır” (2009, 5).

Şu durumda, makul düzenlemelerin yapılmaması ve kamuya açık ortamların evrensel şekilde tasarlanmaması, sözleşme uyarınca engelliliğe dayalı ayrımcılığa dâhildir. Ayrımcılık ise yine sözleşme uyarınca kabul edilemez bir durumdur.

Sözleşme sonrası engelli bireylerin elde ettikleri haklardan bazıları şu şekildedir: %90 ve üzeri düzeyde engelli bireyler konut ve taşıt vergilerinden muaftırlar. Engelli bireyler özel veya evde bakım hizmeti talep edebilirler. Bakım ve bakıcı aylığı hazineden karşılanmaktadır. Evde bakım gören engelli bireyler daha sonra özel bakım talep ettiklerinde ücreti yine hazine karşılar. Özel bakım kurumlarına kişi başına bir asgari ücret hazine tarafından ödenmektedir. Engelli bireyler şehir içi ulaşımdan ücretsiz olarak yararlanır. Şehirlerde belediyelerin altyapı hizmetlerini erişilebilir⁸ hale getirmesi zorunludur (Azarkan, Benzer, 2018, 25, 26).

Bu olumlu gelişmelerin memnuniyetle karşılanmasına rağmen ne kadar yeterli olduğu elbette tartışılmaktadır. Yönetmelikler ve kanunlarla desteklenmesine rağmen bu uygulamaların tam olarak yerine getirilmediği görülmektedir. Bu yüzden sonraki kısımda Türkiye’de engellilere yönelik sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarının faaliyetleri irdelenecektir.

3.3.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri

Devlet kurumlarının yetersiz kaldığı noktada, birey ve grupların, özellikle de dezavantajlı grupların, hak talep etmek için başvurdukları bir merci de sivil toplumdur.

⁸ Erişilebilirlik (ulaşılabilirlik); herkesin istediği her yere ve her hizmete bağımsız ve güvenli olarak ulaşabilmesi, bunları kullanabilmesidir.

Sivil toplum kuruluşlarının engelli bireylerin yaşamındaki etkilerine değinmeden önce sivil toplumun tanımı ve kapsamından bahsedilecektir.

Sivil toplum kavramı, tanımlanması zor ve oldukça muğlak bir kavramdır (Aslan, 2010; Yılmaz, 2014). Bunun sebebi ise sivil toplum kavramının devletin yönetim şekline ve yöneticilerin tutumuna göre değişiklik gösterebilmesidir (Aslan, 2010, 357). Sivil toplum, devlet ile ilişki içinde; ancak devletten bağımsız olarak konumlanmış, aile ile devlet arasında kalan bir toplumsal alandır. Bu alan, farklı görüşlerin ve çıkarların kesiştiği, oldukça çatışmalı bir alandır (Aslan, 2010, 357-358). Seyfettin Aslan’a göre sivil toplum, “devletle aile arasındaki kamusal alanda faaliyet gösteren, özerk, gönüllülük esasına dayanan, çoğulcu bir yapıya sahip olan ve birey-devlet müzakeresini temin eden sosyal örgütlenmelerden oluşan bir ara alan” şeklinde tanımlanabilir” (2010, 360).

Sivil toplumun ortaya çıkışı 12 ve 13. yüzyıl Batı Avrupa’sına dayandırılmaktadır (Aslan, 2010; Yılmaz, 2014). “Sivil” sözcüğü, Latince “civil”, yani halka özgü anlamına gelmektedir. Zamanla bu kullanımın kapsamı genişleyerek taşralı, köylü olmayan, kentli; askerî olmayan, sivil ve medenî olan anlamlarını da içermiştir (Aslan, 2010, 358-359).

Burjuvazinin ortaya çıkışı ile feodal yapı zayıflamış, mülkiyet kavramı gelişmeye başlamıştır. 17 ve 18. yüzyıllarda ise kentlerin ve kentliliğin yükselişe geçmesiyle sivil toplum kavramı da kök salmıştır. Bu yüzyıllarda sivil toplum, birey ve grupların ekonomik ve siyasi haklarını devlete karşı savunmaları için bir araç olarak kullanılmıştır (Aslan, 2010, 361). Ernest Gellner’e göre sivil toplum, başlangıçta bireysellik ve hakların devlete karşı savunulması ile özdeşleşmiştir (Aslan, 2010, 362).

18. yüzyıla gelindiğinde sivil toplum, modernlikle eşanlamlı kullanılmaya başlanmıştır. Adam Smith’e göre sivil toplum kavramı bu yüzyılda “özgürlük alanı”, “üretim” ve “alışveriş” yapılan serbest piyasa alanı kavramları ile iç içe kullanılmıştır (Aslan, 2010, 362). Sivil toplum, burjuvazinin devlete karşı konumunu güçlendiren, devletin kontrolü dışında hareket edebildiği bir alan haline gelmiştir (Aslan, 2010, 362).

Avrupa’da yaşanan Aydınlanma ve 20. yüzyılın dünya savaşları ile iki yüzyıl boyunca unutilan sivil toplum kavramı, 1980’lerde yaşanan toplumsal hareketler ve komünist rejimlerin yıkılması ile birlikte, özellikle komünist etkiden yeni kurtulmuş ülkelerde

tekrar gün yüzüne çıkmıştır (Aslan, 2010, 362). Aslan’a göre bu dönemde sivil toplumun geliştirilmesi amaçlanarak “devletin faaliyet alanının sınırlandırılması, toplumsal inisiyatifin artması, ekonomik ve kültürel hayatın devletin kontrolünden çıkması ve demokratik değerlerin ön plana geçmesi” hedeflenmiştir. Bu dönemde, komünizmin etkisinde kendine yer bulmuş çatışmacı ve savaşçı hak arayışının yerini, sivil toplum kavramı ile gelen uzlaşmacı tutum almıştır. Bu yüzden devletin desteğini görerek kendine büyüme alanı bulmuştur (Aslan, 2010, 364).

Sivil toplumun Türkiye’de ilk olarak 1950’lerin sonlarında devlet eliyle oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir (Yılmaz, 2014; Orhan, 2015). 1958’de Altı Nokta Körler Derneği, 1963’te ise Türkiye Sakatlar Derneği devlet desteğiyle kurularak çalışmalarına başlamıştır (Orhan, 2015, 215). Bu dönemde devlet, engelli bireylerin sorunlarının çözümüne ilişkin bütün yükü bu kuruluşların sırtına yüklemiştir. Ancak, engelli bireylerin yoksulluk sorunu bu kuruluşların tek başına kaldıramayacağı kadar ağır bir yük haline gelmiştir (Yılmaz, 2014, 64). Bu yükün altından kalkmaya çalışırken, söz konusu derneklerin daha çok hayırseverlik ve bağış yoluna başvurması, engellilerin yalnızca yoksullukla özdeşleştirilmesine ve günümüzde bile hâlâ kırılamamış önyargılı yaklaşımlara sebep olmuştur (Yılmaz, 2014, 63; Orhan, 2015, 215).

Ömer Çaha’ya göre sivil toplumun zemin bulması için beş aşama gereklidir: (1) *Toplumsal farklılaşma*, toplumsal gruplar arasında ekonomik ve sosyal uçurumun artmasıyla gerçekleşir. (2) *Toplumsal örgütlenme*, bu grupların bir araya gelerek hak mücadelesine girmesini gerektirir. (3) *Gönüllü birliktelik* ile gruplar, zorunluluk olmaksızın bir araya gelir. (4) *Toplumsal özerkleşme* ile bu dernek ve kuruluşlar kendilerine devletten bağımsız bir alan açar. (5) *Baskı mekanizması* kurarak devlet politikalarının oluşturulması ve uygulanması üzerinde etki yaratır (Aslan, 2010, 364). Gülgün Erdoğan Tosun’a göre ise sivil toplum kuruluşlarının gelişim gösterebilmesi için güven gereklidir. Bireyin ve toplumun güveni olmaksızın bu gruplar bir araya gelerek dayanışma sağlayamazlar (Aslan, 2010, 364). Ayrıca, sivil toplumun, devletin gelişmesine izin verdiği ölçüde büyüyebileceğinin de altını çizmek gereklidir (Aslan, 2010; Yılmaz, 2014; Orhan, 2015).

Sivil toplum ile devlet arasında bir ihtiyaç ilişkisi bulunmaktadır. Devlet, yükünü paylaşmak için sivil topluma, sivil toplum ise destek görmek için devlete ihtiyaç duyar. Sivil toplumun oluşumunu, sınırlandırılmış ve hukukun üstünlüğü esası ile yönetilen

bir devlet; özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi esasına dayalı politikalar; kamusal tartışmaların özgürce gerçekleştirilebildiği bir ortam, özgür ve gönüllülük esasına dayalı dernekler ve birlikler mümkün kılar (Aslan, 2010, 366).

Bunların yanı sıra sivil toplum, demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmektedir. Sivil toplum güçlü ise, o devletteki demokrasi de güçlüdür. Eğer sivil toplum güç kaybederse, bu açıklıktan otoriter bir devlet doğabilir. Sivil toplumun demokrasi ile bağlantısı yalnızca devlet kurumları ile sınırlı değildir. Sivil toplum kendi içinde ve kuruluşlar arasında da demokratik olmak durumundadır. Bu gerçekleşmediği takdirde sivil toplum üstlendiği görevleri yerine getiremez hale gelir (Aslan, 2010, 372).

Türkiye’deki engellilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ilişkin bir araştırma yapan Serdar Orhan, bu araştırmasını (2015) “Engellilere İlişkin Politika ve Uygulamaların Belirlenmesinde Bir Aktör Olarak Engelli Dernekleri: Ortak Bir Engelli Politikası Vizyonundan Bahsedilebilir mi?” başlıklı makalesinde paylaşmıştır. Orhan bu çalışmada, ulusal ve yerel çaplı toplam 16 engelli STK’nın yöneticisiyle gerçekleştirdiği yüz yüze görüşmeler aracılığıyla veri toplamıştır. Ancak yazar, yaptığı görüşmeler sırasında birtakım güçlükler yaşadığını belirtmiştir. Bunların başında, araştırmaya katılmayı kabul eden STK yöneticilerinin görüşme yapmada isteksiz olmaları gelmektedir. Orhan ise onları ikna etmek için büyük çaba göstermiştir. Ayrıca, katılımcıların görüşme sırasında tedirgin davranışlar sergiledikleri de gözlemlenmiştir (Orhan, 2015, 217).

Orhan’ın gözlemlerinden belki de en çarpıcı olanı, dernek binalarının “iç karartıcı”, “düzensiz”, “bakımsız” ve “kirli” olmasıdır. Ayrıca bazı derneklerde birtakım oyunların da (iskambil ve okey gibi) oynandığına şahit olmuştur. (Orhan, 2015, 218). Aslında daha görüşmeler başlamadan ortaya hiç de iç açıcı olmayan bir tablo çıktığı söylenebilir.

Araştırma kapsamında ele alınan ilk soru, derneğin kuruluş amacıdır. Burada yöneticilerin yanıtlarının çoğunlukla genel ve klişeleşmiş ifadeler içerdiği görülmüştür. Engellilere “hizmet etmek” veya “sorunları ile ilgilenmek” ifadelerini kullanan yöneticilere bunu nasıl gerçekleştirecekleri sorulduğunda ise doğrudan bir yanıt alınamamıştır. 16 dernek yöneticisinden hiçbiri kuruluş amaçlarının arasında

engelli hakları veya hak mücadelesine yönelik bir ifade kullanmamıştır (Orhan, 2015, 219-220).

İkinci olarak derneklerin üye sayıları ele alınmıştır. Üye sayılarının oldukça az olduğunu gözlemleyen Orhan bunun sebebini sorduğunda dernek yöneticileri engelli vatandaşların konu ile ilgisiz olduklarını beyan etmişlerdir. Ancak daha sonra engelli bireylerle bir araya gelen Orhan, durumun bambaşka olduğunu görmüştür. Engelli bireylere göre bu derneklerin yöneticileri, iktidarı ellerinde tutabilmek için üye sayılarının sınırlı kalmasını tercih etmektedir. Yönetim kurulunda seçimlere katılanların sayısı ne kadar az olursa, bu kişilerin tekrar tekrar seçilmeleri de o kadar kolaylaşacaktır (Orhan, 2015, 220).

Üçüncü olarak yöneticilere 2014 yılı için herhangi bir faaliyet yapıldı mı, sorusu sorulmuştur. Bu soruyu “yapıldı” şeklinde yanıtlayan yöneticiler, herhangi bir detay veremedikleri ve faaliyetle ilgili herhangi bir fotoğraf veya afiş gösteremedikleri için bu yanıt yazara “şüpheli” görünmüştür. Gerçekten yapılan etkinliklerin ise engelli bireylere uzun vadede katkı sağlamaktan çok, anlık zaman geçirmeye yönelik olduğu belirtilmiştir (Orhan, 2015, 222).

Dördüncü soru, yürürlükteki engelli hakları ile ilgilidir. Burada yöneticilere bu hakları bilip bilmedikleri sorulmuştur. Bu soruyu “Bilmiyorum” şeklinde yanıtlayanlar olduğu gibi bildiğini öne sürenlerin de konuya ilişkin detayları bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, engelli bireylerin haklarını savunması beklenen STK’ların, bu haklardan bihaber oldukları görülmüştür (Orhan, 2015, 222).

Beşinci soru, derneklerin alanları dahilindeki bütün engelli bireylere ulaşmak için ne gibi faaliyetler yaptıklarına ilişkindir. Bu derneklerden beşi, “Biz bekliyoruz, onlar bize başvursun” şeklinde yanıt vermiştir. Derneklerden yalnızca biri günümüzün en etkili iletişim aracı olan sosyal medyayı kullandığını belirtmiştir. Burada verilen yanıtlar, üye sayılarının neden bu kadar düşük olduğunu da gözler önüne sermiştir (Orhan, 2015, 223).

Altıncı olarak, dernek yöneticilerine “Yurt dışındaki uygulamaları biliyor musunuz”, şeklinde bir soru yöneltmiştir. Bu soruya evet diyenlerin sayısı hayır diyenlerden daha azdır. Ancak evet diyenler de yine detay verememiştir (Orhan, 2015, 223-224).

Yedinci soru, engellilerin haklarına yönelik uygulamalar için diğer dernekler ve devlet kurumları ile iş birliği yapılmasına ilişkindir. Bu soru, derneklerin diğer paydaşlarla

ne kadar diyalog kurduğunu ölçmek için sorulmuştur. Derneklerden yalnızca dört tanesi bu soruya tatmin edici şekilde olumlu yanıt verebilmiştir (Orhan, 2015, 224-225).

Sekizinci soruda derneklerin orta ve uzun vadedeki plan ve politikalarının neler olduğu irdelenmiştir. Ancak yine görüldüğü kadarıyla bu derneklerin hiçbirisi herhangi bir program geliştirmemiştir. Öyle ki, söz konusu soruya dernek yöneticilerinin hep aynı klişelerle yanıt verdiği gözlemlenmiştir (Orhan, 2015, 225).

Son olarak dernek yöneticilerine, engelli bireylerin sosyo-ekonomik yaşama katılımlarını güçlendirmek için ne gibi önerilerde bulunabilecekleri sorulmuştur. Verilen yanıtların genellikle maddiyatla ve istihdamla ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Bu da Türkiye’deki engelli bireylerin dernek ve devlet politikaları yüzünden 1950’lerden beri olumsuz şekilde yerleşen görünümünün düzeltilmesi için herhangi bir çaba gösterilmediğini ortaya çıkarmıştır (Orhan, 2015, 227).

Sonuç olarak bu araştırmada engellilere yönelik kurulan STK’lar ile ilgili hiç de olumlu bir tablonun ortaya çıkmadığı söylenebilir. Orhan’a göre bu dernekler hak temelli bir programa sahip değildirler. Bununla birlikte yöneticilerinin de böyle bir kaygısı bulunmamaktadır, aksine tek amaçları egemenliklerini sürdürmek gibi görünmektedir. Derneklerin engelli bireylerle bir iletişim veya erişim sorununun olduğu da göze çarpmaktadır. Bütün bunlar, derneklerin engellilere yönelik herhangi bir vizyon belirleme hedeflerinin bulunmadığını göstermektedir (Orhan, 2015, 228).

Açıkçası Orhan’ın bu araştırmasında elde ettiği veriler, bu tezin kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerin sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Engelli bireylerin engellilere yönelik STK’lara, özellikle de geçmişten beri süregelen eski derneklere hiçbir güvenlerinin olmadığı tezin bulguları arasındadır.

3.3.2. Türkiye’de Engellilere Yönelik Politikalar

Bu kısımda Türkiye’de engellilere yönelik yürütülen politikalar tarihsel olarak ele alınacak, sonrasında ise konuyla ilgili yapılan araştırmalar ışığında söz konusu politikaların ne kadar uygulandığı tartışılacaktır.

Engelliler ilk olarak 1930’da çıkarılan 1580 sayılı Belediyeler Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle birtakım haklar ile tanışmışlardır. Bu kanun, engelli bireylerin birtakım

erişilebilirlik sorunları olduğunu tespit etmiş ve bu sorunların çözümüne ilişkin sorumluluğu yerel yönetimlere yüklemiştir (Gürler, 2016, 43).

1950'lere gelindiğinde ise hükümet politikalarında özel eğitim vurgusu göze çarpmaktadır. Öyle ki 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1955) engelli çocukların sayısı ve engellilik türleri ortaya konmuştur. 1965'te ise bu politikaların bir yansıması olarak Özel Eğitim Kurumları Kanunu çıkarılmış ve bu sayede beş işitme engelliler okulu ve iki görme engelliler okulu açılmıştır (Gürler, 2016, 43).

1961 Anayasasında engelli bireylerin haklarına yönelik hiçbir hüküm bulunmadığının da altını çizmek gereklidir. 1960'ların sonuna kadar engelli bireylere yönelik bir hükümet politikasının oluşturulmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1967'de 854 sayılı Deniz İş Kanunu ile engelli bireylerin istihdamına ilişkin kota uygulaması getirilmiştir. Bununla birlikte yine aynı yıllarda 31. Hükümet Programında, engelli bireylerin tedavi hizmetlerinden ücretsiz yararlanmaları hakkında birtakım tasarılar yer verilmiştir (Gürler, 2016, 44).

1970'lerde ise dünyada olduğu gibi Türkiye'de de engelli bireyler daha geniş çaplı şekilde haklarına kavuşmuşlardır. 1971'de yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu'na göre 50 ve üzeri sayıda işçi çalıştıran iş yerlerinin %2 oranında engelli bireyi onlara uygun pozisyonlarda çalıştırması zorunlu hale getirilmiştir. Bununla birlikte 1977 yılında 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı uyarınca yürürlüğe giren 2022 sayılı Kanuna göre, sağlık raporu ile ispatlamak şartıyla, on sekiz yaşından büyük %40 oranında engelli bireylere aylık bağlanması, bu aylığın engel oranına göre belirlenmesi kararlaştırılmıştır (Gürler, 2016, 44).

1980'lerde Birleşmiş Milletlerin girişimiyle dünyada engellilere yönelik pek çok olumlu faaliyet yürütüldüğü gözlemlenmektedir. Bunlardan en önemlisi olarak 1981 yılının Uluslararası Engelliler Yılı olarak ilan edilmesi gösterilebilir. Bu girişim sonrasında Türkiye'de de aynı yıl Sakatları Koruma Milli Konfederasyon Kurulu kurulmuştur (Gürler, 2016, 45). Ardından 1982 Anayasasında engelli bireylerin bahsi geçtiği görülmektedir. 10. Maddede "Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" denmiştir. 2010 yılında bu madde daha açık hale getirilecek şekilde değiştirilmiş, "engelliler, yaşlılar, çocuklar, harp ve vazife şehitleri, dul ve yetimler ile gaziler" de dâhil edilmiştir (Gürler, 2016, 45).

1990'ların sonlarında AB uyum süreciyle birlikte engelli bireylere ilişkin yasal düzenlemelerde artış görülmüştür. 1997 yılında 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Bu kurumun, engelli bireylerin sorunları ve ihtiyaçlarını tespit etmek ve bunlara çözüm getirmek gibi sorumlulukları bulunmaktadır. 1999 yılında Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı ILO Sözleşmesi imzalanmıştır (bkz. 2.1.5.2.). Aynı yıl I. Özürlüler Şurası düzenlenmiştir. Burada 2005 yılında çıkarılacak olan Özürlüler Kanunu'nun temelleri atılmıştır. Daha çok tıbbi modelin temel alındığı gözlemlense de 2005 yılında düzenlenen II. Özürlüler Şurasında bu durumun değiştiği; sosyal modelin de göz önünde bulundurulduğu görülmüştür. İkinci şuranın ana teması ise "Özürlüler ve Yerel Yönetimler"dir. (Seyyar, 2015, 133). Bu şuranın da yankıları takip eden yıllara yansımıştır.

2005'te 5378 Sayılı Özürlüler (Engelliler) Kanunu çıkarılmış, daha sonra ise Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun⁹ yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı,

"Engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır."

2006 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve Türkiye'nin de 80 ülke ile birlikte 2007'de imzaladığı BM Engellilerin Hakları Sözleşmesi hazırlanmıştır. Unutulmamalıdır ki 1982 Anayasasına göre uluslararası antlaşmalar ile ulusal mevzuatta çatışma olması halinde uluslararası antlaşmalar geçerli kabul edilmektedir (Gürler, 2016, 46). Bu yüzden 2007 yılı itibari ile Türkiye'de engelli bireylere yönelik düzenlemeler hız kazanmıştır.

2011'de Özürlüler İdaresi Başkanlığının adı değiştirilerek Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olmuştur. Bu kurum ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına¹⁰ bağlanmıştır (Seyyar, 2015, 165). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün web sitesinde yer alan "Misyonumuz, Vizyonumuz" kısmında şunlar bulunmaktadır:

"Engellilerin ve yaşlıların ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, engellilere ve yaşlılara yönelik yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin ilke, usul ve

⁹ 2013 yılında yapılan düzenleme ile mevzuatta geçen "özürlü" sözcükleri "engelli" ile değiştirilmiştir.

¹⁰ 10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca "Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı" adı, "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olarak değiştirilmiştir.

standartları belirlemek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

Engellilerin ve yaşlıların toplumsal yaşamın tüm alanlarına onurlu bir birey olarak katılımlarının sağlanması konusunda koordine edeceği politika ve stratejilerle etkin ve lider bir kurum olmak.”

Görüldüğü üzere, engellilere ve yaşlılara ilişkin sorunları tespit ederek çözüm ve politikaların geliştirilmesi, ayrımcılığın ortadan kaldırılması, bu kurumun sorumluluğuna verilmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017 yılında Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formlarını yayınlamıştır. Bu formun başında erişilebilirlik terimini şu şekilde tanımlamıştır. “Erişilebilirlik (ulaşılabilirlik); herkesin istediği her yere ve her hizmete bağımsız ve güvenli olarak ulaşabilmesi, bunları kullanabilmesidir” (Çiftçi, Gümüş, 2017, V). Bu tanımın kapsayıcı ve bütüncül niteliğinin de burada altı çizilmelidir. Erişilebilirlik denetlemeleri kamuya açık kurum ve kuruluşlarda erişilebilirlik standartlarına göre yapılmaktadır. Türk Standartları Enstitüsünün yayınladığı erişilebilirliğe ilişkin standartlar şu şekildedir:

"TS 9111 Özürlüler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için binalarda ulaşılabilirlik gerekleri

TS 12576 Şehir içi yollar - Kaldırım ve yaya geçitlerinde ulaşılabilirlik için yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarım kuralları

TS ISO 23599 Görme özürlü veya az görenler için yardımcı mamuller - Hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri

TS 13536 TS ISO 23599'un uygulamasına yönelik tamamlayıcı standart

TS 13622 Engelliler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için toplu taşıma sistemlerinde erişilebilirlik gerekleri

TS ISO 23600 Görme ve işitme özürlüler için yardımcı mamuller - Yaya trafik ışıkları - Sesli ikazlar ve hissedilebilir yüzeyler

TS 12460 Şehir içi yollar - Raylı taşıma sistemleri bölüm 5: Özürlü ve yaşlılar için tesislerde tasarım kuralları

TS 12694 Demiryolu taşıtları - Yolcu vagonları - Özürlü yolcuların tekerlekli sandalyeleri ile seyahatine uygun vagon düzenlemeleri

Asansörler ve kaldırma ve iletme platformlarıyla ilgili standartlar” (Çiftçi, Gümüş, 2017, VI).

Bu standartlar, 21.9.2016 tarihli Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik uyarınca, kamuya açık alan, bina ve toplu taşıma araçlarında uyulması gereken erişilebilirlik kurallının çerçevesini belirlemektedir. Engelli bireyler de erişilebilirlik standartlarına aykırı tasarımlara sahip kamusal yerler konusundaki şikâyetlerini Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bildirebilirler (Çiftçi, Gümüş, 2017).

3.3.2.1. *Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz?* (2013) Rapor Bulguları

Türkiye’de engelliler hakkındaki politikaların yürütülmesi ve yeterliliğine ilişkin devlet kurumları ve akademisyenler tarafından hazırlanan birtakım raporlar bulunmaktadır. Bu raporlar engellilere yönelik yürütülen politikaların ve çıkarılan kanunların ne ölçüde uygulandığı ve engelli bireyler ile toplum tarafından ne ölçüde kabul gördüğü sorularına ışık tutmuştur.

Elzi Menda, Nesrin Balkan ve Neyyir Berktaş’ın 2013 yılında yayına hazırladığı *Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz?* başlıklı rapora göre Türkiye nüfusunun %12,26’sı engelli bireylerden oluşmaktadır. “5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ve “5825 sayılı Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” ile engelli bireylerin sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ve eğitim gibi hakları güvence altına alınmıştır (Menda ve diğ., 2013, 11). Buna rağmen uygulamada yeterli hassasiyet gösterilmemektedir. Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası’nın 2011 Dünya Engellilik Raporuna göre,

“Engelli bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen temel etmenler, yetersiz politikalar ve standartlar, olumsuz tutumlar, yeterli hizmet sağlanmaması, etkin finansman eksikliği, erişilebilirliğin yetersizliği, engelli bireylerin yaşamlarını doğrudan etkileyen konularda karar alma süreçlerine dahil edilmemeleri, engellilik hakkında sağlam ve karşılaştırılabilir verilerin ve uygulanan programlara ilişkin bulguların yetersizliği olarak belirtilmektedir” (Menda ve diğ., 2013, 11).

Bu tespit ülkemizdeki engelli bireyler için de geçerlidir. *Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz?* (2013) başlıklı raporda engelli bireylerin dezavantajlı konuma sahip olmalarına yol açan üç sorunlu alan tespit edilmiştir: (1) Kapsamlı veri toplamada sistem sorunu, (2) Engelli Sağlık Kurulu Raporlarının hazırlanma sürecinde yaşanan sorunlar ve son olarak (3) engelli bireylerin toplumdan dışlanması.

Verilerin kapsamlı ve sistemli bir şekilde toplanması, yukarıda geçen Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin 2008 yılında kabul edilmesi ile güvence altına alınmıştır. Yine de engelli bireylere yönelik istatistiksel verilerin toplanması konusu tartışmaların hedefi olmaya devam etmiştir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünce ilki Mayıs 2019’da hazırlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bültenleri ile veri toplama konusundaki sorunların çözülmesi hedeflenmektedir.

Engelli Sağlık Kurulu Raporu, 1998 yılında yürürlüğe giren Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik ile belirlenmekteydi. Ancak bu

yönetmelik hem Anayasa ve uluslararası sözleşmelere hem de tıp bilimine aykırı maddeler barındırmaktaydı (Menda ve diğ., 2013, 14). Söz konusu yönetmelik, eleştiriler ve tartışmalar sonucunda Şubat 2019’da yürürlükten kaldırılmış, yerine 30692 Sayılı resmî gazetede yayınlanan Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Adından da anlaşıldığı gibi ve önceki yönetmelikten farklı olarak, aynı sayılı resmî gazetede Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik yayınlanmıştır.

Engelsiz Yaşamı Destekleme Derneği Başkanı Bülent İnce, yönetmeliğin yayınlanmasından bir gün sonra yapılan röportajda eleştirilerini dile getirmiştir:

“Daha önce fiziksel ve mental açıdan değerlendirme yapılıyordu. Yeni durumda sosyal hayata katılma da değerlendirmeye dahil edilecek. Bu çok daha insancıl bir yaklaşım. [...] Engellilerin en büyük sorunu raporlarda engel oranlarını sürekli düşürülmesi. Yönetmelik en temel sorunlarımıza yönelik çözüm getirmiyor” (Konur Usta, 2019).

Yürütülen pek çok akademik çalışma ve engelli bireylerin yıllar içinde edindikleri olumsuz deneyimlere rağmen, ortaya sorunları çözebilen bir yönetmeliğin çıkamamış olması üzücüdür. Bu durumun önüne geçebilmek için engelli bireylerin hayatlarını doğrudan etkileyecek kararlar alınırken veya mevzuat değişiklikleri yapılırken, uzmanların ve kanun yapıcıların yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının ve engelli bireylerin de karar alma sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir.

Yine aynı raporda ele alınan üçüncü sorun, engelli bireylerin toplumsal hayattan en çok dışlanan kesim olduğu gerçeğidir. DSÖ Dünya Engellilik Raporuna (2011) göre bu durumun en temel sebebi toplumun geneline oranla engelli bireylerin yoksulluk oranının çok yüksek olmasıdır. İş bulmakta güçlük çekmekle birlikte engelli bireylerin özel cihaz ve tıbbi desteğe ihtiyaç duymaları da masraflarının artmasına neden olmaktadır (Menda ve diğ., 2013, 16). Sosyal dışlanmanın nedenleri ekonomiyle sınırlı değildir.

“Sosyal hayata katılımı kısıtlayan faktörler, fiziksel koşulların yetersizliğinin yanı sıra toplumsal önyargılar, olumsuz tutumlar, bilinç ve bilgi eksikliğidir. İşverenlerin engelli bireylerin engelli olmayanlara göre daha az verimli olduklarına dair önyargıları engelli istihdamını, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve ailelerin olumsuz tutumları da çocuk ve gençlerin eğitime erişimini engelleyebilmektedir. Bu konuda toplumun farkındalığının geliştirilmesi gerekmektedir” (Menda ve diğ., 2013, 16).

Toplumun bilinçlendirilmesi ve bu önyargıların kaldırılması için öncelikle engelli bireylerin daha görünür olması gerekmektedir. Görünür olabilmek için de bu engellerin ve kısıtlılıkların kaldırılması büyük önem arz etmektedir. Bu kısır döngünün kırılması için engelli bireylerin istihdamı konusundaki önyargılar, devlet yaptırımları

aracılığıyla ortadan kaldırılabilir. Daha çok engelli bireye istihdam sağlanması, toplumsal hayatın her alanında mevcut önyargıların kırılmasını sağlayabilir.

Yapılan düzenlemelerin ve çıkarılan kanunların ne kadar uygulandığını, engelli bireylere ne düzeyde ulaştığını görmek için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2018 yılı faaliyet raporuna bakmakta fayda vardır.

3.3.2.2. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 yılı Faaliyet Raporu Bulguları

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2018 yılında birleştirilmiş olup Zehra Zümrüt Selçuk Bakan olarak atanmıştır. 2018 yılı sonunda ortaya konan faaliyet raporunun ön sözünde Selçuk şunları yazmıştır:

“Mülga Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Mülga Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının faaliyetlerini de içerecek şekilde hazırlanan Bakanlığımız 2018 yılı Faaliyet Raporu gerçekleştirdiğimiz çalışmaların ve elde ettiğimiz başarıların bir göstergesi niteliğini taşımaktadır”

Bu sözlerinden Selçuk’un yürütülen faaliyetleri “başarı” olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bu kısımda özellikle 2011 yılında kurulan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün faaliyetlerine bakılacaktır.

Raporda belirtilen şekliyle Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün engelli bireylere yönelik görevleri şunlardır:

“Bakanlık tarafından hazırlanan engelli ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerini koordine etmek ve yürütmek,
Engellilerin rehabilitasyonu, eğitimi ve istihdamına ilişkin politikaların ve stratejilerin belirlenmesi,
Engelliliğin önlenmesi ve ayrımcılıkla mücadele edilmesine yönelik uygulamaların geliştirilmesi,
Engellilerin toplumsal yaşama katılımının önündeki sorunlara çözüm getirilmesi,
Engellilere ilişkin konularda birtakım projelerin geliştirilmesi ve araştırmaların yürütülmesi”
(2018, 19).

Bu görevler uyarınca Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün bünyesindeki engelli kuruluşları ise şunlardır:

- Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri
- Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri
- Engelsiz Yaşam Merkezleri
- Umut Evleri (Ev Tipi Bakım)

Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri ve Engelsiz Yaşam Merkezleri, yatılı ve yalnızca gündüz bakım şeklinde

iki çeşittir. Ayrıca, engelli bireylerin bir yıl içinde en fazla 30 gün yararlanabilecekleri Geçici ve Misafir Olarak Bakım Hizmeti de bulunmaktadır (2018, 126). Umut Evleri ise engelli bireylerin 4 veya 6 kişilik müstakil evler veya apartman dairelerinde, sürekli bir uzmanla birlikte kalabilecekleri yerlerdir (2018, 126). Bunların arasında Görme Engelliler Rehabilitasyon Merkezleri de bulunmaktadır. Buralarda on beş yaşın üzerindeki görme engelli bireyler yatılı olarak kalmaktadır. Bu merkezlerin amacı görme engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımlarını kolaylaştırmaktır (2018, 127).

Bunların yanı sıra yine Bakanlık tarafından ruhsat verilen ve denetlenen Özel Bakım Merkezleri bulunmaktadır. Buralar ücretli olup her geçen gün sayıları artmaktadır (2018, 127). Söz konusu merkezlerin kontenjanları ve ilgili diğer özellikleri Bakanlığın web sitesinden güncel şekilde yayınlanmaktadır. Bu listelerden alınan ekran görüntülerine yer verilmiştir.

Söz konusu web sayfası üzerinden “Genel Müdürlüğümüze Bağlı Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri” bağlantısına tıklandığında Şekil-5’teki Excel dosyası indirebilmektedir. Bu dosyada Bakanlığa bağlı bütün merkezlerin bilgileri ve kontenjanları bulunmaktadır. Şehirlere göre sıralanan listede merkezin adı, türü, hitap ettiği engel grubu, başvuracak engelli bireylerin yaş sınırı, merkezin yatılı veya gündüzlü oluşu, engelli bireylerin cinsiyeti, merkezin adresi, telefon ve faks numaraları bulunmaktadır. Listedeki toplam 267 merkez bulunmaktadır. Görüldüğü üzere bu listede kontenjan sayıları bulunmamaktadır. Ancak Özel Bakım Merkezleri ile ilgili bağlantıda açılan Excel dosyasında (Şekil-6) kapasite de görülebilmektedir:

Şekil 6’da da bilgiler yine illerin alfabetik sırasına göre listelenmiştir. Tabloda merkezlerin adları, bilgilerin alındığı ay, engel grubu, yaş, cinsiyet ve merkezlerin kapasiteleri bulunmaktadır. Yine bu listeden merkezlerin adres ve telefon numaralarına erişmek mümkündür. Liseye göre, Türkiye’deki 249 adet Özel Bakım Merkezinde toplam 23.742 kişilik kapasite olduğu görülmektedir.

Son olarak Bakanlığın ücretsiz hizmetlerinden biri olan Umut Evlerinin listesinin bulunduğu dosyanın ekran görüntüsü verilmiştir (Şekil-7) Burada da yine illere göre sıralama yapılmıştır. Umut Evinin adı, türü ve hangi yıl hizmete girdiğinin bilgileri bulunmaktadır. Başvuracak engelli bireylerin engel grubu, yaş sınırı ve cinsiyeti de yine dosyada yer alan bilgiler arasındadır. Burada evlerin açık adresleri ve telefonlarına yer verilmemiştir. Listedeki toplam 270 Umut Evi bulunmaktadır. Bunların

kapasitelerinin 4-6 kişilik olduğu düşünöldüğünde, ortalama 1.350 kişilik kapasite bulunduğu söylenebilir.

SIRA NO	İL	KURULUŞUN						ADRES	TELEFON
		ADI	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	ENGEL GRUBU	YAŞ GRUBU	YATILI GİRİŞ YERİ	CİNSİYETİ		
1	ADANA	Adana Rotary Yedipınar Engelli Çocuklar Rehabilitasyon Merkezi ve Eğitim Parkı		KARMA		G	Karma	Toros Mah.Turgut Özal Bulvarı Seyhan/ADANA	0 322 233 97 51
2	ADANA	Adana Karaisalı Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	ZİHNSEL	13+	Y	Erkek	Çepeli Mah. Aytaç Durak Cad. No:15 Karaisalı/ADANA	0 322 551 20 55
7	ADIYAMAN	Adıyaman 80.Yıl Zihinsel Engelliler Rehabilitasyon ve Eğitim Merkezi		Bakıma Muhtaç Engelliler	13-18	Y	Erkek	Siteler Mah.Kara Musa Mevkii Eski Kav Yolu Sağlık Yüksek Okulu Yanı-ADIYAMAN	0 416 225 25 15
9	AFYONKARAHİSAR	Afyonkarahisar Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ		7-18 yaş Otizm (Gündüzlü)	Y.G			
12	AKSARAY	Aksaray Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi		ZİHNSEL	13 +	Y	Erkek	Cumhuriyet Mahallesi 119 Cad.No:70	0382 216 01 99 0382 216 01 11
13	ANKARA	Ankara Saray Engelsiz Yaşam Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	Bakıma muhtaç Engelliler	0+	Y	Karma	Esenboğa Yolu Üzeri 16.Km. Sarayköy ANKARA	0312 399 37 82-87
14	ANKARA	Ankara Yenimahalle Görme Engelliler Rehabilitasyon Merkezi		GÖRME	7+	Y	Karma	İvedik Cad.No:21 Yenimahalle/ANKARA	0 312 315 08 21
23	ANKARA	Ankara Şereflikoçhisar Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi		ZİHNSEL	18 +	Y	Erkek	İstiklal Mah.Er sok.No:6 Anadolu Lisesi altı	0312 687 94 64
24	ARDAHAN	Ardahan Engelsiz Yaşam Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	Bakıma muhtaç Engelliler	0+	Y	Erkek	İnönü Mahallesi Sugöze Mevkii Yeni Toki 7500 ARDAHAN	0 478 211 65 60
25	ARTVİN	Artvin Ardanuç Engelsiz Yaşam Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	ZİHNSEL	13+	Y	Erkek	Merkez Mahallesi 33.Sok. No:1 Ardanuç/ARTVİN	04666112053 04666112054
26	AYDIN	Aydın Pamukören Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi		BEDENSEL	18+	Y	Karma	Fethiye Mah.Fevzi Çakmak Cad.No:22 Pamukören	0 256 379 30 72
31	AYDIN	Aydın Atça Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi		ZİHNSEL	(7-12)	Y.G	Karma	Girne Mah.B.Gazi Bulvarı No:151 AYDIN	0 256 211 20 54
32	BARTIN	Bartın Gündüzlü Bakım Reh. Ve Aile Dan. Merkez				G		Demirciler Mah. Ali Gama sokak No:47/1 BARTIN	
33	BATMAN	Batman Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	ZİHNSEL-RUHSAL	0-12 13 +	Y	Karma	Gültepe Mahallesi 4329 Sokak No:44 BATMAN	0 488 221 17 24
36	BAYBURT	Bayburt Engelsiz Yaşam Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	Bakıma muhtaç Engelliler	0+	Y	Kadın	Halıfale mahallesi(Kaleardı mahallesi)İstikbal caddesi. ispir yolu sokak. No:5.	0 458 211 46 81
41	BİTLİS	Engelsiz Yaşam Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	BAKIMA MUHTAÇ ENGELLİLER		Y	Karma		
47	BOLU	Bolu Semiha Şakir Sarıgöl Spastik Çocuklar Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi		BEDENSEL	0-18	Y.G	Karma	Elmak Köyü Derbent Mevkii-BOLU	0 374 225 32 07 0 374 225 32 08
48	BOLU	Bolu Semiha Şakir Sarıgöl Spastik Çocuklar Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi							
49	BURDUR	Burdur Bucak İsmail Şerife-Sarı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi		ZİHNSEL	7-18	Y	Karma	Bucak Sanayi Kavşağı Dereköy Yolu/BURDUR	0 248 325 16 86 0 248 325 66 63
52	BURDUR	Burdur engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ			Y.G		Mümin Gencoğlu Mah. Barajı Cad.No:5.Yenice	

Şekil 5: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne Bağlı Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri Bağlantısında Yer Alan Dosyanın Ekran Görüntüsü

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kuruluslar/engelli/> [10.11.2019].

AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI								
SIRA NO	İLİ	MERKEZİN İSMİ	YAŞ GURUBU	CİNSİYET DURUMU	KAPASİTE	ADRES	TEL	FAKS
1	ADANA	Ata köşkü Özel Canev Bakım Merkezi	19+	Karma	107	Yeşiltepe Mahallesi 158 Sok.No:1 Sarıçam/ADANA	0322 341 48 48	
2	ADANA	Özel Ata Köşkü Bakım Merkezi	19+	Karma	65	Gürsel Paşa Mahallesi Mavi Bulvar Mahmut Uğurluel Apartmanı No:127 Seyhan/ADANA	0322 235 10 10	
3	ADANA	Özel Tatlı Hayat Bakım Merkezi	19+	Erkek	55	İlçesi Toros Mahallesi 78061 sokak No:1 Arıyürek Apt. Çukurova/ADANA	0 322 207 00 70	
4	ADANA	Özel Çukurova Bakım Merkezi (Eski adı Özel Suyanı Bakım Merkezi)	13+ ,19+	Karma	72	Karslı Mahallesi 82120 Sokak. No:3 Çukurova/ADANA	0 322 234 07 77	
5	ADANA	Özel Adil Cennet Bakım Merkezi	19+	Karma	66	100. Yıl Mah. 85015 Sok. No:5/4 Çukurova /ADANA		
6	ADANA	Özel Eyşan Gül Hanım Bakım Merkezi	19+	Karma	59	Karataş Cad. No:389/A Mızrak Mim Yüreğir /ADANA		
7	ADANA	Özel Hanifi Bebe Bakım Merkezi	19+	Karma	100	Yeşiloba Mah. 46199 Sok. No:16 Seyhan/ADANA		
8	ADIYAMAN	Özel Yuvamız Bakım Merkezi	0+	Karma	288	Örenli Mah. Malatya Cad.Dış Kapı No:400 Merkez/Adıyaman		
9	AFYONKARAHİSAR	Özel Ülkü Bakım Merkezi	13-18	Karma	36	İncili Mah. 2123 Sok. No:31 Emirdağ/AfyonKARAHİSAR		
10	AFYONKARAHİSAR	Özel Ülkü Bakım Merkezi -2	19+	Karma	174	İncilli Mah. 2152 Sok. No.9 ve No:11 Emirdağ/AFYONKARAHİSAR		
11	AFYONKARAHİSAR	Özel Aler Yaşam engelli Bakım merkezi	19+	karma	58	Baş Mah. Kocatepe Sok. No:119 Şuhut/AfyonKarahisar	-	
12	AĞRI	Özel Serhat Bakım Merkezi	19+	Karma	98	Fırat Mah. Yeni sanayi sitesi yani Birgül Apt. No:13 Merkez/AĞRI	0 472 2155351-52	0 472 15 53 50
13	AĞRI	Özel Şafak Bakım Merkezi	13-18, 19+	Karma	96	M.Akif Ersoy mh. 1639. sk. No: 13 Ağrı	0 472 215 40 26-27	0 472 215 40 30
			19+	Karma	67			

Şekil 6: Özel Bakım Merkezleri Bağlantısında Yer Alan Dosyanın Ekran Görüntüsü

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kuruluslar/engelli/> [10.11.2019].

SIRA NO	İL	KURULUŞUN					
		ADI	ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ	HİZMETE GİRİŞ YILI	ENGEL GRUBU	YAŞ GRUBU	CİNSİYETİ
16	ANKARA	Ankara Şereflikoçhisar Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi(Umut evi ek ünitesi 1)	UMUTEVİ	2013	ZİHİNSEL	18+	Erkek
17	ANKARA	Ankara Saray Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi(Pursaklar-1 Kız Umutevi Ek Ünitesi)	UMUTEVİ	2013	ZİHİNSEL	18+	Kadın
18	ANKARA	Ankara Saray Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi(Pursaklar-2 Kız Umutevi Ek Ünitesi)	UMUTEVİ	2013	ZİHİNSEL	18+	Kadın
19	ANKARA	Ankara Saray Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi(Pursaklar Erkekler Umutevi Ek Ünitesi)	UMUTEVİ	2013	ZİHİNSEL	18+	Kadın
20	ANKARA	Ankara Saray Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi(Aydınlıkevler Kız Umutevi Ek Ünitesi)	UMUTEVİ	2013	ZİHİNSEL-BEDENSEL	18+	Kadın
21	ANKARA	Ankara Saray Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi(Oran Kız Umutevi Ek Ünitesi)	UMUTEVİ	2013	ZİHİNSEL	18+	Kadın
22	ANKARA	Ankara Şereflikoçhisar Bakım ve Reabilitasyon Merkezi(Umut evi ek ünitesi 2)	UMUTEVİ	2014	ZİHİNSEL	18+	Erkek
27	ARTVIN	Ardanuç Engelsiz Yaşam Bakım ve rehabilitasyon Merkezi(Yiğitler Umutevi)	UMUTEVİ	2017			
28	AYDIN	Aydın Pamukören Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi(Umutevi 1)	UMUTEVİ	2014	BEDENSEL	18+	
29	AYDIN	Aydın Pamukören Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi(Umutevi 2)	UMUTEVİ	2014	BEDENSEL	18+	
30	AYDIN	Aydın Atça Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi(Çilek Umutevi)	UMUTEVİ	2014	ZİHİNSEL	7-12	
34	AYDIN	Aydın Atça Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (Osman Çebi Umutevi)	UMUTEVİ	2016		(7-12)	
35	BOLU	Bolu Semiha Şakir Sangöl Spastik Çocuklar Rehabilitasyon Merkezi(Umutevi Ek Ünitesi)	UMUTEVİ	2013	BEDENSEL	7+	Erkek
37	BOLU	Bolu Semiha Şakir Sangöl Spastik Çocuklar Rehabilitasyon Merkezi(Umutevi Ek Ünitesi)	UMUTEVİ	2015	BEDENSEL		

Şekil 7: Umut Evleri Bağlantısında Yer Alan Dosyanın Ekran Görüntüsü

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kuruluslar/engelli/> [10.11.2019].

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2018 faaliyet raporunda Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün bütçesine ve sözü geçen merkezlerin kapasitelerinin ne kadar kullanıldığına yer verilmiştir.

Tablo 6: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bütçesi

2016		
Bütçe Başlangıç Ödeneği (TL)	Toplam Ödenek (TL)	Yılsonu Harcama (TL)
31.324.000	29.997.578	29.802.507
2017		
Bütçe Başlangıç Ödeneği	Toplam Ödenek	Yılsonu Harcama
29.612.000	28.518.000	27.865.228
2018		
Bütçe Başlangıç Ödeneği	Toplam Ödenek	Yılsonu Harcama
38.412.000	33.596.377	33.268.219

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. 2018. **Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu**. 44.

Tabloda görüldüğü üzere Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün bütçesi 2018 yılında oldukça artmış, bu bütçenin de tamamına yakını kullanılmıştır. Bu bütçeden Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerine 2018 yılı için ayrılan miktar aşağıdaki gibidir:

Tablo 7: Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri 2018 Bütçesi

Proje Adı	2018 Yılı Program Ödeneği (TL)	Ek Ödenek (TL)	Toplam Ödenek (TL)	Harcama (TL)	Gerçekleşme Oranı (%)
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri	23.500	31.486	50.986	50.986	100

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. 2018. **Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu**. 51.

Görüldüğü üzere, aktarılan bütçe ve daha sonra verilen ek ödenegin tamamı kullanılmıştır. Tabloda bir de “Sapma Nedenleri” başlıklı bir sütun bulunmaktadır. Bu sütun şu şekildedir:

“Devam eden inşaatlar için dönem başında tahsis edilen ödenekler yetersiz olduğu için yıl içinde ödenegi kullanılamayan projelerden 31.486 bin TL ödenek revize edilerek eklenmiştir. 13 adet devam eden ve 4 adet tamamlanan Engelsiz Yaşam Merkezi için 50.986 bin TL harcama yapılmış olup, tasarruf tedbirleri kapsamında yıl içinde 4 milyon TL ödenek bloke edilmiştir” (2018, 51).

Buradan da anlaşıldığı üzere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün engelli merkezlerine ayırdığı bütçe artmıştır. Gün geçtikçe yeni merkezlerin yapıldığı ve bu sayede kontenjanların da arttığı görülmektedir.

2018 yılı içinde Bakanlığa bağlı engelli merkezlerinden hizmet alan engelli bireylerin sayıları ise Tablo 8’de verilmiştir. Tabloya bakıldığında, 2018 yılında toplamda yaklaşık 26.450 engelli bireyin Bakanlığa bağlı Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Hizmetlerinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Bu sayının artırılması hedeflenmektedir.

Bunların haricinde, yine Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün sorumluluğunda yürütülen başka projeler de bulunmaktadır. Bunlardan biri Korumalı İşyeri ve Destekli İstihdam Modellerinin Geliştirilmesi Projesi’dir. Bu proje kapsamına normal şartlarda iş sahibi olamayacak oranda engeli bulunan bireyler ile zihinsel engelli bireyler alınmaktadır. Öyle ki işverenlerin özellikle istihdam etmekten kaçındığı veya engel türüne uygun iş bulamayan engelliler, Korumalı İşyerlerinde çalıştırılabilirler. Raporda projenin hedefinin “engellere değil yeteneklere, gruplara

değil bireylere odaklanarak destekli istihdam modeli geliştirilmesi” olduğu belirtilmiştir (2018, 275).

Tablo 8: Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin ve Yararlanan Engelli Bireylerin Sayıları

Merkez Türü	Merkez Adedi	Engelli Birey Sayısı
Resmi Yatılı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri	97	7.745
Engelsiz Yaşam Merkezleri	36	
Umut Evleri	146	(Ortalama 730)
Geçici ve Misafir Olarak Bakım Merkezleri		266
Özel Bakım Merkezleri	231	17.264
Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri (Gündüzlü)	7	440

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. 2018. **Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu**. 126’dan uyarlanmıştır.

Raporda bu proje ve kamuda istihdam edilen engelli bireylere yönelik veriler Tablo 9’da verilmiştir. Tabloda 2018 yılı için korumalı iş yerlerinde çalışan engelli birey artış oranının planlananın iki katı fazla olduğu görülmektedir. Destekli İstihdam Modellerinin Geliştirilmesi Projesinde de planlandığı kadar ilerleme kaydedilmiştir. Kamu kurumlarında istihdam edilen engelli sayısı ise 2018 yılında 4.451’de kalmıştır.

Erişilebilirlik Destek Projesi, 19 pilot ilde valilik ve kaymakamlık binalarının erişilebilir hale getirilmesine yönelik bir çalışmadır. Projenin denetimi ve izlemesini Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Erişilebilirlik Dairesi Başkanlığı yürütmektedir (2018, 280).

Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri Denetimi ise engelli birey çalıştırma yükümlüğü bulunan iş yerlerinin bu yükümlülüğü yerine getirip getirmediğinin denetlenmesi ve sonucunda cezai işlemlerin uygulanmasına ilişkin bir faaliyettir. Rapora göre 2018 yılında 254 iş yeri teftiş edilmiş, buralarda toplam 11.235 engelli bireyin istihdam edildiği görülmüştür. İşyerlerinin tamamının yükümlülüğünü yerine getirdiği de anlaşılmıştır (2018, 305).

Tablo 9: Engelli İstihdamına Yönelik Veriler

Açıklama	Hedeflenen Gösterge	Yılsonu Gerçekleşme	Gerçekleşme Durumu
Korunmalı iş yerlerinde çalışan engelli birey artış oranı	Oran %40	%80	Hedef aşıldı
Destekli İstihdam Modellerinin Geliştirilmesi Projesinin tamamlanma oranı	Oran %20	%20	Hedefe ulaşıldı
Kamu kurumlarında istihdam edilen engelli sayısı	Sayı 5.000	4.451	Hedefe ulaşamadı

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. 2018. **Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu**. 261.

Rapor dahilinde olmayan, Bakanlığın yetkisindeki başka uygulamalar da bulunmaktadır. ALO 183 çağrı merkezi, dezavantajlı gruplara mensup bireylerin acil durumda arayabilecekleri bir hattır. Konu ile ilgili web sayfasında bu hattın tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Aile, kadın, çocuk, engelli, yaşlı, şehit yakınları ve gazilere yönelik hizmetler hakkında bilgilendirme ve yönlendirme sağlayan bir hattır. Ayrıca İhmal, istismar ve şiddet vakaları veya töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi için tedbir mahiyetindeki ihbarlarda alınmakta olup, durumun aciliyeti göz önünde tutularak, vakanın bulunduğu ilin acil müdahale ekip sorumlusuna ve/veya kolluk kuvvetlerine bildirilerek müdahale edilmesi sağlanmaktadır.”

İşitme engelli bireyler ise mobil 3G teknolojisi üzerinden belli gün ve saatlerde işaret dili ile görüntülü olarak iletişim kurabilmektedirler.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 faaliyet raporunda yer alan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün çalışmalarına ilişkin veriler oldukça olumlu gibi görülmektedir. Bir sonraki kısımda engelli bireylerin çalışma hayatına ilişkin düzenleme ve araştırmalara yer verilecektir.

3.3.3. Engelli Bireyler ve Çalışma Hayatı

Türkiye’de engelli birey çalıştırma kotasına ilişkin kısmi ilk düzenlemeler 1967 yılına dayanmaktadır. Zaman içerisinde kanunlarda pek çok değişiklik yapılmış olmasına rağmen bu zorunluluk günümüze kadar gelmiştir. 1998 yılında engelli çalıştırma kotasına ilişkin kanunun çerçevesi daha da belirginleştirilmiş ve engelli birey istihdam eden işverenlere yeni kolaylıklar sağlanmıştır (Seyyar, 2015). 4857 Sayılı İş Kanunu’na göre 50 ve daha fazla çalışanı olan iş yerlerinde ve kamu kurumlarında çalışanların %3’ünü engelli bireylerden istihdam etme zorunluluğu bulunmaktadır. Kamu kurumlarında işçi alımında bu oran %4; memur alımında yine %3’tür. Engelli bireylerin bu kadrolara yerleştirilmesi için Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS) düzenlenmektedir. Kota zorunluluğuna uyulmadığı takdirde işveren her ay için 3.251 lira para cezasına çarptırılır (2019 İş Kanunu). Bu para ise Ceza Paraları Fonu’na aktarılır ve engelli istihdamı projelerinde sermaye olarak kullanılır. Kota dahilinde işe alınan engelli bireylerin sigorta primlerinin tamamı, kota harici ve istek dahilindeki engelli bireylerin primlerinin ise %50’si hazineden karşılanır (Azarkan, Benzer, 2018, 22-23).

İşyerlerine getirilmiş olan bu kota zorunluluğu olumlu bir uygulama gibi görülebilir. Ancak *İşgücü Piyasasının Engelliler Açısından Analizi Araştırması*’na göre (2013) engelli bireyler nitelik gerektirmeyen işlerde istihdam edilmektedir. Eğitim aldıkları veya beceri sahibi oldukları alanlar göz ardı edilerek santral memuru, temizlik görevlisi, müşteri hizmetleri gibi pozisyonlara yerleştirilmektedirler (Mamatoğlu, 2015, 553-554). Bu açıdan bakıldığında engelli bireylerin eğitim durumlarının da istihdam sorununa çözüm getirmediği söylenebilir.

Araştırmada elde edilen başka bir sonuç da istihdam edilen engelli bireylerin genel durumuna ilişkindir. Engelli bireylerin düşük eğitilmiş olmaları, iş kalitesinin düşük olması ve isteksiz çalışmaları bulgular arasındadır. Bu olumsuz sonuçlara karşın engelli bireyleri yeterli bulan işverenler, onların özellikle özverili ve azimli çalıştıklarını vurgulamışlardır. Yetersiz bulanlar ise engelli bireylerin işe ve iş yerine uyum sağlamada zorluk yaşadıklarını ve mesleki bilgilerinin eksik olduğunu altını çizmişlerdir. Engelli çalışanların olumlu yönleri ise onların bireysel çaba ve becerilerinden kaynaklanırken, grup içinde çalışma becerilerinin yetersiz bulunduğu belirtilmiştir. Çalıştıkları iş yerlerine yaptıkları olumlu etkilerin arasında engelli olmayan çalışanların da performanslarının artması gösterilirken olumsuz etkilerinin

arasında iş kazası riski, çalışmanın yavaşlaması ve çalışanlar arasında iletişim kopukluğu gösterilmiştir (Mamatoğlu, 2015, 555-556).

Bu araştırmada işverenlerin istihdam etmek istemedikleri engellilik türünün zihinsel ve duygusal engellilik olduğu ortaya çıkmıştır. En çok tercih edilen ise ortopedik ve işitme, konuşma engelli bireylerdir (Mamatoğlu, 2015, 554). Zihinsel ve duygusal engelli bireylerin de işgücüne katılımını sağlayabilmek için Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Türkiye İş Kurumunun ortaklaşa yürüttüğü Korumalı İşyerleri Projesi başlatılmıştır. Bu projenin de sermayesinin Ceza Paraları Fonu'ndan karşılanması öngörülmüştür. Proje kapsamındaki iş yerlerine verilecek 150 bin TL hibe ve çalışanların bir yıllık maaşları da yine fondan karşılanmaktadır (Azarkan, Benzer, 2018, 23).

Engelli birey çalıştıran iş yerlerine çeşitli şekilde destek verilmesinin yanı sıra engelli bireylerin kedilerine de birtakım haklar tanınmıştır. Bunların başında “malullük hakkı” gelir. Çalışırken engellilik sonucu %60 güç kaybına uğrayan bireyler bu durumu belgelendirmek şartıyla malullük hakkı elde edebilmektedirler. Bir diğer şart da bireyin 10 yıldan veya 1.800 günden fazla çalışmış, yani prim ödemiş olmasıdır. Bireyin durumu, başvurusundan sonra Sosyal Sigortalar Kurumu Sağlık Kurulu tarafından tespit edilir ve kendisine malullük aylığı bağlanır (Demirdizen, 2014, 178-179).

Engelli bireylerin çalışırken elde ettikleri bir diğer hak da “erken emeklilik hakkı”dır. Bu haktan işe başlamadan önce engelli olanlar ve sonrasında %40 ve üzeri engeli bulunanlar faydalanabilir. Ancak vergi indiriminden yararlanan engelli bireyler, erken emekli olamazlar. Engelli bireylerin erken emeklilik hakkından yararlanmaları her geçen yıl daha da zorlaştırılmıştır (Demirdizen, 2014).

Mağdule Demircioğlu, 2007-2008 yıllarını kapsayan bir sürede engelli çalışanlar, işverenler ve sendikalarla oldukça kapsamlı bir araştırma yürütmüştür. Araştırmasında engelli bireylerin işgücüne katılımını nitel ve nicel yöntemle irdelemeyi hedeflemiştir. Bunun için anket uygulamaları ile yüz yüze görüşmeler yürütmüştür. Demircioğlu'nun bu çalışması *Üretim Sürecinde Sakat Emeği* (2010) başlıklı kitabında yayınlanmıştır.

Araştırmadaki engellilik tanımları ve toplumun engellilere karşı tutumuna ilişkin verilerde oldukça olumsuz bir tablo görülmektedir. Demircioğlu'na göre engelli/engelli olmayan sınıflamasının yanı sıra engelli bireylerin arasında da engel

türüne ve oranına göre hiyerarşik bir sınıflama göze çarpmaktadır. Ayrıca normal bireyin damgalı bireyi küçümsemediği görüşü engelli bireyler arasında da yaygındır (Demircioğlu, 2010, 331-332).

Engelli tanımlarına bakıldığında sendika yetkilileri ve işverenlerin benzer şekilde tıbbi model doğrultusunda yanıtlar verdiği görülmektedir. Engelli bireyler için ise tıbbi ve sosyal modelin pek de önem arz etmediği ortaya çıkmaktadır. Ancak üniversite mezunu engelliler sosyal modele odaklanarak engellilik tanımı yapmışlardır (Demircioğlu, 2010, 335).

Tablo 10: Engellilik Modellerine göre Tanımlamalar

Sendika Yetkilileri ve İşverenler	Tıbbi Model	%75
Engelli Çalışanlar	Tıbbi Model	%49
	Sosyal Model	%51

Demircioğlu, Mağdole. 2010. **Üretim Sürecinde Sakat Emegi**. İstanbul: Kibele Yayınları, s. 335'ten uyarlanmıştır.

Araştırmada rehabilitasyon hizmetlerine bütün kesimlerden olumlu yaklaşım sergilenmiştir. Ancak Demircioğlu'na göre rehabilitasyon hizmetleri engelli bireylerin “normalleştirilmesi” veya “aynılaştırılması” için kullanılmaktadır. Bu yüzden iktidar sınıfı ve alt kültür arasındaki ayrımın derinleşmesine hizmet etmektedir. Rehabilitasyon hizmetlerinin eleştirilerek yeni tanımlar ve akademik çalışmalar ışığında yeniden yapılandırılması gereklidir; aksi halde engelli bireylerin toplumla bütünleşmesine hizmet edemeyecektir (Demircioğlu, 2010, 335).

Demircioğlu'nun araştırmasında elde edilen verilere göre engelli bireylerin işgücündeki konumlarını etkileyen faktörlerden biri de “prezantabl” değildir. Dış görünüş, bireyin simgesel sermayesini oluşturan etkenlerden biri olarak ele alınabilir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların dış görünüşü işgücüne katılamama nedenlerinden biri olarak görmesi şaşırtıcı değildir (Demircioğlu, 2010, 334). Aşağıdaki tabloda verilen rakamlar 5 puanlık likert ölçeği ile elde edilmiştir.

Tablo 11: Engellilerin Dış Görünüşlerinin İşgücüne Katılımlarını Etkilediğine İlişkin Görüşler

Engelli Çalışanlar	3,66
Sendika Yetkilileri	3,41
İşverenler	3,04 (kararsız)

Demircioğlu, Mağdole. 2010. **Üretim Sürecinde Sakat Emeği**. İstanbul: Kibele Yayınları, s. 334'ten uyarlanmıştır.

Tabloya göre sendika yetkilileri ve engelli çalışanlar dış görünüşlerinin iş bulmalarında etkin rol oynadığı görüşündedirler. Ancak işverenler bu konuda çekimser bir tavır sergilemişlerdir.

Bu araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu korumalı iş yerlerini sakıncalı bulmaktadır. Öyle ki bu soruya en yüksek oranda tepki gösteren de işverenlerdir. Bu konuda %61 oranında karşı görüş bildirmişlerdir. Engelli bireylerin rekabetten uzak ortamlarda istihdam edilmelerinin ayırım yarattığı görüşündedirler. Ancak engelli çalışanların korumalı iş yerlerini büyük oranda destekledikleri gözlemlenmektedir (Demircioğlu, 2010, 336). Aşağıdaki tabloda “Yasal zorunluluk olmasa iş yerleri engelli bireyleri çalıştırmazdı” önermesine katılma oranları beşli likert ölçeğine göre verilmiştir:

Tablo 12: Engelli Bireylerin Yasal Zorunluluktan Dolayı İstihdam Edildiği Görüşü

Engelli Çalışanlar	3,92
İşverenler	3,51
Sendika Yetkilileri	3,18

Demircioğlu, Mağdole. 2010. **Üretim Sürecinde Sakat Emeği**. İstanbul: Kibele Yayınları, s. 340'tan uyarlanmıştır.

Demircioğlu'nun araştırmasına katılan engelli çalışanların %80'i iş yerinde herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını bildirmişlerdir. Demircioğlu bu yanıtı engelli bireylerin normal kabul edilme arzusundan kaynaklandığını belirtmiştir. Araştırmada katılımcıların pozitif ayrımcılıkla ilgili görüşleri de sorgulanmıştır. Araştırmacıya göre

pozitif ayrımcılık da bir tür ayrımcılık olarak kabul edilmelidir. Yine de pozitif ayrımcılık, yasa ve yönetmeliklerle desteklenerek örnek davranış olarak üretilir; hatta pozitif ayrımcı uygulamalara getirilen eleştiriler düşmanca tavırla karşılanır (Demircioğlu, 2010, 338). Demircioğlu buna “sakatın ikilemi” demektedir. Öyle ki, engelli STK’ları ve akademisyenler gibi paydaşlar da bu konuda uzlaşmış değillerdir. Demircioğlu’na göre pozitif ayrımcılığın uzun vadede “yeterli ve verimli” sonuçlar doğurmayacağını altı çizilmelidir (2010, 338).

Araştırmada katılımcıların kota uygulaması gibi pozitif ayrımcı uygulamalara gösterdikleri destek oranı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 13: Engellilerin Pozitif Ayrımcılığına Verilen Destek

Sendika Yetkilileri	%76,5
İşverenler	%43,1
Engelli Çalışanlar	%37,4

Demircioğlu, Mağdole. 2010. **Üretim Sürecinde Sakat Emeği**. İstanbul: Kibele Yayınları, s. 339’dan uyarlanmıştır.

Tabloda engelli çalışanların pozitif ayrımcılığa diğer katılımcılar kadar destek vermediği görülmektedir. Bu tezin kapsamında yapılan görüşmelerde de katılımcılar, pozitif ayrımcılığa tamamen karşı olduklarını vurgulamışlardır.

Engellilerin çalışma yaşamına katılımlarına ilişkin elde edilen verilerden de yine düşündürücü sonuçlar çıkmıştır. Araştırmaya katılanlar, engelli bireylerin gerekli eğitimi aldıkları takdirde çalışamamalarının söz konusu olmayacağını; istihdamın önündeki asıl engelin eğitim olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Demircioğlu’na göre üniversite mezunu engelliler de istedikleri işlerde çalışmamaktadırlar. Diğer bir deyişle eğitimi aldıkları alanlarda değil, nitelsiz işlerde istihdam edilmektedirler. Bu da sorunun eğitimle çözülemediğinin kanıtıdır (Demircioğlu, 2010, 342-243).

Bu duruma örnek vermek gerekirse, üniversite düzeyindeki görme engelli bireylerin çoğunluğu hukuk eğitimi almaktadır. Ancak bazıları avukatlık yerine telefon santral memurluğu yapmak zorunda kalmaktadırlar. Demircioğlu’na göre avukatlık büyük oranda sosyal ve simgesel sermaye gerektiren bir meslektir. Görme engelliler de diğer

dezavantajlı gruplar gibi bu sermayelerden yoksundurlar. Bu yüzden, hukuk eğitimi alan görme engellilerle kıyaslandığında görme engelli avukatların sayısı oldukça düşüktür (Demircioğlu, 2010, 328).

Engelli bireylerin istihdamında sıklıkla görülen başka bir durum da işe gelmelerinin beklenmemesidir. İşveren, ceza ödememek için istihdam ettiği ve asgari ücret ödediği engelli bireylerin iş yerine gelmesini istememektedir (Demircioğlu, 2010, 347). Birebir görüşmelerde çıkan bu sonuca karşın, işverenler anketlerde %88 oranla engelli bireylerin engelli olmayan bireylere eşdeğer olduğu görüşünü ifade etmişlerdir. Uygulamalar ile istatistikler burada örtüşmemektedir (Demircioğlu, 2010, 347).

Demircioğlu, araştırmasında iş yerlerinin erişilebilirliğine de odaklanmıştır. Yanıtlara göre engelli çalışanlar ile işverenler iş yerlerinin engellilere uygun olarak düzenlenmesi gerektiğini düşünmemektedir (Demircioğlu, 2010, 350). İşverenlerin bu konudaki görüşlerinin temelinde, engelli çalışanların düzenleme talep etmemesi yatmaktadır. Engelli bireylerin büyük bölümü herhangi bir düzenlemenin bulunmadığını söylese de işverenlerinden bu düzenlemeleri talep etmedikleri gözlemlenmektedir. En sık erişilebilirlik sorunu yaşayan tekerlekli sandalye kullanıcılarının ise işgücüne katılımlarının düşük olmasından dolayı, onların talepleri istatistikleri etkilememektedir (Demircioğlu, 2010, 350).

Sonuç olarak, anketlerde engelli çalışanların performans ve verimliliğinin yüksek olduğu görüşünün benimsendiği ortaya çıkmıştır. Yine de engelli bireylerin işgücüne katılım oranları oldukça düşüktür. Öyleyse sorun nereden kaynaklanmaktadır? (Demircioğlu, 2010,350).

Muhammet Ü. Öztapak 2018’de üniversite öğrencisi ve mezun 10 engelli birey ile meslek ve iş seçimini etkileyen faktörlere yönelik fenomenolojik nitel bir araştırma yapmıştır. Bu faktörler etki sırasına göre şu şekildedir:

Engel durumu: Bazı meslekler belli birtakım beceriler gerektirmektedir. Örneğin, konuşma güçlüğü olan birey sözlü çevirmen olamaz veya görme engelli birey pilot olamaz. Bu yüzden engel türü bireyin meslek seçiminde büyük rol oynamaktadır (Öztapak, 2018, 36).

İlgi alanı: Engelli bireylerin kendi ilgi duydukları alana yönelmeleri, hatta bunun için bütün şartları zorlamaları yaygın görülen bir durumdur (Öztapak, 2018, 36).

Sosyal çevre etkisi: Engelli bireylerin büyük kısmında eve kapanma ve izolasyon eğilimi olduğu görülmektedir. Üniversiteye giderek sosyal çevrelerini genişletme fırsatı bulmaktadırlar (Öztabak, 2018, 37).

Ekonomik düzey: Engelli bireylerin sağlık hizmetleri ve ihtiyaç duydukları yardımcı gereçler fazladan ekonomik yük getirmektedir. Bu yüzden engelli bireyler kolay iş bulabilecekleri ve nispeten daha yüksek gelir getiren alanlara yönelmektedirler (Öztabak, 2018, 37).

Kampüsün fiziksel durumu: Tekerlekli sandalye veya beyaz baston kullanıcıları rahat hareket edebilecekleri kampüsleri tercih etmektedirler. Bu da onların eğitim alabilecekleri üniversite ve fakülteleri sınırlandırmaktadır (Öztabak, 2018, 37).

Anne-baba tutumları: Araştırmaya katılan engelli bireylerin üniversite bölümü ve meslek seçimlerinde ailelerinin isteklerini son sıraya koydukları göze çarpmaktadır. (Öztabak, 2018, 37).

Öztabak’a göre;

“Engelli bireyler için sistematik bir mesleğe yönlendirme çalışmasının olmamasından ötürü engelli bireyler, kendi kendilerine girişim ve çalışma deneyimleri meydana getirmişler ve bireysel çabalarıyla bazı işlerde başarılı olmuşlardır. Engelli bireylerin iş yerinde başarılı olabilmesi için, işveren ve çalışanların mesleki, sosyal ve psikolojik açıdan eğitilmeleri ve fiziki/mimari şartların uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Engelli bireylerin engellerinden ötürü çalışma hayatına atılmada cesaretsiz olmaları, isteksiz davranışları, yetersizlik duyguları ve bu sebeple geri planda kalmaları belli bir süre sonra toplumdan soyutlanmalarına neden olabilmektedir. Engelli bireylerin çalışma hayatına atılması ve sorumluluk alması, sadece ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını değil, bunun yanı sıra sosyal ve psikolojik olarak da rehabilite olmalarını sağlamaktadır” (2018, 25).

Bu yüzden engelli bireylerin iş yaşamına katılmalarının devlet eliyle teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Böylece engelli bireyler insan onuruna yakışır şekilde yaşamlarını sürdürebilecek ve önyargılardan kurtularak toplumla bütünleşebileceklerdir. Söz konusu araştırmanın sonuçları ile bu tezde yapılan görüşmelerde ortaya çıkan temalar büyük ölçüde örtüşmektedir.

TÜİK 2010 verilerine göre oluşturulmuş engelli bireylerin engel türü ve çalışma durumlarına ilişkin tablo şu şekildedir:

Tablo 14: Kayıtlı Engelli Bireylerin Çalışma Durumunun Engel Türüne Göre Dağılımı, 2010

		Toplam %	Görme engelli %	İşitme engelli %	Dil ve konuşma engelli %	Ortopedik engelli %	Zihinsel engelli %	Ruhsal ve duygusal engelli	Süreğen hastalık %	Çoklu engellilik %
Çalışanlar		14.3	24.8	26.8	18.0	25.5	5.8	7.6	13.6	11.4
	Ücretli, maaşlı, yevmiyeli	77.4	80.1	79.8	76.7	82.3	67.7	66.5	75.6	77.1
	İşveren, kendi hesabına	15.0	14.0	10.4	15.8	10.3	13.4	17.7	20.2	15.4
	Ücretsiz aile işçisi	7.6	6.0	9.8	7.6	7.3	18.9	15.8	4.2	7.4
Çalışmayanlar		85.7	75.2	73.2	82.1	74.5	94.2	92.4	86.4	88.6
	İş arayan	6.3	14.4	13.5	13.8	11.5	2.6	8.1	5.3	4.1
	Diğer	93.7	85.6	86.5	86.2	88.5	97.4	91.9	94.7	95.9
Çalışmama veya iş aramama nedeni										
	Çalışamayacak durumda ağır engelli	51.4	37.2	23.8	29.2	41.6	67.9	51.8	49.8	51.9
	Emekli/öğrenci/ev işleri ile meşgul/yaşlı	29.2	31.0	38.7	37.0	31.2	10.8	13.0	39.2	35.3

Engeli nedeniyle kendisine iş verilmeyeceğini düşünüyor	16.6	19.0	19.8	19.7	17.6	21.6	22.9	12.3	13.5
Ailesi çalışmasına izin vermiyor	3.3	2.2	3.7	1.8	2.5	5.3	3.4	3.0	2.4
Diğer	10.7	12.7	17.8	11.6	14.4	9.7	20.4	8.4	9.0

TÜİK. 2010. Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010. tuik.gov.tr [29.11.2019]

Tablo 14'e göre araştırmaya dâhil olan engelli bireylerin %14'ü çalışmakta, %86'sı ise bir işte çalışmamaktadır. Çalışan oranı en yüksek olan engel grupları sırasıyla işitme, görme ve ortopedik engellilerken en düşük olan engel grupları ise zihinsel engelliler ile ruhsal-duygusal engellilerdir. Verilerde en dikkat çeken nokta, çalışmayan engellilerin çalışmama sebepleridir. En yüksek oranlı sebep, ağır engellilik iken (%51,4) yine nispeten yüksek olan bir sebep de engelli bireylerin engelleri yüzünden işe alınmayacaklarını düşünmeleridir (%16,6). Araştırmaya katılan her beş engelli bireyden biri bu görüşü paylaşmaktadır. Demek ki engelli istihdamının önündeki en büyük engellerden biri engelli bireylerin sahaya çıktıklarında ayrımcılığa uğrayacaklarına olan inançtır. Engelli bireylerin kendileri kadar engelli olmayanların da bu önyargıyı paylaştıkları gözlemlenmektedir. Öncelikle bu önyargının ortadan kaldırılması gereklidir.

Engelli bireylerin Türkiye'deki durumları incelendikten sonra takip eden kısımda Almanya, İngiltere ve Amerika'da engellilerin istihdamına yönelik uygulamalar ele alınacaktır. Bu ülkeler, sosyal hizmet alanında hem politika hem de akademik çalışmalar anlamında dünyada öncü konumdadır. Almanya, mevzuatına engellileri dâhil eden ilk devletlerden biridir. İngiltere, engellilerin hak mücadelesinin en yoğun yaşandığı ülkelerin başında gelmektedir. Amerika ise diğer devletler tarafından örnek alınan düzenlemelere sahiptir.

3.3.3.1. Almanya'da Engelli Bireylere İlişkin Uygulamalar

Almanya bütün vatandaşlarını kapsayacak özellikte bir sosyal güvenlik sistemi kuran ilk ülkedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren hastalık, iş kazaları, yaşlılık ve engellilik sigortalarını yasal güvence altına almıştır (Demircioğlu, 2010, 360). Birinci Dünya Savaşı'ndan dönen gaziler, "Çalışmayı Teşvik Yasası" ile parasal birtakım haklar elde etmişlerdir. Toplumdaki diğer engelli bireyler ise bunun üzerine gösteriler düzenlemiş, sonuç olarak onlar da bu haklara kavuşmuşlardır (Demircioğlu, 2010, 360). 1930'larda Nazi Partisinin iktidara gelmesiyle, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, Alman toplumundaki engelliler diğer etnik gruplarla birlikte katledilmişlerdir. Savaşın ardından yapılan düzenlemeler ise Amerika Birleşik Devletlerinden örnek alınmıştır (Demircioğlu, 2010, 360).

Almanya'da günümüzde engelli bireyler nüfusun %10,5'ini oluşturmaktadır. Kanunen %50 ve üzeri engellilik oranı, "ağır engellilik" kapsamına girmekte, bu da nüfusun

%8'ine denk düşmektedir. Ancak, Türkiye'den farklı olarak engelli nüfusun %53'ü 65 yaş üzeri bireylerden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle Almanya'daki engellilik olgusu daha çok yaşlılığa bağlıdır. Dolayısıyla engelli bireylerin büyük çoğunluğu iş gücüne katılıma yönelik çaba sarf etmemektedir (Demircioğlu, 2010, 360).

Almanya'da engellilerin ve gazilerin iş gücüne katılımına yönelik kota uygulaması gibi yasalar 1900'lerin başında getirilmiş olsa da Almanya'nın dünya savaşlarına katılımı ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında uyguladığı politikalar ve sonrasında gelen demir perde yönetiminden dolayı bu gelişmeler sekteye uğramıştır. Federal Almanya'nın sosyal politikaya ilişkin kanunları, bu yüzden 1980'lerin sonlarında çıkarılabilmektedir. 1986'da çıkarılan Engelliler Yasasına göre en az %50 oranında engelli bireyler için iş yerlerinde %6 kontenjan bulunmalıdır. Bu kurala uymayan iş yerlerinin ödediği cezalar fonda toplanarak engelli bireylerin yararına programlarda kullanılır. Bu oran, eyaletlerin kendi mevzuatlarına göre %4 ile %10 arasında değişiklik gösterebilir (Demircioğlu, 2010, 362). Bu kanun başta 15 kişi ve üzerinde çalışanı olan iş yerleri için çıkarılmış olsa da bu sayıya hiçbir iş yerinin ulaşamadığı görüldüğünde değiştirilerek çalışan sayısı 20'ye yükseltilmiştir (Demircioğlu, 2010, 364).

1995'te Bakım Sigortası Yasası çıkartılmış; hem bakıma ihtiyaç duyanlar hem de bakımı gerçekleştirenler bu sigortanın kapsamına alınmıştır. Federal Sosyal Yardım Yasasına göre "sosyal daireler" günlük geçim yardımı, konut veya bakımevi ücretlerinin karşılanmasından sorumludur (Demircioğlu, 2010, 362).

2000 yılında yürürlüğe giren Ağır Sakatlar Yasası uyarınca Almanya'da engellilere yönelik çalışma atölyeleri, yani korumalı iş yerleri kurulmuştur. Engelli çalışanlar bu iş yerlerinden kendileri istemedikçe çıkarılamamaktadırlar (Demircioğlu, 2010, 362). Bunlarla birlikte engelli bireylerin ilaç, bakım, istihdam ve sosyal yaşama entegrasyonları yasal güvence altına alınarak sistemin fonlar aracılığıyla uygulanması sağlanmıştır (Demircioğlu, 2010, 364).

Alman İş Kanunu'na göre her engelli birey için 1 yıl, her yaşlı engelli birey için ise 5 yıla kadar olmak üzere bu kişilerin ücretinin %80'i devlet tarafından karşılanır. Bununla birlikte engelli bireylerin ihtiyaç duyabileceği ekipmanlar çalıştıkları süre boyunca %100 oranında temin edilir (Demircioğlu, 2010, 364-365).

Demircioğlu'nun bulgularına göre Almanya'da engelli bireylerin iş gücüne katılımı için tahsis edilen fonlar ile iş gücüne katılan engelli bireylerin sayısı ters orantılıdır. Öyle ki her 5 iş yerinin 4'ünde engellilere ayrılmış kadrolar boş kalmıştır. İşyerlerinin yarısında hiç engelli birey bulunmazken, bulunan işletmelerin yaklaşık 31 bin kadarında 1/5 oranında engelli istihdam edilmektedir (Demircioğlu, 2010, 365). Dolayısıyla, Almanya da engelli bireylerin istihdam sorununa çözüm getirebilmiş gibi gözükmemektedir.

3.3.3.2. İngiltere'de Engelli Bireylere İlişkin Uygulamalar

İngiltere'de korumalı iş yeri uygulamasına 1900'lerin başında geçilmiştir. Başlangıçta görme engellilerin gerçekleştirdiği gösteriler ve hak mücadelesi sonucu 1920'de Körler Yasası çıkarılmış, yerel yönetimler görme engellilerin sorunlarını çözmek üzere görevlendirilmiştir. 1944 yılında çıkarılan Engelliler Yasası ile 25'ten fazla çalışanı olan iş yerlerinde %3 engelli çalışan kotası getirilmiştir (Demircioğlu, 2010, 374).

1970'lerde bütün dünyada gerçekleşen toplumsal hareketler ile birlikte İngiltere'deki engelli kuruluşları da hazırladıkları raporlar ve düzenledikleri toplantı ve gösterilerle hak arayışında bulunmuşlardır. İngiliz Engelli Kuruluşları Konseyi'nin raporuna göre engelli bireyler toplumdan dışlanarak ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Demircioğlu, 2010, 374).

1986 yılında çıkarılan Eğitim ve Kütüphaneler Yönergesi ile çocukların engel türüne göre sınıflandırılması sistemi ortadan kaldırılmıştır. 1991'de Kraliyet Körler Enstitüsü ile Nüfus Araştırmaları Kurumu, görme engellilere yönelik en kapsamlı araştırmayı gerçekleştirmiştir. Bu araştırmaların sonucunda 1994 yılında Engelli Ayrımcılık Yasası hazırlanarak 1996'da yürürlüğe konmuştur. 2005'te ise Engellilere Karşı Ayrımcılıkla Mücadele Yasası çıkarılmıştır. Bu yasaya göre 15 ve üzeri çalışanı olan iş yerleri için kota uygulaması kalkmış, yerine "istihdam teşviki" getirilmiştir. Ayrıca engelli bireyler, iş yerinde ayrımcılığa uğramaları halinde üç ay içinde işverene dava açabilme hakkına sahiptir (Demircioğlu, 2010, 376).

2006 yılında İşçi Partisi, engelli bireylerin işgücüne katılımını artırmak için "Refah İçin Yeni Bir Anlaşma"yı (A New Deal for Welfare) imzalamıştır. Bununla birlikte "Yeni Çalışmama Tazminatı" altında Yeşil Kart uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama engelli bireylerin istihdamını nitelikten ziyade nicelik bağlamında

geliştirmeyi hedeflemiştir. Engelli bireylere çalışmama tercihinin verilmesi ile daha bağımlı duruma gelmelerinin önü açılmıştır (Demircioğlu, 2010, 379-380).

“Bu da kapitalizm içinde istihdamı sağlamak mümkün olacak mı sorusunu gündeme getirmektedir. Yeşil Kart uygulamaları piyasayı insancıllaştırmayı amaçlamasına karşın; yoksulluk yardımları, iyileştirmeler, günümüzde de dilencilik temsil etmeye devam etmektedir. Yeşil Kart iş ahlakını kullanarak işsiz insanların kendi durumlarından dolayı kendilerini suçlamalarına ve utanç duymalarına neden olacak bir yöntem olarak görülmelidir” (Demircioğlu, 2010, 380).

İngiltere’de de yürütülen uygulamalar ve yasalara rağmen engelli bireylerin iş bulma imkânlarının yetersiz kaldığı, yapılan yardımlarla da çalışmak yerine daha bağımlı hale geldikleri göze çarpmaktadır.

3.3.3.3. Amerika Birleşik Devletleri’nde Engelli Bireylere İlişkin Uygulamalar

Dünya savaşlarının engelli hakları konusunda yapılan düzenlemelere etkisi, Amerika örneğinde de görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı’ndan çok sayıda gazi dönünce toplumun ve devletin engelli bireylere olan bakış açısı değişmeye başlamıştır. O zamana kadar engelli bireylerin ihtiyaçlarını aile, toplum ve kilise giderirken, “Engellilik Hareketi” (American Disability Act) sonrasında devlet devreye girmiştir. Bu yüzden Amerika Engellilik Hareketinin bir “milat” olduğu söylenebilir (Demircioğlu, 2010, 365).

Amerika’da engellilere yönelik yapılan yasal düzenlemeler Tablo 15’te verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, Amerika’da da savaş sonrası dönemde gazilere getirilen haklar, daha sonra sivillerin kapsam dâhiline alınmasıyla genişletilmiştir. Öyle ki, 1943 yılında çıkarılan Mesleki Rehabilitasyon Yasası, engelli haklarının “Magna Carta’sı” olarak görülmektedir. Bu kanunla engelli bireylere gelir vergisi indirimi uygulanmıştır. 1947’de engelli bireylerin istihdam edilmesi için topyekûn bir kampanya başlatılmıştır. İstihdam edilen engelli bireylerin işten çıkartılamaması için düzenlemeler yapılmıştır (Demircioğlu, 2010, 367).

Ancak günümüzde Amerika’da engelli, özellikle de görme engelli işsizliği çok yüksektir. Öyle ki görme engellilerin %70’i işsizdir ve dilencilik yapan engelli gruplarının başında gelmektedir (Demircioğlu, 2010, 368). Korumalı iş yeri uygulaması ise açık istihdama geçiş amaçlanarak düzenlenmiştir. Ancak açık istihdama geçebilenlerin oranı yalnızca %1’dir. Bunca kanuni düzenlemeye rağmen engellilere yönelik ayrımcılığa ilişkin açılan davaların %87’si engelli bireyin aleyhine sonuçlanmıştır (Demircioğlu, 2010, 374).

Tablo 15: Amerika’da Engellilerin İstihdamına İlişkin Düzenlemeler

Düzenleme	Amacı / Konusu
1918 Asker Rehabilitasyon Kanunu	Birinci Dünya Savaşı’nda yaralanan askerlere meslekî destek verilmesi
1920 Smith-Fess Kanunu	Engelli sivillere meslekî rehabilitasyon sağlanması
1943 Mesleki Rehabilitasyonda Düzenlemeler	Savaş durumunda işgücü ihtiyacının karşılanması
1954 Mesleki Rehabilitasyonda Düzenlemeler	Rehabilitasyon uzmanlarının yetiştirilmesi için üniversitelerin ve AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesi
1973 Rehabilitasyon Kanunu	Hak odaklı, hasta merkezli rehabilitasyon planlamalarının uygulanması
1975 Bütün Engelli Çocuklara Eğitim Kanunu (1990’da ismi Engelli İnsanların Eğitimi Kanunu olarak değiştirilmiştir)	Engelli çocuklara yardım ve ortaokuldan sonra eğitimin sağlanması
1978 Rehabilitasyon Kanunu’nda düzenlemeler	Ulusal Engelli Araştırma Enstitüsünün kurulması
1986 Rehabilitasyon Kanunu’nda düzenlemeler	Engel oranı yüksek olan bireylere istihdam sağlanması
1990 ADA (American Disability Act/Amerika Engellilik Hareketi)	Engellilerin yaşamın her alanına katılımına ilişkin çerçeve kanun
1997 Engelli İnsanların Eğitimi Kanunu’nda düzenlemeler	Engellilerin ortaokul sonrası eğitimlerine desteğin artırılması
1998 İşgücü Yatırım Kanunu	İş arayan ve işverenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için “Tek-durak” uygulamasının başlatılması

Demircioğlu, Mağdole. 2010. **Üretim Sürecinde Sakat Emegi**. İstanbul: Kibele Yayınları, s. 367’den uyarlanmıştır.

Görüldüğü üzere, gelişmiş Batı ülkelerinde de engelli bireylerin istihdamına ilişkin sorunlar çözülememiştir. Engelli bireylerin işgücüne katılımının sağlanamaması, onların devlete ve ailelerine bağımlı olmaktan kurtulamamalarına, insanlık onuruna

yaraşır şekilde toplumsal yaşama katılamamalarına neden olmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de engelli istihdamına yönelik geliştirilen politikaların yetersiz kaldığı açıktır. Engellilerin istihdam sorunu genel boyutuyla incelendikten sonra, bu kısımda engelli çevirmen ve Çeviribilim öğrencilerine ilişkin akademik çalışmalara yer verilecektir.

3.4. Dünyada ve Türkiye’de Engelli Çevirmenler Üzerine Alanyazın

Ülkemizde ve dünyada, eğitime erişebilen engelli bireylerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Çevirmenliğin görme ve ortopedik engelli bireylerin tercih ettiği bir meslek haline geldiği gözlemlenmiştir (Kellet Bidoli, 2003; Figiel, 2015; Taşkın, 2019). Türkiye’de de ortopedik ve görme engelli bireylerin üniversitelerin Mütercim Tercümanlık ve Çeviribilim bölümlerinde eğitim aldıkları ve çevirmen olarak hem özel sektörde hem de kamuda çalıştıkları görülmektedir. Öte yandan bu konuda ülkemizde hiçbir akademik çalışma yapılmadığı da göze çarpmaktadır. Türkiye dışına bakıldığında ise durum pek de değişmemektedir. Avrupa’da görme engelli çevirmenler ve Çeviribilim öğrencileri üzerine yapılan az sayıda çalışma mevcuttur (Kellet Bidoli, 2003; Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016; Rodriguez Vazquez ve diğ., 2018; Figiel, 2015; Figiel, 2018a; Figiel, 2018b). Bunlar, özellikle 2015 tarihinden sonra belli başlı akademisyenler tarafından yürütülmüştür. Ortopedik engelli çevirmenler üzerine ise kendi çalışmam (Taşkın, 2019) haricinde hiçbir araştırma yapılmamıştır.

3.4.1. Görme Engelli Çevirmenler Üzerine Alanyazın

Alanyazına bakıldığında, görme engelli çevirmenler üzerine yapılmış ilk araştırmalardan birinin Cynthia Jane Kellett Bidoli’nin “The Training Of Blind Students At The SSLMIT – Trieste” (2003) başlıklı makalesi olduğu görülmektedir. Bu çalışma, İtalya’daki Trieste Üniversitesi’nin çeviri bölümünde öğrenim gören görme engelli öğrenciler üzerine gerçekleştirilmiştir. Kellet Bidoli, sözlü çeviri ve işaret dili çevirisi üzerine yoğunlaşırken, derslerine görme engelli iki öğrencinin katılmasıyla bu konuda araştırma yapmaya karar vermiştir. Makaleyi yayınladığı dönemde görme engelli çevirmenler ile ilgili bir tane bile yayın bulamadığını belirten Kellet Bidoli, bu konu üzerine yazarak akademik çevrelerin dikkatini çekmeyi hedeflemiştir. Araştırmaya konu olan bölüm, kuruluşundan makalenin yazıldığı yıla kadar beş görme engelli öğrenci kabul etmiş, bir o kadar görme engelli birey de

sınavda elenmiştir. Sayının bu kadar az olmasına rağmen konuyu ele almanın önemine vurgu yapan Kellet Bidoli, gelecekte daha fazla sayıda görme engelli bireyin çevirmenlik mesleğine, özellikle de sözlü çeviriye yöneleceğini öngörmüştür (Kellet Bidoli, 2003, 190).

Elbette engelli öğrenciler de gören öğrencilerle birlikte eğitim almalıdır; ancak bunun için ders veren öğretim elemanları da eğitime gereksinim duymaktadır. Kellet Bidoli bunun için uluslararası iş birliğinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu konuda daha çok deneyime sahip kuruluşlar ve üniversiteler deneyimlerini diğerleriyle paylaşmalıdır (2003, 190).

Kellet Bidoli'nin makalesini kaleme aldığı dönemde dijital teknolojilerin henüz gelişip yaygınlaşmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bahsedilen dönemde taşınabilir bilgisayarlar günümüzdeki kadar ulaşılabilir değildi ve fiyatları da oldukça yüksekti. Bu yüzden görme engelli öğrenciler bütün ders materyallerinin Braille¹¹ baskılarını yaptırmak zorundaydılar. Bu da başlı başına sorun teşkil etmekteydi. Öyle ki, üniversite bünyesinde bir Braille baskı makinesi olmadığı için öğrenciler baskılarını başka yerde yaptırmak zorundaydı. Ayrıca Braille baskıları normal kâğıttan daha kalın olduğu için görme engelli öğrenciler hacimli ve ağır malzemeler taşımak durumunda kalıyorlardı. Elbette bütün bunların gerçekleşmesi için öğretim üyesinin ders malzemelerinin hepsini dönem başında öğrencilere iletmesi ve doğaçlama olarak dersin içeriğini değiştirmemesi gerekiyordu. Dolayısıyla görme engelli öğrenciler kadar onlara ders veren öğretim üyeleri de sorun yaşamaktaydı (Kellet Bidoli, 2003).

Kellet Bidoli'nin makalesinde altını çizdiği gibi, öğretim üyelerinin dikkat etmesi gereken bir diğer unsur da görme engelli öğrencilere derslerden sonra özel olarak zaman ayırmaları ve derste anlayamadıkları kısımların üzerinden geçmeleri gerektiğidir. Ayrıca kırmızı kalemle düzeltme yaptıkları ödevleri görme engelli öğrencilerin anlamalarına imkân yoktur. Bu yüzden ödev ve sınavlarının değerlendirmelerini onlara tek tek anlatmaları gereklidir (Kellet Bidoli, 2003, 194).

---

¹¹ Braille alfabesi, görme engelli bir Fransız olan Louis Braille tarafından 1824 yılında görme engelliler için geliştirilmiştir. Braille alfabesi, parmak uçları ile okunan kabartma noktalardan oluşan bir sistemdir. Alfabenin her harfi, noktaların farklı kombinasyonları ile ifade edilir. Braille alfabesinin kabartma özelliğinden dolayı, özel bir baskı makinesi ve kâğıt türü gereklidir.

Bunların yanı sıra Kellet Bidoli, görme engelli öğrencilere ders veren öğretim elemanlarının kendilerini ders sırasında oldukça gergin hissedebildiklerini belirtmiştir. Bu da gündelik hayatta “görmek” ile ilgili deyimlerin kullanılmasından dolayı öğretim elemanlarının gereksiz yere görme engelli öğrencilerin gururlarının kırılacağından endişe etmelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, “ödevine bakıp tekrar gönderebilirsin”, ya da “bak, gördün mü, ne kadar kolay” gibi üzerinde çok da düşünülmeden kurulan cümleler, aslında görme engelli bireyleri incitmez; hatta kendileri de bu deyimleri lafın gelişi olarak kullanırlar (Kellet Bidoli, 2003, 195).

Kellet Bidoli, görme engelli öğrencilerin belirli derslerde yaşadıkları güçlüklerle de odaklanmıştır. Öğretim elemanları, görme engelli öğrencilerin olduğu andaş çeviri hariç bütün derslerde yavaşlama olduğundan bahsetmişlerdir. Bu derslerde, gören öğrenciler görme engelli öğrencilerle birlikte oturup onlara yardımcı olmaktadır (Kellet Bidoli, 2003, 196). Yardım bile özellikle ardıl çeviri dersinde yeterli olmamaktadır. Görme engelli öğrenci, bilgisayarıyla not alabiliyor olsa bile ona not alma tekniklerinin nasıl öğretilmesi gerektiği konusunda öğretim elemanları da desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durumda görme engelli öğrenciler, notlarına güvenmek yerine hafızalarını görebilen arkadaşlarından daha yoğun kullanmak durumunda kalmaktadırlar (Kellet Bidoli, 2003, 196).

Sözlü çeviri yalnızca konuşulanı anlamak veya doğru not almakla sınırlı değildir. Aynı zamanda çevirmenin konuşma ve hitabet becerisine de odaklanması gerekir. Topluluk önünde konuşma dersleri bu becerinin geliştirilmesi için tasarlanmıştır. Ancak görme engelli öğrenciler bu konuda da sorun yaşamaktadırlar. Kellet Bidoli’ye göre görme engelli öğrencilerin yüz ifadeleri, görenlerden farklı olabildiği için dinleyicide farklı izlenimler yaratmaktadır. Göz teması da kuramayacakları için bu durum dinleyicide rahatsızlık uyandıracak sonuçlar doğurabilmektedir (2003, 197).

Görme engelli bireyler, çeviri eğitimi almadan önce andaş çeviri konusunda dezavantajlı duruma düşmeyeceklerini düşünebilirler. Fakat işin aslı öyle değildir. Andaş çeviri sırasında çevirmen, konuşmacıyı en iyi şekilde görebileceği bir yerde durmalıdır. Özellikle de metinden okumak yerine doğaçlama konuşma yapılıyorsa; çevirmenin konuşmacının jest ve mimiklerine, beden diline de dikkat etmesi gerekir (Kellet Bidoli, 2003, 198). Ayrıca konuşmalarda *PowerPoint* sunumları da kullanılmaktadır ve çoğu zaman çevirmene bu materyallerin önceden verilmediğini de

belirtmek gerekir. Dolayısıyla, görme engelli öğrenciler andaş çeviri derslerinde ve gelecekteki iş deneyimlerinde bu konuda da dezavantajlı konuma düşebilmektedirler.

Ne yazık ki Kellet Bidoli'nin bu makalesi Çeviribilim alanındaki akademisyenler arasında gereken etkiyi yaratmamış, hatta göz ardı edilmiştir. Bir süre daha engelli çevirmenlerle ilgili herhangi bir araştırma kaleme alınmamıştır.

Silvia Rodriguez Vazquez ve Fiorenza Mileto'nun "On the Lookout for Accessible Translation Aids: Current Scenario and New Horizons for Blind Translation Students and Professionals" (2016) başlıklı araştırması, üç adet tek kişilik vaka incelemesi ve 40 soruluk bir anketten oluşmaktadır. Araştırmanın amacı Bilgisayar Destekli Çeviri (BDÇ) araçlarının görme engelli çevirmenler için ne kadar erişilebilir olduğu, hangi programın diğerlerine göre daha erişilebilir olduğu ve karışık eğitim verilen sınıflarda bu programların görme engelli öğrencilere en iyi nasıl öğretilbileceği sorularını yanıtlamaktır. Anket, görme engelli çevirmenlerin dünya çapındaki e-posta grubu *The Round Table* üzerinden gönderilmiştir. Tek kişilik vaka incelemeleri ise görme engelli bir çeviri öğrencisi aracılığıyla SDL Trados 2009, 2011 ve 2014 versiyonları üzerinde uygulanmıştır.

Rodriguez Vazquez ve Mileto'ya göre, profesyonel çeviriye küresel olarak talep arttıkça, insan-bilgisayar etkileşimine duyulan ihtiyaç da artmıştır. Bu yüzden BDÇ sistemleri, çeviri piyasasının yeni normu haline gelmiştir. "Verimlilik araçları" adı verilen bu sistemlerin arasında çeviri bellekleri, terminoloji asistanları, makine çevirisi ve derlem araçları da bulunmaktadır. Çevirmenler bu sistemleri kullanmadıklarında piyasada rekabet etmeleri oldukça güç olacaktır. Öyle ki, hangi çeviri araçlarının kullanacağına bile çevirmenler karar verememektedirler. İşverenler, maliyetleri düşürmek için kendi seçtikleri programların kullanılmasına dair çeviri şirketlerine baskı yapmakta; dolayısıyla çevirmenler de o programları kullanmak durumunda kalmaktadırlar (Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016, 115-116).

Bu yüzden görme engelli çevirmenler de piyasada rekabet edebilmek için farklı BDÇ araçlarını kullanabilmek zorundadırlar. Ancak onların önünde bir de erişilebilirlik engeli bulunmaktadır; çünkü çevirmenlere hız ve kalite konusunda destek sağlayan bu

yazılımların çoğu ekran okuyucu programlar¹² ile uyumlu olarak çalışmamaktadır. Yani BDÇ araçları, görme engelliler için erişilebilir değildir (Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016, 117).

Bu konu ile ilgili yaptıkları araştırmada Rodriguez Vazquez ve Mileto ilk olarak “çeviri araçları dersinde karma sınıflarda ne yapılabilir?” sorusu üzerine eğilmişlerdir. Öncelikle Kellet Bidoli (2003) ile benzer şekilde, görme engelli öğrencilerin dersin genel akışının yavaşlamasına yol açtıklarını bulmuşlardır. Bunun önüne geçebilmek için ders materyallerinin görme engelli öğrencilere dönem başında verilmesi ve öğretim üyesinin onlara fazladan zaman ayırması çözüm olabilir. Bir de öğrencilerin derste kendi bilgisayarlarını kullanabilecekleri bir ortamın oluşturulması, görme engelli öğrencilerin ihtiyaç duydukları programları kullanabilmelerine olanak sağlayacaktır. Ayrıca gören ve görmeyen öğrencilerin birlikte çalıştıkları grup çalışmaları da sınıfta uyumlu bir ortamın sağlanmasına yarayabilir (Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016, 121).

Öyleyse bu tür karma sınıflarda hangi BDÇ yazılımı öğretilmelidir? Yukarıda da bahsedildiği gibi çeviri şirketleri, işverenlerin talepleri doğrultusunda yazılım seçmektedir. Bu yüzden bir yazılımı adım adım öğretmek yerine, birden çok yazılım genel çalışma ilkeleri ile öğretilir. Bu sayede öğrencilerin merak duygusu harekete geçirilmiş ve kendi başlarına çalışmaya teşvik edilmiş olurlar. Rodriguez Vazquez ve Mileto’nun söz konusu araştırmasının özellikle SDL Trados üzerinden yürütülmesinin sebebi ise bu yazılımın piyasada başı çekiyor olmasıdır (Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016, 121).

Araştırmanın vaka incelemesi ayağı, Università Degli Studi Internazionali di Roma’da bir yıllık süre içinde gerçekleştirilmiştir. Birinci vaka incelemesi, bir görme engelli öğrencinin bu yazılımı ne kadar sürede öğrenebileceğini ve esas erişilebilirlik sorunlarının ne olduğunu bulmak ve görme engelli öğrencinin bu yazılım aracılığıyla bir çeviri işlemini tamamlayıp tamamlayamayacağını görmektir. İkinci vaka incelemesinde proje-temelli öğrenme ve erişilebilirlik engeli ile başa çıkma stratejileri gözlemlenmiş; üçüncü vaka incelemesinde ise SDL Trados’un yıllar içinde piyasaya sürülen versiyonları arasındaki erişilebilirlik farkı ortaya konmuştur. Anket ayağında

---

¹² NVDA, JAWS, VoiceOver ve ChromeVox adlı yazılımlar, bilgisayar ekranındaki yazılı ve görsel materyallerin dijital olarak sesletilmesini sağlamaktadır.

ise 35 katılımcı, sekiz haftalık süre içinde, 40 soruluk bir anketi yanıtlamışlardır. Bu sorular (1) kullanıcı deneyimini ve (2) programın profesyonel yaşama etkisini ölçmeyi hedeflemiştir (Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016).

“Çeviri pratiğini desteklemek için geliştirilen özel bilgisayar yazılımları, çeviri endüstrisini şekillendirmektedir. Öyle ki, Bilgisayar Destekli Çeviri (BDÇ) sistemleri çevirmenlerin başarılı şekilde piyasaya girebilmeleri için en önemli şart haline gelmiştir. Bu teknolojik dönüş, çeviri yazılımları ve yardımcı teknolojilerin sorunsuz uyumunun güvencesi her zaman verilemediğinden dolayı, görme engelli profesyonelleri ve öğrencileri, görenlere kıyasla dezavantajlı bir konuma düşürmüştür” (Kendi çevirim. Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016, 128).

Bulgular, Trados’un zaman içinde erişilebilirlik açısından sınıfta kaldığını göstermiştir (Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016, 128-129). Katılımcıların BDÇ yazılımlarından tamamen memnun kalmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. BDÇ araçları, ekran okuyucu ile uyumlu çalışmamaktadır ve üretici firmalar tarafından bu konuda teknik destek de sağlanmamaktadır. Nispeten erişilebilir olan tek yazılım Fluency Now’dır, ancak o da yaygın olarak kullanılmamaktadır. Erişilebilir bir tasarımın yapılması için geniş çaplı farkındalık yaratılması gerekmektedir (Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016, 130-131). Yazarlara göre, “Günümüzde en popüler çeviri araçlarının erişilebilir olmaması, görme engelli öğrencilerde tedirginlik, hüsrana ve düşük öz saygıya sebep olmaktadır” (Kendi çevirim. Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016, 132).

Rodriguez Vazquez, Donal Fitzpatrick ve Sharon O’Brien, “Is Web-Based Computer-Aided Translation (CAT) Software Usable for Blind Translators?” (2018) başlıklı çalışmalarında, bu sefer web tabanlı bilgisayar destekli çeviri araçlarından Matecat ve Memsource’un erişilebilirliğini ölçmüşlerdir. Yazarlara göre SDL Trados gibi masaüstü tabanlı BDÇ araçları, ekran okuyucu uyum sorununu görmezden gelmektedir. Öte yandan web tabanlı yazılımlar daha esnek olduğundan, erişilebilirliklerinin de daha yüksek olacağı öngörüsünden yola çıkan yazarlar, yine *The Round Table* e-posta grubundan ulaştıkları 11 katılımcıyla iki aylık bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırma nicel ve nitel olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Katılımcılardan iki aylık süre içinde bir *post-editing* alıştırması yapmaları istenmiştir. Bu sürecin sonunda katılımcılar, araştırmanın nicel aşamasında anket yanıtlamışlar; nitel aşamasında ise kullanım deneyimlerini aktarmışlardır.

Araştırmanın sonucunda, söz konusu web tabanlı BDÇ araçlarının da yeterince erişilebilir olmadığı; buna rağmen Matecat’in Memsource’dan görece daha erişilebilir olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmanın nitel aşamasında ise katılımcıların yoğunlukla

“hüsran” (frustration) temasını vurguladıkları gözlemlenmiştir (Rodriguez Vazquez, ve diğ., 2018, 3-4).

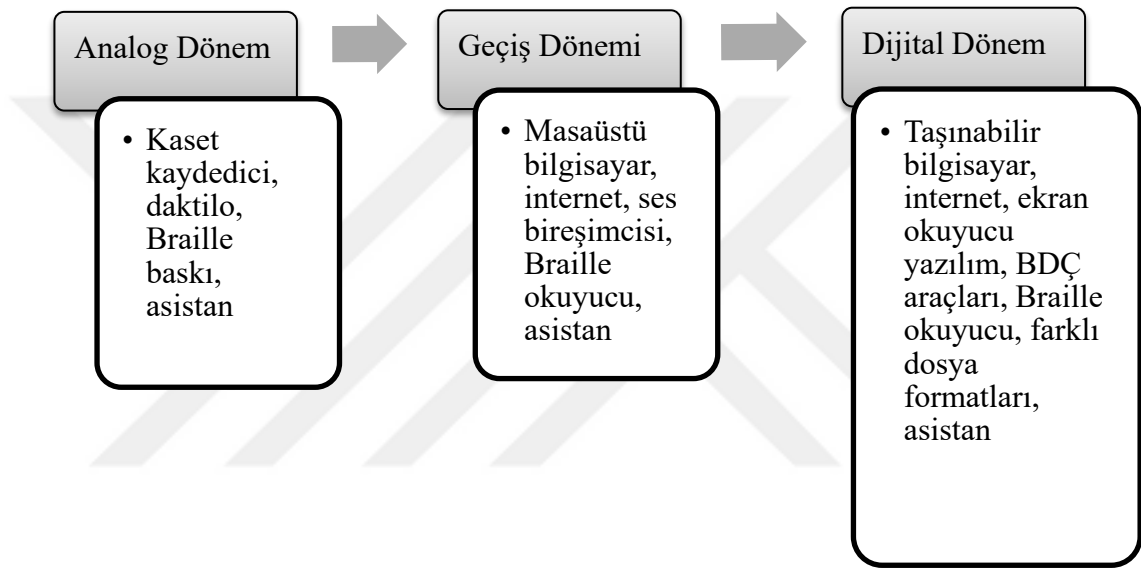
Wojciech Figiel yukarıda adı geçen yazarlardan farklı olarak görme engelli bir akademisyendir. *The Round Table* grubuna aktif şekilde katkı sağlayan Figiel’e ben de e-posta aracılığıyla iletişim kurarak İngilizce dilinde yaptığı yayınlarına ulaşmak istediğimi belirttim. Benim de bu alanda çalıştığımı öğrendiğine oldukça sevinen Figiel, bana vakit kaybetmeden 2018 tarihli yayınlarını gönderdi. Engelli olmayan bir araştırmacı olarak bu konuda neden çalışmak istediğimi sordu. Kendisiyle e-posta üzerinden güzel bir sohbet gerçekleştirip gelecek araştırmalarda birlikte çalışmak için sözleştik.

Bu makalelerden bir tanesi olan “Levelling the Playing Field with (In)accessible Technologies? How Technological Revolution has Changed the Working Conditions of Blind Translators” (2018a) başlıklı çalışma, yaşları 30 ile 71 arasında değişen 15 Polonyalı görme engelli çevirmen ile Ağustos 2014’ten Eylül 2016’ya kadar süren derinlemesine görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Çeviri Sosyolojisi çerçevesinde Bourdieücü bir yaklaşımla görme engelli çevirmenlerin kültürel ve sosyal sermayeleri değerlendirilmiştir (Figiel, 2018a, 77-79).

Katılımcıların yaş aralığının bu kadar farklı oluşu, Figiel’e gelişen teknoloji ve çeviri piyasasının talepleri doğrultusunda görme engelli çevirmenlerin karşılına çıkan engellerle ne gibi başa çıkma stratejileri geliştirdiklerini gözlemleme fırsatı yaratmıştır (2018a, 79). Figiel, çeviri araçları ve yardımcı teknolojiler bağlamında, katılımcıların profesyonel yaşamlarını üç döneme ayırmıştır: (1) Analog dönem: 1990’lardan önceki yıllar; (2) geçiş dönemi: 1990’lar ile 2000’lerin ortası ve (3) dijital dönem: 2000’lerin ortasından itibaren (2018a, 83).

Bir katılımcı, analog dönemde çeviri işini aldığıında, başlamadan önce eşinin kaynak metinleri okuyarak kasete kaydettiğini, kendisinin daha sonra kaydı dinleyerek daktiloyla erek metni oluşturduğunu belirtmiştir (2018a, 79-80). Şu durumda analog dönemde görme engelli çevirmen, kendisine metni okuyacak bir yardımcıya ve bir daktiloya ihtiyaç duymaktaydı. Dijital dönemde ise taşınabilir bir bilgisayara, Braille okuyucuya, ekran okuyucu yazılımlara ve özellikle BDÇ araçlarına ihtiyaç duymaktadır. Bütün bunlar da fazladan mali yük anlamına gelmektedir. Ayrıca, bütün

bu yazılım ve donanımları öğrenmek ve etkin şekilde kullanmak vakit almaktadır. Dijital çağda asistan ile çalışan görme engelli bir çevirmen, asistanından da pek çok konuda bilgi sahibi olmasını beklemektedir. Asistan, dosya formatları, aranabilir metin, BDÇ araçları ve tabloları etkin şekilde kullanabilmelidir. Böyle bir işi ancak çeviri alanında eğitim alan yüksek lisans öğrencileri üstlenebilir. Yine de çevirmenin kendi kazancını asistanıyla paylaşması gerekmektedir, çünkü devlet bu hizmeti karşılamamaktadır (Figiel, 2018a, 84).

Şekil 8: Figiel’in Görme Engelli Çevirmenler İçin Teknoloji Gelişim Dönemleri

---

Figiel, Wojciech. 2018. Levelling the Playing Field with (In)accessible Technologies?. **Między Oryginałem a Przekładem**, c. 24, s. 41: sayfa 84’ten uyarlanmıştır..

Bu araştırmada katılımcılara “Çevirmenlik erişilebilir bir meslek midir?” diye sorulduğunda, hepsi olumlu yanıt vermişlerdir. Yine de görenler ile görmeyenler arasındaki bu fırsat eşitsizliği uçurumunu kapatmak için birtakım önlemler almak gereklidir. Bunlardan birincisi asistan desteğinin ücretsiz olarak sağlanması ve devlet güvencesine alınmasıdır. Diğer de uluslararası kurum ve kuruluşlar ile devlet aracılığıyla BDÇ araçlarının erişilebilirliğini zorunlu hale getirmek için yasal düzenlemeler yapılmasıdır. Bu iki önlem ile görme engelli çevirmenlerin sorunları büyük oranda çözülecektir (Figiel, 2018a, 86).

Figiel, aynı araştırmadan yola çıktığı, “Studying Translation from the Perspective of Blind Students in Poland” (2018b) başlıklı makalesinde ise bu defa görme engelli Çeviribilim bölümü öğrencilerinin sorunlarına odaklanmıştır. Figiel’e göre bu öğrencilerin eşitlikçi ve erişilebilir bir ortamda eğitim alabilmeleri için birtakım ihtiyaçları bulunmaktadır. Düşük görme yetili öğrencilerin ders materyallerinin büyük karakterler ile basılması gerekmektedir. Ayrıca dijital materyallerin erişilebilir formatta gönderilmesi, görme engelli öğrencilerin kullandıkları ekran okuyucu yazılımların etkin şekilde kullanılabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Ders kitaplarındaki resimler betimlenmelidir. Sınav kağıtları da erişilebilir formatta olmalıdır. Örneğin, “aşağıdaki resimlerin altına uygun harfi yerleştiriniz”, gibi bir soru biçimi görme engelli öğrenciler için anlamsız olacaktır. Dolayısıyla öğretim elemanlarının da daha işbirlikçi olması gerekmektedir. Özellikle de bu konuda herhangi bir eğitim almadıkları durumda, kendi imkanları ile de olsa, görme engelli öğrencilere bazı kolaylıklar sağlayabilirler. Öte yandan engelli öğrencilerin asistan ihtiyacı, ilerleyen teknolojiye rağmen hâlâ söz konusudur. Özellikle BDÇ araçlarının kullanımı konusunda asistan sağlanması gereklidir (Figiel, 2018b, 37-39).

Figiel’in özellikle altını çizdiği diğer bir husus da görme engelli Çeviribilim öğrencilerinin pozitif ayrımcılığa da karşı olduklarıdır. Kendilerine herhangi bir ayrıcalık tanınmasından ziyade, koşulların eşit hale getirilmesini talep etmektedirler. Yukarıda sıralanan gereklilikler bir çeşit “yardımseverlik” değil, insan hakkıdır (Figiel, 2018b, 38).

Çalışmaların tarihine bakıldığında görme engelli çevirmenler için durumun çok değiştiği görülebilmektedir. Bu durumu konu alan “Bilgisayar Destekli Çeviri Araçlarının Yaygınlaşması ile Türkiye’deki Görme Engelli Çevirmenlerin Değişen Konumu” başlıklı bildiri, 15-16 Kasım 2018’de İstanbul Üniversitesi’nde düzenlenen Dünden Bugüne Engellilik Konferansında M. İlke Çeperli ile birlikte sundum. Bildiri, yaklaşık on yıllık iş tecrübesine sahip görme engelli çevirmenler ile henüz çeviri sektörüne yeni atılmış veya atılmaya hazırlanan görme engelli Çeviribilim öğrencilerinin BDÇ araçlarını kullanım gereksinimleri ile ilgilidir. Araştırma kapsamında ikisi tecrübeli olmak üzere dört görme engelli çevirmen ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, BDÇ araçlarının yaygınlaşmasından önce mezun olup çeviri sektörüne atılan tecrübeli çevirmenler, bu

araçların erişilebilir olmamasından kaynaklanan sorunlardan daha az etkilenmektedir. Bununla birlikte Çeviribilim öğrencileri, bu araçları kullanmalarının elzem olduğunun farkındadırlar ve SDL Trados gibi piyasada talep gören yazılımların ekran okuyucuyla uyumlu olmaması sonucunda bu programları kullanamamalarının gelecekte çeviri işi alamamalarına sebep olacağını öngörmektedirler. Öyle ki, tez kapsamında yapılan görüşmelerde de katılımcıların benzer anekdotlar paylaştıkları göze çarpmaktadır.

Öyleyse, gelişen teknoloji ile yaygınlaşan BDÇ araçları beraberinde erişilebilirlik sorununu da getirmiş, bu da görme engelli çevirmenlerin ve Çeviribilim öğrencilerinin bu araçları kullanmalarının önünde bir engel oluşturmuştur. Bu yüzden görme engelli çevirmenler, alanda meslektaşları ile eşit şartlarda rekabet edememekte; mesleki yeterliliklerini geliştirememektedirler. Yazılım şirketlerinin bu yazılımları daha erişilebilir hale getirmesi gerekirken, her yeni güncellemeden sonra erişilebilirlikten uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu da daha fazla dezavantaj yaratmaktadır.

Görme engelli çevirmenler ve Çeviribilim öğrencileri konusunda araştırmalar bulunmasına rağmen, ortopedik engelli çevirmenler konusunda herhangi bir alanyazın çalışmasına ulaşamadığım için, burada kendi çalışmamdan bahsetmem uygun olacaktır.

3.4.2. Ortopedik Engelli Çevirmenler Üzerine Alanyazın

Ortopedik engelli çevirmenler için erişilebilirlik ve ayrımcılık konusu görme engelli çevirmenlerden biraz daha farklıdır. 2017 yılında kaleme aldığım ancak 2019 yılında yayınlanan “Rationality of Disability and the Sociology of Translation” başlıklı makalede, biri Türkiye biri İtalya vatandaşı iki ortopedik engelli tekerlekli sandalye kullanıcısı çevirmenin simgesel sermayeleri ve habituslarını nitel biçimde karşılaştırdım. Edebiyat çevirmeni Canan Kim ve serbest çevirmen Maria Biffi e-posta üzerinden gönderdiğim sorularımı içtenlikle yanıtladılar.

Araştırmanın sonucunda, engelli çevirmenlerin toplumdaki konumu ve ayrımcılık ile ilgili Türkiye ve İtalya’nın gelişmişliği ve ekonomik durumu açısından Canan Kim’in daha dezavantajlı olması beklenirken, bunun tamamen tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Canan Kim’in simgesel sermayesinin Maria Biffi’den daha yüksek olduğu, aldığı ödül ve yazınsal alanda tanınırlığı ile desteklenmektedir. Öte yandan ekonomik sermaye bakımından Maria Biffi’nin daha güçlü olduğu söylenebilir. Aradaki bu fark,

çevirmenlerin edebi ve serbest alanda konumlanmasıyla da ilgilidir. Öyle ki edebi çevirmen, kaynak metin yazarının simgesel sermayesinden de faydalanmaktadır (Taşkın, 2019, 118-119).

Tablo 16: Ortopedik Engelli İki Çevirmenin Kıyaslaması

Canan Kim	Maria Biffi
Ortopedik engel	Ortopedik engel
Tekerlekli sandalye kullanıcısı	Tekerlekli sandalye kullanıcısı
Trafik kazası sebebiyle	Otoimmün hastalık sebebiyle
Edebi çevirmen	Serbest çevirmen (Uzmanlık: tıp, fen bilimleri ve bilişim teknolojileri)
Çeviri yaparak geçinemiyor	Çeviri yaparak geçinebiliyor
Çeviri dili İngilizce	Çeviri dilleri İngilizce, Almanca İspanyolca (pasif)
15 yıllık tecrübe	10 yıllık tecrübe
Teslim tarihi sorunu yaşamıyor	Teslim tarihi sorunu yaşıyor
Turizm İşletmeciliği Mezunu	Çevirmenlik Bölümü Mezunu
Engellilikten önce çevirmen olmayı düşünmüyordu	Her zaman çevirmen olmak istedi (Dream job)
Engelinden dolayı çeviri sürecinde fiziksel sorunlar yaşıyor	Engelinden dolayı çeviri sürecinde herhangi bir sorun yaşamıyor
Mesleğini çok seviyor	Mesleğini çok seviyor
Herhangi bir STK'ya üye olmak istemiyor	Kapsayıcı bir STK'ya üye olabilir (engelli ve engelsiz bireylerden oluşan)
İşveren tarafından hiç ayrımcılığa uğramamış (teşvik edilmiş)	Ayrımcılığa uğramış
Başka engelli çevirmen tanımıyor	Başka engelli çevirmen tanımıyor
Görünür çevirmen	Görünmez çevirmen (işveren engelli olduğunu bilmiyor)
Herhangi bir kuruluşa üye olmak istemiyor	AITI13 ve ATA14 Üyesi
Genç Çevirmen Ödülü (Çeviri Birliği)	Hiç ödül almamış

Taşkın, Burcu. 2019. Rationality of Disability and the Sociology of Translation. **Translation Today: Applied Translation Studies in Focus**. ed. Michal Organ. Berlin: Peter Lang. Sayfa 115'ten uyarlanmıştır.

¹³ AITI Associazione Italiana Traduttori e Interpreti (İtalyan Çevirmenler Derneği)

¹⁴ ATA American Translators Association (Amerikan Çevirmenler Derneği)

Yine de tablo 16'ya bakıldığında, ortopedik engelli çevirmenlerin, özellikle de tekerlekli sandalye kullanıcılarının, bu durumu işverenlerden gizlemek zorunda kaldıkları dikkat çekmektedir. Buna benzer önyargılar, engelli çevirmenlerin önündeki esas engellerdir.

3.5. Değerlendirme

Tezin yöntemsel yaklaşımının ele alındığı bu bölümde, Çeviri Sosyolojisi tarihsel olarak ele alınmış, Bourdieu kavramlarının tanımları ve Çeviri Sosyolojisindeki kullanımları incelenmiştir. Daha sonra, Türkiye’de engellilik olgusu ve engelliliğe ilişkin kültürel tanımlar aktarılmıştır. Engelliliği Çeviri Sosyolojisi ile düşünmek, engellilik olgusunu bütün eyleyicileri ile ilişkisel şekilde irdelemek anlamına geldiği için engelliliğe yönelik sivil toplum kuruluşları ile kamu politikaları da yine bu bölümün kapsamı içine dâhil edilmiştir. Engelli bireylerin istihdam sorunu da farklı boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmış, Türkiye ve dünyadan örnekler ortaya konmuştur. Sonrasında ise engelli çevirmenler üzerine yapılan araştırmalar aktarılmıştır.

Çeviribilim gibi insan bilimlerinde, doğa bilimlerinde olduğu gibi paradigma sıçramaları görülmez. Onun yerine spiral halinde kayışlar, diğer bir deyişle “dönüşler” söz konusudur (Bachmann-Medick, 2009; Wolf, 2010; Snell-Hornby, 2006). Çeviribilimde de edimbilimsel, kültürel, ideolojik veya sosyolojik dönüşlerin olduğu varsayılmaktadır (Snell-Hornby, 2006). Ancak sosyolojik dönüşün kültürel dönüşten sonra değil, onunla eşzamanlı gerçekleştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Lakin kültürel olanla sosyolojik olan birbirinden ayrı değerlendirilemez (Pym, 2006).

Çeviri olgusunun “sosyolojik gözle” incelenmesi, nispeten yeni bir yaklaşımdır. Ancak çeviri, insanlık kadar eski bir tarihe dayanmaktadır. Öyleyse çevirinin toplumla olan ilişkisi niçin bu kadar geç ele alınmıştır? Simeoni’ye göre (2007b) sosyoloji gibi milliyetçi ideolojiler üzerine kurulu disiplinler, çeviri gibi uluslar ve kültürler arası bir olguyu irdelemekte gecikmiş olabilir. Bu yüzden çevirinin sosyoloji ile incelenmesi de gecikmiştir.

Sosyolojik dönüşten önce de bazı çeviribilimciler sosyolojik yaklaşımlar öne sürmüşlerdir. Bunlar arasında Holmes (2004), “toplumsal çeviribilim” kavramını ortaya atmış; ancak diğer çeviribilimcilerden destek görememiştir. Sonra ise Vermeer

ve Holz-Manttari'nin işlevsel çeviri kuramlarında, ürünün ortaya çıkmasında rol alan farklı eyleyiciler ve bu eyleyicilerin çatışabilen çıkarlarından bahsedilmiştir. Lefevre ise patronaj sahibi birey veya kurumların ideolojilerinin, çeviri ürünün ortaya çıkmasındaki etkilerini tartışmıştır. Itamar Even-Zohar ise çeviri eserlerin alıcı kültürdeki konumunu incelemiştir. Merkezî veya çevresel olarak konumlanan eserin çevirmeni, bu konuma uygun kararlar alır. Bu görüşten yola çıkan Gideon Toury, çeviri normları kavramını geliştirmiştir. Chesterman'a göre bu iki kuram da sosyolojiktir (2006, 18).

Çevirideki sosyolojik dönüş bütün bu kuramların birikimi ile meydana gelmiş ve sonucunda ortaya Çeviri Sosyolojisi çıkmıştır. Bourdieu kavramlarından beslenen Çeviri Sosyolojisi, çeviri ürününün ortaya çıkması sürecinde yer alan bütün eyleyicileri konu edinir. Bu sayede çeviri olgusunu yalnızca metinsel olarak ele almaktan daha ileriye geçilerek sürece dâhil olan bütün eyleyiciler, kurum, kuruluşlar ve kısıtları ilişkisellik içinde ele alınır. Çeviri Sosyolojisi kapsamında çevirmenin habitusu, alandaki konumu ve sahip olduğu sermaye türleri, en çok incelenen konular arasındadır. Bunun yanında Bourdieu'nün "simgesel malların dolaşımı" üzerine görüşleri de çeviri metinlerin dolaşımına yönelik araştırmalara kuramsal temel oluşturmuştur.

Çeviri Sosyolojisi açıklandıktan sonra bölümün üçüncü kısmı tekrar engellilik olgusuna dönüş yapmıştır. Bu defa engellilik, Çeviri Sosyolojisi yöntemleriyle ele alınarak engelliliğe ilişkin kültürel tanımlar, STK'lar ve devlet politikaları incelenmiştir. Esra Burcu'nun "Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği" (2011) başlıklı çalışmasında engelli olmayan bireylerin engellilere yönelik kullandıkları tanımlamalar tespit edilmiştir. Bunlar katılımcıların demografik özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Burcu'nun araştırmasında engelli bireylere ilişkin dört farklı tanımlama elde edilmiştir: *mücadeleci*, *acınan*, *dışlanan* ve *yetersiz/işe yaramaz*. Bu tür tek tipleştirilmelerin önyargıya ve ayrımcılığa neden olduğu da unutulmamalıdır.

Bu ayrımcılığın uluslararası çapta önüne geçmeyi hedefleyen Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Türkiye tarafından da imzalanarak 2009'da Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeye göre engelli bireylere karşı ayrımcılık hak ihlalidir ve taraf devletler, engelli bireylerin

toplumsal hayata insan onuruna yaraşır şekilde katılabilmesi için evrensel tasarımlı ve erişilebilir ortamların yaratılmasından sorumludur.

Devletin sorumluluğunu yerine getirmediği yerde ise STK'lar devreye girer. Sivil toplum kavramı Batı'da baskıcı yönetime karşı, özgürlük ortamını sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ise Altı Nokta Körler Derneği ve 1963'te Türkiye Sakatlar Derneği gibi ilk STK'lar 1958'de devlet eliyle kurulmuş ve bunlara devlet tarafından ağır sorumluluklar yüklenmiştir. Bu sorumlulukların üstesinden gelemeyen dernekler engellilerin hakları için mücadele yürütmek yerine, engelli bireylerin fiziksel ve maddi ihtiyaçlarını karşılamaktan öteye geçememişlerdir. Bu da engelliliğin toplumdaki algısının daha da sorunlu hale gelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla, saha araştırmalarına bakıldığında, STK'lar gitgide amaçlarından uzaklaşırken, engelli bireylerin de STK'lara olan güvenlerinin azaldığı görülmektedir (Orhan, 2015; Demircioğlu, 2010).

Engelliliğe ilişkin devlet politikalarının ülkemizde 1930'lardan başlayarak gelişim gösterdiği söylenebilir. Başlangıçta engelliler için okulların açılması ve iş yerlerinde kota uygulamaları gibi düzenlemelerle sınırlı kalındığı; 1990'lara kadar engelli bireylerin sorunlarını kalıcı olarak çözecek nitelikte politikaların geliştirilmediği görülmüştür. Ancak, engelli bireylerin sorunları ve ihtiyaçlarını tespit etmek ve bunlara çözüm getirmek gibi sorumlulukları bulunan Özürlüler İdaresi Başkanlığının kurulmasıyla projeler ve uygulamalar hız kazanmıştır. 2005'te 5378 Sayılı Özürlüler (Engelliler) Kanunu çıkarılmış, 2011 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığının adı değiştirilerek Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olmuştur. Daha sonra bu kurum şimdiki adı ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlanmıştır. Bu kurumun engelli ve yaşlılara ilişkin istatistiksel verilerin toplanarak sorunların tespit edilmesine yönelik çalışmaları bulunmaktadır.

Türkiye'deki engelli bireylerin istihdam durumuna bakıldığında ise kota uygulamasına ilişkin devlet desteğinin ve cezaların yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Demircioğlu'nun saha araştırmasına göre (2010) ceza almamak için istihdam edilen engelli çalışanların iş yerine gelmeden maaş aldıkları; yani işe gelmemeye teşvik edildikleri görülmektedir. Dolayısıyla, engelli istihdamına ilişkin sayısal verilerin gerçeği tam anlamıyla yansıttığı söylenemez. İstihdam sahibi olan, iş yerinde bulunan ve işgücüne katkı sağlayan engelli bireylerin ekonomik avantaj elde etmelerinin yanı

sıra sosyal ve fiziksel anlamda rehabilite oldukları da unutulmamalıdır (Öztabak, 2018).

Türkiye'nin ardından dünyadaki uygulamalardan İngiltere, Almanya ve Amerika örnekleri incelenmiştir. Almanya, bütün vatandaşlarını kapsayan bir sosyal güvenlik sistemi kuran ilk ülkedir. Ancak Almanya'daki bu olumlu uygulamalar tarihsel anlamda kesintilere uğramıştır. Diğer bir deyişle Almanya'nın dâhil olduğu savaşlar, Nazi rejimi, demir perde yönetimi gibi tarihsel gelişmeler, engelli bireylerin yaşamlarını doğrudan olumsuz etkilemiştir. Yine de günümüzde Almanya'da, engellilerin iş gücüne katılımını teşvik edecek yasalar uygulansa da devlet eliyle yapılan yardımlar sonucu engellilerin çalışmayı genellikle tercih etmedikleri gözlemlenmektedir (Demircioğlu, 2010). İngiltere'de de benzer şekilde, bütün uygulamalar ve yasalara rağmen, engelli bireylerin iş bulma imkânlarının yetersiz kaldığı, yapılan yardımlarla da çalışmak yerine daha bağımlı hale geldikleri göze çarpmaktadır. Amerika'da ise hem engelli hareketinin hem de akademinin güçlü olmasına karşın engelli, özellikle de görme engelli işsizliği çok yüksektir. Korumalı iş yeri uygulamasından açık sisteme geçiş ise çok küçük oranda gerçekleşebilmektedir (Demircioğlu, 2010). Görüldüğü gibi gelişmiş ülkeler de engelli istihdamı sorununa çözüm getirememiştir.

Öyleyse engelli çevirmenlerin durumu nedir? Bu konudaki araştırmalar görme engelli çevirmen ve Çeviribilim öğrencileri ile sınırlıdır (Kellet Bidoli, 2003; Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016; Rodriguez Vazquez ve diğ., 2018; Figiel, 2015, Figiel, 2018a; Figiel, 2018b). Araştırmaların sonucunda görme engelli Çeviribilim öğrencilerinin ders materyallerinin erişilebilirliği konusunda daha çok desteğe; BDÇ araçları kullanılan derslerde ve sözlü çeviri derslerinde ise görebilen bir asistana ihtiyaç duyabildikleri ortaya çıkmıştır. Görme engelli çevirmenlerin de yine görebilen bir asistana gereksinim duymaları, BDÇ araçlarının erişilebilir olmamasından kaynaklanmaktadır. Şu durumda, engelli ve engelli olmayan çevirmenlerin eşit şartlarda rekabet edebilmeleri için görme engelli çevirmenlerin asistan ücretinin devlet tarafından karşılanması gereklidir.

Ortopedik engelli çevirmenlerin durumuna bakıldığında ise (Taşkın, 2019) serbest çevirmen ve edebi çevirmen arasında simgesel sermayeye ilişkin bir fark çıkmaktadır. Edebi çevirmen, kaynak metnin yazarının simgesel sermayesinden de faydalanabilmekteyken, serbest çevirmenin böyle bir avantajı bulunmamaktadır. Bu

yüzden serbest çevirmenin tekerlekli sandalye kullanıcısı olduğunu işvereninden saklama eğilimi söz konusudur.

Görüldüğü gibi, engelli bireylerin iş gücüne katılımı ile ilgili olarak önlerinde hem toplumsal düzenden hem de devlet desteğinin yetersiz olmasından kaynaklanan birtakım engeller bulunmaktadır. Bunlar elbette engelli çevirmenleri ve Çeviribilim öğrencilerini de olumsuz şekilde etkilemekte, mesleki alanda engelli olmayan meslektaşları ile eşit koşullarda konum alamamalarına neden olmaktadır. Sonraki bölümde engelli çevirmen ve Çeviribilim öğrencilerinin alandaki sorunlarına daha yakından bakmak amacıyla yürütülen bu tezin saha araştırması yer almaktadır.

4. TÜRKİYE’DEKİ GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ ÇEVİRMENLER ÜZERİNE SAHA ÇALIŞMASI

4.1. Araştırmaya Katılan Engelli Çevirmenler ve Fenomenolojik Nitel Yaklaşım

Bu çalışmaya iletişim kurabildiğim 11 engelli çevirmenden 5’i katılmıştır. Katılımcılara ulaşmak için sosyal medya grupları üzerinden araştırmanın amacı ve tanımı paylaşılmıştır. Bu paylaşım sonucunda ortopedik ve görme engelli çevirmenler, e-posta yoluyla araştırmaya katılmak istediklerini belirtmişlerdir. Yapılan yazışmalar sonucunda, kartopu yöntemi ile başka engelli çevirmen ve Çeviribilim öğrencileri ile de iletişim kurulmuştur. Araştırmanın başında katılacaklarını bildirip sonrasında vazgeçen kişiler de bulunmaktadır. Görüşmeler Temmuz 2018-Ocak 2019 arasında gerçekleştirilmiş olup 140 dakikalık ses kaydı ve 35 sayfa uzunluğunda çevriyazı bulunmaktadır.

İşitme engelli çevirmenler, dil içi çeviri yaptıkları ve bambaşka bir eğitimden geçtikleri için araştırmanın kapsamına alınmaları uygun bulunmamıştır. Öyle ki işitme engelli bireyler, işaret dili çevirmenliği yapabilmek için işitme cihazı kullanıp konuşma terapisi görmek durumundadır. Bu yüzden işitme engelli işaret dili çevirmenleri başka çalışmaların konusudur.

Çalışmaya dâhil olan katılımcıların demografik özellikleri Tablo 17’de verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, gizliliğin sağlanması amacıyla katılımcıların isimleri yerine harf kodları verilmiştir. Katılımcılardan BB, 22 yaşında; doğuştan total görme engelli bir üniversite öğrencisidir. Kendisi gibi görme engelli olan bir ikiz kardeşi bulunmaktadır. Almanca Mütercim Tercümanlık eğitimini Ankara’da almaktadır. Henüz çevirmenlik deneyimi olmayan BB, görüşme sırasında birinci sınıf öğrencisidir. Araştırma kapsamındaki görüşme, BB’nin üniversite kampüsünde seçtiği bir kafede 21.01.2019 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

İÇ, 25 yaşındadır ve görme engelli trans bir bireydir. Tamamen görme kaybı bulunmasa da beyaz baston kullanıcısıdır. İstanbul’da bir üniversitede İngilizce Mütercim Tercümanlık eğitimi almıştır. Görüşme sırasında öğrenci olan İÇ, Haziran

2019’da mezun olmuştur. Üç yıllık serbest çevirmenlik deneyimi bulunmaktadır. Görüşme, İstanbul’da İÇ’nin seçtiği bir kafede, 15.09.2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 17: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durumu	Çeviri Dili	Engel Türü	Çevirmenlik Deneyimi	İl
BB	E	22	Bekâr	Almanca	Görme	Yok (öğrenci)	Ankara
İÇ	E	25	Bekâr	İngilizce	Görme	3 yıl (serbest)	İstanbul
HK	K	35	Bekâr	İngilizce	Görme	12 yıl (özel, kurum)	Ankara
DY	K	40	Evli	İngilizce	Görme	11 yıl (kurum)	Ankara
ZT	K	57	Bekâr	Almanca	Ortopedik	20 yıl (çeviri bürosu)	Ankara

Doğuştan görme engelli olan HK, 35 yaşında olup Ankara’da bir kamu kurumunda çevirmen olarak çalışmaktadır. Özel sektör deneyimi de bulunan HK, 12 yıldır çevirmenlik yapmaktadır. İstanbul’daki bir üniversitenin İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisansını Norveç’te dil edinimi üzerine yapmıştır. Görüşme, HK’nin ofisinde 26.07.2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

DY, 40 yaşında doğuştan görme engelli bir çevirmendir. Ankara’daki bir kamu kurumunda çevirmenlik yapmaktadır. 11 yıllık iş deneyimi olan DY, Ankara’daki bir üniversitenin İngilizce Mütercim Tercümanlık bölümünden mezun olmuştur. Evlidir, çocuk sahibi değildir. Araştırma kapsamında DY ile kendi ofisinde 24.07.2018 tarihinde görüşme yapılmıştır.

Ortopedik engelli olan ZT 57 yaşındadır. Çocukken geçirdiği bir hastalık sonucu engelli duruma gelmiştir. Tekerlekli sandalye kullanıcısı olmamasına rağmen baston yardımıyla hareket etmektedir. Yirmili yaşlarına kadar ailesiyle Almanya’da ikamet etmiş, Almancayı burada öğrenmiştir. Çeviri eğitimi almamış olmasına rağmen 20

yıldır çevirmenlik yapmaktadır. Başta kendi bürosunu işleten ZT, bir süre sonra ofis içi çevirmen olarak başka bürolarda çalışmaya başlamıştır. Bekârdır ve ebeveynleri ile yaşamaktadır. Malulen emekli olmasına rağmen kendi isteğiyle çalışmaya devam etmektedir. Görüşme, ZT'nin çalıştığı Ankara'daki çeviri bürosunda 25.07.2018 tarihinde yapılmıştır.

Nitel araştırma, bireylerin dünyayı nasıl gördüklerini ve betimlediklerini sorgular. Üzerine araştırma yapması zor olan hassas ve duygusal konuları ele alır. Bunun için konu, yani esas fenomen, açık uçlu sorular, yüz yüze derinlemesine görüşmeler aracılığıyla irdelenir. Böylelikle sorunun karmaşık doğası kavranabilir (Creswell, 2016, 30-33).

Nitel yöntemin bir diğer önemi, üzerinde fazla araştırma yapılmayan veya geleneksel araştırma yöntem ve araçlarıyla ölçülemeyecek “ötekileştirilmiş” (marginalized) bireyleri de kapsamına dâhil edebilmesidir. Siyasi ve toplumsal olarak hassas konular ve bireyler ele alınmak istendiğinde, nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması uygun olacaktır. Nitel araştırmada katılımcıların söyledikleri kadar söylemedikleri de göz önünde bulundurulur. Fenomenin katılımcı üzerindeki duygusal etkisi de bu şekilde anlaşılabilir (Creswell, 2016). Nitel yöntemde araştırmacı, yalnızca gözlemci konumunda değildir. Aynı zamanda araştırmasına nasıl bir bagajla geldiğinin de bilincindedir. Kendisini oluşturduğu metnin içinde konumlandığı için de önyargılarının ve varsayımlarının farkında olması, taraflı davranacağını öngörmesi ve sonuçta buna göre davranması, araştırmanın bilimselliği açısından gereklidir (Creswell, 2007; Creswell, 2016). Dolayısıyla bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş, nitel analiz türlerinden ise fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir.

Görgül fenomenolojik yaklaşım, deneyimi esas alır. Deneyimlerin özüne inmeyi ve bu deneyimlerin altında yatan yapıları ortaya çıkarmayı hedefler. Bunun için de bireylerin kendi anlatılarını, anlattıkları biçimiyle kullanır (Moustakas, 1994, 13). Fenomenolojik yaklaşımı esas alan araştırmacı, katılımcıları dinlerken sahip olduğu önyargıları, inançları, konu ile ilgili geçmiş deneyimlerinin tarafsızlığını etkileyeceğinin bilincinde olmalıdır. Hatta geldiği akademik ekol bile araştırma nesnesine taze gözlerle bakmasını engelleyebilmektedir. Bunları aklında bulunduran araştırmacı, yine de kendini araştırma nesnesinden soyutlamadan, bu farkındalık içinde araştırmasını sürdürür (Moustakas, 1994, 22).

Joseph J. Kockelmans’a göre Fenomenoloji kavramına Kant’ın 1765’te kaleme aldığı eserlerinde rastlanmaktadır; ancak kavramın tanımını yapan Hegel’dir. Hegel, Fenomenolojiyi bilince görüldüğü şekliyle bilgi; hissedilen, algılanan, bilinen şeyleri betimleme bilimi olarak tanımlamıştır (Moustakas, 1994, 35). Heidegger’e göre fenomen sözcüğü Yunanca *phaino* kökünden türemiştir. *Phaino*, “aydınlığa çıkarmak”, “ışığa tutmak”, “kendini kendi olarak göstermek” anlamlarına gelmektedir. İnsan deneyiminin fenomenolojik çözümlemesi, bilginin üretilmesini sağlar. Bu yüzden fenomenler insan bilimlerinin “yapı taşı”, bütün bilimlerin temelidir (Moustakas, 1994, 35). Heidegger’in hocası ve Aşkın Fenomenolojinin kurucusu Husserl’e göre ise “Fenomenoloji ‘bilimin bilimi’dir” ve bilimlerin göz ardı ettiği nesnenin özünü inceler (Moustakas, 1994, 57).

Husserl, 1917’de verdiği “Pure Phenomenology, Its Method, and Its Field of Investigation” başlıklı derste, yeni bir felsefenin; yeni bir temel bilimin gerekliliğini vurgulamıştır. “Sonsuz kapsam”a sahip bu bilim Fenomenolojidir. Fenomenoloji, 18. yüzyıldan beri kullanılan bir kavram olmasına rağmen, çerçevesi sistemli bir şekilde çizilmemiştir (Husserl, 2002, 124). Husserl, bu derste fenomen kavramının 18. yüzyıldan bu yana kullanılageldiği şekliyle çok boyutlu tanımlarını vermiştir. Fenomen, şeylerin bilince görüldüğü bütün biçimler; bir şeyin bilincinde olmanın bütün yolları anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle fenomenler, her türlü duygu, arzu, isteği vb. barındırmaktadır (Husserl, 2002, 126). Fenomenoloji ise “bilincin bilimidir” (Husserl, 2002, 127). Zaman içinde fenomen kavramının kapsamı oldukça genişlemiştir. Husserl’e göre, her özne aynı zamanda bir nesne olduğu için her fenomen de bir nesnedir (Husserl, 2002, 128). Doğadaki şeyler, yani bireyler, toplumlar, toplumsal formlar hatta bütün kültürel eserler fenomenolojik araştırmanın nesnesi olabilir (Husserl, 2002, 131).

Fenomenolojik indirgeme, Fenomenolojinin bilimselliği için olmazsa olmazdır. Bu yöntemle fenomenolojik olan, “nesnelliğin gerçekliklerinden arındırılmış” olur; “saf” hale getirilir. Nesnel dünya paranteze alındığında geriye fenomenler kalır. Fenomenolojik indirgeme, araştırmacının bütün değerlerini, görüşlerini, kuramları hatta konu hakkında yapılmış akademik çalışmaları askıya almasıdır (Husserl, 2002, 129-130). Bunların yanı sıra, gündelik hayatın sorgulanmayan rutinlerinden de sıyrılmak gereklidir. Ancak bu şekilde “tazelik, açıklık ve görmeye hazır olmanın aşkın haline” erişilebilir (Moustakas, 1994, 51).

Husserl bu yazının sonunda Fenomenolojinin ne kadar gerekli bir bilim olduğuna tekrar dikkat çekmiştir. Fenomenolojiyi hunharca eleştirenleri de şu anda bütün bilim çevrelerince kabul gören bilimsel devrimleri başlangıçta eleştirenlere benzetir. Fenomenolojinin zamanla hak ettiği değeri göreceğinden emindir (Husserl, 2002, 132).

Fenomenolojik çözümleme, aynı zamanda nitel araştırmada kullanılan yaklaşımlardan biridir. John W. Creswell'e göre, araştırmacı fenomenolojik yaklaşımla tasarlanmış bir araştırmada söz konusu fenomene dair kişisel deneyimlerinden yola çıkar. Derinlemesine yüz yüze görüşmelerin çevriyazılardan elde ettiği önemli ifadeleri listeler ve sonrasında bunları daha geniş birimler altında toplar. Bu birimler "anlam birimleri" veya temalardır. Araştırmacı, katılımcıların "ne" deneyimlediği ve "nasıl" deneyimlediğini birleştirerek fenomenin özünü yazıya döker (Creswell, 2007).

4.2. Verilerin Elde Edilen Ortak Temalara Göre Değerlendirilmesi

Creswell'e göre araştırmacı her zaman "konumlanmıştır" ve bunu kabul etmesi gerekir. Araştırmasına geçmiş deneyimlerini de dâhil eder; ancak bunun söz konusu fenomeni yorumlamasını etkileyeceğinin de farkındadır. Nitel araştırmada yazar kendini metnin içinde konumlandırır. Yazarın kendi değerlerinin, deneyim ve taraflılığının bilincinde olduğu bu aşama "düşünümsellik"tir. (Creswell, 2007, 183-184). Düşünümsellik olmadan gerçek bilimselliğe ulaşamaz (Bourdieu, 2003; Creswell, 2007). Bu yüzden, tezin bu kısmında ortak temalar verildikten sonra, özdüşünümsel gözlemler araştırma güncesi şeklinde yer alacaktır.

Katılımcılarla tez kapsamında yapılan görüşmeler, çevriyazıya aktarıldıktan sonra üzerinde yapılan okumalar sonucu üç ortak temada karar kılınmıştır: Engellilik, aile ve toplum üzerine görüşler; sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları hakkındaki ifadeler ve çevirmenlik mesleği ve çeviri eğitimine ilişkin konular ayrı ayrı alt başlıkları ile ele alınmıştır.

4.2.1. Engellilik, Aile ve Toplum

Araştırmada elde edilen ana temalardan biri olan "Engellilik, Aile ve Toplum", dört alt birime ayrılmıştır. Bunlardan ilki olan "Engellilik Tanımları", katılımcıların engellilik olgusuna yönelik kendi yaptıkları tanımları ve kullanılmasını uygun buldukları veya bulmadıkları ifadeleri ele almaktadır. "Engellilik ve Aile" alt

başlığında, katılımcıların aile içindeki ilişki dinamikleri hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Daha geniş ölçekten bakarak “Engellilik ve Toplum” alt başlığında ise katılımcıların toplumsal yaşamları, ilişkileri ve yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır. “Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımları” alt başlığında ise katılımcıların sosyal medyayı nasıl kullandıkları ve buralarda oluşturdukları ağlar incelenmiştir.

4.2.1.1. Engellilik Tanımları

Engelliliğin toplumsal ve siyasi olarak nasıl tanımlandığı 1970’lerden beri uluslararası düzeyde tartışılan bir konu olmuştur. Günümüzde, uluslararası kuruluşlar bu tanımların çerçevesini oldukça kapsamlı şekilde çizmiş olsalar da Türkiye’de toplumsal düzeyde hâlâ boşluklar bulunmaktadır. Bu tezin ikinci bölümünde de açıklandığı üzere *engelli*, *sakat* ve *özürlü* sözcükleri birbiri yerine kullanılmakla birlikte; engelli bireyler bu sorunla sanıldığı kadar ilgilenmemektedirler.

Katılımcılar, “Engelliliği nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusuna oldukça farklı şekilde yaklaşmışlardır. DY ve BB genel anlamda yanıt verirken diğerleri kendi özel durumlarını betimlemişlerdir:

DY “...bir kişinin vücudundaki herhangi bir uzvun eksikliği olarak tanımlayabilirim. [...] engelli olmayan bireylerden bir eksikliğimiz değil engelli olmak.”

BB “Engelliliği normalde vücutta bazı, yani belirli organların işlevini yerine getirememesi olarak tanımlıyorum.”

Yukarıdaki yanıtları veren katılımcıların ikisi de doğuştan görme engellidir. Doğuştan engelli olmalarının verdikleri yanıtları şekillendirdiği kesin olarak söylenemese de katılımcıların ikisi de bu yanıtlara ek olarak, engelliliğin toplumsal boyutundan bahsetmişlerdir. Kısacası, DY ve BB’ye göre engellilik bedensel bir işlev bozukluğu olmakla birlikte, toplum tarafından koyulan engeller de bireyin engelli olmasının sebebidir. Diğer bir deyişle katılımcılar, engelliliğe tıbbi ve sosyal modelin bir sentezi olacak şekilde yaklaşmaktadır. Ne yalnızca beden ne de yalnızca toplum vurgulanmıştır.

Diğer katılımcılar bu soruya daha bireysel şekilde yanıt vermişlerdir:

ZT “Ama ben de alıştığım için iyi ki doğuştan olduğu için, bir de özrümü ben daha kolay kabul ettim. Sonradan olsaydı daha ağırıma giderdi. Benim teyzemin oğlu meselâ sonradan oldu. Çok şükür o konuda Allah’a şükrediyorum (gülüyor). Allah’ım diyorum iyi ki beni baştan özürlü yarattın.”

- HK “Benim kendi uzvumun kaybı ya da yetersizliği, aslında organımın kaybının ya da yetersizliğinin engel olduğunu düşünmüyorum. Benim kişisel bir özelliğim bu ve benim seçmediğim bir şey. Engeli dış faktörlerle ilgili olarak görüyorum.”
- İÇ “Benim için tamamen bir farklılık, hatta avantaj olduğu durumlar var. Meselâ bir metni okurken diğerlerine oranla daha hızlı okuyorum, ekran okuyucu programlar sayesinde ve bu benim işimi büyük ölçüde kolaylaştırıyor. Çeviri yaparken de akademik bir çalışma yaparken de bir araştırma yaparken de engelimin faydasını görüyorum. Bir de şöyle, engelim bana bir vizyon kazandırdı. Yani, sorunu çözerken ya da bir şeyi nerede nasıl bulacağımı diğer insanlara göre daha kolay kestirebiliyorum. Problem çözme konusunda daha başarılı olmamı sağladı engelli oluşum.”

Bu kişisel yanıtlara biraz daha detaylı bakmakta fayda olacaktır. ZT burada engelinin doğuştan olduğunu belirtmektedir. Kendini “daha kötü durumda olan” başka engelli bireylerle kıyasladığı ifadelerine sıklıkla yansımaktadır. Yine de burada bir tutarsızlık söz konusudur. ZT, başka bir ifadesinde engelinin bebekken ailesinin ihmali yüzünden yanlış tedavi uygulanması sonucu olduğunu belirtmiştir (bkz. 2.1.1.2.). Aslında ZT de doğuştan engelli değildir.

Doğuştan görme engelli olan HK, engelliliğin yeti yitimi veya organ eksikliği yerine, dış faktörlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Engellinin doğuştan olduğunu; kendi seçimi olmadığını vurgulamıştır. Burada HK’nin ağırlıklı olarak sosyal model kapsamında bir tanım yaptığı söylenebilir. İÇ ise konuyu bambaşka bir boyutuyla ele almaktadır. Engellilik her zaman dezavantaj veya olumsuz bir durum olmak zorunda değildir. Birtakım avantajları da bulunabilir. Teknolojiyi oldukça iyi kullanan genç bir çevirmen olan İÇ, görebilen arkadaşlarına oranla daha hızlı çalıştığını, sorunları daha detaylı algılayarak daha kolay çözüm üretebildiğini söylemektedir. Aslında hızlı sorun çözme becerisi, çevirmenlik mesleğinin de ayrılmaz bir parçasıdır. İÇ’nin sorulara farklı şekilde yaklaşması ve alışılmışın dışında yanıtlar vermesi de dikkat çekicidir.

Engelliliğin tanımından sonra katılımcılara ‘engelli’, ‘sakat’ ve ‘özürlü’ sözcükleri ve bu sözcüklerin uygun kullanımı konusundaki görüşleri sorulmuştur:

- ZT “[...] sakat biraz şey oluyor, engelli Almancaya daha uygun. Ama şimdi Almanya bir adım önde; onlar hendikep kelimesini kullanıyorlar veya engelli insanlar terimini kullanıyorlar.”
- HK “Günümüzde atık engelli deme eğilimi var. Fakat biz aştık bunları. Meselâ arkadaşlarımla konuşurken ben körüm, diyorum. Önemli olan ne dediği değil; toplumun nasıl muamele ettiği.”

İÇ

“[...] gözleri görmeyen kişiye kör denir.”

“Sonuçta bu biyolojik bir farklılık ve bunu söylemek, açıkça söylemek kimsenin, ne bileyim ben, diğer sağlam insanların düşündüğünün aksine, kendimi kör dendiğinde aşağılanmış hissetmiyorum. Neden böyle hissetmem gerektiğini de bilmiyorum açıkçası. Çünkü biz kendi aramızda birbirimize kör diyoruz ve iletişimi daha kolay sağlıyor kısa kelimeleri tercih etmek.”

“Biri bana engelli dediğinde kurumsallaşıyorum, ama ben kör bir bireyim, sakat bir bireyim. İnsanların ve hayatın içindeyim, gerçeğim yani. Süslemeye gerek olmadığını düşünüyorum.”

“[...] bir insanın kör olduğu için bir özrü olduğu, özür dilemesi, bağışlanması gereken bir durumu olduğu anlamına geliyor özürlü; yani onun bir özrü var, mazereti var. Ama engellilik ya da sakatlık diyeyim, bir mazeret gerektiren, ya da bir mazeret durumu değil ki. Bağışlanması gereken, alttan alınması gereken, dokunulmaz gibi; ya da özürlü o, özrü var, gerekçesi var, alttan alın... daha tolere edici davranın... böyle bir şey yok. Çok edilgenleştirici bir sözcük özürlü.”

BB

“Kör veya engelli kelimesini kullanıyorum. Sakat kelimesini aslında hakaret anlamında da kullanılabildiği için, hakaret anlamı da var o kelimenin, hakaret olsun diye de kullanılıyor. Gerçi kör kelimesi de kullanılıyor öyle. Yani belli çevrelerde kullanılıyor. Ben kendilerine saygı duyuyorum ama kullanmıyorum.”

Alıntılardan anlaşıldığı üzere, engelli olmayan bireylerin düşündüğünün aksine engelli bireyler nasıl adlandırıldıklarına pek de önem vermemektedirler. Hatta kendilerini “kör” veya “özürlü” olarak adlandırabilmektedirler. Engelli bireyleri incitmemek için türetilen “engelli” sözcüğüne de bazı durumlarda karşı çıkmaktadırlar. HK’nin de vurguladığı gibi, önemli olan nasıl adlandırıldıkları değil; kendilerine nasıl davranıldığıdır.

“Engellilik Tanımları”na ilişkin veriler değerlendirildikten sonra, “Engellilik ve Aile” teması ele alınacaktır.

4.2.1.2. Engellilik ve Aile

Engellilik tanımlarında görüldüğü üzere (bkz. 2.1.), toplum ve kurumlar gibi dışarıdan gelen engellemeler ve ayrımcılık yüzünden birey, herhangi bir yeti yitimine sahip olduğunda engelli duruma gelmektedir. Bunun yanı sıra, aileler de engelli ferdin önüne istemeden de olsa birtakım engeller koyabilmektedir. Özellikle engelli bireyin çocuklaştırılması ve onun yerine ailesinin sağlam fertleri tarafından karar alınması yaygın olarak görülmektedir:

ZT “Babam da bana emrivaki yaptı. Burayı sen devam ettir, ticarethaneyi sen yürütemezsin ilerde, diye. Çünkü orada daha detaylı ya, zücacıye olduğu için, tabak çanak işi daha zorlanırsın diye. Öylelikle emrivaki yaptığı için tercümeyle atıldım.”

“Hatta bana o zaman, referandumu tahmin ettim diye 3 milyon para çıkmıştı. Babama dedim ki, baba dedim, ondan bana bir ev al ki benim için bir gelir kaynağı olsun. Yok dedi bundan ev mev alınmaz, dedi. Ben de o zaman yani körü körüne, Keçiören’de ne biliyorsun? Tercüman gazetesi okurduk biz o zaman. Tercüman gazetesinde de ev ilanları falan yoktu. Hiç piyasayı bilmiyordum. Yok dedi, onla ev mev alınmaz. Benim parama el koydu babam. O zaman beni damatlarına muhtaç etmeyeceksin, dedim. Beni sigortalı yapacaksın. Madem dedim benim paramı aldın benim sigortamı yatır. O da öyle şey yaptı bana, tuzak kurdu. Öz babam olmasına rağmen.”

HK “[...] ilkokulun dört buçuk yılını şeyde okudum, İzmir Bornova’daki görme engelliler okulunda. Ondan sonra beşinci sınıfın son döneminde ailemin yanına gittim. Çünkü ailem ortaokul ve liseyi kendi yanlarında okumamı istiyordu. Onlar taşradaydılar; Manisa, Salihli’de. Salihli Anadolu Lisesine girebilmem için İzmir’den ayrılıp, yani büyük bir şehirden ayrılıp taşrada bir okula nakil olmam gerekiyordu.”

BB “Ama Eşit Ağırlıktım; çünkü annemle babam benim kardeşimle aynı bölümde okumamı istemişlerdi; Eşit Ağırlıkta okumamı istemişlerdi. Ödevlerimizi birlikte yapabiliriz, diye düşünmüşlerdi. Ama hiç ödev yoktu yani.”

ZT, 22 yaşında Almanya’dan Türkiye’ye döndüğünde, Ankara Keçiören’de babasının zücacıye dükkânında çalışmaya başlamıştır. Kız kardeşi, Mütercim Tercümanlık mezunudur ve bir çeviri bürosu işletmektedir. ZT, daha sonra babasının “emrivaki yapmasıyla”, evlendikten sonra İstanbul’a yerleşen kardeşinin çeviri bürosunu devralmıştır. ZT’nin çeviri eğitimi almadığı ve bu konuda baştan beri istekli olmadığı da altı çizilmelidir. Babası ZT’nin yerine önemli bir mesleki karar almıştır. Buna rağmen ZT, mesleğini çok seven, emekli olmasına rağmen hâlâ mesleğini icra etmeyi sürdüren bir çevirmendir. Neyse ki babasının kendi yerine aldığı bu karar, ZT’ye büyük bir dezavantaj yaşatmamıştır.

ZT’nin diğer alıntısı daha da vahim bir durumu göstermektedir. Babası, engelli kızının kazandığı parayı elinden almış, onu deyim yerindeyse kandırmıştır. Bu durum akla, aynısını engelli olmayan çocuklarına da yapar mıydı, sorusunu getirmiştir. Babası, ortopedik engelli olan ZT’nin karar alma kapasitesine güvenmemekte, ona çocuk muamelesi yapmaktadır.

HK’nin örneği bu durumdan farklıdır; çünkü katılımcı bu örnekte henüz çocuk yaştadır. Yine de ailesi HK’nin yanlarında eğitim almasını istedikleri için eğitim hayatına müdahale etmiştir. Acaba ailesi HK’nin engelinden dolayı eğitimine

yanlarında devam etmesini istemiş olabilir mi? Aynı müdahaleyi engelli olmayan ağabeyine yaparlar mıydı?

Yine eğitim konusunda bir müdahaleyi de BB yaşamıştır. Kendisi gibi doğuştan görme engelli ikiz kardeşi ile lisede aynı alanda olurlarsa ödevlerini birlikte yapabileceklerini düşünen ailesi, BB'ye bu konuda seçim şansı tanımamıştır. Daha sonra da belirtileceği üzere BB, ortaokul yıllarından beri hep yabancı dile ilgi duymuştur ve çevirmen olmak istemiştir. Eşit Ağırlık alanında eğitim görmesinden dolayı bu hayalini bir yıl gecikmeli şekilde gerçekleştirebilmiş; bununla birlikte dil alanı okumadığı için İngilizce bölüm yerine Almanca bir bölüm kazanabilmiştir. Burada ailesi BB ve görme engelli ikiz kardeşinin birbirinden bağımsız bireyler olarak değerlendirmemekte, onlara kendi kararlarını alma imkânı sağlamamaktadır.

Engelli çevirmenlerle yapılan görüşmelerde aile ile ilgili olarak “muhtaç olma korkusu” şeklinde adlandırılabilir bir tema daha elde edilmiştir:

ZT “[...] ama korkuyordum ben, sürekli içimde bir korku vardı. Sigorta ... gelecek korkusu var benim içimde. Özürlü olduğumdan mı kaynaklanıyor, artık neden bilmiyorum. Kardeşlerime muhtaç olmak korkusu, ya daha ağır engelli olursam n’olur, ortada kalır mıyım, gibisinden.”

“O zaman dedim beni damatlarına muhtaç etmeyeceksin, dedim. Beni sigortalı yapacaksın. Madem dedim benim paramı aldın benim sigortamı yatır.”

Görüşmemiz sırasında ZT’nin birkaç defa üzerinde durduğu gibi engelli bireyler, meslekleri, işleri ve düzenli gelirleri olmasına rağmen aile fertlerine muhtaç olma kaygısı yaşamaktadırlar. Ülkemizde engelli bireylerin bakımının tamamen ailenin sorumluluğunda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Üniversite mezunu, meslek sahibi engelliler bile bazen ailelerine muhtaç olabilmektedir. Bunun en büyük sebebi henüz bağımsız yaşam ilkelerinin toplumumuz tarafından bilinmemesi ve devlet politikaları arasına alınmamasıdır. Bağımsız yaşamın en önemli ilkesi, aileden bağımsız olmaktır. Bunun için engelli bireye bir veya daha fazla asistan tahsis edilebilir. Ancak kültürümüzde ebeveynler ölene kadar engelli çocuğuna bakmak zorunda kalır; aksi düşünülemez. Batı’da asistanlık uygulaması oldukça yaygınken ülkemizde asistan istihdam eden engelli birey sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Bunun için öncelikle toplumun bilinçlendirilmesi, sonra da asistan tahsisinin sosyal güvenlik kapsamına alınması gereklidir (Burcu, 2006; Burcu, 2011; Menda ve diğ., 2013).

ZT, görüşmenin başlarında engelinin ailesinin ihmali yüzünden olduğunu söylemiştir:

“Nasıl özürlü olduğumdan bahsedeyim o zaman. Ben yedi aylık doğmuşum. Ondan sonra annem de erken evlenmiş, annem, babam. Babam askere gidince bana penisilin iğnesi vurmuşlar. O penisilin iğnesinden sonra ben dört sene yürümemişim. Ondan olduğunu düşünüyorlar, penisiline karşı alerjimin olduğunu düşünüyorlar. Bir de dedem şey demiş meselâ anneme, ben demiş, sizi doktorlarla mı yetiştirdim. Annemin köyünde doğmuşum. Ondan olduğunu düşünüyorum ben. Bilmiyorum.”

ZT görüşme sırasında daha kötü durumda olmadığı için pek çok kez Allah’a şükrettiğini belirterek engeliyle barışık olduğunu altını çizmiştir. Yine de bir yandan ailesini suçlarken diğer yandan da sonradan değil de doğuştan engelli olduğunu düşünerek ailesine yönelik olumsuz duygulardan kendini koruyor olabilir.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, engelli bireyler bazen de ailelerinin baskıcı tutum ve davranışlarına maruz kalmaktadırlar. Aile, engelli bireyin yerine karar alabilmekte ve ona yetişkin bir birey değil, çocuk muamelesi yapabilmektedir. Yine de eninde sonunda katılımcıların kendi arzuladıkları şeyleri kendi bildikleri şekilde yaptıkları gözden kaçmamaktadır. Şu durumda, engelli bireylerin ailelerinin de engellilik konusunda eğitime ve rehberliğe büyük ihtiyaç duyduğu ve bu hizmetin yine devlet politikaları kapsamında sağlanması gerektiğinin altı çizilmelidir.

4.2.1.3. Engellilik ve Toplum

Engelli bireylerin aileleri ile ilgili konular ele alındıktan sonra, toplumun geneline ilişkin sorunlara bakmakta fayda olacaktır. Doğrudan sorulmuş olmamasına rağmen bazı katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal sorunlarının okul dönemindeki ayrışmadan kaynaklandığından bahsetmişlerdir. Toplumun engelli bireylerle ilk karşılaştığı yer okul olabilecekken; engelli olmayan çocuklar, engelli okullarında öğrenim gören yaşlıları ile tanışıp oynama şansını yakalayamamaktadırlar. Ancak katılımcılara göre geçiş sırasında pek çok sorunla karşılaşmış olmasına rağmen, kaynaştırmalı eğitim uzun vadede daha faydalıdır:

DY “[...] toplumun bizi tanınması için toplumdan soyutlanmamamız şart, diye düşünüyorum. Bunlardan bir tanesi de kaynaştırmalı eğitim. Toplumla iç içe olabilmemiz için şart olduğunu düşünüyorum.”

“Yani altyapı hazırlanmadan geçildi kaynaştırmalı eğitime. O yüzden sıkıntılar yaşıyor. Yani nasıl sıkıntılar yaşıyor, örnek verecek olursam, engelli olmayan çocukların aileleri sınıfta engelli bir çocuk istemiyorlar.”

“Bir ilkokul buluşmasına gitmiştim ben, mezun olduğum ilkokul buluşmasına. Oradaki özel eğitimci hocalarımdan bir tanesi, bize bile öğretmenlerin yaklaşımı çok farklı, demişti. Hani sanki biz vebalıymışız gibi bizden kaçıyorlar, falan demişti. Engellilere bile o şekilde yaklaşmamaları gerekir ki, öğretmenlere de öyle yaklaşılması tuhaf geldi açıkçası bana.”

ZT

“Bazı öğretmenler özürllüler yavaş hareket ettiğı için sakıncalı buluyorlar. Tam verim alamıyoruz, diyorlar. Ama diğer taraftan da empati duygusunu desteklediğı için sıcak bakıyorum. Meselâ benim yeğenlerim falan bana karşı beni tanıdıkları için özürllülere daha sıcak bakıyorlar, daha yardımsever.”

Kendisi de görme engelliler okulunda eğitim almış olan ve özgüvenini buna borçlu olduğunu belirten DY, kaynaştırmalı eğitimi savunmakla birlikte olumsuz yönlerini de ortaya koymuştur. DY’ye göre engelli bireylerin toplumsal anlamda yaşadıkları sorunlar, toplumun engelli bireyleri tanımıyor; onlarla paylaşım yapmıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun uzun vadedeki çözümü ise kaynaştırmalı eğitim olabilir. Ancak kaynaştırmalı eğitime altyapı hazırlanmadan geçildiğı için beklenildiğı kadar fayda sağlanamamıştır. Başta eğitimciler yeterince eğitilememiş, eğitim kadrolarında farkındalık sağlanamamıştır (krş. Menda ve diğ., 2013). Hal böyleyken velilerin olumsuz davranışlarına da şaşkırmamak gerekir.

Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımlarına ilişkin en önemli ve en yaygın sorunun erişilebilirlik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Katılımcılar, engellilik kavramını tanımlarken uygun koşulların gerekliliğinin altını çizmişlerdir (bkz. 4.2.1.1.). Diğer bir deyişle engelli bireyler, erişilebilirlik koşullarının sağlanmasıyla, engellilik durumunun ortadan kalkacağını savunmaktadırlar.

DY

“[...] koşulların engellilere göre ayarlandığı, hiçbir zaman, dediğim gibi diğerlerinden pozitif ya da negatif ayrımcılığın yapılmadığı, engelli olmayanlarla birlikte, onlardan hiçbir farklarının olmadığı fark edildiğı bir gelecek bekliyorum (gülüyor).”

HK

“Yani ben doğuştan görme engelliyim, bu benim seçimim değildi. Benim yaşamımı ve benim gibi engeli olan veya farklı engel gruplarına mensup olanların yaşamlarını kolaylaştırmak aslında bizim özgüvenimiz, bizim azmimiz yanında devletin ve toplumun da görevi. Engel, açıkçası ben için toplumsal boyutuyla ilgili olduğunu düşünüyorum engelli kavramının. Yani, meselâ, Braille yazı her yerde olsa veya sesli uyarılar her yerde olsa, yolumuzu daha kolay bulabiliriz. İşte rampalar her yerde olsa, tekerlekli sandalyeyle biri rahatlıkla çıkıp inebilir istediğı gibi, asansörler olsa. Ne bileyim, sesli ışıklar olsa bizler kimseye muhtaç olmadan karşıya geçebiliriz her yerde olsalar. O yüzden aslında tamamen erişilebilirlik ve eşitlik sorunu olduğunu düşünüyorum.”

DY’ye göre koşullar engelli bireylere göre ayarlandığında, yani erişilebilir bir çevre yaratıldığında, en büyük engel de ortadan kalkacaktır. Bir diğer önemli husus da negatif olduğu kadar pozitif ayrımcılığın da kaldırılmasıdır. Figiel’in araştırmasında (2018a ve 2018b) da buna benzer bir sonuç çıkmıştır. Tam eşitlik için ayrımcılığın her türünden vazgeçilmelidir.

Aynı şekilde HK, engelliliğin bir uzvun eksikliği veya gözlerinin görmemesinden değil, erişilebilir olmayan çevreden kaynaklandığını vurgulamıştır. HK'nin bu sözleri, "bizi engelli yapan toplumdur" ifadesinin de yer aldığı UPIAS bildirisiyle (1972) paralellik göstermektedir. Aradan geçen yaklaşık 45 yılda ülkemizde erişilebilirlik sorununun çözülmemiş olduğunun altını çizmek yerinde olacaktır.

Toplumsal açıdan ele alınabilecek bir diğer husus da engelli bireylerin diğer engel gruplarından bireylerle olan ilişkileridir. Farklı engel gruplarından bireyler, gündelik hayatlarında birbirlerinden çok farklı sorunlarla karşılaşılıyor olsalar bile, toplumun onlara yaklaşımı benzerdir. Yapılan görüşmeler sonucu, katılımcılara doğrudan sorulmuş olmamasına rağmen, farklı engel gruplarının birbirinin sorunlarından ve bu sorunlara ürettikleri çözümlerden habersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki alıntı ZT'ye aittir:

"Görme özürlüleri bilemeyeceğim de onlar nasıl bir yardım olarak yapıyorlar. Ben onlara göre kendimi daha iyi durumda hissediyorum meselâ. Yani çevreye baktım mı tabiatı gördüm mü o bana pozitif enerji aşıyor. Onları ben kendi kafamda şöyle Allah'ım diyorum, iyi ki ben görme özürlü değilim. 24 saat, ömür boyu, düşünebiliyor musunuz? Kapkaranlık bir dünyada. Ben olsam herhalde oynatırdım."

Engellilik türlerini birbirinden ayırmak, engelli bireylerin sorunlarını ayrı ayrı, yalnızca tıbbi boyutuyla ele almak, sorunun toplumsal boyutunu algılamayı zorlaştırmaktadır. Engellilik olgusu bir bütün olarak ele alındığında engelli bireyler, bu çalışma özelinde ise engelli çevirmenler, birbirlerinin deneyim ve çözümlerinden yararlanabileceklerdir.

Yine doğrudan sorulmamasına rağmen vurgulanan bir diğer konu da engelli bireylerin sağlamlılık merkezinde konumlandırılmalarıdır. Bu durum hem ayrımcılık hem de kıyaslama şeklinde kendini göstermektedir:

HK	"Hani bizi dışlayan, arkadaş olarak şey yapmayan, pasifize etmeye çalışan insanlar falan hep olmuştur, hep ötekileştiren. Ama kabul edenler de olmuştur. Çok yakın arkadaşlarım da olmuştur."
İÇ	"Ama şöyle, toplumsal düzeye baktığım zaman kendimi yetersiz gördüğüm alanlar çok oluyor. Çünkü bazı şeyleri ille sağlamların yaptığı gibi yapmam bekleniyor ve kendi yöntemlerim bazı yerlerde kabul görmüyor ve bu da gerek çeviri anlamında gerekse sosyal hayatta falan bana kayıplar yaşıyor."

BB “Engelli olmayan insanlar kadar çalışma olanağı bulamıyor muyum acaba ben diye düşünüyorum. Bilmiyorum, sanki onlar için bir şeylere ulaşmak daha kolaymış gibi geliyor ama sonra düşünüyorum; bende her şeyin dijital hali var şu an. Belki daha yavaş çalışıyorumdur. Meselâ bir kelimenin yazılışını benim için ezberlemek daha uzun süre alabilir. Çünkü onlar için görmek görsel hafızalarına kaydoluyor her şey. Ama benim işitsel hafızama kaydoluyor ve görsel hafıza daha etkili bu konuda. Belki daha yavaş çalışıyorumdur. Meselâ benim ders çalışmam daha uzun sürüyordur onlara göre. Ama bir şekilde hallediyorum. Onların seviyesine kendimi getirebildiğimi düşünüyorum. Böyle düşünceler de belki benim moralimi bozuyor, bilmiyorum emin değilim.”

HK, üniversite yıllarında ayrımcılık konusundaki soru kapsamında yukarıdaki yanıtı vermiştir. Özellikle üniversite kampüsünde engelli olmayanların engelli öğrencilere karşı “dışlayan”, “pasifize etmeye çalışan”, “ötekileştiren” bu yaklaşımları kabul edilemez. Böyle bir tutumla yaşamı boyunca mücadele etmek zorunda kalan engelli birey de farkında olmadan kendini diğerleri ile kıyaslamaktadır. İÇ’nin sözlerinden de anlaşılacağı üzere engelli bireyin kendine güvenini kaybetmesine neden olan bu yaklaşımlar, BB’nin durumunda moral bozukluğuna sebep olabilmektedir. Bu durum ileride engelli bireyin depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklar yaşamasına yol açabilir. Diğer bir deyişle toplum, engelli bireylerin önüne engeller koyarak onların toplumsal yaşama katılmasını engellerken, bir yandan da bu ayrımcı yaklaşımla onların psikolojik sağlıklarını yitirmelerine de neden olabilmektedir.

Çevirmenlerin alandaki konumları incelenirken birden fazla kültüre özgü habitusları olduğu unutulmamalıdır (Meylaerts, 2008). Öyle ki engelliliğin yanı sıra çift kültürlülük de ZT gibi engelli bireyler, özellikle engelli çevirmenler için toplumsal sorunlar teşkil edebilmektedir:

“Almanca okuyorum. Araştırmalar beni çok etkiliyor, yeni güncel bir şeyler. Ama Türkçede değil; illa ki Almanca olacak (gülüyor). Böylelikle Almanya özlemimi gidermiş oluyorum. Yani bu çeviri mesela, gelen bu ikametgâh beni üç beş dakikalığına Almanya’ya gidip bana çocukluğumu yaşatmış oluyor. Benim iki kişiliğim var yani %50’si Türk, %50’si Almanya’da kalmış. Ben böyle iki dünya arasında sıkışmış kalmış hissediyorum kendimi. Ne tam Türküm ne tam Alman. Böyle kültür şoku. Onu mesela Özil’de de yaşadınız. Nasıl dışladılar adamı. Alman vatandaşı olmasına rağmen, orda yetişip büyümesine rağmen. Orda doğmuş”.

Görüşme sırasında sosyal bir insan olmadığını birkaç kez dile getiren ZT, iki kültür arasında sıkıştığını ifade etmektedir. Kayıt durdurulduktan sonra bile Almanya’ya dönme hayallerini anlatmaya devam etmiştir; ama gerçekten dönebileceğini de düşünmemektedir. Bu yüzden daha da mutsuz olduğunu söylemiştir. Engelli bir birey olarak Türkiye’den Almanya’da yaşamak ZT için daha kolay olmuş; oradaki doktorlarını ve engelliler okulundaki öğretmen ve idarecileri hiçbir zaman unutamamakla birlikte onlarla irtibatı da kopartmamıştır. Bu durum, büyük oranda

toplumun kültürel yapısının engelli bireylere yönelik olumsuz yaklaşımı ve devlet politikaları ile bunun önüne geçecek atılımların yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Şu durumda, ZT'nin engelli bir göçmen olarak Almanya'da aldığı konum ile engelli bir çevirmen olarak Türkiye'de aldığı konum kadar bu alanların kuralları ve gerektirdiği sermaye türleri de birbirinden farklıdır.

4.2.1.4. Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımı

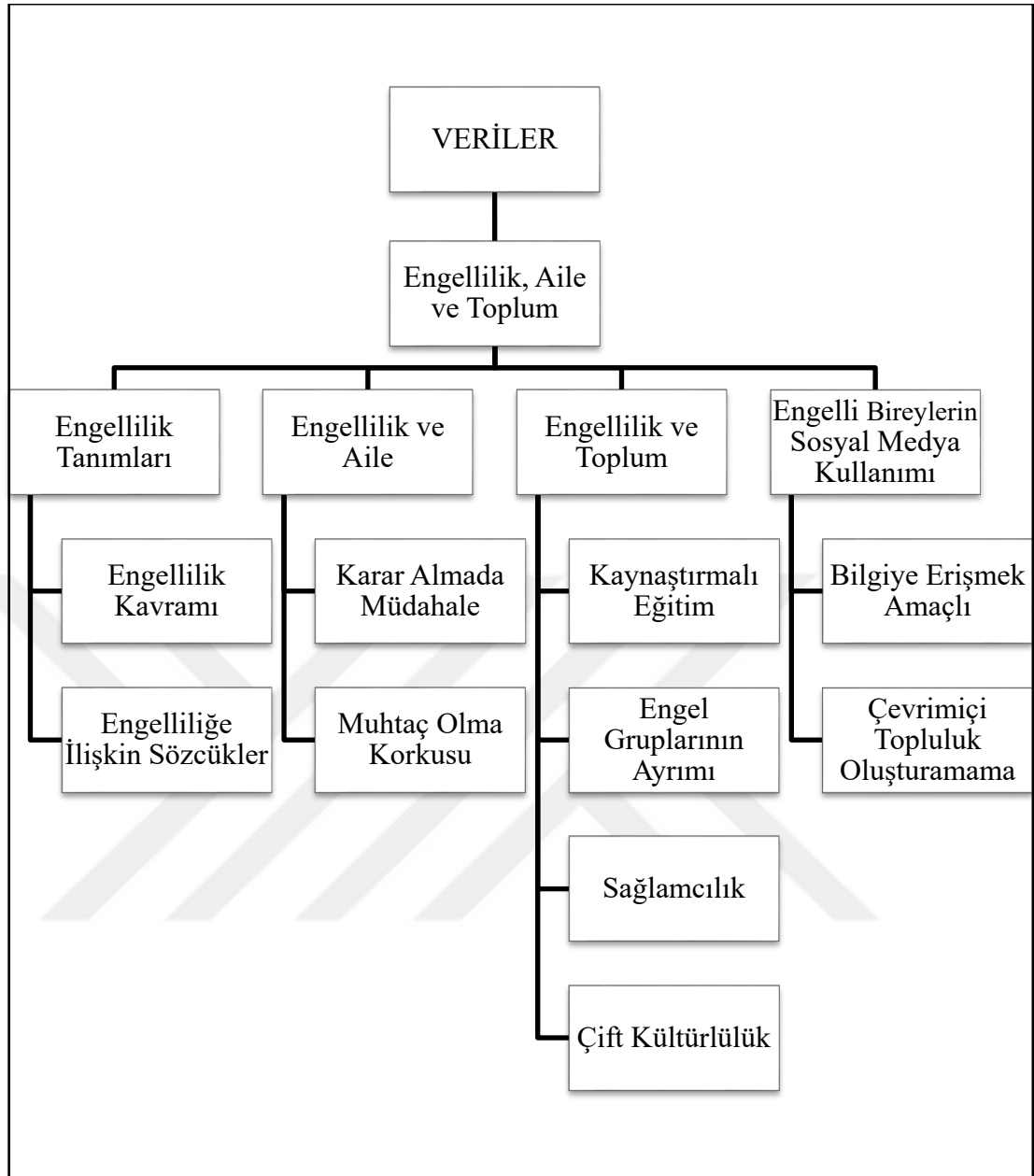
Bu araştırma kapsamında katılımcılara sosyal medya üzerinden ulaşıldığı göz önünde bulundurulduğunda, engelli bireylerin sosyal medyayı yoğun şekilde kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu yüzden katılımcılara sosyal medyayı nasıl ve ne kadar etkin kullandıklarına dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların sosyal medyayı, özellikle bilgiye erişmek için kullandıkları görülmektedir.

ZT	“Sosyal medyayı ben sadece Facebook olarak kullanıyorum. Böyle gazete okumak için. Onu da Almanca okuyorum genellikle.”
HK	“Facebook’u kullanıyorum (gülüyor). Twitter’ım var ama kullanmıyorum henüz. Bir gün ona da dalarım herhalde (gülüyor). Instagram biraz daha fotoğraflarla alakalı olduğu için onunla çok fazla ilgilendiğimi söyleyemem. Hiç Instagram hesabım da yok zaten. Ama Facebook’ta denemeler yazıyorum. İnsanlar takip ediyor, arkadaşlarım beğeniyorlardı hatta (gülüyor).”
İÇ	“Şu ara sosyal medya hesaplarımı kapattım ama kullandığım dönemlerde bayağı etkin kullanıyordum, Facebook Twitter, Instagram falan bayağı kullanıyordum.”
BB	“Facebook kullanıyorum, fazla aktif kullanmıyorum. Instagram kullanıyorum. Yani görmüyorum, ama artık Instagram fotoğrafları betimlemeye başladı. [...] Facebook kullanıyorum çünkü bana gerçekten yararlı olduğunu düşünüyorum. Bir sürü grup var. Meselâ Facebook’ta e-kitap bulabiliyorum, Almanca grupları var; Almanca pratik yapabiliyorum. Almanca belgeler bulabiliyorum. Başka derslerim için gerekli kitapları bulabiliyorum. Yani bir sürü şey bulabiliyorum Facebook’ta. O yüzden benim için gerçekten iyi olduğunu düşünüyorum. [...] Erasmus’a gidebilirim bir blog açmayı düşünüyorum. Açtığım zaman bu konuda ayrıntılı bilgi veririm (gülüşmeler).”

Alıntılarda görüldüğü üzere ortopedik veya görme engelli katılımcılarımız sosyal medyayı etkin şekilde kullanmaktadırlar. Yukarıda alıntısı verilmeyen DY de ofiste boş zamanlarında Facebook’a girdiğini belirtmiştir. Katılımcıların sosyal medyayı bilgi edinmek ve yabancı dilde okuma yapmak için kullanması dikkat çekicidir. HK ve İÇ’nin ise sosyal medyada denemeler ve engelli veya LGBTİ haklarına dair yazılar yazdığı görülmektedir (İÇ, görüşme yapıldıktan bir süre sonra sosyal medya hesaplarını tekrar aktif hale getirmiştir). En genç katılımcı BB ise farklı sosyal medya uygulamalarını bir arada kullanabilmektedir.

Sosyal medya hesaplarında aktif olan katılımcıların, engelli çevirmenler için ortak bir platform kurmamış veya böyle bir platforma katılmamış olmaları da düşündürücüdür. Tarafımızdan böyle bir öneri yapılmasına ve katılımcıların bu öneriyi beğendiklerini belirtmelerine rağmen böyle bir sayfa veya platform henüz kurulmuş değildir.

“Engellilik Aile ve Toplum” ana teması kapsamında elde edilen veriler Şekil 9’da verilmiştir. Bu kapsamda “Engellilik Tanımları” başlığı altında katılımcılar kendi engellilik tanımlarını yapmış, engelliliğe ilişkin ifadeler ile ilgili yorumlarını belirtmişlerdir. “Engellilik ve Aile” başlıklı temada ise katılımcıların aileleri ile ilişkilerine değinilmiştir. Burada en öne çıkan konular ebeveynlerin engelli çocuklarının kararlarına müdahale etmeleri ve engellilerin de ailelerine muhtaç olma korkusudur. Daha geniş kapsamlı “Engellilik ve Toplum” başlığında ise engelli bireylerin toplumla ilk karşılaştığı yer olan okul ve kaynaştırmalı eğitim ile ilgili görüşlerine yer verilmiş, engelli bireylerin engel türlerine göre ayrıştırılmasının tehlikesine dikkat çekilmiş ve toplumun sağlamlılık eğiliminin katılımcılar üzerindeki baskısı ele alınmıştır. Bununla birlikte engelli çevirmenlerin çok kültürlülüğü ve habituslarının toplumdaki konumlarını nasıl etkilediği açıklanmıştır. Son olarak “Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımı” başlıklı temada, katılımcıların sosyal medyayı özellikle bilgi edinmek ve deneyimlerini paylaşmak için kullandıkları belirtilmiştir. Ancak henüz yardımlaşma vb. amaçlarla çevrimiçi topluluk/grup oluşturmadıkları da tespit edilmiştir. Bir sonraki kısımda katılımcıların Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları hususundaki görüş ve talepleri ele alınacaktır.

Şekil 9: “Engellilik, Aile ve Toplum” Başlıklı Ana Temaya İlişkin Bulgular

4.2.2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları

Türkiye’de engellilere yönelik sivil toplum kuruluşları 3.3.1.’de de belirtildiği gibi ilk olarak devlet eliyle oluşturulmuş ve bu kuruluşlara devletin engellilerin bakımı ile ilgili yükünü hafifletme görevi verilmiştir (Yılmaz, 2014; Orhan, 2015). Aslında sivil toplum kuruluşlarının, devlet kurumlarından bağımsız şekilde, devletin yetersiz kaldığı yerlerde gönüllü ve çok sesli olması gereklidir. Öyle ki sivil toplum ne kadar güçlüyse o ülkedeki demokrasi de o kadar güçlüdür. Ancak yapılan araştırmalardan

(Aslan, 2010; Yılmaz, 2014; Orhan, 2015) ve bu temanın verilerinden çıkan sonuçlara bakarak, Türkiye’deki engellilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin niteliği ve yeterliliğinin tartışmaya açık olduğu söylenebilir.

4.2.2.1. Engellilik ve Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye’de engelliler için kurulmuş onlarca sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bunlardan en eski ve köklü olanları 1970 ve 1980’lerde hak mücadelesi vermiş ve engelli bireylerin bugün elde ettikleri hakları kazanmalarına aracılık etmişlerdir (Burcu, 2015; Menda ve diğ., 2013). Ancak günümüzde sivil toplum kuruluşlarına olan güvenin giderek azaldığı söylenebilir. Katılımcılara “engelliler için kurulmuş sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu sorulduğunda birbirine benzer yanıtlar alınmıştır:

DY	“Türkiye nasıl yönetiliyorsa o dernekler de öyle yönetiliyor. Yani herkes kendi cebini doldurmaya bakıyor, koltuk sevdasını düşünüyor. [...] hiç mi ilerleme kaydedilmedi engellilerle ilgili. Tabi ki kaydedildi ama yetersiz olduğunu düşünüyorum.”
HK	“[...] yeni kurulmuş olanları daha çok beğeniyorum. 50 yıllık dernekler var işte Altı Nokta Körler Derneği, yine o kadar eski olmasa da Beyaz Ay’dır, şudur budur. Onların biraz artık hantallaştıklarını düşünüyorum. Ayrıca köşe başlarını tutmuş olan bazı kişilerin tek eline girmiş olduklarını düşünüyorum o derneklerin. Artık misyonları körlere değil, yöneticilere hizmet ettiğini düşünüyorum dernek kaynaklarının, öyle şeyler yaşıyoruz yani.”

DY, sorulan soruya yüzünde her zamankinden daha büyük bir gülümsemeyle yukarıdaki yanıtı vermiştir. Kendisinin de bir kuruluşa üye olduğunu belirten DY’nin bu kuruluşlara güveninin kalmadığı görülmektedir. Aynı durum HK için de geçerlidir. Eski kuruluşların yöneticilere hizmet ettiğini; engellilerin haklarını savunmaktan ziyade kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini vurgulamıştır. DY ve HK’ye göre geçmişte engelli bireylerin hak mücadelesinde bazı kazanımların elde edilmesinde rol oynamış olsalar da bu kuruluşlar artık işlev göremez durumdadır. Katılımcıların bu yanıtları 3.3.1’de ele alınan Orhan’ın araştırması (2015) ile de örtüşmektedir.

Yine de durum Orhan’ın araştırmasındaki bulgular kadar olumsuz değildir. Bu tez kapsamında katılımcılar, eski kuruluşları eleştirmelerine rağmen yenilerden umutlu olduklarını belirtmişlerdir:

- HK “Ama bu yeni kurulan Eğitimde Görme Engelliler Derneği, Sesli Betimleme Derneği, ondan sonra ne vardı? Şimdi söylemezsem ayıp olur (gülüyor), birkaç dernek, onların çalışmalarını çok beğeniyorum, çok idealist buluyorum çocukları; tanıyorum arkadaşları, gençler, hepsi benim de arkadaşım. Kesinlikle kendilerini düşünüp ceplerini doldurmak hayaliyle değil, tamamen görme engellilere hizmet etmekle, onların işlerini kolaylaştırmakla ilgililer. O yüzden eskileri değil, yenileri tercih ediyorum sivil toplum kuruluşları olarak.”
- İÇ “[...] bağış odaklı çalışan dernekler de var ki onları kesinlikle onaylamıyorum ve desteklemiyorum. Ama meselâ işte benim üyesi olduğum Engelsiz Erişim Derneği var. Yani gayet kazanım elde etme odaklılar. Maddi bağış kabul etmiyorlar kesinlikle. Hem kamu kurumlarıyla hem özel şirketlerle erişilebilirlikle ilgili görüşmeler yapıyorlar, yasal düzenlemelerin yapılmasına ilişkin çabalıyorlar. Bu tür sivil toplum kuruluşları, uzun vadede kazanç elde eden, maddi değil de daha çok aktivizm alanında kazanç elde eden, çalışan sivil toplum kuruluşlarını destekliyorum; içinde de oluyorum.”
- BB “Çoğu kötü; ama iyi olan birkaç tane var, meselâ Türkiye Körler Federasyonu. Bir de EGED var, Eğitimde Görme Engelliler Derneği. Gerçekten iyi çalıştıklarını düşünüyorum. [...] EGED’i dediğim gibi çok faydalı buluyorum çünkü gerçekten amaçlarını gerçekleştirebiliyorlar. [...] Gerçekten hoşuma gidiyor bir şeylerin yapıyor olması ve bir şeylerin değişmesi çok güzel bir şey gerçekten.”

Alıntılardan da anlaşılacağı üzere, maddiyattan ziyade hak kazanımı odaklı çalışan kuruluşlar, engelli bireyler tarafından kabul görmekte ve desteklenmektedir. HK’ye göre idealist ve genç insanlar tarafından kurulan kuruluşlarda yürütülen çalışmalar, engelli bireyler için daha faydalı ve değerlidir. Bu yüzden kendisi de eskilerden ziyade yeni kurulan sivil toplum kuruluşlarında görev almayı ve bunları desteklemeyi tercih etmektedir. Yine de HK, bu kuruluşlarda eskiden olduğu kadar hevesli bir şekilde yer almadığını da vurgulamıştır. Bunun sebebi, eski sivil toplum kuruluşlarının artık engelli bireylerin güvenini kaybetmiş olması ve kendi çıkarları için çalıştıkları algısının yaygınlaşması olabilir.

Bir sivil toplum kuruluşunun maddi kazanç sağlamaması gerektiğini düşünen İÇ ise engelli bireylerin yaşamına uzun vadede katkı sağlayacak yasal kazanımları gerçekleştirebilen “aktivist” kuruluşları desteklediğini belirtmektedir. İÇ’ye göre bunu gerçekleştirebilen kuruluşlar engellilerin haklarına yönelik kamu ve özel bütün paydaşlarla birlikte çalışmaktadır. Bu durum da yine Orhan’ın araştırmasında (2015) elde ettiği sonuçlarla paralellik göstermektedir. Aynı şekilde BB, olumlu yönde değişiklik sağlayabilen kuruluşları faydalı bulmaktadır. Özetle, katılımcıların özellikle somut adımlar atabilen ve hak temelli çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını destekledikleri; diğerlerine karşı ise oldukça olumsuz bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir.

ZT ise konuya bambaşka bir açıdan yaklaşmıştır:

“Bir de herhalde ben Almanya’daki okuldan dolayı özürllülerden bıktığım için onların hayatlarına bir daha girmek istemedim. Onu benim kardeşim de söyledi. Abla dedi Allah seni özürllü yarattıysa, dedi, belki de burada Türkiye’deki özürllülere yardımcı olman için seni bir aracı kılmıştır. Sen niye bu konuda aktif görev almıyorsun? Ama ben Almanya’da işte üçüncü sınıftan itibaren meslek okulunu tamamlayarak 22 yaşına kadar onların içindeydim, özürllülerin içinde olduğum için bir daha da olmak istemedim herhalde.”

ZT Almanya’da engelliler okulunda okuduğu için Türkiye’deki sivil toplum faaliyetlerine katılmak istememesini bu şekilde açıklamıştır. Bu da aslında aynı zamanda “Engellilik ve Toplum” teması altında verilen kaynaştırmalı eğitimin önemine işaret etmektedir. Sivil toplumda görev almaya gönülsüz olsa da ZT bu araştırma dolayısıyla deneyimlerini genç çevirmenlerle paylaşmakta oldukça isteklidir.

4.2.2.2. Engellilik ve Kamu Kurumları

Engelli bireylerin toplumla bütünleşmesi ve haklarının iyileştirilmesinde STK’ların rolü elbette yadsınamaz. Ancak bu konuda gerekli yasaları ve yönetmelikleri çıkaracak ve uygulamasını denetleyecek olan kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sırasında “Kamu kurum ve kuruluşlarından engelli haklarının iyileştirilmesi konusunda beklentileriniz nedir?” sorusu sorulduğunda katılımcıların genel olarak kamudan bir beklentilerinin olmadığı, hatta “devlete” bir bakıma küskün oldukları görülmüştür:

ZT “Aslında benim amacım malulen emekli olmak değildi. Ben normal prosedür işlesin benim için de ben özürllü muamelesi görmek istemiyorum, diyordum. Ama kısmet öyleymiş. Burada bir muhasebeci arkadaş vardı. Abla dedi, ne gerek var devlete yatıracağın. Zaten hak etmişsin dedi, boş ver malulen ol gitsin dedi. Ne yersen devletten kâr (gölüyor). Öylelikle emekli oldum. [...]”

“Benim Almanya’daki okulum bana mail attı. Biz Türkiye’de bir engelli okuluyla kardeş okul olmak istiyoruz, dedi. O vesile ile tanıştık. O da aslında bir sefer, iki sefer yazışma oldu. Bizim Türk okulunu pasif buldum ben. Hatta şey diyorlardı, biz oraya gelelim, takas yapalım. Kardeş okulumuz olsun. Onlar bize gelsin, biz onlara gidelim. Bizimkiler, yok biz bilmem ne devlet memuru statüsündeyiz. Serbest hareket edemiyoruz, böyle kısıtlamalarımız var falan diye şey yaptılar. Bir iki sefer yazıştık, bir daha devamı gelmedi. [...]”

“Ben sadece şeyi eleştiriyorum, meselâ telefona falan cevap vermiyorlar. Reaksiyonları çok yavaş. Almanya’da filan olsa, ben meselâ okuluma mail atıyorum, mail yoluyla yazışabiliyorum. Ama bizde maalesef hiç o tepki yok. O konuda Türkiye’yi zayıf buluyorum. [...]”

“Özürllü kartım var, ondan sonra biraz şüpheleniyorum. Halk otobüsü sanki beni almak istemiyormuş gibi geliyor, özürllü kartı kullandığım için. Özürllü kartı kullanmadan önce beni alıyorlardı. Ben yıllardır özürllü kartı almadım. Ne zaman aldım? Bayağı bir beş sene önce falan aldım emekli olduktan sonra özürllü kartını.”

- HK “Kamu kurum ve kuruluşlarından hiçbir beklentim yok (gülüyor). Ne varsa demokratik kitle örgütlerinde var, yani sivil toplum kuruluşları da demek istemiyorum, çünkü demokratik olmayan ama sivil toplum kuruluşu olan şeyler var, o yüzden bunu arkadaşlardan, yeni oluşumlardan bekliyorum. Çünkü kamuyu da devleti de uyandıran, yönlendiren onlar olacaktır diye düşünüyorum. Yoksa devletin kendi kendine bizim için bir şey yapmasını beklemiyorum. Şu ana kadar da yapmadı zaten (gülüyor). Kesinlikle bir itici güç lazım yani.”
- İÇ “(Devlet) engelli bireyleri şu anda harcıyor resmen işte santrallerde, hiç alakası olmayan görevlerde. Bu tür birimlerde (engellilere yönelik) istihdam etseler, uzun vadede biz daha çok kazanırız yani”
- BB “Öncelikle bir şeyleri yapmış olmak için değil, gerçekten yapılması gerektiği için yapmaları gerekir [...] Ya da meselâ bu beyaz baston 400 lira. Bu 400 lira çok fazla. Böyle şeylerin ücretsiz olarak verilmesi gerekiyor. Bu bizim hakkımız sonuçta. Biz bunu keyfimizden almıyoruz.”

ZT’nin ilk alıntısına bakılacak olursa, yasal hakkı olan malulen emekliliğe oldukça direndiği görülmektedir. Öyle ki, ekonomik sorunlar yüzünden daha fazla harç yatıramaz olmuştur ve malulen emekliliği son çare olarak görmüştür. “Devlet”ten kendi yararına bir girişim beklemediği için de “ne yersen kâr”, şeklinde düşünmektedir. Kamu kurum ve kuruluşları engelli bireylerin çıkarlarını gözetiyor olsaydı, engelli bireyler gelecek korkusu veya aile fertlerine muhtaç olma endişesi hissetmezler; onlar da devlet yararına canla başla çalışırlardı. Onun yerine devletten yana bir tür “aldatılmışlık” veya “hak gaspı” duygusu içindedirler.

Kamu kurumlarının tepkilerinin yavaş olduğunu belirten ZT, engelliler okulundaki yetkililer ile görüşmelerini aktardığı sonraki alıntıda, kamu yetkililerinin inisiyatif alamadıklarını ve engelli çocuklar yararına olsa bile sorumluluk almaktan kaçındıklarını belirtmiştir. Bu gibi durumlarda Türkiye ve Almanya’yı kıyaslayan ZT, Türkiye’deki durumdan hiç memnun değildir. Örneğin, kamu kurumlarına telefon veya e-posta yoluyla ulaşamamaktan, karşısında bir muhatap bulamamaktan yakınmaktadır.

ZT’nin burada verilen son alıntısı aslında oldukça çarpıcıdır. ZT, malulen emekli olma hakkı gibi engelli bireylerin toplu taşıma araçlarını ücretsiz kullanmalarını sağlayan engelli kartını almaktan da uzun süre imtina etmiştir. Bu haklardan yararlandığında kendisine “özürlü muamelesi” yapılacağından çekinmiştir. Otobüs şoförlerinin bu kartı kullanmaya başladıktan sonra kendisini duraktan almadıklarını düşünmektedir. Eğer bu gerçekse, böyle bir ayrımcılık kabul edilemez. Öte yandan, 3.3.2.’de ele alınan politikaların hepsinin engelliler lehine olduğu düşünülse de toplumsal baskı ve ayrımcılıktan dolayı engelli bireyler bu haklardan yararlanmaya çekinmektedirler. ZT,

engellilere yönelik bir haktan yararlanmanın kendisine “engelli muamelesi” yapılmasının önünü açacağını düşünmektedir. İşte burada politikaların yürütülmesi veya kanunların çıkarılmasının ne kadar yetersiz olduğu gözler önüne serilmiştir. Asıl gereken, toplumun önyargılarının değişmesidir.

HK de kamu kurum ve kuruluşlarından ümidini kesmiş engelli bireylerden bir tanesidir. Devletin engelli bireyler için kendiliğinden harekete geçeceğine inanmamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına bile bu hususta güven duymadığını belirtmektedir. Devlet kurumlarının bu yönde adım atmasını sağlayacak itici bir gücün olması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye’de eksik olan engelli hakları hareketinin burada devreye girmesi gereklidir.

İÇ, engelli bireylerin kamuda çalıştırılması ile ilgili haklı eleştirisini burada dile getirmiştir. İÇ’ye göre ne kadar iyi eğitilmiş, yetenekli bir birey de olsa engelli kişi kamuda hak ettiği yerde çalıştırılmamaktadır. İÇ’nin bu sözleri de Dermicioğlu’nun araştırması (2010) ile örtüşmektedir (krş. 3.3.3.). Engelli istihdamına yönelik kamu kurumlarının elde ettiği istatistikler rakamlardan ibarettir. Demircioğlu’nun da vurguladığı gibi örneğin hukuk fakültesi mezunu görme engelli bireyler avukat olarak değil, santral memuru olarak istihdam edilmektedir (2010, 328). Devlet bu ve benzeri durumların önüne geçecek önlemler almadıkça nitelikli iş gücünden mahrum kalacaktır.

BB de kamu kurumlarının engelli bireyler lehine yaptığı bazı uygulamaların sırf “yapmış olmak için yapıldığını” düşünmektedir. Beyaz bastondan örnek veren BB, bu bastonun 400 lira olmasının görme engelliler için kabul edilemez olduğunu altını çizmektedir. “Devlet” engelli bireylerin güvenini kazanmaya buradan başlayabilir.

Öyleyse kamu kurum ve kuruluşlarının, yani katılımcıların deyimiyle “devlet”in engelli bireylerin yaşamını kolaylaştırmak ve haklarını güvence altına alarak eşit ve erişilebilir bir ortam yaratması için gerekli olan, HK’nin deyimiyle bu “itici güç” nasıl sağlanmalıdır? Katılımcılardan HK ve İÇ bu soruna benzer çözümler getirmişlerdir:

HK “Bu itici güç, bizim istihdam hayatında ve sosyal hayatta daha fazla görünür olmamızla ilgili bir şey. [...] Yani biziz aslında bu itici güç. Özetle.”

İÇ “Sonuçta bilmedikleri bir alan ve biraz engellilerle bu alanda ortak çalışmaları gerektiğini düşünüyorum. Yani sonuçta biz taleplerimizi iletmeliyiz. Bu taleplerin nasıl gerçekleşeceğine dair bir yol haritasını da biz sunmalıyız gerektiğinde. Hani, onlar da bu düzenlemelere açık olmalı. Engelliler ile koordineli çalışmalılar bence.”

HK'ye göre engelli bireyler topluma ve iş hayatına dâhil oldukça, görünürlükleri artıkça, taleplerini de daha güçlü bir şekilde dile getirebileceklerdir. STK'ları da kamu kurum ve kuruluşlarını da talepleri doğrultusunda hareketlendirecek olan yine engelli bireylerdir.

İÇ de benzer şekilde, engelli bireylerin bu sürece müdahil olmalarının önemini vurgulamıştır. İÇ'ye göre engelli bireylerin ihtiyaç ve taleplerini karar alıcılara ve kanun yapıcılara iletmeleri ve sorunların çözümlerini de göstermeleri gerekmektedir. Uzun vadeli ve kapsayıcı çözüm için birlikte hareket edilmelidir. Bu görüşler, Menda ve diğerlerinin hazırladığı *Engelsiz Türkiye İçin Yolun Neresindeyiz?* (2013) başlıklı raporun bulguları ile de örtüşmektedir (krş. 3.3.2.1.)

Katılımcılar doğrudan sorulmamış olsa da yurtdışında iyi örnekler olduğunun ve bu örneklerin ülkemizde de uygulanabileceğinin üzerinde durmuşlardır:

DY	“(Kaynaştırmalı eğitim konusunda) Aslında ilerlememiz gereken maalesef daha çok uzun yol var. Yani Avrupa’da bunların daha iyi oturtulduğunu duymuştum.”
ZT	“[...] Hemen çözüm üretmek, hemen sonuca varmak. Ben o yöndeyim. Bize çünkü Almanya’da öyle öğretiler. Hiçbir şeyi böyle uzun uzadıya esnetmeyeceksin. Hemen sonuca. Meselâ bana bir iş gelse ben o işi ertelemem. Hemen yapacağım, bitecek. Bu müşteri gibi meselâ. Hemen göndereceğim, kafamı boşaltacağım. Ben öyle işleri seviyorum. Çünkü Almanlar şey der, önce iş, sonra eğlence. O yönden Türkiye uyuşuk geliyor. Türkiye böyle large davranıyor.”
İÇ	“Türkiye’de sorunların çözümü olmayabilir, ama yurtdışındaki örneklerine de bakmalılar. Yurtdışında engelli çevirmenler ne yapıyor? İşte meselâ kör çevirmenlerin dünya çapında bir mail grubu var, the Round Table diye. Onunla tanıştığımda çevirmenlerin dünya üzerinde çok da bizim, Türkiye’deki gibi edilgen konumda olmadıklarını gördüm. Bir şeyin Türkiye’de yapılamıyor olması, dünyanın hiçbir yerinde yapılamadığı anlamına gelmiyor.”
BB	“Mesela Avrupa’da neden sarı çizgiler yok, mesela Almanya’da neden yok? Ama orda mobility training sistemi vardı. Hareket edebiliyordun.”

“Engellilik ve Çeviri Eğitimi” başlıklı temada da bahsedileceği üzere, DY ilköğrenimini görme engelliler okulunda tamamlamıştır. Ancak yine de kaynaştırmalı eğitimi çok güçlü bir şekilde savunmaktadır. Buna rağmen ülkemizdeki kaynaştırmalı eğitimin zayıf yönlerini de eleştirmektedir. Avrupa’da daha iyi örnekler olduğunu vurgulamış, bunların uygulanabileceğini belirtmiştir.

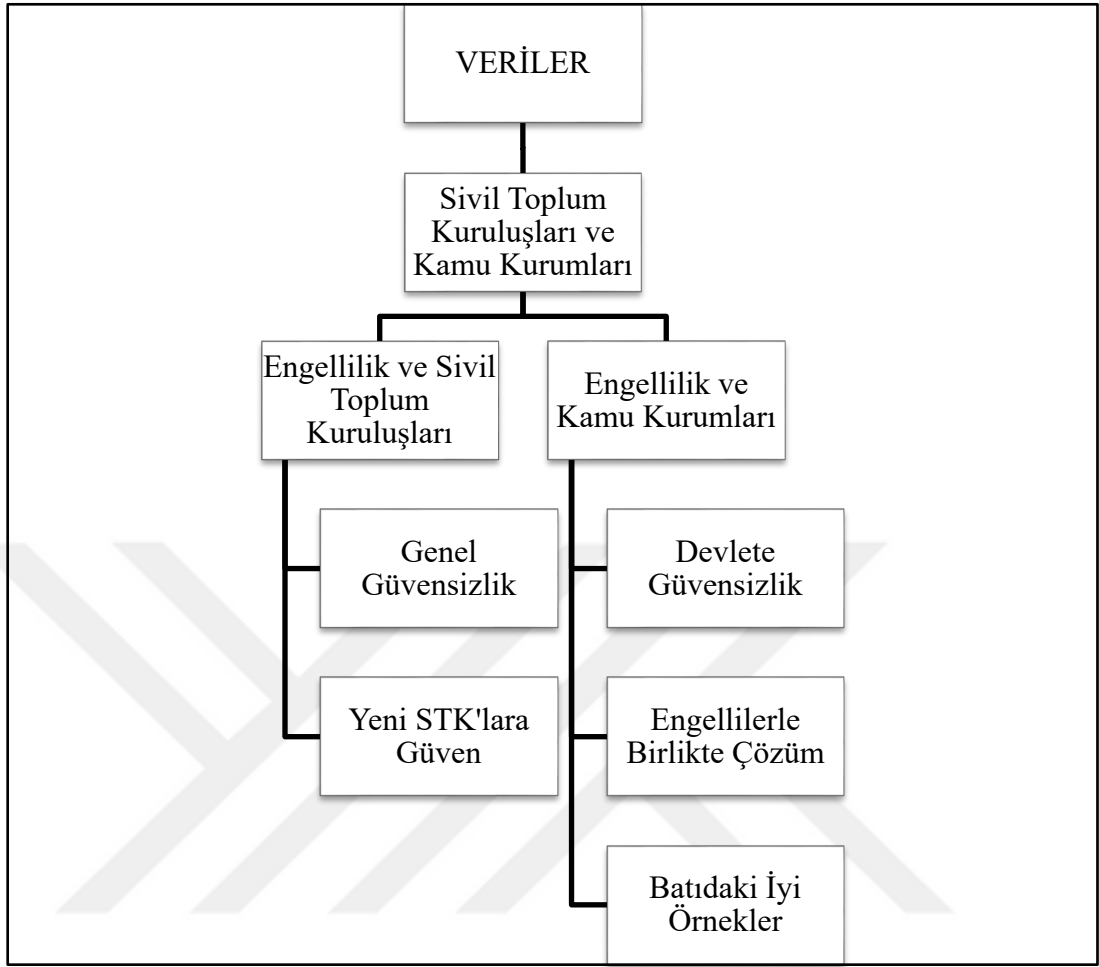
Görüşme sırasında çoğu kez Almanya’daki yaşamından ve oraya olan özleminden bahseden ZT, elinde olmadan Türkiye’deki her uygulamayı Almanya ile kıyaslamakta

ve dolayısıyla mutsuz olmaktadır. Devlet kurumlarına olan güvenini kaybetmesinin bir sebebi de bu olabilir.

İÇ ve BB yurtdışında pek çok üyesi olan the Round Table e-posta grubunun aktif üyeleridir. Bu grupta görme engelli çevirmenler, karşılaştıkları sorunları ve çözümleri paylaşmakta ve birbirlerinden yabancı dil, BDÇ araçları, kaynaklar ve iş deneyimleri konularında destek almaktadırlar. Türkiye’de de buna benzer bir grup kurulduğu takdirde Türkiye’de yaşayan engelli çevirmenlere özgü sorunlar paylaşılabilir; dil ve yazılım desteği buradan sağlanabilir. Katılımcılar bu öneriyi çok beğenmiş olsalar da henüz bu konuda bir girişimde bulunmamışlardır.

Yurtdışında, özellikle Avrupa ülkelerinde engellilere, erişilebilirliğe ve evrensel tasarıma yönelik düzenleme ve uygulamalardan çok şey öğrenilebilir. BB’nin verdiği “mobility training” örneği ülkemizde de daha geniş kapsamlı olarak uygulanmalıdır. Orientation and Mobility Training (Oryantasyon ve Bağımsız Hareket Eğitimi) görme engelli veya görme kaybı olan bireylerin beyaz baston, görebilen bir insan, rehber köpek veya cihaz yardımıyla kendi çevrelerinde hareket etmelerini ve yönlerini bulmalarını sağlayan bir eğitim programıdır. Ülkemizde en yaygın kullanılan araç, maliyetinden dolayı beyaz bastondur. Bu eğitimin ihtiyaç duyan herkese ücretsiz ve kapsamlı bir şekilde verilmesi gerekir. Öyle ki bu eğitim yalnızca beyaz bastonun nasıl kullanılacağıyla sınırlı kalmamalı, engellinin bireysel çevresi ve rutinlerine göre adapte edilmelidir. Ülkemizde görme engelli bireylerin toplumsal normlar yüzünden beyaz baston kullanmaya çekindikleri, dolayısıyla beyaz baston kullanma becerilerini oldukça geç geliştirebildikleri ortadadır (Arslan ve diğ., 2014). Bu yüzden öncelikle toplumun beyaz bastonu kabullenmesi gerektiği söylenebilir.

Katılımcıların gelişmiş ülkelerle yaptıkları kıyaslamalar, engellilerin toplumsal yaşama katılımı ve evrensel tasarım ile ilgili hususlarda doğru olabilir. Ancak 3. Bölümde de anlatıldığı gibi engelli istihdamına yönelik sorunlar, bu ülkelerde de giderilmiş gibi görünmemektedir.

Şekil 10: “Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları” Başlıklı Ana Temaya İlişkin Bulgular

Bu kısımda katılımcıların engellilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının ve kamu kurumlarının çalışmalarına ilişkin görüş ve önerilerine yer verilmiştir. Katılımcılar, sivil toplum kuruluşlarına genel olarak güvensizlik duymakta; bununla birlikte yeni kurulan genç ve dinamik kuruluşlara destek göstermektedirler. Öte yandan kamu kurumları, yani “devlet”ten bir beklentileri olmadığını belirtmekle birlikte, oluşturulacak politikalarda kamu görevlilerinin engelli bireylerle birlikte karar almaları ve gelişmiş ülkelerdeki iyi örneklerden faydalanılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bir sonraki ana temada katılımcıların çevirmenlik mesleği ve çevirmenlik eğitimine ilişkin görüşleri ve sorunları ele alınmıştır.

4.2.3. Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi

Bu ana temada çalışmanın esas olarak hedeflediği konu olan Çevirmenlik Mesleği ve engelli çevirmenlerin mesleki alanda ve öncesinde, mesleki eğitimleri sırasında karşılaştıkları güçlükler ele alınmıştır. Sonuçta ortaya çeviribilimcilerin ve işverenlerin göz önünde bulundurması gereken oldukça değerli değerlendirmeler ve tavsiyeler çıkmıştır.

4.2.3.1. Engellilik ve Çevirmenlik Mesleği

Vorderobermeier’e göre, çevirmenin habitusu konusunda yürütülen bir araştırmada “Nasıl çevirmen oldunuz?” veya “çevirmenliği nasıl tercih ettiniz?” sorularına alınan yanıtlar büyük önem teşkil etmektedir (Vorderobermeier, 2014b, 156). Sorular, bu araştırmanın katılımcılarına da yöneltilmiş ve birbirine benzer yanıtlar alınmıştır:

DY	“1990’larda bir savaş [...] vardı. Orada simultane çeviri yapıyorlardı TRT’de. (Körfez Savaşı). Hayranlıkla dinliyordum ben onları. Yani ta o zamanlardan çok sevdiğim ve sonra da yapmaya başladığım bir meslek oldu.”
HK	“Bu beş, altı yaşlarıma dayanıyor aslında. Körfez Savaşı vardı o zamanlar [...] Orada çok da iyi bir tercümanmış o, tabi sonradan tanıdım. Şimdi işin içine girdikçe anlıyorum da. Çocukken çok dalga geçerdim o kadınla. Eee, üüüü, kem, küm ede ede böyle tercüme ederdi falan. O da ilgimi çekerdi. Dile de yatkınlığım vardı zaten. Babamın abime ezberlettiği duaları önce ben ezberlerdim. Ya da İngilizce şarkıları önce ben öğrenirdim kelimeleri falan. Ben büyüyünce bundan daha iyi tercüman olacağım (gülüyor) diyerek işe başladım. Sonra görme engelli bir öğretmen ablamız da Boğaziçi Mütercim Tercümanlığı okuduğunu öğrenince o zamanlarda aa tamam dedim, ben niye olmayayım ki, falan. Yoksa ben astronot olmak istiyordum bana sorduklarında, çocukken sorsalardı. Ama tercümanlık okuyunca, tercümanlığa da daha önceden bir alışkanlığım, bir aşinalığım olunca öyle karar verdim aslında. Beşinci sınıftan itibaren tam olarak kararımı vermiştim.”
BB	“Ben 7. sınıftayken çok iyi bir İngilizce öğretmenim vardı çok sevdiğim. Beni İngilizceye baya ısındırmıştı.”

Örneklerde görüldüğü üzere aralarında birkaç yaş fark bulunan DY ve HK, Körfez Savaşı sırasında televizyonda duydukları simultane çeviri ve çevirmenden etkilenecek bu mesleği seçmişlerdir. Bunun yanı sıra kendilerine örnek aldıkları, hayatlarında önemli yer tutan bazı öğretmenleri de bu kararı almalarında etken olmuştur. HK’nin görme engelli öğretmeni ile BB’nin çok sevdiği İngilizce öğretmeni bunlara örnektir.

Bu çalışmada yer alan katılımcıların yanıtları, Öztürk’ün araştırmasının sonuçlarını (2018) destekler niteliktedir (krş. 3.3.3.). Öztürk’ün araştırmasına göre engelli bireyler meslek ve bölüm seçimlerinde, kendi ilgi alanlarına yönelebilmek için

kararlılıkla bütün şartları zorlayabilmektedir (2018, 36-37). Daha küçük yaştaiken hangi mesleği seçeceğine karar verdiğini belirten HK, buna güzel bir örnektir.

“Serbest yani freelance ve kurum çevirmenliğinin avantaj ve dezavantajları sizin için ne olabilir?” sorusuna verilen yanıtlarda yine birtakım ortak noktalar göze çarpmaktadır:

- DY “Kendini geliştirmek açısından daha avantajlı gerek freelance gerekse özel sektör. [...] Çevrem olmadığından ben o yolla (serbest çeviri) çok fazla para kazanamayacağımı düşünüyorum. [...] Devlet kurumunda belli bir şeye bağlı kalıyorsunuz. Konular az çok belli, yani ne olacağı. Yani aşağı yukarı aynı şeyleri çeviriyorsunuz. O yüzden kendinizi çok fazla geliştiremiyorsunuz. Hatta köreliyor bile insan diyebilirim.”
- HK “Ben engelli için serbest çevirmenliğin daha iyi olacağını düşünüyorum. Çünkü engelli grubunuza göre, meselâ evden de çalışabilirsiniz. İstedğiniz zaman işe gidebilirsiniz. Bazen engeliniz buna engel olabilir, hani normal 8-5 işleri. Benimki olmuyor ama olan engel grupları da vardır. [...] Kurum çevirmenliği de şöyle avantajlı olabilir belki: engellinin sosyalleşmesini sağlayabilir. Eğer amirleri onu, dahiliyetçi davranır da götürürse çeviri yapacağı yerlere, toplantı salonlarına, neyse, otellere, şuraya buraya, engellinin sosyalleşmesi ve toplumun engelliye güvenmesi, toplumun engelliye tanınması açısından faydası olabilir diye düşünüyorum. Aslında, serbest çevirmenlik kişisel avantaj sağlayabilir. Kurum çevirmenliği de daha çok hem kişisel, ama bir anlamda da toplumsal avantaj sağlayabilir diye düşünüyorum.”
- İÇ “(Kurum çevirmenliği) sabit bir maaşın olur. Ama belli metinler çevirirsin. Şablon çeviriler yaparsın ve farklı alanlarda kendini geliştirme şansın pek olmaz.”
- BB “Serbest çevirmenliğin avantajı, serbest olması (gölüşmeler). Kendi işini yapıyorsun ve kimseye hesap vermiyorsun. Tamam birilerine çeviri yapıyorsun ama bir müdür yok meselâ. Kendini ayarlayabilirsin. Ama şöyle bir dezavantajı var. Her zaman iş gelebilir. Bir sosyal hayatın olmayabilir. Sigorta olmayabilir. Sigortayı kendiniz yapmak zorundasınız bu durumda. Kurumsal çevirmenlik aslında daha iyi gibi. Çünkü belirli bir saati oluyor, yani kurumların belli bir saati oluyor. Belirli bir maaş oluyor ve kendini ayarlayabiliyorsun. Bunun dışında kurumsal çevirmenlik, bilmiyorum, daha iyi gibi ama ben biraz serbest çevirmenlik yapmak istiyorum; çünkü nasıl bir şey olduğunu merak ediyorum. [...] Kurumsalın dezavantajı memuriyette maaşının artmıyor olması olabilir, ben bunu istemiyorum. Özel sektörde şansımı denemek istiyorum. Çok yorulacağım, biliyorum ama yani mesleğim, bunu severek yapacağım. O yüzden sorun olacağını düşünmüyorum. Bir devlet kurumundansa özel bir kurumda işe başlamak istiyorum. Ama bir çeviri şirketinde değil yani daha, bilmiyorum, belki de yapamayacağım ama daha büyük şirketlerde biraz bir şeyler yapmak istiyorum. Denemek istiyorum yani oralara girebilecek miyim, bilmiyorum buraların beni alması çok zor bir ihtimal ama belli olmaz.”

Görüldüğü üzere, katılımcılar kendilerini mesleki anlamda geliştirmeye büyük önem vermektedirler. Kendini geliştirmekten kastedilen, mümkün olduğunca farklı metin türüne maruz kalmak, çeşitli özel alanlarda ve uzmanlık alanlarında çeviri yapmak, BDÇ araçlarını etkin şekilde kullanabilmek ve sosyal sermayeyi artırmaktır. Katılımcılar, bunu gerçekleştirmenin yolunun serbest; yani freelance çeviri ya da özel

sektör çevirmenliğinden geçtiğini belirtmektedirler. Hâlbuki bir kamu kurumunda çalışan bir çevirmenin işi daha kolay olacaktır. Çalışma saatleri ve ücreti bellidir, önüne çıkacak metinler de birbirine benzer olacaktır. Yine de araştırmamıza katılan engelli çevirmenler kolay yolu tercih etmek yerine, zor yoldan gitmeyi tavsiye etmektedirler.

HK, bütün bunlara ek olarak kurumdaki amirlerin engelli çevirmenlerden yazılı çeviri harici işlerde de yararlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Hatta bunun genel olarak engelli bireylerin toplumsal alanda görünür hale gelmelerine ve zamanla ayrımcılığın azalmasını sağlayacağına inanmaktadır. Öyle ki HK, kurumunda zeminden iki kat aşağıda yer alan, kimselerin uğramadığı bir ofiste çalışmaktadır. Engelli çevirmenin görünürlüğü üzerine yürütülen tartışma burada farklı bir boyut kazanmaktadır. HK, kurumunda fiziksel olarak da gözlerden uzak bir yere konumlandırılmış durumdadır. Engelli çevirmenin sosyalleşmesi için kamu kurumunda çalışabileceğini vurgulayan HK'ye göre engelli birey görünür oldukça toplumsal ayrışma da azalacaktır. Ayrıca bu şekilde sosyal sermayesini artıran engelli çevirmenin mesleki alanda elindeki koz da güçlenecektir. Simgesel sermayesini yükseltmesinin yolu da buradan geçmektedir.

İÇ de kamu kurumlarında çevirmenlik yapmanın bir çevirmeni körelteceğini düşünmektedir. Yine de sabit maaş İÇ'ye çekici gelebilmektedir. Bu sözünden İÇ'nin ekonomik sermayeye diğer sermaye türlerinden daha fazla önem verdiği çıkabilir, ama durum öyle değildir. İÇ de özel sektörde çalışmanın ve kendini geliştirmenin gelecekte fayda getireceğini düşünmektedir.

BB'nin bu konudaki sözleri ise oldukça dikkat çekicidir. O da kurum çevirmenliğinin rahatlığının farkındadır; ancak yine de özel sektörde kendini denemek istemektedir; biraz da kendini ispatlamak niyetinde olduğu söylenebilir. Özel sektörden kastı küçük çeviri büroları değil; daha büyük çaplı şirketlerde, yükselebileceği bir pozisyonda başlamak, daha sonra hem maaşını hem de pozisyonunu yükseltmektir. “Buraların beni alması çok zor bir ihtimal” demiştir, ancak yine de yılmayacaktır. Denemekte oldukça kararlıdır. Bu tür büyük şirketlerde istihdam edilmek gerçekten de engelli bir çevirmen için zor olabilir.

Katılımcıların genç BB gibi mesleki anlamda kararlı duruşları, ne yazık ki piyasanın gerçeğini değiştirmemektedir. Diğer katılımcıların işveren ve müşterileri ile ilgili anlatıları ayrımcılığı gözler önüne sermektedir:

- ZT “(Müşteri) aaa dedi, senin kendine hayrın yok; tercüme mi yapacaksın, dedi. Çok zoruma gitti. Bu burada oldu. Tabi Atilla Bey yine yoktu; böyle yaz döneminde iki üç sene önce oldu. Çok zoruma gitti. Oturdum güzelce bir ağladım. Seni dedim Allah’a havale ediyorum. Hatta iki kişilerdi onlar. Burada yan tarafta bir avukat arkadaş vardı. O arkadaş gitti buldu onları. Dedi ki arkadaşımı dejenere ettiniz siz dedi. Nasıl konuşuyorsunuz öyle. O yıllardır çalışıyor, bu işi yapıyor. Ondan sonra geldi diğer arkadaşı benden özür diledi. Arkadaşımın adına sizden özür diliyorum, dedi. Ama, dedim; sizin özür dilemenize gerek yok ki. Sizin hiçbir sorunum yok benim. O beyefendi ile muhatap olduk. Diğer arkadaşınız, ben ona kırıldım. Siz onun adına hiç kesinlikle özür dilemeyin. Onu dedim, Allah’a havale ediyorum. Allah bildiği gibi yapsın. Ama çok zoruma gitti. Oturdum hüngür hüngür ağladım.”
- HK “Ama çok mutsuz olmuştum. Bana bir şey tercüme ettiriyorlardı ve o tercüme ettirdikleri şeyi başka birine daha önce tercüme ettirmiş olduklarını gördüm. [...]”
- “Diğer tercüman arkadaşlarım (simultane çeviri yaparken) sadece o kişilerin söylediklerine odaklanmıyorlardı, ekranda gösterdiklerine de konuşanların ekranda gösterdiklerini de referans alıyorlardı. Onsuz da ben öyle hâkim olamam tabi, ben de öyle düşünüyorum, ama ardıl çeviriyi daha rahat yapabileceğimi düşünüyorum mesela. Simultaneyi yapamam ama ardıl çeviriyi yapabilirim aslında.”
- İÇ “[...] filmin detaylarını falan da görsel içerikli olduğu için, bağlamı bilmem ve ona göre çeviri yapmam bekleniyordu. İşte ondan dolayı biraz işte, denememe çok izin verilmeden ilk etapta ama siz görmüyorsunuz, film altyazısını nasıl çevireceksiniz falan gibi bir tepkiyle karşılaştım. Gerçi yapamazdım ama en azından deneme hakkımın elimden alınmamasını isterdim. [...]”
- “Erişilebilir olmamaları (iş yerlerinin) benim yetersiz bir çevirmen olacağım anlamına gelmiyor. Belki ben bunu kabul edeceğim, kendimi göstermek için buna katlanacağım. Seçimin bana bırakılması gerektiğini düşünüyorum. [...]”
- “(Şirketler) engelli çevirmen çalıştırmayalım. Zaten biz engelli kadrosunda temizlikçi gibi elemanlarla dolduruyoruz. Ama bu kişiyi de reddetmeyelim, sonuçta biz duyarlı bir kurumuz falan deyip, işte böyle bahaneler ileri sürebiliyorlar.”

Ofisine girdiğimde ZT bir müşteri ile ilgileniyordu. Kendimi tanıtıp köşeye oturdum. Müşteriler çıktığında ise daha ses kaydını başlatmama fırsat vermeden bana yukarıda geçen olayı anlatmaya başladı. Tekerlekli sandalye kullanıcısı olmayan ZT, ofisteki eşyalara tutunarak hareket ediyor, yani otururken engelli olduğu aslında anlaşılmıyor. Bir ayağı aksayan bir çevirmen ile karşılaşan müşterinin, bu çevirmenin mesleki yetkinliğini sorgulaması; hatta çevirmene hakaret etmesi kabul edilemez. ZT’nin ofisinin bulunduğu iş hanında çalışan başka profesyonellerin onu bu şekilde koruyup kollamaları hoş bir davranış gibi görünse de toplum, engelli bireyleri ötekileştirmedeği zaman buna gerek bile kalmayacaktır.

HK, bu yanıtı, “önceki işinizden nasıl ayrıldınız?” sorusuna karşılık vermiştir. Kamu kurumundan önce özel bir şirkette çevirmen olarak çalıştığı dönemde, görme engelli olduğu için işvereni onun çeviri yapma yetisine güvenmemektedir. HK’yi sınamak

veya sırf iş veriyormuş gibi görünmek için, önceden çevrilmiş metinleri HK'ye tekrar yaptırmaktadır. İşverenin bu güvensiz yaklaşımı HK'nin istifa etme kararı almasına neden olmuştur.

HK'nin diğer alıntısı şu anda çalıştığı kurumla ilgilidir. Kurumdaki çevirmenler ihtiyaç halinde sözlü çeviri yapmak üzere kurumun diğer çalışanlarıyla birlikte toplantılara katılabilmektedirler. Ancak amirleri, HK'yi bu toplantılara hiç götürmemiş, ondan sözlü çeviri yapmasını beklememişlerdir. HK, simultane çeviri yapmakta zorlanacağının farkındadır; yine de ardıl çeviri yapabileceğine inanmaktadır. Bu fırsat kendisine hiç verilmemiş olmakla birlikte, zeminden iki kat aşağıdaki ofisinde gözlerden uzakta çalışması beklenmektedir.

İÇ de kendini işverene kanıtlama fırsatı bulamadan kapıların yüzüne kapandığını hissetmiştir. İş başvuruları benzer şekilde reddedilen İÇ, karamsarlığa kapıldığını da belirtmiştir. Daha önce görme engelli bir çevirmenle çalışmamış olan işverenler, engelli bir bireyin gereken mesleki becerilere sahip olmadığına onun yerine karar vermişlerdir. Deneme imkânı dahi tanımadan İÇ'yi geri çevirmişlerdir. Aslında deneme çevirisi, iş başvurusunda bulunan bütün çevirmenlere yapılan bir uygulamadır. Mezun olduğu üniversite veya bölümüne, not ortalaması veya iş tecrübesine bakılmaksızın, iş başvurusu yapan çevirmenden önce bir deneme çevirisini yapması beklenir. Çevirmen bu şekilde kendini işverene ispatlama fırsatı yakalayabilir. Ancak bu hak pek çok defa İÇ'ye tanınmamıştır.

İÇ'nin birden fazla kez vurguladığı diğer bir husus da engelli bireylerin genelde temizlik veya çaycılık gibi pozisyonlarda istihdam ediliyor olmasıdır. Engelli personel kadrosunu bu şekilde dolduran şirketler ve kamu kurumları, çevirmenlik gibi göz önünde bulunan pozisyonlarda engelli birey istihdam etmekte oldukça isteksizdir. Engelli bireyleri eğitim, yetenek ve deneyimlerine bakmaksızın İÇ'nin deyimiyle bu şekilde “harcıyorlar”. Bu da Türkiye’de engelli istihdamında önüne geçilmesi gereken bir husus olarak not edilmelidir. Bu konuda HK de benzer görüşler dile getirmiştir:

“Meselâ engellilerle ilgili hep meslek şeyleri sınırlıydı eskiden. Yani santral memuru, şu sene için değil ama öyle derlerdi. Hatta bana bile öyle diyorlar. Nerede çalışıyorsun? İşte ...’da. Nerede, santralde misin? Hayır, (gülüyor) ben çevirmenim yani.”

Engelli bireyler farklı meslek dallarında görünür oldukça toplum da buna alışacak ve ayak uyduracaktır. Bu sayede engelli bireylerin istedikleri meslek dallarını seçmesinde bir engel kalmayacaktır.

Çeviri alanında merkezî konum almak isteyen çevirmenlerin sahip olması gereken en önemli becerilerden biri BDÇ araçlarının etkin ve hızlı kullanımıdır. Katılımcılara BDÇ araçlarının kullanımına dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların hiçbiri BDÇ araçlarını kullanmamaktadır.

- DY “[...] arkadaşlarım Trados kullanıyorlar; ama ekran okuyucuyla uyumlu olup olmadığını tam bilmediğim için ben kullanmıyorum. Belki kullansam daha hızlı çeviri yapabilirim.”
- ZT “Yok onları kullanmıyorum. Benim arşivim var, kendi arşivim. Öyle şablon gelirse onları dolduruyorum, veriyorum. Mesela ikametgahların şablonu var. Bize SGK yakın olduğu için yurtdışı borçlanmaları çok geliyor. Her ilçeninkini her şeyi sakladım. Geldikçe kullanıyorum, şablonlarımı kullanıyorum [...] Benim artık 2001’den beri burada olduğumu bildikleri için mesela bu biraz önceki müşteri “ben size iki yıl önceden de gelmişim,” dedi. Bir baktım aynı şablon duruyor. Sadece tarihini değiştirdim, o kadar.”
- HK “Yani ben kuruma daha ekran okuyucu bile aldıramadım. Trados’u nasıl alacağım onu da bilmiyorum (gülüyor).”
- İÇ “Çeviri alanında şirketlerin beklediği belli programlar var; çeviri programlarını kullanabilmek gerekiyor. Onlar görme engelliler için erişilebilir değil. Körler için erişilebilir olanlar Türkiye standartlarında kabul görmüyor. Bu nedenle benim çalışabileceğim şirket sayısı çok düşüyor. Alanım sınırlanıyor. Pazarda kendime yer bulmam çok sıkıntılı oluyor.”
- “Yapamayacağımı düşünüyordum. Hani kabul edilmeyeceğimi, bu beklentileri karşılamadığım için. Yetersiz bir çevirmen olarak görüleceğimi düşünüyordum. Yani çeviri araçlarını bilmediğim için Word’le çeviri yapıyorum. Word’de çeviri de yani şu çağda çok kabul görmüyor.”
- BB “Hayır, denemedim çünkü nasıl kullanılacaklarına dair bir fikrim yok. Tercümanlık bloğu vardı bir tane. Yabancı bir tercümanlık bloğu, o bilgi veriyordu aslında. Ama nasıl indireceğim hakkında bile bir fikrim yok.”

Yanıtlara daha yakından bakıldığında BDÇ araçları konusunda görme engelli çevirmenlerin daha dezavantajlı bir konumda oldukları söylenebilir. ZT’nin yaklaşık yirmi yıllık deneyimi olduğu için bu yazılımları kullanma ihtiyacı duymamıştır. DY ve HK ise hem yaklaşık on yıllık deneyime sahip oldukları için hem de kuruma bağlı çalıştıkları için BDÇ araçlarını öğrenme zorunluluğu hissetmemişlerdir. Öyle ki HK’nin durumunda kurum bu yazılımları satın almamıştır bile.

İÇ ve BB gibi genç çevirmenler için durum oldukça farklıdır. Günümüzde çeviri piyasasına atılmaya çalışan herkesin en az bir BDÇ yazılımını etkin biçimde kullanabilmesi gerekmektedir. Bunun yanında terminoloji, derlem, dosya çeviriciler ve mizanpaj programlarının kullanımı da çevirmenlerden talep edilmektedir. Görme engelli bireyler, bu ve benzeri yazılımları, ekran okuyucu başka yazılımlar aracılığıyla kullanırlar. Ancak özellikle BDÇ araçları bu yazılımlarla uyumlu olmadığı için, görme

engelli çevirmenlerin bu yazılımları kullanamayacakları açıktır. Bu durum onlar için büyük bir dezavantaj oluşturmaktadır. Öyle ki İÇ, BDÇ araçlarını kullanamadığından dolayı, iş başvurusu yaparken reddedilme kaygısı yaşamakta; bu da kendine güvenini zedelemektedir. Benzer bulgular, görme engelli çevirmenler üzerine yapılan diğer çalışmalardan da elde edilmiştir (Kellet Bidoli, 2003; Rodriguez Vazquez, Mileto, 2016; Rodriguez Vazquez ve diğ., 2018; Figiel, 2015, Figiel, 2018a; Figiel, 2018b).

BB için de durum aynıdır. Büyük şirketlerde çevirmenlik yapma hayali, BDÇ araçlarının erişilebilir olmadığını fark ettiği ve bu konuda yapabileceği hiçbir şey olmadığını anladığı anda yerle bir olacaktır. Büyük BDÇ yazılım şirketleri ise bu konu hakkında hiçbir girişimde bulunmamaktadır. Harekete geçmeleri için görme engelli çevirmenlerin dünya çapında daha görünür hale gelmeleri gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır (krş. 3.4.1.).

Engelli çevirmenlerin gözünden çevirmenlik mesleğinin ne anlama geldiğini irdelemek de bu çalışmanın amaçlarından biridir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir:

- ZT “Ben aslında hobi olarak, hayattan kopmamak için, hayata bağlanmak için çalışıyorum. Ben meselâ isteğe bağlı olarak yaptım sigortamı. Şimdi daha rahatım. Beş senedir iş gelse de olur, gelmese de olur benim için.”
- “Sadece Atilla Bey olmayınca bütün organizasyon bana bakıyor. İşte hesapları tutma; gelir, gider. Vergileri Atilla Bey ödüyor. Ben müşteriyle ilgileniyorum kendi ofisim gibi. O beni mutlu ediyor. 3 ay 4 ay büro tamamen bana kalıyor. O da yani kendi büromu anımsatıyor bana, bağımsız olduğumu. Mutlu oluyorum öyle.”
- HK “Mesleğin yanında insanın ufkunu da açan bir şey; yeni dünyalar açan bir şey. (Engelli Çeviribilim öğrencileri) buradan en iyi şekilde faydalanırlarsa, bunun nimetlerinden en iyi şekilde faydalanırlarsa bu onların sonraki hayatlarına da olumlu etki yapacaktır yani. Öğretmen de olsalar sonradan, avukat da olsalar. Meselâ benim öyle bir idealim var, avukat olmak gibi, tercümanlıktan sonra (gülüyor). Daha çok uzakta ama öyle bir isteğim var. Başka mesleklerde de onlara kapı açacak bir şeydir. Diğer insanların küçümsediği, azımsadığı gibi azımsamasınlar ve bunun değerini anlasınlar diyorum ben. Tercümanlık aslında çok güzel ve çok zenginleştirici bir şey, çok değer katan bir şey.”
- İÇ “[...] Bana bir metin geliyor farklı bir dilde ve onu başka bir dilde yeniden anlatmam isteniyor ve bu bana çok cazip geliyor. Çok da keyif alıyorum bundan. Bu yüzden çevirmenliği seviyorum. Bu yüzden seçtim.”
- “Ben çevirinin biraz da toplumsal bir işlevi olması gerektiğine inanıyorum. [...] Yaptığım çevirinin aktivist bir tarafı (olmasının), bir mücadeleye katkıda bulunmuş olmanın bana manevi bir tatmin de getireceğini düşünüyorum. [...] Farklı mücadele alanlarına katkıda bulunmuş hissedeceğim kendimi. Bu gayet iyi bir tatmin benim için.”

BB “Ben çok merak ediyorum bir görme engelli olarak sözlü çeviri yapmak nasıl olacak merak ediyorum. [...] Bana zevkli geliyor. Hem yeni şeyler öğreniyorsun hem de çeviriyorsun. Tabi yazılı çeviride ben bir odaya kapanıp çalışmak istemiyorum, bana sıkıcı geliyor açıkçası o yüzden yani. Biraz sosyal olmak istiyorum. Bu yüzden sözlü çevirinin bana uygun olduğunu düşünüyorum. Zaten orda da kabine kapanacağım ama o farklı yani.”

ZT, emekliliği beş yıl önce hak etmesine rağmen çevirmenlik mesleğini bırakmamıştır. İş haricinde bir sosyal çevresi olmadığını; bu yüzden çalışmaya devam ettiğini belirtmiştir. Çevirmenliği bırakmanın hayattan kopmak anlamına geldiğini söyleyen ZT için mesleği, geçimini sağlamaktan çok daha fazlasıdır. İkinci alıntıda da görüldüğü gibi işvereniyle ya da iş hanında ofisleri bulunan diğer çalışanlar ve müşterileriyle iletişim halinde olmak ve çeviri yapmak ona yaşam sevinci ve bağımsızlık duygusu vermektedir. Bu da Öztapak’ın (2018) araştırmasının bulguları ile örtüşmektedir. Öztapak’a göre engelli bireyler üniversiteye giderek veya çalışma hayatına atılarak sosyal izolasyonun önüne geçebilirler (krş. 3.3.3.).

HK’nin çevirmen olmak isteyen engelli bireylere verdiği tavsiyeler arasından seçilen bu alıntı, çevirmenlik mesleği hakkındaki görüşlerini en iyi şekilde ifade etmektedir. Daha sonraki sohbetimizde bahsettiği üzere HK, Adalet Meslek Yüksekokuluna devam etmektedir. Bitirdikten sonra da Hukuk Fakültesine geçmeyi ve avukat olmayı hedeflemektedir.

Pek çok sosyal medya platformunda engelli ve LGBTİ haklarına yönelik yazılar yazan İÇ, hak elde etme mücadelelerine çevirmen olarak da katkı yapmak istemektedir. Bu yüzden Greenpeace’in bünyesinde çalışmak ona bu tatmini sağlamaktadır.

Görüşme esnasında henüz birinci sınıf öğrencisi olan BB ise, görme engelli bir çevirmen olarak sözlü çeviriyi nasıl yapacağını merak etmekte ve bundan heyecan duymaktadır. BB’nin bu heyecanını kaybetmemesi ve sözlü çeviride başarılı olmasında öğretim elemanlarının rolü de büyük olacaktır (krş. 3.4.1.).

Engelli çevirmenler, mesleki anlamda başka güçlüklerle de karşılaşmaktadırlar. Bu zorluklardan biri, ZT özelinde de görüldüğü gibi çeviri bürosunu vergiler ve giderlerden dolayı işletmemek, işverenlerin sigorta yatırmaması gibi yalnızca engelli çevirmenlerin değil, bütün çalışanların karşılaştığı zorluklardır. “Kaç yıldır çevirmenlik yapıyorsunuz?” sorusuna verdiği aşağıdaki yanıtta ZT, ticari durumunu açık bir şekilde özetlemiştir:

“Kaç sene, 1990’dan beri. Kardeşim evlendi gitti ben devam ettirdim. 7 sene kendi ofisim vardı. Kendimi kanıtlamaya çalıştım. Ama baktım sadece vergilere çalışıyorum kiraya çalışıyorum.

Başka bir artısı olmadı. [...] Onlar olmayınca ben de dedim, ya devlete niye çalışayım? Herkes benim sırtıma biniyor, benden bu kadar dedim. Pes ettim. [...] İşte benim alt katta bir tercüme bürosu vardı. Üç sene orda çalıştım. Onlar da benim sigortamı yatırmadılar. Öyle bir öneride bulunmadılar.”

ZT ortopedik engelli olduğu için bu zorlukların üstesinden gelmesi genç meslektaşlarına kıyasla daha da güç olmuştur ve sonunda pes ettiğini söylemiştir. Şu an birlikte çalıştığı işvereni ile karşılaşana dek pek çok mali sorunla yüz yüze gelmiştir. Burada altı çizilmesi gereken ifade “devlete neden çalışayım?” sorusudur. ZT, devletin iş yeri sahibine getirdiği mali yükten dolayı kardeşinden devraldığı çeviri bürosunu kapatmak ve başkalarının yanında çevirmen olarak çalışmak zorunda kalmıştır. Devletin engelli ve kadın bir işveren olan ZT’ye yük getirmek yerine destek olması gerekirdi. Bu sayede belki ZT de başka engelli çevirmenler istihdam edebilirdi.

Ekonomik durum ve sigorta ile ilgili sorunların yanı sıra sağlık nedenlerinden kaynaklı sorunlar da, HK’nin aşağıda verilen sözlerinden de anlaşıldığı üzere, engelli çevirmenleri olumsuz etkilemektedir:

“O anda uyuyamamışsam o gün; vertigo var bende, vertigo atağım tutmuşsa; ne bileyim aklımda başka bir şey varsa o zaman performansım biraz daha kötü oluyor. Daha az çeviri yapıyorum. Ama o an iyiysen, zihinsel olarak iyiysen, iyi uyumuş, iyi yemişsem, vertigom yoksa falan ve metnin yoğunluğu da önemli tabi; yani metin de zor değilse çok fazla, bir beş on sayfa rahatlıkla çevirebiliyorum.”

HK’nin bahsettiği sağlık sorunlarını engelli olmayan çevirmenler de yaşıyor olabilir. Ancak HK, ekran okuyucu yardımıyla çeviri yaptığı için, diğer çevirmenlerden daha yavaştır. Bu gibi erişilebilirlik sorunlarının yanı sıra engelli çevirmenler, engellerine bağlı hastalık ve rahatsızlıklar da yaşıyor olabilirler. Tez kapsamındaki görüşmelere katılmak istemeyen çevirmen Canan Kim ile yapılan önceki yazışmalar ışığında, ortopedik engelli çevirmenlerin, mesleki sorunların yanında bir de kronik ağrı, baş dönmesi ve vücutta yaraların oluşması gibi engelden kaynaklı sorunlarla da baş etmek durumunda kaldıklarının altı çizilmelidir (Taşkın, 2019). Ayrıca engelli bireyler, periyodik olarak doktor muayenesi yaptırmak ya da yan etkileri bulunan ilaçlar kullanmak durumunda kalabilirler. Bu da yine çeviri hızını düşürmekle beraber engelli çevirmenin sosyal ve ekonomik sermayesini de olumsuz etkileyen etmenlerdendir.

Tekrar altını çizmek gerekirse, engelli çevirmenler, herkesin mücadele etmek zorunda kalabileceği bu sorunlardan çok daha büyük ve başa çıkması oldukça güç başka bir sorunla daha karşı karşıyadır. Bu da toplumun sağlamcı yapısından kaynaklanan, engellilere yönelik ayrımcılıktır. İÇ’nin aşağıdaki sözleri bu durumu özetlemektedir.

“[...] Engellilere yönelik sistematik bir ayrımcılık var, özellikle yazılı çeviride değil sadece, sözlü çeviride de böyle bir ayrımcılık var. Onun önüne geçilmesi veya çeviri şirketlerinin bu konuda bilinçlendirilmesi gerekiyor. Bunun da örgütlü bir şekilde yapılması gerekiyor. Bireysel olarak çok zor.”

İÇ'nin yaptığı iş başvuruları, engelli olmasından dolayı birden fazla defa geri çevrilmiştir. Üniversite eğitimi sırasında, öğretim elemanlarının ayrımcılığına da maruz kalan İÇ, bunun sistematik bir ayrımcılık olduğuna kanaat getirmiştir. İÇ'ye göre bununla mücadele etmek için engel türü ne olursa olsun, bütün engelli çevirmenlerin bir araya geldiği bir platform kurulmalı ve engelli çevirmenler ayrımcılığa karşı birlikte harekete geçmelidir. Bireysel çabalar yetersiz kalmaktadır. Bu sayede engelli bireyler deneyimlerini ve ürettikleri çözümleri birbirleriyle ve diğer eyleyicilerle paylaşabilir ve çevirmen olmak isteyen engelli gençlerin önünü açacak değişimlerin gerçekleşmesinde rol oynayabilirler.

Katılımcılara son olarak çevirmen olmak isteyen engelli bireylere ne tavsiye ettikleri sorulmuştur. Engelli genç çevirmenler ve Çeviribilim öğrencileri için birbirinden değerli yanıtlar alınmıştır.

DY	“Ne olursa olsun onlara gösterilen olumsuz tepkilere karşı yılmamaları, mücadeleyi bırakmamaları gerektiğini düşünüyorum. Tabi ki her meslek gibi zorlukları var bizim mesleğimizin de ama işte koşullar uygun olduğu sürece bu zorlukların da üstesinden geleceklerini düşünüyorum. Yani özel sektör deneyimi kazanmaları bence kendilerini geliştirmeleri açısından çok daha iyi olur.”
ZT	“Bence bu özürülüler için uygun bir meslek [...] Bence yapsınlar. O zaten kendini gösteriyor. Yetenekleri varsa yapsınlar. Şanslarını denesinler.”
HK	“(Tavsiyem) kesinlikle okulu bitirmeden tercüme faaliyetlerine başlamaları olacak. Çünkü tercüme özellikle ilk yıllarda sömürünün çok olduğu bir sektör. Zaten aslında herkes hafife alıyor, yani biz de yapardık ama bizim vaktimiz yok, sen yap artık falan gibi (gülüyor). O yüzden o acemi dönemi bir an önce atlatıp, mezun olur olmaz profesyonel döneme geçebilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca, daha görünür olsunlar, bizden daha da fazla görünür olsunlar. Dış görüşlerine mümkün olduğunca dikkat etsinler. Sosyal faaliyetlere, yalnızca çeviri değil, başka şeylere de katılsınlar. Yurtdışına gitme fırsatları olursa, öğrenciyken gitsinler. [...] Ve özel sektörde çalışmaya çalışsınlar bence. Devlet pek de şey değil (gülüyor) biraz daha hantal.”
İÇ	“Öncelikle kendilerini geliştirmenin yollarına bakmalılar. [...] Kesinlikle o muafiyet, ayrımcılık, idare etme, kayırma, bunları kesinlikle kabul etmemeliler. Sonuçta bu bölümü kazandıysak ve bu bölümün diplomasını alacaksak diğerleri ne yapıyorsa biz de onu yapmak zorundayız. IT bilmemiz gerekiyorsa öğreneceğiz.”
BB	“Çok çalışmak gerekiyor. Bir de bölümdeyken bölümün onları geliştirmesini beklememeliler. Onlar kendilerini geliştirmeye çalışmalılar, çünkü genel olarak bölüm insanlara çok bir şey katmıyor. Ben öyle düşünüyorum yani. Bölüm sadece yol çizebilir.”

DY'nin bu konudaki sözlerine mücadeleyi bırakmama tavsiyesiyle başlaması dikkat çekicidir. Bu sözlerinden görme engelli bir çevirmen olarak kendini mesleki alanda kanıtlamak ve bu doğrultuda mücadele vermek durumunda kaldığı anlaşılmaktadır. Gençlere de bu gibi durumlarda yılmamalarını, kendilerine güvenmelerini söylemekte; yol haritası olarak da özel sektör deneyimi kazanmalarını göstermektedir. Kendini geliştirmenin yolunun kamudan ziyade özel sektörde çevirmenlik yapmak olduğunu vurgulamaktadır.

Başlangıçta babasının baskısıyla çevirmenlik mesleğine atılan ZT, bu mesleği yaparken ne kadar mutlu olduğunu; hatta emekliliği hak etmiş olmasına rağmen “hayata tutunmak için” mesleği bırakmadığını belirtmiştir. ZT, çevirmenlik mesleğinin engelli bireyler için uygun olduğunu burada tekrar altını çizmiştir. Denememek için hiçbir sebep yoktur.

HK, hem özel sektörde hem de kamu kurumlarında çalışmış deneyimli bir çevirmen olarak, yanıtında genç çevirmenler için çok daha ayrıntılı bir yol haritası çizmiştir. HK'ye göre çeviri sektöründe sömürü çok olduğundan, Çeviribilim öğrencilerinin piyasaya atılmak için mezun olmayı beklememeleri gerekir. İÇ de aynı fikirdedir. Çeviri sektörü “biraz acımasız bir piyasa” olduğu için İÇ'ye göre yeni mezunlar ve öğrenciler istedikleri ücretlere çeviri yapamamaktadırlar. Öğrenciler mezun olduklarında, önceki deneyimleri sayesinde işverenle fiyat ve koşul pazarlığı yapabilirler. Diğer bir deyişle alana zaten düşük sermayeyle giriş yapan engelli genç çevirmenlerin, mezun olmadan önce sembolik ve sosyal sermayelerini arttırmaları gerekir. Sela-Sheffy'e göre (2014) simgesel sermaye, çevirmenin alanda elini güçlendiren, işveren ile çalışma koşulları üzerinde pazarlık yaparken koz olarak kullanabileceği bir sermaye türüdür (krş. 3.2.).

BB de bir Çeviribilim öğrencisi olarak engelli öğrencilerin çok çalışmaları, kendilerini geliştirmek için her fırsatı değerlendirmeleri gerektiğini söylemektedir. Okulda öğrendiklerinin yeterli olmayacağını düşünmektedir. Kendisi de Erasmus + öğrenim hareketliliğine başvurmuş olup, önümüzdeki dönem eğitimine yurtdışında devam edecektir¹⁵.

---

¹⁵ BB, 2019-2020 Güz Dönemi'nde Erasmus+ Öğrenim Hareketliliği çerçevesinde Köln, Almanya'ya gitmiştir.

Görüşme süresince HK'nin üzerinde birden fazla kez durduğu bir diğer konu da dış görünüş, profesyonel deyimle “prezantabl” olma beklentisidir. HK'ye göre kurumun onu sözlü çeviriye götürmemesinin bir diğer sebebi de HK'nin dış görünüşüne önem vermemesi ve kör olmasıdır. Doğrudan bu yönde bir yorum işitmemesine rağmen, kurumdaki genel “estetik kaygılar”dan dolayı böyle düşünmektedir.

“Görme engelliği zaten, yani engellinin öyle bir şeyi var. Yani hâkim de olamıyor engelli. Çünkü biraz estetik kaygı da söz konusu. Ayağı aksayan, gözü görmeyen... halbuki adalet tanrıçasının gözleri kapalı aslında ama... var biraz yani estetik kaygılar.”

HK'nin bu sözleri Demircioğlu'nun araştırmasının (2010) bulguları ile de örtüşmektedir. Demircioğlu, işverenlere uyguladığı anketlerde engelli çalışanların prezantabl olmamasından kaynaklanan bir ayrımcılığın rakamlara yansımadığını; ancak yüz yüze yapılan görüşmelerde bu gerçeğin ortaya çıktığını belirtmiştir (krş. 3.3.3). HK'nin her şeye rağmen avukat olmak için bir yandan eğitimine devam ettiğini de burada vurgulamak yerinde olacaktır.

Engelli çevirmenlerin çevirmenlik mesleğine bakışları ve karşılaştıkları sorunlar ele alındıktan sonra, bu kısımda üniversitelerdeki çeviri eğitimi ile ilgili görüşlerine yer verilecektir.

4.2.3.2. Engellilik ve Çeviri Eğitimi

Katılımcılardan Çeviribilim bölümü mezunlarına (BB'nin ve İÇ'nin durumunda öğrencilerine), üniversitede karşılaştıkları olumsuzluklar sorulmuştur. Ortopedik engelli katılımcı ZT, Türkiye’de çeviri eğitimi almadığı ve eğitimini Almanya’da bir engelliler okulunda tamamladığı için kendisine bu sorular yöneltilmemiştir. Üniversite eğitimi sırasında karşılaşılan ayrımcılık ile ilgili soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

DY	“Evet (gülüyor), bana olumsuz tepki gösteren hocalarım olmuştu, evet (gülüyor) ama olumlu tepki gösteren hocalarım da oldu.”
HK	“Tek belki uğramış olabileceğim ayrımcılık, simultane tercümanlık yapmama, yani sertifika verilmemesiydi. Çünkü materyalim yoktu zaten, yetersizdi. O yüzden tercümede çok başarılı olamıyordum, çünkü yazılı kaynağı elde edemiyordum, kabartma printer yoktu, bilmem neydi. Hani o kadar yokluğa rağmen en azından daha bir dahiliyetçi olunabilirdi diye düşünüyorum kendi adıma. Bu yapamaz, deyip de geçilmemeliydi, diye hissediyorum. Yine yapmazdım belki ama en azından bir sertifikam olsaydı, iyi olurdu (gülüyor). Pek bir fırsat tanınmadı o hususta. Şimdiki gençler daha şanslı olabilir belki. [...] Meselâ son sınıfta tercüman hocam bana şey demişti. “Çok hareketli olman gerekiyor. Köylere giriyorlar, kırsal alanlara giriyorlar,” bilmem ne. “Sen yapamayabilirsin,” falan gibi şeyler söylüyorlardı.”

İÇ

“Şöyle, okulda IT dersi alıyorduk, zorunlu dersimiz. Ama işte okulun laboratuvarındaki bilgisayarlarda ekran okuyucu programlar yok. Yani şimdi belki başka bir görme engelli öğrenci daha geldi, belki onun sayesinde değişmiştir durum, ama benim aldığım dönemde yoktu 2012-2013’te. Kendi bilgisayarımı yapabileceğimi belirtmiştim dersin hocasına. Ya da bu ekran okuyucuyu laboratuvarındaki bilgisayarlardan birine kurabileceğimizi, böyle bir çözüm bulmamız gerektiğini söyledim. Hoca direkt, “bu bilgisayarlar senin bildiğin bilgisayarlara benzemez, senle mi ilgileneceğim, yirmi tane arkadaşın var onlarla mı ilgileneceğim. Zaman zaten kısıtlı,” gibi bahanelerle, “sen derse gelme, ben senin notunu halledeyim. İşte, iyi bir notla geç. Zaten sen bilgisayarı az ya da çok kullanıyorsundur,” gibi şeylerle derse bile gitmeden BA gibi bir notla geçmiştim. Ama yani IT ile ilgili lokalizasyon falan derslerini de aynı hoca verdiği için bu hocadan seçmeli ders alamadım tabi ki. Zorunlu derste bunu yapan seçmeli derse hiç almaz, diye düşündüm. [...] (IT dersi) zorunlu dersti, yani bölümdeki bütün öğrenciler bu dersi almak zorundaydı. Ve derste de zaten temel bilgisayar bilgisi veriliyordu. Onlarda sıkıntım yok ama, hani Trados, MemoQ falan onların da basit çalışma prensiplerinden bahsediliyordu. Bu dersi de arkadaşlarımla birlikte alamamış olmak onlardan biraz geri plana düşürdü beni.”

BB

“Okulda hocalar öyle bir ayrımcılık yapmadı. Sadece şey, sınavlarımı daha farklı yapabiliyorlar, meselâ daha sonra oluyorum ben sınavlarımı, ya da bilgisayarda oluyorum. [...]”

“Hani hocalar (hazırlık sınıfında) benimle mümkün olduğunca ilgileniyordu ve ben kendi çalışmalarımı öğreniyordum; ama meselâ derste sürekli alıştırmalar yaptıkları için, alıştırmalarda sorun yaşıyordum. Kitaplar da resimli olduğu için düzgün taranamıyorlardı hazırlık kitapları. Bu yüzden kendi çalışmalarımı geliştirmek zorunda kaldım açıkçası Almancamı hazırlıktayken.”

DY, “üniversitede ayrımcılıkla karşılaştınız mı?” sorusuna gülerek yanıt vermiş ve detaylı bir açıklamada bulunmamıştır. Bu soruyu yanıtlamaktan kaçındığı da söylenebilir. Nitel araştırmada katılımcıların verdikleri yanıtlar kadar vermekten kaçındıkları yanıtlar da veri değerindedir. Bu yüzden DY’nin bu yanıtı da yorumlanabilir. DY olumsuzlukların olduğunu gülerek söylediğinde zihninde belli anılar canlanmış olabilir.

HK, görüşme sırasında derslerde, özellikle de sözlü çeviri derslerinde karşılaştığı ayrımcılık konusunu birden fazla kez vurgulamıştır. Çalıştığı kurumda toplantılara götürülmemesinin bir sebebi “estetik kaygılar” ise diğer sebebinin de sözlü çeviri sertifikasının bulunmaması olduğunu düşünmektedir. Öğrencilik döneminde okulunda kabartma yazıcı olmaması, yazılı materyalleri Braille’e çevirmesini engellemiştir. Bilgisayar teknolojileri de on yıl önce günümüzdeki kadar yaygın olmadığı için, HK’nin bu konuda ısrar edememesi anlaşılabilir bir durumdur.

Yine de İÇ’nin durumu HK’den bu açıdan farklıdır. İÇ, bilgisayar ve internet teknolojileri kullanarak yazılı metinleri dinleyebilmektedir. Ancak onun için avantaj olan bu etken, üniversitesinde dezavantaja dönüşmüştür. Bilgisayar Teknolojileri

dersinden, öğretim elemanının baştan savmacı bir yaklaşım sergilemesinden dolayı yeterince faydalanamamış; dolayısıyla BDÇ araçlarının nasıl kullanıldığını öğrenememiştir. Mesleki yeterliliğin gereklerinden olan BDÇ araçlarını kullanamayan İÇ, şu anda istediği gibi bir iş bulmakta zorlanmaktadır. İÇ'nin de bu konuda öğretim elemanlarına tavsiyeleri bulunmaktadır:

“[...] Bu alanda hocaların daha çok tavsiyeye ihtiyacı var. Bir öğrenciye ders vermek için Trados bilmen gerekiyor ve öğreniyorsan, engelli bir öğrenciye ders verirken de en azından bir ekran okuyucunun çalışma mantığını öğrenmen gerekiyorsa, onu da öğreneceksin yani. ‘Ben akademisyen oldum, bitti’ olmaz böyle bir şey. Yani sonuçta bunu da bilmek zorundasın ki senin bağlı olduğun bölüm, engelli bir öğrenciye dört yıllık bir eğitimi, eşit şartlarda bir eğitimi taahhüt ediyorsa, sen de o taahhüde uymak zorundasın.”

İÇ'nin öğretim elemanlarına yönelik bu tavsiyesi, Kellet Bidoli (2003) ve Figiel'in (2018b) görme engelli Çeviribilim öğrencileri üzerine yürüttüğü araştırmanın sonuçları ile de örtüşmektedir. Engelli öğrencilerin eğitim aldıkları dezavantajlı şartları eşitleyebilmek, öğretim elemanlarının da sorumluluğundadır. Sonuçta bu bir pozitif ayrımcılık veya hayır işi değil, ayrımcılığa yönelik geçici ama etkin bir çözüm olarak değerlendirilmelidir (Figiel, 2018b) (krş. 3.4.1.).

Görme engelli öğrenciler, ilköğretimde olduğu kadar üniversitelerde de erişilebilirlik sorunuyla karşılaşmaktadır. HK ve İÇ, öğretim elemanlarının baştan savmacı tavırları yüzünden bu sorunlarla karşılaşmışken; BB, ders materyallerinin erişilebilir olmamasından kaynaklı engellerle mücadele etmektedir:

“Eğer ders Türkçeyse, çünkü Türkçe dersler de var yani; Türkçeyse bilgisayarına not alıyorum. Almancaysa tam olarak not alamıyorum; çünkü o kadar dilim direkt not alabilecek kadar gelişmedi Almandada; o yüzden onu ya ses kaydı alıyorum ya da Hoca bana not yolluyor.”

“Belki de tahtadan işliyorlar dersi. Tahtayı her zaman göremediğim için çok dikkatimi toplayamıyor olabilirim derse karşı. Ama dersten sonra çalışıyorum ve bu benim derslerimde olumsuz bir etki yaratmıyor yani dersi derste dinleyememek.”

BB, öğretim elemanlarından ayrımcılık görmemiş olmasına rağmen, erişilebilirlik sorunlarını kendince birtakım yöntemler geliştirerek ve boş vakitlerinde ders çalışarak aşmaktadır. Ancak bu durum beraberinde başka sorunlar da getirmektedir. Henüz 22 yaşında olan BB, arkadaşlarıyla geçirebileceği süreyi ders çalışarak geçirmektedir. Kendi isteğiyle yapıyor olsa da bu durum sosyalleşmesine engel olmaktadır.

“Burada çok fazla ders çalıştığım için sosyal hayatımdan feragat ediyorum. Bazen arkadaşlarım çağırdığında gitmediğim oluyor. Ama bunun benim gelişimim için gerekli olduğunu düşünüyorum. Sosyal hayatım tabi ki önemli; ama meselâ mezun olduktan sonra sosyal hayatıma daha çok önem vereceğim; çünkü şimdi kendimi geliştirmem gerekiyor. Şu an benim için doğru zaman değil yani. Benim meselâ bir dönem evden çıkmam yasaktı (gülüyor) çünkü ders çalışmam gerekiyordu. Ama bunu ben kendim istedim yani bir baskı olmadı üzerimde. Şu an sosyal hayatımdan feragat ediyorum; evet, ama ileride yapmayacağım çünkü hayatımın sonuna kadar böyle devam edemem.”

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere BB, derslerinde iyi bir performans gösterebilmek için sınıf arkadaşlarından daha fazla çaba göstermek zorunda kalmıştır. Ders materyalleri erişilebilir olmadığı ve sınıflarda akıllı tahta bulunmadığı için, BB'nin öğretim elemanlarından materyalleri isteyerek, derste yapılan her şeyi boş zamanlarında tekrar tekrar çalışması gerekmektedir. Öğretim elemanları, ayrımcı bir yaklaşım göstermeseler ve hatta BB'ye her konuda yardımcı olmaya, erişilebilirlik sorunlarına çözüm üretmeye çalışsalar da erişilebilirlik sorunu bireysel çabalarla değil; devlet düzeyinde uygulanacak politikalar ile çözülebilir. Bu öğretim elemanları, engelli öğrencilerin derslerde ve üniversite binalarında yaşadıkları sorunları ve bu sorunlara buldukları çözümleri paylaşarak yürütülecek politikalara destek sağlayabilirler. BB'ye göre engelli bir öğrenci olarak ayrımcılıkla karşılaşmamasının sebebi, üniversitesinin büyük bir şehirde bulunmasından kaynaklanıyor olabilir:

“Küçük üniversitelerde, meselâ ben bu Almanca Mütercim Tercümanlığı taşra üniversitesinde okusaydım, zaten çok fazla üniversite yok; ne olacaktı bilemiyorum. Burada hocalar bana çok iyi davranıyorlar, gayet destek oluyorlar bana. Bu konuda bilgili oldukları için, burada Ankara'da çok fazla görme engelli olduğu için.”

Engelli bireyler her zaman Türkiye'nin büyük şehirlerindeki büyük üniversitelerine yerleşme fırsatı bulamayabilirler. Benzer şekilde Öztürk da araştırmasında, engelli bireylerin üniversite kampüsünün erişilebilirliğine göre bölüm seçtikleri sonucuna varmıştır (2018, 36-37). Taşra üniversitelerinin de hem fiziki erişilebilirlik konusunda hem de personeli bağlamında engelli dostu olmaya gayret göstermesi gerekmektedir.

BB, üniversite dışında, özel eğitim kurslarında da ayrımcılığa maruz kalmıştır:

“Yazın kurs aldım, bire bir ders almak zorunda kaldım. Çünkü meselâ bir kursa gittiğimde ya beni kabul etmiyorlar, yani biz eğitim veremeyiz diyorlar; ya da ben gerçekten anlamayabiliyorum, çünkü tahtaya yazıyorlar.”

Engelli bireylerin eğitim hakkı erişilebilirlik sorunları yüzünden gasp edilmektedir. Öyle ki, kamuya açık işletmelerin erişilebilirlik düzenlemeleri yapmasının zorunlu tutulmasına ve para cezası olmasına rağmen, bu gibi özel kurslar, görme engelli bir bireyi geri çevirebilmektedir. Bu durum eğitimde eşitlik ilkesine aykırıdır (krş. Menda ve diğ., 2013).

Bütün bu olumsuzluklara ve kapanan kapılara rağmen BB umudunu yitirmemiş, Almanca öğrenmek için canla başla çalışmıştır:

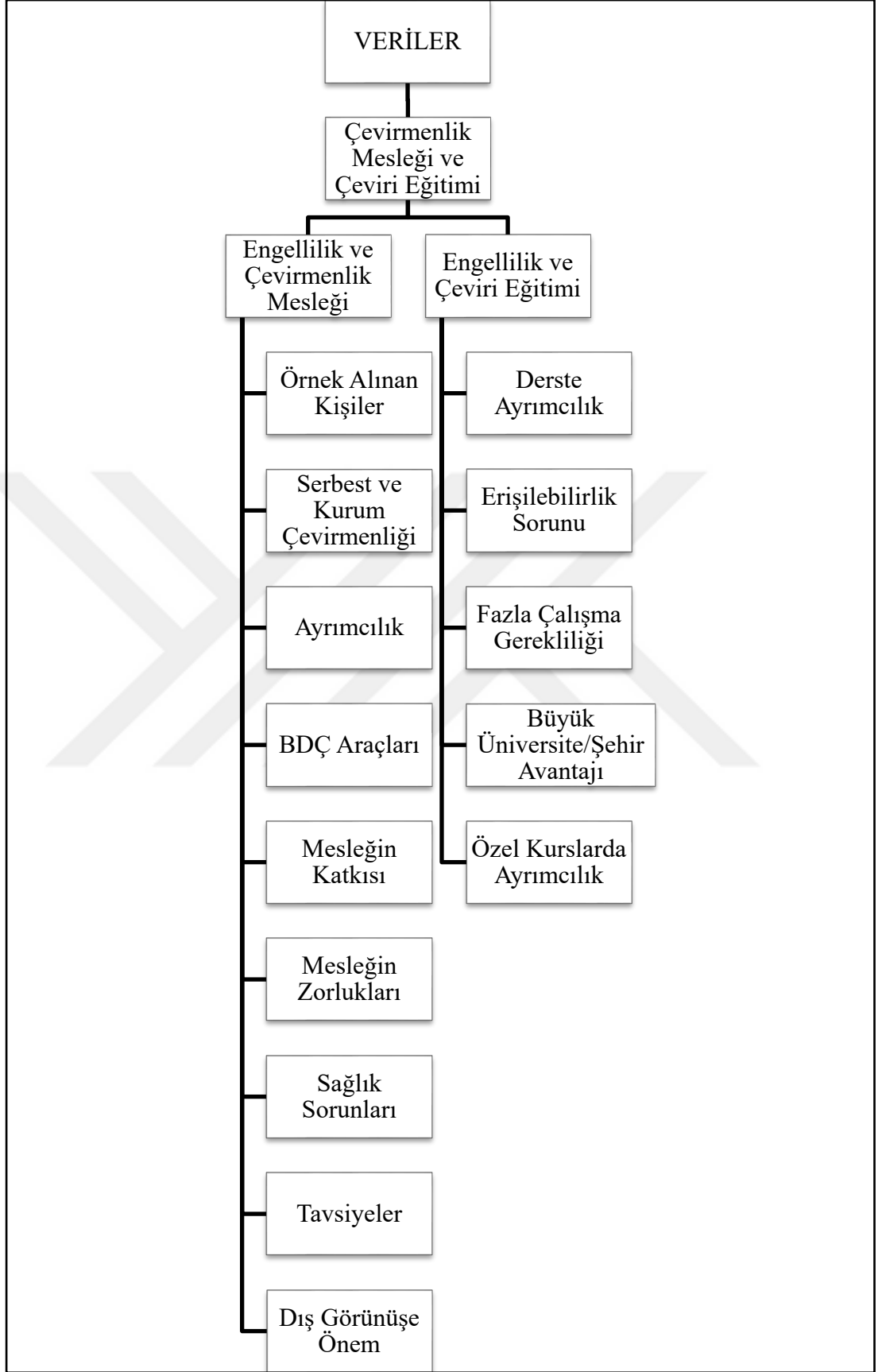
“Bu yakınlarda bir tane burs buldum. İşte dil kursuna gideceğim dedim, Avusturya'ya. Burs bulmak için çok uğraştım ama eğitimime çok katkısı olacağını düşündüm. [...] Her yere CV yolladım. Benim Almancamı geliştirmem için böyle bir kursa ihtiyacım var. Meselâ bu Türk Alman ortak derneklerine yazdım. Ben Almanya ve Türkiye arasında bir köprü olmak istiyorum

o yüzden bu bursa ihtiyacım var gibi şeyler yazdım. Her yere CV yolladım işte öyle. Bayağı 3-4 ay uğraştım.”

Bu görüşmeden bir ay sonra BB Viyana’da dört haftalık Almanca kursuna katılmıştır. Uluslararası eğitim kurumlarının görme engelli bir öğrenciye burs sağlayarak kabul etmesi olumlu bir gelişmedir. BB’nin bu çabası kendisinden sonra gelecek engelli öğrencilere de örnek teşkil edebilir.

“Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi” başlıklı ana temaya ilişkin bulgular tabloda gösterilmiştir:

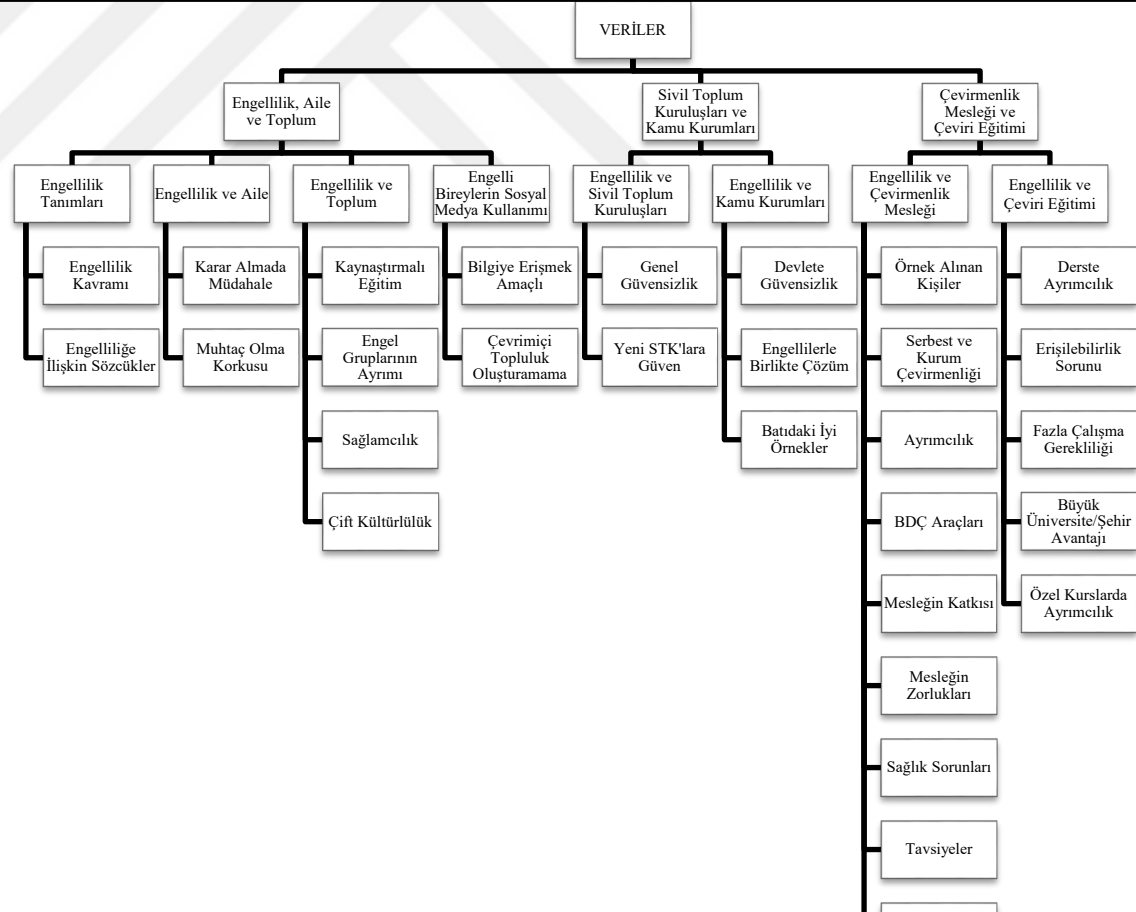

Şekil 11: “Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi” Başlıklı Ana Temaya İlişkin Bulgular

Özetle, “Engellilik ve Çevirmenlik Mesleği” başlıklı temada ilk olarak katılımcıların çevirmenlik mesleğini nasıl seçtikleri sorgulanmıştır. Verilen yanıtlardan katılımcıların öğretmenleri veya televizyonda izledikleri çevirmenleri örnek alarak bu mesleğe yöneldikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar ayrıca serbest çevirmenliği kurum çevirmenliğinden daha gerekli görmekte ve kurum çevirmenliğini mesleki açıdan köreltici bulmaktadırlar. İşyerinde de ayrımcılık deneyimi yaşamış olan katılımcılar, yine de çevirmenlik mesleğini severek yürütmektedirler. Çevirmenlik mesleğine karşı olumsuz görüş besleyen, küçümseyen kimselerle karşılaşsalar da katılımcılar çevirmen olmaktan büyük mutluluk duydukları ve keyif aldıklarını belirtmişlerdir. Ancak yeti yitiminden kaynaklanan birtakım zorluklar, mesleklerini icra etmede engeller de oluşturabilmektedir. Katılımcılar, çevirmen olmak isteyen genç engellilere de tavsiyelerde bulunmuşlardır. Özellikle mücadeleyi bırakmamaları, kararlı olmaları ve üniversite yıllarında çok çalışmaları gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu tavsiyelerden biri de sosyal ve prezantabl olmaya özen göstermeleridir.

“Engellilik ve Çeviri Eğitimi” başlıklı kısımda ise genel olarak katılımcıların Çeviribilim bölümlerinde eğitim aldıkları sırada yaşadıkları sorunlar ve çözüm yolları ele alınmıştır. Derslerde görme engelli öğrencilere karşı baştan savmacı bir tavır sergileyen kimi öğretim elemanlarının bu öğrencilerin mesleki yaşamlarına dezavantajlı başlamalarına sebep oldukları görülmüştür. Bununla birlikte ders materyallerinin erişilebilir olmaması, yabancı dil kitaplarının görme engelli öğrenciler için tasarlanmamış olması konularında ve Bilgisayar Teknolojileri ile BDÇ araçlarına yönelik derslerde ciddi erişilebilirlik sorunları tespit edilmiştir. Bu durumdaki öğrenciler, dezavantajlı konumlarını eşitlemek için sosyal yaşamlarından feragat ederek çok daha fazla çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu tür sorunlar yalnızca üniversitelerde değil, özel dil okullarında da çözülebilmüş değildir. Bu yüzden engelli öğrencilerin engellilik ile ilgili deneyime sahip ve olumlu uygulamalarda bulunan büyük ve köklü üniversiteleri tercih etmek durumunda kaldıkları, taşra üniversitelerinden çekindikleri gözlemlenmiştir.

Son olarak, elde edilen temaların ve söz konusu bulguların tamamının ele alındığı tablo aşağıda verilmiştir:

Şekil 12: Verilerden Elde Edilen Ortak Temalar

Fenomenolojik yöntemle gerçekleştirilmiş bu araştırmanın bilimselliği açısından yazarın ön yargılarını, öngörülerini vb. bagajını yazıya dökerek bunların farkına varması, yani “paranteze alması” gereklidir (Husserl, 2002; Bourdieu, 1998; Bourdieu, 2005) (krş. 4.1. ve 4.3). Dolayısıyla bu kısımda araştırmanın özdüşünümsel süreci ve güncesine yer verilecektir.

4.3. Araştırmanın Özdüşünümsel Olarak Değerlendirilmesi

Husserl’ın fenomenolojik indirgemesi (bkz. 4.1.1.) ve Bourdieu’nün özdüşünümsellik üzerine görüşlerinin (bkz. 3.2.) ardından Bourdieu’nün “katılımcı nesneleştirme” (participant objectivation) kavramına değinmek yerinde olacaktır. Bourdieu, katılımcı nesneleştirmeyi “nesneleştirmenin öznesinin nesneleştirilmesi” olarak tanımlar. Diğer bir deyişle, “çözümleyen özne”; yani araştırmacının kendisini nesneleştirmesidir (Bourdieu, 2003, 282).

Bourdieu, araştırmacıların nesnelerini yalnızca uzaktan bakarak inceleyip kayıt altına almalarının bilimselliği getirmeyeceğinin altını çizmiştir. Gerçek bilim için araştırmanın yapıldığı toplumsal koşullar da araştırmaya dâhil edilmelidir. Bunun için, araştırmacı, başta kendi “öz-sosyo-analiz”ini gerçekleştirmelidir (Bourdieu, 2003, 281-282). Sosyal bilimde kabul gören inanca göre bilim insanı, araştırmasına kendinden bir şey katmamalı, kendini araştırma nesnesinden ayrı tutmalıdır. Bourdieu bu görüşe karşı çıkarak “aksine, kendi deneyimlerine başvurmalıdır” demiştir. Ancak bunu “suçluluk duygusu içinde, bilinçdışı ve kontrolsüz şekilde” gerçekleştirmemelidir (Bourdieu, 2003, 287).

Bunun için Bourdieu’ye göre araştırmacının öncelikle kendini tanıması, kendi toplumsal bilincinin farkında olması gereklidir (Bourdieu, 2003, 289). İçinde yetiştiği ulusal kültür, bu kültürün ürünü olan akademi ve akademik anlayış, yayın ve sansür gelenekleri ile bütün olarak mesleki evrende konumlanan araştırmacı, bu konumundan bağımsız kararlar alamaz. Kendi geçmişini ve toplumsal geçmişini; yani sınıfsal aidiyeti, toplumsal cinsiyeti gibi unsurları, bilişsel eleğinden geçirerek bilimselliği yakalayabilir. Kendisinin geçmişiyle olan ilişkisinin sosyo-analizini yaparak konumunun bağlarından kurtulabilir (Bourdieu, 2003, 292).

Özdüşünümsel çözümlemelere geçmeden önce hem Türkiye hem de uluslararası alanyazında, engelli çevirmenler üzerine yeterli sayıda çalışmanın bulunmadığının altı

tekrar çizilmelidir. Çevremdeki araştırmacılar da bu konuda çalıştığımı öğrendiklerinde şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Tezin 3.4.1. kısmında çalışmalarına yer verilen Wojciech Figiel ile yaptığım yazışmalarda Figiel, benim engelli olmayan bir araştırmacı olarak bu konuyu çalışmamdan ötürü oldukça şaşırmış ve memnun olmuştur. Bu konuya ilgi duymamın nedenini kendisine uzunca bir e-postada açıklamıştım. Kaynak paylaşımı ve birlikte çalışmalar yapabileceğimiz konusunda anlaştık.

Engelli çevirmenler üzerine çalışmak aslında benim de aniden aklıma geldi. Çocukluğumdan beri sağlıklı ve hareketli bir insan oldum. Çocukken ya takım kaptanı olurum ya da takıma ilk alınan oyuncu. Ciddi bir hastalık geçirmediğim, hastanede bile yatmadım. Öyle ki, yalnız yaşayan bir kadın olmanın bile dezavantajlarını pek görmedim. Kolay kolay kimseden yardım istemem, her işi kendi başıma yapmayı tercih ederim. Ailemden yaklaşık on yıldır uzakta yaşadığım için onlardan bile pek bir şey istediğim görülmemiştir.

Bütün bunlar 2014 Haziran'ında kısa süreli olarak sekteye uğradı. İstanbul'da doktora dersine gitmek için dolmuş durağına yürürken inşaat çalışması yüzünden ayağım burkuldu. Canım acısa bile okula gidip dersi dinledim. Hocam Prof. Dr. Füsün Ataseven'in uyarısıyla üniversitenin polikliniğinde röntgen çektirdim. Doktorlar kırık olduğunu söylediklerinde hüngür hüngür ağlamaya başladım; işte şimdi çevremdekilere muhtaç olmuştum. İstanbul'dan Kırklareli'ne dönmek bile benim için bir bilinmezdi.

Gerçekten de arkadaşlarımla yardımıyla hastaneye gittim, bacağım alçıya alındı ve elime iki tane koltuk değneği tutuşturuldu. İlk günlerde İstanbul'da arkadaşımın evinde kaldım. O zamanlar evin içinde hareket etmek bile çok zordu. Sonra başka bir arkadaşım beni arabasıyla Kırklareli'ne kadar götürdü, peşinden de annem Ankara'dan kalkıp geldi. Annemden su istemek zorunda olmak bile benim için çok üzücüydü.

Bu sırada doktora derslerimin dönem sonu ödevlerini hazırlıyordum. Çeviri Sosyolojisi konulu ders için¹⁶ Stephen King'in *Full Dark No Stars* başlıklı öykü derlemesinin içinden bir öykü seçip çevirisinde ne gibi bir sansür uygulandığını veya uygulanmadığını incelemek istiyordum. Kitabı Canan Kim çevirmişti. Kendisine e-

---

¹⁶ Bu ders, Yıldız Teknik Üniversitesi Diller ve Kültürler Arası Çeviribilim Doktora Programı Kapsamında 2013 Bahar dönemi, MTF6102 kodu ve *Çeviri Sosyolojisi ve Yeni Yaklaşımlar* adıyla açılmıştır.

posta yoluyla ulaştım ve çeviri süreci ile ilgili birtakım sorular gönderdim. Kısa bir araştırmanın ardından Canan Kim'in üniversite öğrencisiyken bir trafik kazası sonucu felç kaldığını ve tekerlekli sandalye kullanıcısı olduğunu öğrendim. O sırada ayağım alçıda olduğu için yataktan çıkamıyor, ciddi şekilde kendime acıyordum. Canan Kim'in içten yanıtlarını da okuduktan sonra (bkz. Ek 3 ve Ek 4) engelliliğin nasıl bir olgu olduğunu, engelli çevirmen olmanın ne gibi zorluklar getirebileceğini düşünmeye başladım. Bir süre ağladıktan ve annemin yaptığı güzel kekleri yedikten sonra, hocam Prof. Dr. Emine Bogenç Demirel ile iletişime geçerek engelli çevirmenler konusunda çalışmak istediğimi söyledim. Hocam da bu konuyu çok beğendi ve heyecan duydu. Doktora yeterlik sınavından geçtiğim 2015 yılından beri bu konu üzerinde çalışıyorum.

Engelli çevirmenler üzerine düşünürken aklıma 2005-2009 dönemi Hacettepe Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde birlikte okuduğum tekerlekli sandalye kullanıcısı arkadaşım gelmişti. Her sabah onu okula babası getirirdi. Sınıfın güçlü kuvvetli erkek öğrencileri de onu tekerlekli sandalyesi ile birlikte sınıfların olduğu ikinci kata çıkarırlardı. O dönem Edebiyat Fakültesi binası ve kampüsün geri kalanı tekerlekli sandalye kullanıcıları için hiç de erişilebilir değildi. Yine de arkadaşım lisansını ve yüksek lisansını burada tamamladı. Bu tez kapsamındaki katılımcılar da şu anda Beytepe Kampüsü'nün önceki yıllara oranla daha erişilebilir olduğunu ve daha çok engelli öğrenci barındırdığını belirtmişlerdir.

Ortopedik engelli çevirmenlerin yanı sıra görme engelli çevirmenlerin durumları da kafamı kurcalamaya başlamıştı. Acaba nasıl dil öğreniyor, nasıl çeviri yapıyorlardı? Çeviri piyasasında nasıl konum alıyorlardı? Dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalıyorlar mıydı? Bu sorular ve daha niceleri kafamı doldururken içimden işlerinin hiç de kolay olmadığını düşünüyordum; çünkü çeviri piyasası oldukça "sağlamcı" bir piyasadır. Çevirmenlerden çok hızlı, çok pratik olmaları ve her koşulda sorun çözmeleri beklenir. Bunu engelli olmayan çevirmenler bile başarmakta zorlanırken engelli çevirmenler ne gibi zorluklarla karşılaşabilirler? İşverenler bilinçli olarak engelli çevirmenleri tercih etmiyor olabilir mi?

Çalışmamı oluştururken çeşitli akademik konferanslarda sunumlar yaptım (bkz. Özgeçmiş). Çeviribilimcilerin de engelli çevirmenlerin varlığından haberdar olmadıklarını anladım. Daha önce kimse yukarıda bahsettiğim soruları sormamıştı. Alanyazını da tarayınca, Türkiye'de bu konuda hiç çalışma olmadığını gördüm.

Avrupa’da ise görme engelli çevirmenler ve Çeviribilim öğrencileri üzerine birtakım çalışmalar yayınlanmıştı. Tezimin faydalı olacağına inancım arttıkça çalışmalarımı da heyecanla sürdürmeye başladım.

Ara sıra konumdan vazgeçmek istediğim de oldu. Örneğin, bir makale ile ilgili olarak Canan Kim ile e-posta alışverişi yaptığım sırada, kendisinden gelen yanıtlar bir anda kesilmişti. Benim de yetiştirmem gereken bir programım olduğu için kendisine tekrar e-posta göndermiş, hatırlatmak istemiştim. Bana verdiği yanıtta Kim özür dilemiş, ancak o dönemde rahatsızlığından dolayı sürekli yatmak durumunda kaldığını ve bu yüzden bedeninde yaralar oluştuğunu yazmıştı. O kadar üzülmüştüm ki hocama tez konumu değiştirmek istediğimi söylemiş, telefonda da ağlamıştım. Ama hocam beni teselli etti ve yaptığım çalışmanın önemini vurgulayarak beni telkin etti. Birkaç ay içinde Çeviri Derneği’nin Çeviride Genç Soluk Ödülünün Canan Kim’e verileceğini öğrendiğimde çok mutlu oldum ve tekrar canla başla çalışmaya başladım.

Araştırmam için engelli çevirmenleri bulmam çok da zor olmadı. Sosyal medyada birkaç defa ileti paylaştıktan sonra, bana ulaşan engelli çevirmenler veya onların tanıdıkları mesaj göndermeye başladılar. Onlardan bazıları çalışmaya katılmasa da katılanlar ve birbirlerine çalışmamdan bahsedenler sayesinde yeteri sayıda katılımcıya ulaştım. Ama iş yüz yüze görüşmeye geldiğinde öyle heyecanlandım ki günlerce uykularım kaçtı. Nasıl davranacağımı ne yapacağımı bilemiyordum. Görüşme yapma teknikleri ile ilgili kitaplar okusam da o an geldiğinde notlarımı kan ter içinde, elim titreyerek aldığımı hatırlıyorum. Yine de tüm katılımcılar beni içtenlikle ve dostça karşıladılar. Hâlâ görüşüyoruz; akademik çalışmalarda birlikte yer alıyoruz.

Yalnızca Çeviribilim alanında değil, Engellilik Araştırmaları alanında da çeşitli konferanslara katıldım. Her seferinde birbirinden değerli dostluklar kurdum. Hem engelli bireyler hem de alanlarında uzman kişiler olarak onların deneyimlerinden faydalanma fırsatı buldum. Engellilik algımın ve engelli bireyler konusundaki farkındalığımın geliştiğini gururla söyleyebilirim. Artık çevremde, her yerde erişilebilirlik sorunlarını görüyor, bunlara fırsat buldukça dikkat çekiyorum. Benim farkındalığımın artması çevremdeki insanları da olumlu yönde etkiledi. Meslektaşlarım, arkadaşlarım ve ailem artık dünyaya engelli bireylerin gözünden bakabiliyor, sağlamcı toplumun hiç düşünmeden elde ettiği kolaylıklara engelli bireylerin de erişebilmesi için çabalıyorlar. Her sene onlarca yeni üniversite öğrencisi

ile karşılaşan bir akademisyen olarak, bu etkinin gençlere de sirayet edeceğini ve artarak devam edeceğini umuyorum.

4.3.1. Araştırma Güncesi

4.3.1.1. DY-24.07.2018, Ankara

Akademik yaşamımdaki ilk görüşmeyi yapacağım DY ile 13.30'daki randevum için yola çıktım. Özel aracım ile Bilkent'e ulaştım. Navigasyon yardımıyla kurumun binasını buldum; bu yüzden toplu taşıma ile nasıl ulaşabilirdim, bilemiyorum. Metro ve otobüse binerek ulaşmak çok da zor olmayacaktır, diye düşünüyorum. Navigasyonun durmamı söylediği yerde, yemyeşil ağaçların arasında kocaman, yeni bir bina çıktı karşıma. Geniş döner kapılardan geçerek resepsiyona girdim. Burada çantamı metal detektöründen geçirdiler. Öğlen arası bitene kadar beklemek için geniş, yüksek tavanlı resepsiyonda bir koltuğa oturarak etrafı gözlemlemeye başladım.

Personel, kimlik kartlarını okutarak içeri girebiliyordu. Oldukça sessiz ve sakin bir ortamdı. Kart okuyucuların “bip” sesinden başka bir ses duyulmuyordu. Çalışanların hep alçak sesle konuştukları dikkatimi çekti. Öğlen yemeği sonrası olmasına rağmen pek bir hareketlilik göremedim. Güvenlik görevlileri ile görüştim; DY'yi görmeye geldiğimi belittim. Çok kibar ve sıcak davrandılar. Hemen DY'yi aradılar ve onu benim geldiğime dair haberdar ettiler. Bir görevli DY'nin ofisine kadar bana eşlik etti. Nereye gideceğini bilmeyen biri için, binanın labirent gibi bir tasarımı vardı.

DY, beni ofisinin kapısında karşıladı. Siyah camlı kalın güneş gözlükleri vardı ve görüşme sırasında da gözlüklerini hiç çıkarmadı. Ofisi geniş ve aydınlıktı. Devlet kurumundaki bir ofisten çok daha şık ve modern mobilyalar bulunmaktaydı. Ofisinde kendi masasından başka bir masa daha vardı. O da yine kendisi gibi çevirmen olan iş arkadaşının masasıydı. DY'nin masasında bilgisayardan başka bir de su şişesi bulunuyordu. Benimle konuşurken saman nezlesi olduğunu düşündüğüm şekilde ara ara burnunu siliyor, şişesinden su içiyordu.

Konuşmamızın başında onay formunu kendisine okudum. İsteddiği takdirde ses dosyasını veya görüşmemizin çevriyazısını kendisine gönderebileceğimi söyledim. Gerek yok, dedi. Konuşulan her şeyi istediğim gibi kullanabileceğimi söyledi. Verdiği yanıtlardan yola çıkarak, protest ve muhalif bir duruşu olduğunu söyleyebilirim. Yine

de sorduğum sorulardan bazılarına yalnızca gülerek kısa yanıtlar vermeyi tercih etti. Verdiğinden çok, vermediği yanıtlara odaklanmışım.

Diğer çevirmenlerle kıyaslayamasam da DY'nin genel olarak fazla iş almadığı izlenimi edindim. Boş vakitlerinde kitap okuduğunu, Facebook ile ilgilendiğini belirtti. Zaten etrafta pek kimseler de yoktu. Ofislerin çoğunun boş olduğunu düşündüm. Her yer çok sessizdi.

Konuşmamızın sonunda beni, görme engelli bir çevirmen olan HK'ye yönlendirdi. Kendisini arayarak benim için randevu aldı. Yaptığım çalışmanın kendisini heyecanlandığını belirterek gelecekte bana yine yardımcı olacağına söz verdi. Hoş bir şekilde vedalaşarak ofisten çıktım. Hangi yönden geldiğimi bir an hatırlayamadım ve asansörü bulmam biraz zaman aldı. Sonunda aşağı indim ve kibar güvenlik görevlisinden kimlik kartımı geri alarak binadan çıktım. Arabama bindiğimde kan ter içinde kalmışım. Yaz olmasına rağmen aynı anda hem üşüyor, hem terliyordum. Çok heyecanlanmışım.

4.3.1.2. ZT-25.07.2018, Ankara

Kızılay metrosunun Sakarya çıkışından çıktım ve biraz yürüdüm. Yine navigasyon kullanarak büronun olduğu iş hanını buldum. Üniversite öğrencisiyken sık sık geldiğim fotokopinin üst katındaydı. İş hanının girişi balıkçının yanındaydı. Burada hep balık yedik, diye düşünürken öğrencilik yıllarım zihnimde canlandı. Önce fotokopiciye uğrayıp görüşme formlarının çıktısını aldım. Sonra ikinci kata çıktım. Binaya sonradan eklenmiş bir asansör de vardı. Muhasebeciler, danışmanlar, avukatlar vb. pek çok ofis bulunmaktaydı. Çeviri bürosu sağ köşede küçük bir ofisti. Bu küçük odada üç tane çalışma masası, raflar ve dolaplar vardı. Açık pencereden Kızılay'ın gürültüsü ve bir de inşaat sesleri geliyordu.

İçeri girdiğimde ZT iki müşterisiyle ilgileniyordu. Almanya'dan bahsediyorlardı. Bir yandan evraklara mühür vuruyor, bir yandan da sohbet ediyordu. "Keşke Alman vatandaşı olmadan Türkiye'ye dönmeseydim," diyordu. Ben de sessizce bir sandalyeye iliştim ve işlerinin bitmesini bekledim.

ZT, beyaz saçlı, biraz kilolu ve orta yaşlı bir kadın. Bir bacağı aksıyor. Bastonla yürüdüğünü varsayıyorum, çünkü duvar kenarında iki tane baston dikkatimi çekti. Masaların kenarından destek alarak ofiste geziniyordu. Müşteriler çıktıktan sonra konuşmaya başladı (henüz ses kaydını başlatmamışım). Söze, maruz kaldığı

ayrımcılığı anlatarak başladı. Anlatırken gözlerinin dolduğunu fark ettim; sesi de titriyordu. “Özürlü olduğum için” ifadesini tekrar tekrar kullandı. Başlamadan önce kendisine onay formunu verdim; okumadan imzaladı. Önce ses kaydı almamı istemedi, ancak bunun bilimsellik açısından gerekli olduğunu ve ses kaydının değil, çevriyazının kullanılacağını söylediğimde kabul etti.

Konuşmamızın arasında çaycı geldi, ZT bana çay ikram etti. Hava çok sıcak olduğu için istemedim. Görüşme sorularımız bitince kaydı sonlandırdım; ancak ZT’nin söyleyecekleri bitmemişti. Anlatmaya devam etti. Sözleri hep Almanya ile ilgiliydi. Almanya’da kalmadığı için pişman ve çok mutsuz olduğunu tekrar tekrar dile getirdi. Babasından bile yeri geldiğinde destek göremediğini belirtti. Yirmili yaşlarına geri dönmek istiyordu ve bunu da Almanya’ya giderek hissedebileceğini düşünüyordu. Daha kolay hareket edebilmek için kilo vermesi gerektiğini biliyor ve bu şekilde Almanya’ya gidemeyeceğini söylüyordu. Yani bir kısır döngüye girmiş olduğu izlenimi edindim. Gözleri şaşı olduğu için Almanya’da ehliyet alamamış ve bu yüzden yeniliğe küsmüş. Türkiye’de de ehliyet almaya çalışmamış. Her türlü sorunun çözümünü Almanya’ya dönmekte görüyordu. Ailesinden bu konuda da destek görmediğini belirtti.

Görüşmemiz ve sohbetimiz bittikten sonra oradan ayrıldım. ZT’nin bu durumuna çok üzüldüm. Yıllardır pişmanlık ve geçmiş özlemi ile yaşamış ve bu şekilde yaşamaya devam eden bir kadındı. Nitel araştırma yöntemleri hakkındaki kaynaklara göre (Creswell, 2007; 2016) araştırmacı ile katılımcı mesafeli bir ilişki kurmalı ve araştırmacı, katılımcıya terapist gibi yaklaşmamalıdır. Ben de bunu uygulamaya çalıştım; ancak hiç de kolay olmadı. Karşımdaki insanı teselli etmeye çalışmadan dinlemek oldukça zor bir işti.

4.3.1.3. HK-26.07.2018, Ankara

HK’nin iş yerine özel aracım ile ulaştım. Kapıda ciddi bir güvenlik kontrolüyle karşılaştım. Çantamı metal detektöründen geçirdim ve kimlik kartımı bankodaki görevliye verdim. Görevliler oldukça güler yüzlüydü. Kimlik kartımı alan görevliye HK’yi görmeye geldiğimi söyledim. “Engelli olan mı?” diye sordu. “Evet” dedim. Telefonla arayarak teyit etti.

HK ile kafeteryada buluştuk. Bana çay ısmarladı. Kafeterya çalışanlarıyla şakalaştı. Çalışan, bahsettiği konuda HK’ye “sen de gördün mü?” diye sordu; HK de “gördüm,

gördüm” dedi ve güleştüler. Birlikte bir masaya geçtik; sohbet ettik. Dikkatimi çeken ilk şey HK’nin, diksiyonunun çok düzgün olmasıydı. Ses tonu da oldukça güzeldi. Bu yüzden sözlü çeviri yaptığını düşünmüştüm; ama çok geçmeden öyle olmadığını öğrendim.

Sonra dış görünüşünü biraz inceledim. Üzerinde bir tişört ve pantolon vardı; ama DY gibi gözlük takmıyordu. Tişörtünde yemek lekeleri olduğunu fark ettiğimde görmeyen biri için yemek yemenin ne kadar zor olabileceğini düşündüm. Kendisi muhtemelen bunu fark etmemişti bile. Bir toplantıda çeviri yapmak için acilen çağrılıysaydı ne olurdu, diye düşündüm.

Çayımızı bitirince HK ücreti ödedi, yine kafeterya çalışanları HK ile şakalaştılar. Ödemesen de olurdu, ne var sanki, dediler. Kafeteryadan çıkıp merdivenlerin önüne geldik. Ben HK’nin koluna girmiştim ama o beni yönlendiriyordu. Merdivenden inerken biraz tedirgin oldum. Bodrum katına iniyor gibiydik. Karanlıktı, yer yer yanmayan lambalar vardı. HK de durumun farkında olacak ki açıklama ihtiyacı hissetti. Aşağı kata yalnızca bir asansör iniyormuş; diğerleri yalnızca üst katlara çıkıyormuş. Eksi ikinci kata indiğimizde etrafa baktım, ama başka kimseyi göremedim. HK, orada ofisi olanların da başka katlara geçtiklerini söyledi. Bu katın erkek egemen olduğunu belirtti. Ofisi küçüktü, ama tek kişilikti. Masası pencere kenarındaydı. Eksi ikinci katta olmamıza rağmen pencereden bahçe gözüküyordu. Odasında çiçeklerin ve yeşil bitkilerin olması beni şaşırttı. Binanın geri kalanında inşaat gürültüsü olmasına rağmen HK’nin ofisi sessiz ve sakindi.

Kayda başlamadan sohbetimize devam ettik. Solüsyon kutusunu göstererek, protez gözlerinin olduğunu söyledi; solüsyona koyduğu için takmamış. Neden protez göz kullandığını sorduğumda estetik sebeplerden dolayı olduğunu söyledi. Ofisinin sakın ve güzel olduğunu belirttim. Diğer çalışanlardan uzakta; girişin iki kat altında olsa da bu sakinliği seviyormuş. Ancak ofis bilgisayarına ekran okuyucu aldırmadığı için hayıflandı. İşleriniz yoğun mu, diye sorduğumda yazları çok iş olmadığını söyledi. Ayrıca hayali avukat olmakmış. Bu işi görenlerden daha iyi yapacağını düşündüğü için şu anda açık öğretimden Adalet Meslek Yüksekokulu bölümünde okuyormuş. Sonrasında dört yıllık fakülteyi de tamamlamak istiyormuş.

HK bana karşı çok sıcakkanlı davrandı. Bana başta “siz” diye hitap etse de bir süre sonra hemen “sen”e döndüğü dikkatimi çekti. Yine de ben ona “siz” diye hitap ettim.

Görüşmenin bitiminde de binanın çıkışına kadar bana eşlik etti. Binadan çıkıp güvenlik görevlisinden kimliğimi aldım. Görevlilerle de vedalaşıp aracıma binerek döndüm.

4.3.1.4. İÇ-15.09.2018, İstanbul

İÇ ile Okmeydanı Polikliniği önünde buluştuk. Ben yine özel aracımla gelmiştim. İÇ buluşma noktamıza elinde beyaz bastonu, yüzünde her zamanki gülümsemesiyle geldi. Kalın mercekli siyah çerçeveli gözlükleri vardı. On beş-on altı yaşında, irice bir erkek çocuğu gibi gösteriyordu. Gerçek yaşını bilmesem lise öğrencisi sanabilirdim. Siyah tişört, kot pantolon ve siyah ayakkabılar giyiyordu. Birlikte arabaya geldik, arka koltuğa binmesine yardım ettim. Yakın olduğu için Cevahir AVM'ye gitmeye karar verdik. Birbirimizi önceden tanıdığımız için yolda rahat rahat sohbet ediyorduk.

Pazar günüydü ve AVM oldukça kalabalıktı. Otoparkta güçlüklerle yer bulabildim. Sonra arabadan inmesi için İÇ'ye yardım ettim. Arabaların arasında fazla mesafe olmadığı için zorlandık. Kapalı otoparkların engelli bireyler ve yakınları için bu kadar rahatsız yerler olabileceği hiç aklıma gelmemişti. İÇ'ye girdikten sonra çalışabileceğimiz bir kafe bulmaya çalıştım. Bunun için de AVM'nin haritasına baktım. Harita elektronik değildi, duvara asılı bir posterdi. Haritayı İÇ'ye adım adım okudum, yanında gören biri olmasa İÇ'nin bu AVM'de aradığı yeri bulmasının ne kadar zor olacağını düşündüm. Üst kata çıkmaya karar verince asansöre doğru yürüdük. Asansörü bekleyen pek çok kişi vardı; ancak bunların arasında asansöre binme ihtiyacı olduğunu düşündüğüm yalnızca bebek arabalı olanlardı. O sırada ilk gelen asansör, hızlı davrananlar ile doldu; biz de ikinci asansörü beklemek zorunda kaldık. İnsanlar aceleyle binmeye çalıştıkları için yine bize yer kalmadı; zorla sıkışmaya çalıştık. Bebek arabalı bir çift bize yer verdiği için binebildik. Onlar da bir sonrakini beklediler. Asansördeki kişilerin hepsinin sağlam ve genç olması dikkatimi çekti ve onlardan çekinmeden gözlemlerini tek tek İÇ'ye aktardım. Hiçbir utanma belirtisi göstermediler.

AVM'nin yiyecek içecek katına çıkıp Özsüt'te arkadaki masalardan birine oturduk. Kahvelerimizi sipariş ettik. İÇ beyaz çikolatalı moka istedi, ben de sade americano. Rahatsız edilmeden görüşme kaydımızı tamamladık. Görüşme sırasında İÇ'nin hazır cevaplığı dikkatimi çekti. Aynı şekilde, sorduğum sorulara hızlıca yanıtlar veriyor ve esprili bir tavırla düşüncelerini çok rahat bir şekilde ifade ediyordu. Sonrasında ise

birlikte sunacağımız bildiri üzerine fikir yürütüp sohbet ettik. İÇ en çok arkadaş bulamamaktan yakındı. Kendisini olduğu gibi kabul edebilecek arkadaşlar bulmakta zorlanıyormuş. Hele ev arkadaşı bulmak onun için neredeyse imkânsız hale gelmiş. Bunu işittiğimde engelli bir genç olmanın sosyalleşmek açısından da çok zor olduğunu anladım.

İşimiz bittikten sonra birlikte yemek yemeye karar verdik. Hamburgerlerimizi ve içeceklerimizi aldık ve masamıza geçtik. İÇ'nin çok hızlı bir şekilde yemek yediğini fark ettim. Biraz daha oyalandıktan sonra otoparka gittik. İÇ'yi evine bıraktım. Bu sırada beni çok şaşırtan bir olay oldu. Evini bana tarif ederken ben sol yerine sağa dönmüştüm. Bunu fark ederek beni uyardı. Hemen doğru sokağa girdim ve kapı numarasını bulmaya çalıştım. Yanlışlıkla apartmanı geçtim, beni yine uyardı ve park ederek durdum. Görmeyen biri olarak yer yön algısı çok gelişmiş. Sonunda İÇ ile vedalaştık, ben de Kırklareli'ne döndüm.

4.3.1.5. BB-21.01.2019, Ankara

BB ile aylar önce tanışmıştım. Hatta İÇ'nin de olduğu Engelli Çevirmen adında bir WhatsApp grubumuz bile var. Oradan ara sıra konuşuyorduk, ancak hiç yüz yüze gelmemiştik. Ankara'ya gelmeden önce yine yazıştık ve sözleştik. Sonunda pazartesi günü Beytepe'de buluşmaya karar verdik.

Beytepe'ye özel aracım ile geldim. Kapıda sıkı bir güvenlik kontrolü vardı. Önce bölüme, hocalarımı görmeye gittim. Bir süre sohbet ettikten sonra saat 16.00 oldu ve BB ile görüşmeye BAM'a gitmek üzere fakülteden çıktım. Kampüs, şehir merkezinden daha soğuk olduğu için, yerler buzluymuş ve hafif kar yağıyordu. Dikkatli biri şekilde yürüyerek BAM'a ulaştım ve BB'yi bekledim. Çok geçmeden elinde beyaz bastonuyla geldi. Hemen kendimi tanıttım, sakın bir köşeye geçtik. Ben çay istedim o da sıcak çikolata. Biraz sohbet ettikten sonra ses kaydını başlattım.

BB 21 yaşında, orta boylu kumral bir genç. Gözlük veya güneş gözlüğü kullanmıyor. Tamamen kör olduğunu söyledi. Gözleri aynı Riddick karakteri gibi buz mavisiydi. Görünce aklıma hemen o film geldi. Bunu ona söylemeye çekindim açıkçası, çünkü ne kendi gözlerini ne de Riddick'in gözlerini görmüştü ve böyle bir yorumda bulunmanın gereksiz olabileceğini düşündüm.

Birlikte fazla bir mesafe yürümediğimiz için nasıl hareket ettiğini bilmiyorum; ama sohbetimizden anladığım kadarıyla kampüste oldukça rahat. Zaten kampüsten fazla

çıkmadığını da söyledi. Kış olduğu için odasından da çıkmak istemiyormuş, çünkü karlar temizlenmediği için kayıp düşmekten korkuyormuş. Ayrıca ağaçların da budanması gerekiyormuş. Bunu söylediğinde başta algılayamadım. Neden ağaçlar budanmalı ki, diye düşündüm. Sonra çevreme baktığımda beyaz bastonlu birinin ağaç dallarını görmediği ve hissetmediği için bu durumun ciddi sorun yaratabileceğini fark ettim. Çam ağaçlarının dalları göğüs hizasına kadar iniyordu ve çarpmak işten bile değildi. Görme engelliler konusunda hâlâ ne kadar cahil olduğumu o an bir daha anlamış oldum. Bu da beni üzdü.

Konuşmamızın sonunda daha önceki konuşmacılara sormadığım bir soru sordum. Böyle bir planım yoktu, ancak BB'nin benden bir şeyler öğrenmeye ihtiyacı varmış gibi hissettim: "Peki senin bana sorun var mı?" diye düşünmeden sordum. Buna çok sevindi ve pek çok sorusu olduğunu söyledi. O anda araştırmacı kimliğimden üniversite hocası rolüne geçiş yapmıştım. BB de görüşmeciden üniversite öğrencisine... Rollerin bu kadar hızlı değişmesi beni düşündürdü. Yine nitel araştırma yöntemlerine aykırı bir yaklaşım sergilememem gerektiğini düşünerek sohbet etmeye çalıştım.

Bana en çok kendini çeviri alanında geliştirmek üzerine sorular sordu. Yurtdışına gitmek ve eğitimine orada devam etmek istediğinden bahsetti. Ancak BB'ye göre önünde hep bir engel var: babasının müsaade etmemesi. Anladığım kadarıyla çok korumacı bir ailesi var ve bu yüzden ailesinden uzaktaki bir üniversitede okumaya karar vermiş. Ailesi korumacı olduğu ve "sen tek başına bunu yapamazsın" izlenimini empoze ettiği için, BB de "bilmiyorum yapabilir miyim" cümlesini defalarca kullandı. Aslında BB, kendine güveni olan; yeni ve aşına olmadığı yerlere gitmekten korkmayan bir genç. Ama ailesinin bu tutumu, kanımca kendine olan güvenini de sarsıyor. Yine de yılmıyor, gelecek planlarını bir bir gerçekleştiriyor. İlk adım olarak Tarih Bölümünden Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümüne geçmiş. Sonra yurt dışına gitmiş, şimdi ise kısa süreli de olsa tekrar gidecek. Ardından Erasmus ile daha uzun kalmayı planlıyor. Sonra da eğitimini yurtdışında sürdürmeyi hedefliyor.

Genç yaşta bu kadar kararlı ve planlı olmak kolay değil. Özellikle de yurt odasından çıktığı anda karşısına çıkan engellerle mücadele etmek durumunda kaldığında, bu kararlılığı sürdürmek daha da zor. O yüzden BB, şimdilik sosyal yaşamını askıya aldığını ve tamamen çalışmalarına odaklandığını söylüyor. Çalışma hayatına atıldığında tekrar sosyal hayatın içine girecektmiş.

Sohbetimizin sonunda tekrar görüşmek üzere vedalaştık. BB, odasına girmek için yardımına ihtiyacı olmadığını söyledi. Ben de kampüsten kar yağışı eşliğinde ayrıldım.

4.4. Değerlendirme

Bu araştırmaya biri ortopedik, dördü görme engelli beş engelli çevirmen katılmayı kabul etmiştir. Görüşmelerin ses kaydı alınıp daha sonra tarafımdan yazıya dökülmüştür. Daha sonra bu çevriyazılar fenomenolojik nitel analiz yöntemiyle incelenerek üç ana tema elde edilmiştir. Bu ana temalar; “Engellilik, Aile ve Toplum”, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları” ve “Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi” şeklinde adlandırılmıştır.

John W. Creswell’e göre, fenomenolojik araştırmada araştırmacı, söz konusu fenomene dair kişisel deneyimlerinden yola çıkar. Derinlemesine yüz yüze görüşmelerin çevriyazılardan elde ettiği önemli ifadeleri listeler ve sonrasında bunları daha geniş birimler altında toplar. Bu birimler “anlam birimleri” veya temalardır. Araştırmacı, katılımcıların “ne” deneyimlediği ve “nasıl” deneyimlediğini birleştirerek fenomenin özünü yazıya döker (Creswell, 2007).

Creswell’e göre araştırmacı her zaman “konumlanmıştır” ve bunu kabul etmesi gerekir. Araştırmasına geçmiş deneyimlerini de dâhil eder; ancak bunun söz konusu fenomeni yorumlamasını etkileyeceğinin de farkındadır. Nitel araştırmada yazar kendini metnin içinde konumlandırır. Yazarın kendi değerlerinin, deneyim ve tarafsızlığının bilincinde olduğu bu aşama “düşünümsellik”tir (Creswell, 2007, 183-184). Düşünümsellik olmadan gerçek bilimselliğe ulaşamaz (Bourdieu, 2003; Creswell, 2007). Bu yüzden fenomenin temalar ile birlikte yazımının ardından özdüşünümsel analiz ve araştırma güncesine yer verilmiştir.

“Engellilik Aile ve Toplum” teması kapsamındaki “Engellilik Tanımları” başlığı altında katılımcılar, kendi engellilik tanımlarını yapmış, engelliliğe ilişkin ifadeler ile ilgili yorumlarını belirtmişlerdir. Katılımcılara göre engelliliğe ilişkin ifadeler üzerine tartışmak vakit kaybından ibarettir. Önemli olan toplumsal dışlamanın ortadan kaldırılmasıdır.

“Engellilik ve Aile” başlıklı temada ise katılımcıların aileleri ile ilişkilerine değinilmiştir. Burada öne çıkan konular, ebeveynlerin engelli çocuklarının kararlarına

müdahale etmeleri ve katılımcıların ailelerine muhtaç olma korkusudur. Daha geniş kapsamlı “Engellilik ve Toplum” başlıklı temada ise engelli bireylerin toplumla ilk karşılaştığı yer olan okul ve kaynaştırmalı eğitim ile ilgili görüşlerine yer verilmiş, engelli bireylerin engel türlerine göre ayrıştırılmasının tehlikelerine dikkat çekilmiştir. Toplumun sağlamlılık eğiliminin katılımcılar üzerindeki baskısı ele alınmıştır. Bununla birlikte engelli çevirmenlerin çok kültürlülüğü ve habituslarının toplumdaki konumlarını nasıl etkilediği açıklanmıştır. Son olarak “Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımı” başlıklı temada, katılımcıların sosyal medyayı özellikle bilgi edinmek ve deneyimlerini paylaşmak için kullandıkları belirtilmiştir.

“Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları” olarak adlandırılan ikinci ana temaya göre katılımcılar, sivil toplum kuruluşlarına genel olarak güvensizlik duymakta; bununla birlikte yeni kurulan genç ve dinamik kuruluşlara destek göstermektedirler. Öte yandan kamu kurumları, yani “devlet”ten bir beklentileri olmadığını belirtmekle birlikte, oluşturulacak politikalarda kamu görevlilerinin engelli bireylerle birlikte karar almaları ve gelişmiş ülkelerdeki iyi örneklerden faydalanılması gerektiğini vurgulamışlardır.

“Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi” ana temasının altında yer alan “Engellilik ve Çevirmenlik Mesleği” başlıklı temada ilk olarak katılımcıların çevirmenlik mesleğini nasıl seçtikleri sorgulanmıştır. Verilen yanıtlardan katılımcıların öğretmenleri veya televizyonda izledikleri çevirmenleri örnek alarak bu mesleğe yöneldikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar ayrıca serbest çevirmenliği kurum çevirmenliğinden daha gerekli görmekte ve kurum çevirmenliğini mesleki açıdan köreltici bulmaktadırlar. İşyerinde de ayrımcılık deneyimi yaşamış olan katılımcılar, yine de çevirmenlik mesleğini severek yürütmektedirler. Çevirmenlik mesleğine karşı olumsuz görüş besleyen, küçümseyen kimselerle karşılaşsalar da katılımcılar çevirmen olmaktan büyük mutluluk ve keyif aldıklarını belirtmişlerdir. Ancak yeti yitiminden kaynaklanan birtakım zorluklar, mesleklerini icra etmede ciddi engeller oluşturabilmektedir. Katılımcılar, çevirmen olmak isteyen genç engellilere de tavsiyelerde bulunmuşlardır. Özellikle mücadeleyi bırakmamaları, kararlı olmaları ve üniversite yıllarında çok çalışmaları gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu tavsiyelerden biri de sosyal ve prezantabl olmaya özen göstermeleridir.

“Engellilik ve Çeviri Eğitimi” başlıklı kısımda ise genel olarak katılımcıların Çeviribilim bölümlerinde eğitim aldıkları sırada yaşadıkları sorunlar ve çözüm yolları

ele alınmıştır. Derslerde görme engelli öğrencilere karşı baştan savmacı bir tavır sergileyen kimi öğretim elemanlarının bu öğrencilerin mesleki yaşamlarına dezavantajlı başlamalarına sebep oldukları görülmüştür. Bununla birlikte ders materyallerinin erişilebilir olmaması, yabancı dil kitaplarının görme engelli öğrenciler için tasarlanmamış olması konularında ve Bilgisayar Teknolojileri ile BDÇ araçlarına yönelik derslerde ciddi erişilebilirlik sorunları tespit edilmiştir. Bu durumdaki öğrenciler, dezavantajlı konumlarını eşitlemek için sosyal yaşamlarından feragat ederek çok daha fazla çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu tür sorunlar yalnızca üniversitelerde değil, özel dil okullarında da çözülebilmüş değildir. Bu yüzden engelli öğrencilerin engellilik ile ilgili deneyime sahip ve olumlu uygulamalarda bulunan büyük ve köklü üniversiteleri tercih etmek durumunda kaldıkları, taşra üniversitelerinden çekindikleri gözlemlenmiştir.

Araştırma bulgularının ardından özdeşünümsel analiz yapılmıştır. Bourdieu, katılımcı nesneleştirmeyi “nesneleştirmenin öznesinin nesneleştirilmesi” olarak tanımlar. Diğer bir deyişle, “çözümleyen özne”; yani araştırmacının kendisini nesneleştirmesidir (Bourdieu, 2003, 282). Bourdieu, araştırmacıların nesnelerini yalnızca uzaktan bakarak inceleyip kayıt altına almalarının bilimselliği getirmeyeceğinin altını çizmiştir. Gerçek bilim için araştırmanın yapıldığı toplumsal koşullar da araştırmaya dâhil edilmelidir. Bunun için, araştırmacı, başta kendi “öz-sosyo-analiz”ini gerçekleştirmelidir (Bourdieu, 2003, 281-282).

Bu yüzden araştırmaya nasıl başladığım ve araştırma sırasında nasıl spiral şeklinde yol aldığımı bu kısımda tartıştım. Araştırma güncesi ile de yüz yüze görüşmeler sırasında içinde bulunduğum duygusal ve bilişsel durumu yazıya dökmeye çalıştım. Her katılımcıya ilişkin gözlemlerimi bu kısımda ele aldım. Katılımcılar ile genel olarak sıcak bir ilişki kurduğumu söyleyebilirim. Bazıları ile görüşmeye ve akademik çalışmalar yapmaya devam ediyorum.

5. SONUÇ

Engelli çevirmenlerin mesleki alandaki konumlarını inceleyen bu çalışma, Türkiye’deki ortopedik ve görme engelli çevirmenlerin yaşadıkları sorunları Çeviri Sosyolojisi odağında ve fenomenolojik yaklaşım ile görünür kılmayı hedeflemiştir. Türkiye’de daha önce buna benzer bir çalışma yapılmamıştır. Avrupa’da ise yalnızca görme engelli çevirmen ve Çeviribilim öğrencilerine ilişkin akademik çalışmalar bulunmaktadır.

Tez çalışmasında Giriş ve Sonuç ile birlikte 5 bölüm bulunmaktadır. Girişten sonra gelen ikinci bölümde Engellilik Araştırmaları bağlamında engelliliğe ilişkin kavram ve ifadeler tanımlanmış; engellilik olgusunun tanımının oldukça güç olduğuna vurgu yapılmıştır. Öncelikle engellilik türleri, daha sonra engelliliğe ilişkin kavram ve ifadelerin kullanımı ile bu ifadelerin aralarındaki farklar ele alınmıştır. Uluslararası sınıflandırmalar verildikten sonra Engellilik Araştırmaları çerçevesinde ele alınan kuramlar açıklanmıştır. Bunun için engellilik algısının tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Daha sonra engellilik modelleri ele alınmıştır. Bunlar, engelliliği yalnızca biyolojik sebeplere dayandıran, tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak ele alan tıbbi model ve buna tepki olarak doğan, engelliliği toplumun dezavantajlı bireylerin önüne çıkardığı engeller olarak gören sosyal modeldir. Öte yandan, engelliliği bir bütün olarak ele almayı hedefleyen biyo-psiko-sosyal ve psiko-duygusal modeller de ortaya atılmıştır. Bu bölümün saha ile ilişkisine bakıldığında, engelli bireylerin akademik alanda yapılan terimsel tartışmalara katılmadıkları görülmektedir. Mevzuattaki *özürlü* sözcüğünün yerini bir anda *engelli* sözcüğünün almış olması, engelli bireylerin çoğunluğu için bir önem arz etmemektedir. Modeller söz konusu olduğunda da katılımcılar engelliliği her zaman toplumsal açıdan değerlendirmekte ve özellikle erişilebilirliğe dikkat çekmektedirler.

Tezin yöntemsel yaklaşımının ele alındığı üçüncü bölümde, Çeviri Sosyolojisi tarihsel olarak ele alınmış, Bourdieu kavramlarının tanımları ve Çeviri Sosyolojisindeki kullanımları incelenmiştir. Daha sonra, Türkiye’de engellilik olgusu ve engelliliğe ilişkin kültürel tanımlar aktarılmıştır. Engelliliği Çeviri Sosyolojisi ile düşünmek,

engellilik olgusunu bütün eyleyicileri ile ilişkisel şekilde irdelemek anlamına geldiği için, engelliliğe yönelik sivil toplum kuruluşları ile kamu politikaları da yine bu bölümün kapsamı dâhilindedir. Engelli bireylerin istihdam sorunu da farklı boyutlarıyla burada açıklanmaya çalışılmış, Türkiye ve dünyadan örnekler ortaya konmuştur. Sonrasında ise engelli çevirmenler üzerine yapılan araştırmalar aktarılmıştır.

Dördüncü bölümde engelli çevirmen ve Çeviribilim öğrencilerinin alandaki sorunlarına daha yakından bakmak amacıyla yürütülen bu tezin saha araştırması yer almaktadır. Bu araştırmaya biri ortopedik, dördü görme engelli beş engelli çevirmen katılmayı kabul etmiştir. Bu rakamın iki katı kadar engelli çevirmene ulaşılmış olsa da araştırmaya katılım konusunda bu kişilerin bir bölümü ikna edilememiştir. Burada katılımcı sayısı Figiel'in araştırması ile kıyaslanabilir (Figiel, 2015, Figiel, 2018a, Figiel, 2018b). Figiel Varşova Üniversitesinde çalışan görme engelli bir çeviribilimcidir. Araştırması da Polonya devleti tarafından finanse edilmiştir. Ekonomik boyutu bir yana, Figiel'in 27 katılımcıya erişebilmesi ve onları araştırmasına katılmaya ikna edebilmesinin, kendisinin engelli bir çevirmen ve çeviribilimci olmasından kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki, görüşmeler sırasında araştırmaya kendi rızasıyla katılmayı kabul edenler bile engelli olmayan akademisyenlerin ve araştırmacıların kendilerini sürekli çalışmalarının nesnesi haline getirmeye ve onları görüşme yapmaya ikna etmeye çalışmalarından büyük rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. Gelecek çalışmalarda araştırmacılar, engelli bireyler gibi dezavantajlı gruplara agresif olmayan şekilde yaklaşmaya özen göstermelidirler.

Tez kapsamında yapılan görüşmelerden önce katılımcılara onay formu okunmuş ve imzaları alınmıştır. Görüşmelerin ses kayıtları araştırmacı tarafından yazıya dökülmüştür. Daha sonra çevriyazılar fenomenolojik nitel analiz yöntemiyle incelenerek üç ana tema elde edilmiştir: Bunlar, “Engellilik, Aile ve Toplum”, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları” ve “Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi” şeklinde adlandırılmıştır.

“Engellilik Aile ve Toplum” teması kapsamındaki “Engellilik Tanımları” başlığı altında katılımcılar, kendi engellilik tanımlarını yapmış, engelliliğe ilişkin ifadeler ile ilgili yorumlarını belirtmişlerdir. Katılımcılara göre engelliliğe ilişkin ifadeler üzerine tartışmak vakit kaybından ibarettir. Önemli olan toplumsal dışlanmanın ortadan

kaldırılmasıdır. Elde edilen bulgulara göre katılımcılar, engellilik olgusunu çok farklı şekillerde deneyimlemektedirler. Bu yüzden engellilik olgusunun tanımını yapmak oldukça zordur ve engellileri birtakım tıbbi kriterlere göre sınıflandırmak da beklentileri karşılayamayacaktır. Politikalar, tıbbi sınıflandırmalar üzerinden değil, engelli bireylerin yaşadıkları deneyimlere odaklanan sosyolojik araştırmalar odağında geliştirilmelidir.

“Engellilik ve Aile” başlıklı temada katılımcıların aileleri ile ilişkileri ele alınmıştır. Burada öne çıkan konular, ebeveynlerin engelli çocuklarının kararlarına müdahale etmeleri ve katılımcıların ailelerine muhtaç olma korkusudur. Ebeveynler, yaşları ne olursa olsun engelli çocuklarına kendi kararlarını alma şansı tanımamakta, onların önemli kararlarına müdahil olmaktadır. Yetişkin olduklarında bile onlara “çocuk” muamelesi yapmaktadırlar. Burada engelli ailelerinin de toplumun geneline nüfuz etmiş doxalar, yani sorgulamadıkları ön kabullerle hareket ettikleri gözlemlenmektedir. Bu doxalar arasında engelli bireylerin gündelik ihtiyaçlarını karşılayamayan, yardıma muhtaç ve edilgen bireyler oldukları inanışları sayılabilir. Söz konusu ön kabullere toplumun engelli bireylerin deneyimlerini hiç paylaşmamış, onlarla bire bir ilişki kurmamış kesiminin sahip olması olağanken, engelli aileleri ve yakınlarının da bu doxalar çerçevesinde hareket etmeleri düşündürücüdür. Engelli bireylere ilişkin bu önyargıları kırmak için öncelikle toplumun sahip olduğu doxalar açığa çıkarılmalı ve karşı önlemler alınmalıdır.

Daha geniş kapsamlı “Engellilik ve Toplum” başlıklı temada ise engelli bireylerin toplumla ilk karşılaştıkları yer olan okul ve kaynaştırmalı eğitim ile ilgili görüşlerine yer verilmiş, engelli bireylerin engel türlerine göre ayrıştırılmasının tehlikesine dikkat çekilmiştir. Bourdieu’ye göre kültürel sermayenin elde edildiği yer aile ve okuldur. Bourdieu, okul kurumunun, kültürel sermayenin dağılımı ve toplumsal uzamın yeniden üretimine katkıda bulunduğunu belirtmiştir (1998, 19). Şu durumda engelli bireylerin engelliler okulunda eğitim almaları onların kültürel sermayelerinin ve hatta toplumsal uzamlarının sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bu şekilde toplumla entegre olamayacak, mesleki alanlarda konumlanırken kullanacakları kültürel ve sosyal sermayeleri yetersiz kalacaktır.

Aynı tema dâhilinde toplumun sağlamlılık eğiliminin katılımcılar üzerindeki baskısı da ele alınmıştır. Toplumsal uzam, iktidarı elinde tutanların iktidarlarını sürdürmelerine yönelik pratikler içerdiğinden, engelli bireyler her alanda iktidar

sahiplerinin sağlamcı yönelimlerine maruz kalmaktadırlar. Bir diğer temaya göre, engelli çevirmenlerin çok kültürlülüğü ve habitusları, onların iki kültür arasında konumlanmalarına ve arada kalmış hissetmelerine neden olmaktadır. Bu arada kalmışlık hissi kaynak-erek kültür karşıtlığından kaynaklanabileceği gibi, engelli-sağlam uzamında da gerçekleşiyor olabilir. Öyle ki, çevirmenlik çok büyük oranda sağlamların yaptığı bir meslektir ve alandaki iktidar sahipleri de sağlamlardır. Ayrıca, engelli çevirmenlerin çoğu zaman engelli olduklarını gizledikleri ve bu şekilde iş başvurusu yaptıkları da gözlemlenmiştir. Engelli çevirmenler, kendilerini Goffman'ın (Goffman, 1963; Goffman, 2014) deyimiyle sağlam “mış gibi” göstererek iki dünya arasında sıkışmışlık hislerini pekiştirebilmektedirler.

“Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımı” başlıklı temada, katılımcıların sosyal medyayı özellikle bilgi edinmek ve deneyimlerini paylaşmak için kullandıkları belirtilmiştir. Burada engelli çevirmenlerin çevrimiçi topluluk oluşturmadıkları ve bu yüzden çevirmenliğe ilişkin alanlarda bir baskı grubu olamadıkları göze çarpmaktadır. Katılımcıların, dünyadaki görme engelli çevirmenlerin e-posta grubu *The Round Table*'a birden fazla kez atıfta bulunmuş olmaları da çevrimiçi toplulukların önemini kavradıklarını göstermektedir. Benzer çevrimiçi topluluklar, engelli çevirmenlerin sosyal sermayelerini arttırmalarına da fayda sağlayabilir.

“Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Kurumları” olarak adlandırılan ikinci ana temaya göre katılımcılar, sivil toplum kuruluşlarına genel olarak güvensizlik duymakta; bununla birlikte yeni kurulan genç ve dinamik kuruluşlara destek vermektedirler. Katılımcıların ifadeleri ve konu ile ilgili önceki çalışmalara (Demircioğlu, 2010; Orhan, 2015) bakıldığında da, sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin sahip oldukları iktidarı ve merkezî konumu bırakmamak için ellerinden geleni yaptıkları; engelli bireylerin haklarını savunma işinden de ödün verdikleri görülmüştür. Engelli bireylerin desteğini büyük oranda kaybetmiş olan bu “eski” sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin buna rağmen iktidarlarını koruyabilmeleri de düşündürücüdür. Bunun sebebi, siyasi iktidar-sivil toplum yaklaşması olabilir. Yeni kurulmuş sivil toplum kuruluşlarına destek gösteren katılımcılar, bu kuruluşların çalışmalarında hem paydaş hem de yararlanıcı konumdadırlar.

Öte yandan katılımcılar, kamu kurumları, yani “devlet”ten hâlihazırda bir beklentileri olmadığını belirtmişler; gelecekte ise yetkililerin oluşturulacak politikalarda engelli bireylerle birlikte karar almaları ve gelişmiş ülkelerdeki iyi örneklerden

faydalanmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Bourdieu'ye göre “devlet sadece toplumsal hiyerarşileri değil, zihni yapıları da inşa eder. Nesnel bölünmelere uygun anlayış ve bölümleme esaslarını, varlığına boyun eğen zihinlere yerleştirir” (Bourdieu, 2015, 224). Dolayısıyla, bölünme ve ayrışmadan en olumsuz şekilde etkilenecek dezavantajlı gruplardan biri olan engellilerin devlete güvensizlik göstermeleri, Bourdieücü açıdan da haklı sebeplere dayanmaktadır.

Tez çalışmasının asıl odak noktası olan “Çevirmenlik Mesleği ve Çeviri Eğitimi” başlıklı ana temanın altındaki “Engellilik ve Çevirmenlik Mesleği” kapsamında, öncelikle katılımcıların çevirmenlik mesleğini nasıl seçtikleri sorgulanmıştır. Verilen yanıtlardan katılımcıların öğretmenleri veya televizyonda izledikleri çevirmenleri örnek alarak bu mesleğe yöneldikleri anlaşılmıştır. Özellikle HK'nin örneğinde Mütercim Tercümanlık Bölümü mezunu görme engelli öğretmeni/“ablası” bu bölümü seçmesinde etkilidir. Demek ki engelli bireylerin yükseköğretim görerek daha görünür hale gelmeleri, başka engellileri de teşvik etmektedir.

Katılımcılar ayrıca serbest çevirmenliği kurum çevirmenliğinden daha gerekli görmekte ve kurum çevirmenliğini mesleki açıdan köreltici bulmaktadırlar. Buna rağmen katılımcılarımızdan ikisi kurum çevirmeni olarak çalışmaya devam etmektedirler. Devlet ve kurumları alanda merkezî konumdadır. Bu kurumlarda çalışanlar, özellikle simgesel sermayelerini kendi başlarına artırmakta zorlanan engelli çevirmenler, devletin simgesel sermayesinden faydalanabilirler. Bunun için de oyunun illusiosunu içselleştirerek kurallarına uygun şekilde alan oyununu oynamaya devam etmektedirler.

Serbest çevirmenliğin bir avantajı da metin türü seçebilmektir. Örneğin İÇ, kamu kurumunda çalışmak yerine sivil toplum kuruluşları için “aktivist çeviri” yapmak istemektedir. İÇ'nin her adımda mücadele eden trans, kör bir çevirmen olduğu düşünüldüğünde habitusunun bu boyutunun mesleki tercihlerinde görünür hale geldiği söylenebilir. Dilsel potansiyelini en iyi kullanabileceği alanın aktivizm içeren metinler olduğunu düşünmektedir. Bourdieu'ye göre “dil bir beden tekniğidir ve dilsel, özellikle fonolojik yeti, toplumsal dünyayla tüm ilişkinin içinde ifade bulduğu bedensel hexis'in bir boyutudur” (Bourdieu, Wacquant, 2003, 145). Hexisin engelli çevirmenlerin kaynak metin seçimlerinde ve erek metni oluştururken verdikleri çevirmen kararlarında nasıl rol oynayacağı da gelecek çalışmaların konusu olabilir.

İşyerinde de ayrımcılık deneyimi yaşamış olan katılımcılar, yine de çevirmenlik mesleğini severek yürütmektedirler. Çevirmenlik mesleğine karşı olumsuz görüş besleyen ya da küçümseyen kimselerle karşılaşsalar da katılımcılar, çevirmen olmaktan büyük mutluluk duyduklarını ve keyif aldıklarını belirtmişlerdir. Hatta çevirmenlik mesleğinin kendilerini yaşama bağladığını söyleyenler de bulunmaktadır. Engelli çevirmenler çalışarak ekonomik sermayelerini arttırdıkları gibi sosyal sermayelerini de geliştirmektedirler. İşyerine gelmesi beklenmeden maaş verilen engelli bireyler, sosyal sermayeden mahrum kalacaklardır. Katılımcıların bu konuda büyük farkındalık sahibi oldukları gözlemlenmiştir.

Katılımcılar, çevirmen olmak isteyen genç engellilere de tavsiyelerde bulunmuşlardır. Özellikle mücadeleyi bırakmamaları, kararlı olmaları ve üniversite yıllarında çok çalışmaları gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu tavsiyelerden biri de sosyal ve prezantabl olmaya özen göstermeleridir. Prezantabl olmadığını, bu yüzden kurumdaki amirleri tarafından sözlü çevirilere götürülmediğini düşünen HK, bina girişinin iki kat aşağısında bir ofiste çalışmaktadır. Diğer çevirmenler ise üst katlardadır. Bu duruma dikkat çekildiğinde, ofisinin binanın تنها bir yerinde olmasından yakınmadığını belirtmiştir. Ofisinin sakin ve sessiz olmasından memnun olduğunu söylemiştir. Dış görünüş de simgesel sermayeye etki eden faktörlerden biridir. Engelli bireylerin bedenlerindeki yeti yitiminden dolayı simgesel sermayelerini gerektiği kadar artıramadıklarını söylemek yanlış olmaz. Bu örnekte, dış görünüşün simgesel sermayenin yanı sıra sosyal sermayeyi de olumsuz etkilediği anlaşılmıştır. Gözlerden uzağa, meslektaşlarından kat kat aşağıya konumlandırılmış engelli çevirmen, alanda kozunu güçlendirecek sermaye türlerinden de mahrum bırakılmıştır. Yine de şikâyet etmemekte, konumunu korumak veya ilerletmek için illusioyu devam ettirmektedir.

“Engellilik ve Çeviri Eğitimi” başlıklı kısımda ise genel olarak katılımcıların Çeviribilim bölümlerinde eğitim aldıkları sırada yaşadıkları sorunlar ve çözüm yolları ele alınmıştır. Bu sorunların sebeplerinin başında derslerde engelli öğrencilere karşı baştan savmacı bir tavır sergileyen öğretim elemanları gelmektedir. Bu durum, engelli öğrencilerin mesleki yaşamlarına dezavantajlı başlamalarına neden olmaktadır. Çeviri sektörünün en önemli gerekliliklerinden olan “BDÇ araçları eğitimi”nden mahrum kalan görme engelli öğrenciler, gerekli kültürel ve dolayısıyla da ekonomik sermayeyi elde etmekte büyük güçlük çekeceklerdir. Bununla birlikte ders materyallerinde, yabancı dil kitaplarında ve Bilgisayar Teknolojileri ile BDÇ araçlarına yönelik

derslerde ciddi erişilebilirlik sorunları tespit edilmiştir. Bu durumdaki öğrenciler, dezavantajlı konumlarını eşitlemek için sosyal yaşamlarından feragat ederek çok daha fazla çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla bölümde birlikte eğitim aldıkları diğer öğrenciler ile mesleki yaşamda da sürdürebilecekleri ilişkilerden mahrum kalmaktadırlar. Bu da sosyal sermayelerinin oldukça düşük kalmasına sebep olmaktadır. Erişilebilirliğe ilişkin sorunlar yalnızca üniversitelerde değil, özel dil okullarında da çözülebilmüş değildir. Bu yüzden engelli öğrencilerin engellilik ile ilgili deneyime sahip ve olumlu uygulamalarda bulunan büyük ve köklü üniversiteleri tercih etmek durumunda kaldıkları, taşra üniversitelerinden çekindikleri gözlemlenmiştir.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde yer alan bulguların ardından özdüşünümsel analiz yapılmıştır. Bourdieu, katılımcı nesneleştirmeyi “nesneleştirmenin öznesinin nesneleştirilmesi” olarak tanımlar. Diğer bir deyişle, araştırmacı kendisini nesneleştirir ve “çözümleyen özne” haline gelir (Bourdieu, 2003, 282). Bourdieu, araştırmacıların nesnelerini yalnızca uzaktan bakarak inceleyip kayıt altına almalarının bilimselliği getirmeyeceğinin altını çizmiştir. Gerçek bilim için araştırmanın yapıldığı toplumsal koşullar da araştırmaya dâhil edilmelidir. Bunun için araştırmacı, başta kendi “öz-sosyo-analiz”ini gerçekleştirmelidir (Bourdieu, 2003, 281-282). Bu yüzden, araştırmacının gözlemleri ve düşüncelerinin yer aldığı bir araştırma güncesi de bu bölümde yer almaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen temalara ilişkin bulgular, birtakım önerilerin dile getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu önerilerin hedef kitlesi kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, çeviribilimciler, çevirmenler ve işverenler olduğu kadar engelli bireylerin aileleri ve toplumdaki sıradan vatandaşlardır.

Engellilik tanımları, uluslararası kurum ve kuruluşlarca kabul edilen Dünya Sağlık Örgütü çerçevesi (ICF) kapsamında yapılmıştır. Engellilikte beden-toplum ayrımı artık irdelenen bir diyalektik değildir. Öyle ki, engelliliğin hem beden hem de toplumda yaratıldığı kabul görmektedir. Ülkemizde de artık bu tartışma tamamlanıp ileriye bakılmalıdır.

Engelliliğe ilişkin ifadelerin kullanımına gelindiğinde ise hem akademi hem de kamu kurumlarında tartışmanın bitmediği görülmektedir. Bu ifadelerin terimsel anlamları göz önünde bulundurulmalı ve incitici sözcüklerin kullanılmamasına özen

gösterilmelidir. Engelli bireylerin kedileri zaten bu tartışmalara katılmanın dahi gereksiz olduğu görüşündedir.

Engel türü ve engelin doğuştan veya sonradan olduğuna bakılmaksızın engelli bireylerin bakımından sorumlu aile bireylerinin detaylı eğitime ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir. Engelli çocukları ile iletişimde güçlük çekmeleri, onların isteklerine kulak asmadan kendi bildiklerini dayatmaları da bu yetersiz eğitimin bir sonucudur. Aile bireylerinin eğitim ve terapi hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması ve masraflarının karşılanması bir zorunluluk olduğu unutulmamalıdır.

Ülkemizde engelli bireylerin bakımından ailelerinin sorumlu tutulması, üzerinde yeterince durulmayan bir konudur. Engellilerin bakımına ilişkin bütün sorumluluğun ailelerine yüklenmesi kabul edilemez. Engelli bireyler yetişkinlik çağına geldiklerinde ve meslek sahibi olduklarında bile, ailelerine muhtaç olma kaygısını aşamamaktadırlar. Engelli bireylerin bağımsız yaşam hakları ellerinden alınmamalıdır. Bağımsız yaşama ilişkin asistan tahsisi gibi hizmetlerin yine devlet tarafından sağlanması ve ücretsiz olması gereklidir.

Engelli bireylerin ilk ve orta öğretime bakıldığında, engelli okulları ve kaynaştırmalı eğitim ayrımı göze çarpmaktadır. Katılımcılar, iki tip okulda da eğitim görmüşler ve buna yönelik görüşlerini paylaşmışlardır. Katılımcılar, engellilere yönelik okulların ayrımı derinleştirdiğini belirtmekle birlikte, engelli çocukların engelli olmayanlarla birlikte eğitim aldıkları kaynaştırmalı okullarda da uygun fiziksel ve sosyal koşulların sağlanmamasından doğan ciddi sorunlar görmektedirler.

Bununla birlikte engel gruplarının da kendi içinde ayrıştığı, engelli bireylerin farklı engel türünden bireylerle bir araya gelmedikleri ve onların sorunlarını bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Engelliliği bir bütün olarak ele alabilmek ve ortak çözüm arayışına girmek için bu ayrımın da ortadan kaldırılması gerekmektedir. Öyle ki, toplumda hâlihazırda bulunan sağlam-engelli ayrımı, engelli grupların da kendi arasında ayrışması ile derinleşmektedir. Bunun önüne geçebilmek için öncelikle toplumun bu sağlamcı yapısına dikkat çekilmesi ve engelli bireyler de dâhil olmak üzere tüm paydaşların bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Bulgulara bakıldığında, katılımcıların sosyal medyayı etkin şekilde kullanamadıkları görülmektedir. Bunu görüşmelerden sonra yapılan gözlemler de desteklemektedir. Katılımcılar özellikle Facebook'u, bununla birlikte Twitter ve Instagram'ı da

kullanılmaktadırlar. Facebook’u deneme yazmak, Çeviri Blog gibi sayfalarda ilan vermek, ev arkadaşı aramak, iş ilanlarını takip etmek, haber okumak, yabancı dillerini geliştirmek için kaynak elde etmek gibi amaçlarla kullanan katılımcılar, bu sosyal medya mecraları aracılığıyla kendilerini ifade etmekte ve sosyalleşmektedirler. Ancak, engelli çevirmenlerin bir araya gelip deneyimlerini paylaştıkları bir platform henüz kurulmamıştır. Daha doğrusu böyle bir platform İÇ ile birlikte kurulmuş, ancak katılımcıların herhangi bir girişimi olmadığı için içerik eklenmemiştir. Engelli bireylerin ve engelli çevirmenlerin sosyal medyada daha görünür, aktif ve dayanışmacı olmaları; onların toplumun geniş kesimlerinde farkındalık yaratabilmeleri ve karar alma mekanizmalarına etki edebilmeleri açısından gereklidir. Öyle ki, Türkiye’de her on kişiden birinin engelli olduğu bilinirken, bu oran sokaklara ve dolayısıyla toplumsal hayata yansımamakta, engelli bireyler evlerine kapanmakta ve dışarı çıkamamaktadırlar. Bu yüzden ellerindeki en önemli katılım aracı olan sosyal medya onlar için daha erişilebilir ve ulaşılabilir hale getirilmelidir. Bu da ücretsiz cep telefonu, tablet ve ücretsiz internet gibi hizmetlerle sağlanabilir.

Bir ülkede demokrasinin gelişmişliği, sivil toplumun bağımsızlığının derecesi ile ölçülür (Aslan, 2010; Yılmaz, 2014; Orhan, 2015). Ancak ülkemizde sivil toplum kuruluşlarına olan güven gitgide azalmıştır. Katılımcılar, “eski” sivil toplum kuruluşlarının yalnızca yöneticilerin çıkarına çalıştığını, bu yöneticilerin “koltuk sevdası” göttüklerini belirtmişler; genç ve dinamik bireylerin engelliler çıkarına çalıştıkları yeni kurulan STK’ları ise desteklediklerini ve buralarda aktif rol oynadıklarını vurgulamışlardır. Bu kuruluşlara güvenini kaybeden engelli bireyler ve aileleri, yeni kurulanlara ve katılımcıların da vurguladıkları gibi hak kazanımı odaklı çalışanlara da önyargılı yaklaşmakta olabilirler. Engelli bireylerin içinde yer aldıkları, maddi kaygılar gütmeyen bu kuruluşların daha ön plana çıkarılması, elde ettikleri kazanımların duyurulması gereklidir. Bu sayede daha çok engelli bireye ulaşabilirler.

Kamu kurumlarına duyulan güvene gelindiğinde ise durum daha da vahimdir. Katılımcılarımız, kamu kurumlarından hiçbir beklentilerinin olmadığını tekrar tekrar vurgulamışlardır. Düşüncelerini “Gölge etme başka ihsan istemem” şeklinde ifade edenler de olmuştur. Bu ifadeler, kamu kurumlarının ve devlet politikalarının engelli bireylerin yaşamını iyileştirmekten öte zorlaştırdığı izlenimini doğurmaktadır. Durum fiilen böyle olsun veya olmasın, engelli bireylerin izlenimi buysa, kurumların bu imajlarını bir an önce düzeltmesi ve engelli bireylerin güvenini tekrar kazanması

elzendir. Bunun için engelli bireylerin karar alma mekanizmalarına dâhil edilmeleri ve diğer ülkelerdeki iyi uygulamaların örnek alınması izlenecek yollardan bazıları olarak sıralanabilir.

Tez çalışması süresince çeviribilimciler ve çevirmenlerin, engelli çevirmenler konusunda çok az bilgiye sahip oldukları gözlemlenmiştir. Hatta, görme engellilerin çeviri yapabilmeleri çoğu çeviribilimciyi şaşırtmıştır. Gelişen bilişim teknolojileri sayesinde daha çok gencin Çeviribilim bölümlerini tercih etmek isteyebilecekleri unutulmamalıdır. Bu yüzden engelli çevirmenlerin daha görünür olmaları ve bu gençlere yol göstermeleri gereklidir. Bunun için kolokyumlar ve seminerler düzenlenebilir.

Katılımcıların hemfikir olduğu bir diğer konu da çevirmenliğin engellilere uygun bir meslek olduğudur. Öyleyse, lise düzeyindeki engelli öğrencilere çevirmenlik mesleği tanıtılabilir ve engelli çevirmenlerin sektördeki deneyimlerini bu öğrencilerle paylaşmaları sağlanabilir.

Elbette iş yerindeki her deneyim olumlu olmayabilir. Ayrımcılığa uğrayan engellilerin işverenlerine ciddi yaptırım getiren düzenlemelere de ihtiyaç vardır. Piyasada engelli çevirmenlere yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması için Çeviri Derneği gibi baskı gruplarının harekete geçmesi elzendir. Engelli çevirmenlere ayrımcılık yapan işverenler ifşa edilmeli ve gerekli merciler bu durumdan haberdar edilmelidir.

Çevirmenlere yönelik sivil toplum kuruluşları, engelli çevirmenleri kapsayıcı çalışmalar yürütmeye özen göstermelidir. Engelli çevirmenlerin sorunlarını doğrudan dinlemeli, çözüm yollarını birlikte aramalıdır. Bunun için tüm paydaşların bir araya geldiği çalıştaylar düzenlenebilir.

Görme engelli çevirmenlerin mesleki alanda karşılaştıkları en büyük sorunlardan biri BDÇ araçlarının erişilebilir olmamasıdır. Bu sorun, Türkiye’de ve dünyada en yaygın kullanılan BDÇ araçlarının ekran okuyucu yazılımlarla uyumlu çalışmamasından kaynaklanmaktadır. Burada da yine baskı grupları devreye girmelidir, lakin çevirmenlerin veya akademisyenlerin bireysel olarak Türkiye’de ya da başka yerde bu soruna çözüm bulamadıkları anlaşılmaktadır (krş. 3.4.1.). Bu yazılımları üreten şirketlerin görme engelli kullanıcıların ihtiyaçlarından haberdar edilmesi ve doğru adımları atması için teşvik edilmesi gereklidir.

Çevirmenlik eğitimi sırasında karşılaşılan sorunların başında erişilebilirlik gelmektedir. Katılımcılarımızdan DY, HK ve İÇ üniversitelerin Mütercim Tercümanlık Bölümlerini bitirmişlerdir, BB ise öğrencidir. Mezuniyet yılları farklı olsa da katılımcıların hepsi öğrencilik yaşamlarında benzer sorunlarla karşılaşmışlardır. DY ve HK yaklaşık 10 yıl önce mezun oldukları için onların erişilebilirlik sorunları ile İÇ ve BB'ninkiler farklılık gösterebilir. HK, Braille kabartma yazıcısı bulamadığından şikâyet etmekte; İÇ ise bilgisayar laboratuvarında ekran okuyucu olmadığından yakınmaktadır. Biçimi değişmiş olsa da temelde sorunlar aynıdır: Üniversitelerin daha erişilebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Elbette bu görme engellilerle sınırlandırılmamalı, her engel türü için evrensel tasarımlı çevreler yaratılmalıdır. Ders materyallerinin de erişilebilir olmasına dikkat edilmelidir.

Ders materyallerinin ve ders sırasında yapılan uygulamaların erişilebilirliği bir bakıma öğretim elemanının inisiyatifine bırakılmaktadır. Burada öğretim elemanlarına engellilik ve erişilebilirlik eğitimleri verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu eğitimler olmaksızın öğretim elemanlarından sorun çözücü girişimler beklenmesi gerçekçi olmaz. Üniversite yönetimlerinin bu konuya öncelik vermesi; bütün personelinin eğitiminden ve denetlenmesinden sorumlu tutulması gereklidir.

Katılımcılarımızın genellikle büyük üniversitelerde eğitim görmeyi tercih etmeleri de düşündürücüdür. BB'nin de belirttiği gibi taşra üniversitelerinin, büyük üniversiteler kadar erişilebilir olmadığı düşünülmektedir. Ancak yeni kurulan üniversitelere ilişkin bu algının olumluya çevrilmesi için üniversite yönetimleri çaba sarf etmelidir. Engelli gençler, büyük küçük fark etmeksizin Türkiye'nin her yerindeki üniversitelere erişebilmelidir. Vakıf üniversiteleri de bu konuda üzerine düşeni yapmalıdır. Engelli öğrenci sayısının fazlalığı övünülmesi gereken bir başarı olarak değerlendirilmeli, bu konuda bütün üniversitelere birtakım teşvikler sağlanmalıdır. Aynı şekilde engelli öğrenci barındırmayan ve erişilebilirlik kriterlerini sağlamayan üniversitelere de birtakım yaptırımlar uygulanmalıdır. Burada tekrar altı çizilmesi gereken husus, bütün bu girişimlerin göstermelik değil, uygulanabilir şekilde yürütülmesi gerektiğidir. Bunun için teşvik ve cezalar başlangıçta fayda sağlayabilir, ancak sürdürülebilirlik açısından bütün eyleyicilerin bilinçlenmesi, farkındalıklarının artması gereklidir.

Bu çalışma, konusu, yöntemsel yaklaşımı ve sonuçları ile alanyazında var olan bir boşluğu doldurmaya dönük bir ilk adım olarak tasarlanmıştır. Alanyazına katkı sunması beklenen gelecek çalışmalarda, alanda konumlanan başka engelli

evirmenlere de ulaşılabilir ve/veya diğerk eyleyicilerin pratikleri saha araştırmalarına dâhil edilebilir. Buna ek olarak, Bourdieu'nün simgesel malların dolaşımı konusundaki görüşlerinden yola çıkarak, bir eserin evirmeninin seçilmesi sürecinde engellilerin konumu tartışılabilir. Yine başka bir çalışmada ise, engelli ve engelli olmayan çevirmenlerin hexislerinin erek metinlerdeki izleri incelenebilir. Akademik araştırmaların seyri bir yana, bu tezin, çevirmenlik mesleğini icra etmek isteyen engelli öğrencilere ilham vermesi de beklenmektedir.

KAYNAKÇA

About Louis Braille and the Braille System. [20.01.2020]. **World Braille Foundation**.
<https://www.worldbraillefoundation.com/aboutbraille.htm>

Arslan, Yusuf, Hacı Murat Şahin, Ubeyde Gülnar, Murat Şahbudak. 2014. Görme Engellilerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar (Batman Merkez Örneği). **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**. c. 4, s. 2: 1-14.

Aslan, Seyfettin. 2010. Sivil Toplum ve Demokrasi. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** c. 15, s. 2: 357-374.

Azarkan, Ezeli, Ekrem Benzer. 2018. BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye’de Engelli Hakları. **DÜHFD**. c. 23, s. 38: 3-29.

Bachmann-Medick, Doris. 2009. Introduction: The Translational Turn. **Translation Studies**. c. 2, s. 1: 2-16.

Balcı, Ali. 2013. **Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler**. Ankara: Pegem Akademi.

Balcı, Sezai. 2013. **Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Eğitimi: Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi**. İstanbul: Libra Yayıncılık.

Barnes, Colin, Geof Mercer. 2003. **Disability Key Concepts**. Cambridge: Polity Press.

Barnes, Colin, Geof Mercer, Tom Shakespeare. 1999. **Exploring Disability: A Sociological Introduction**. Cambridge: Polity Press.

Bayhan, Vehbi. 2005. Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patornaj. **Sivil Toplum ve Demokrasi**. İstanbul: Kaknüs Yayınları: 145-169.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. **Declaration on the Rights of Disabled Persons**. No 3447, 9 Aralık 1975.

_____. **Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities**. No 48/96, 4 Mart 1994.

_____. **Convention on the Rights of Persons with Disabilities**. No 61/611, 6 Aralık 2006.

Bourdieu, Pierre. 1993. **Field of Cultural Production**. çev. Randal Johnson. Cambridge: Polity Press.

_____. 1998. **Practical Reason**. California: Stanford University Press.

- _____. 1999. The Social Conditions of the International Circulation of Ideas. **Bourdieu: A Critical Reader**. ed. Richard Shusterman. Oxford: Blackwell: 220-228.
- _____. 2003. Participant Objectivation. **Journal of the Royal Anthropological Institute**. c. 9, s. 281-294. doi:10.1111/1467-9655.00150
- _____. 2005. **Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine**. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayıncılık.
- _____. 2013a. **Bilimin Toplumsal Kullanımları**. çev. Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- _____. 2013b. **Seçilmiş Metinler**. çev. Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- _____. 2014. **Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi**. çev. Derya Fırat ve Günce Berkurt. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- _____. 2015. **Devlet Üzerine**. çev. Aslı Sümer. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 2016. **Akademik Aklın Eleştirisi**. çev. P. Burcu Yalım. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre ve diğ., 2015. **Dünyanın Sefaleti**. çev. Levent Ünsaldı ve diğ., Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre, Loic Wacquant. 2003. **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Braddock, David L., Susan L. Parish. 2001. An Institutional History of Disability. **Handbook of Disability Studies**. ed. Gary L. Albrecht, Katherine Seelman, Michael Bury. Thousand Oaks: Sage: 11-68.
- Burcu, Esra. 2006. Özürlülük Kimliği ve etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**. c. 23, s. 2: 61-83.
- _____. 2007. **Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- _____. 2011. Türkiye’deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**. c. 28, s. 1: 37-54.
- _____. 2015. **Engellilik Sosyolojisi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Chesterman, Andrew. 2006. Questions in the Sociology of Translation. **Translation Studies at the Interface of Disciplines**. ed. João Ferreira Duarte, Alexandra Assis Rosa, Teresa Seruya. Amsterdam: John Benjamins: 9-27.
- _____. 2007. Bridge Concepts in Translation Sociology. **Constructing a Sociology of Translation**. ed. Michaela Wolf, Alexandra Fukari. Amsterdam: John Benjamins: 171-183.

- _____. 2009. The Name and Nature of Translator Studies. **Hermes – Journal of Language and Communication Studies**. s. 42: 13-22.
- Creswell, John W. 2007. **Qualitative Inquiry and Research Design**. Thousand Oaks: Sage.
- _____. 2016. **30 Essential Skills for the Qualitative Researcher**. Thousand Oaks: Sage
- Çiftçi, İshak; Deniz Çağlayan Gümüş. 2017. **Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları**. Ankara: Başak Matbaacılık.
- Demircioğlu, Mağdole. 2010. **Üretim Sürecinde Sakat Emeği**. İstanbul: Kibele Yayınları.
- Demirdizen, Özer. 2014. Sosyal Güvenlik Sistemimizde Engelli Sigortalılara Sağlanan Pozitif Ayrıcalıklar. **Mali Çözüm Dergisi**. s. 123: 177-183.
- Demirel, Bogenç Emine. 2014. Çevirinin Bourdieu Sosyolojisiyle Yapılanan Yüzü, Çeviri Sosyolojisi. **Cogito**, s. 76: 402-416.
- Dold, Daniela. 2016. CAT Tools and Their Accessibility for Blind Translators. <https://theblindtranslator.wordpress.com/2016/03/08/cat-tools-and-their-accessibility-for-blind-translators/>
- DPI. 1982. **Disabled People's International: Proceedings of the First World Congress Singapore**. Singapore: Disabled People's International.
- Durkheim, Emile. 2013. **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**. çev. Cenk Saraçoğlu. İstanbul: BS Yayınları.
- Dünya Sağlık Örgütü. 2004. **İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması**. çev. Elif Kabakçı ve Ahmet Göğüş. Ankara: Bilge Matbaacılık.
- _____. 2011. **Dünya Engellilik Raporu**. Ankara: Anıl Group Matbaa.
- Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. 2009. **Resmi Gazete**. 27288, 14 Temmuz.
- Figiel, Wojciech. 2015. Teaching Translation and Interpreting to Students with Vision Impairments. Ed. Paulina Pietrzak & Mikołaj Deckert. **Łódź Studies in Language: Constructing Translation Competence**. s. 39: 193–207.
- _____. 2018a. Levelling the Playing Field with (In)accessible Technologies?. **Między Oryginałem a Przekładem**. c. 24, s. 41: 75-88.
- _____. 2018b. Studying Translation from the Perspective of Blind Students in Poland. **Proceedings of the 2nd Swiss Conference on Barrier-free Communication: Accessibility in Educational Settings**. ed. Pierrette Bouillon, Silvia Rodriguez, Irene Strasly: 36-39.

- Fougeyrollas, Patrick, Line Beauregard. 2001. Disability: An Interactive Person-Environment Social Creation. **Handbook of Disability Studies**. ed. Gary L. Albrecht, Katherine Seelman, Michael Bury. Thousand Oaks: Sage: 171-194.
- Gleeson, Brendan. 2000. Disability, Geography and Ethics. **Philosophy & Geography**. c. 3, s. 1: 65-70.
- Goffman, Erving. 1963. **Stigma: Notes On The Management Of Spoiled Identity**. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- _____. 2014. **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**. çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gouanvic, Jean-Marc. 1997. Translation and the Shape of Things to Come. **The Translator**. c. 3, s. 2: 125-152.
- _____. 2005. A Bourdieusian Theory of Translation or the Coincidence of Practical Instances. **The Translator**. çev. Jessica Moore. c. 11, s. 2: 147-166.
- _____. 2007. Objectivation, Réflexivité et Traduction: Pour Une Re-Lecture Bourdieusienne de la Traduction. **Constructing a Sociology of Translation**. ed. Michaela Wolf, Alexandra Fukari. Amsterdam: John Benjamins: 79-92.
- _____. 2010. Outline of a Sociology of Translation Informed by the Ideas of Pierre Bourdieu. **MonTI 2: Applied Sociology in Translation Studies**. ed. O.D. Fouces ve E. Monzo. Universidad de Alicante: 119-129.
- _____. 2014. Is Habitus as Conceived by Pierre Bourdieu Soluble in Translation Studies?" **Remapping Habitus in Translation Studies**. ed. Gisella M. Vorderobermeier. Amsterdam: Rodopi: 29-42.
- Görgülü. Zeynep. 2017. Çeviri Sosyolojisi Ekseninde Türkiye’de Lafonten Çevirilerinin Dolaşımını Okumak. **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**. c. 12, s. 30: 175-187.
- Hagemann, Susanne. 2016. Teaching Translation to Mixed Groups of Blind and Sighted Students. **Journal of Translator Education and Translation Studies**. c. 1, s. 1: 78-93.
- Hanna, Sameh, F. 2014. Remapping Habitus: Norms, Habitus and the Theorisation of Agency in Translation Practice and Translation Scholarship. **Remapping Habitus in Translation Studies**. ed. Gisella M. Vorderobermeier. Amsterdam: Rodopi: 57-71.
- Heilbron, Johan, Gisele Sapiro. 2007. Towards a Sociology of Translation: Current Issues and Future Prospects. **Constructing a Sociology of Translation**. ed. Michaela Wolf, Alexandra Fukari. Amsterdam: John Benjamins: 93-108.
- Heilbron, Johan. 1999. Towards a Sociology of Translation: Book Translations as a Cultural World System. **European Journal of Social Theory**. c. 2, s. 4: 429–444.

- Holmes, James S. 2012. Çeviribilimin Adı ve Doğası. çev. Ayşenaz Koş. **Çeviri Seçkisi II**. ed. Mehmet Rifat. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hughes, Bill. 2002. Disability and the Body. **Disability Studies Today**. ed. Colin Barnes, Mike Oliver, Len Barton. Cambridge: Polity Press: 58-77.
- Hughes, Bill, Kevin Paterson. 2011. Sakatlık Sosyal Modeli ve Kaybolan Beden: Bir Yeti Yitimi Sosyolojisine Doğru.” **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**. ed. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 63-80.
- Husserl, Edmund. 2002. Pure Phenomenology, Its Method, and Its Field of Investigation. **The Phenomenology Reader**. ed. Dermot Moran ve Timothy Mooney. Londra: Routledge: 124-133.
- İnce, Devrim. [03.12.2006]. Hayata Parmak Uçlarıyla Tutundu. **Sabah Gazetesi** <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/12/03/gun130.html>
- Inghilleri, Moira. 2005. The Sociology of Bourdieu and the Construction of the ‘Object’ in Translation and Interpreting Studies. **The Translator**. c. 11, s. 2: 125-145
- ILO Uluslararası İş Örgütü. 1955. **Vocational Rehabilitation (Disabled) Recommendation**. s. 99.
- _____. 1983. **Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Convention**. s. 159.
- ILO 159 No’lu Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Sakatlar) Sözleşmesi. 1999. **Resmi Gazete**. 23751. 10 Temmuz.
- İş Kanunu. 2003. **Resmi Gazete**. 25134. 10 Haziran.
- Jette, Alan M. 2006. Toward a Common Language For Function, Disability, and Health. **Jurnal of the American Physical Therapy Association**. s. 86: 726-729.
- Kaindl, Klaus. 2013. Toplumsal bir Olgu Olarak Çeviri: Çeviribilimde Sosyolojik Yaklaşımlar.” Yay. Haz. Faruk Yücel. **Çeviribilimin Paradigmaları-Çeviri Seçkisi**. Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı Akademi Yayın: 165-176.
- Karaarslan, Erkan. 2014. **Engelli Hakları**. Antalya: Bekad Yayınları.
- Kavaklı, Uğur, Erdem Özkara. 2012. Kişisel, Sosyal ve İş Hayatında Özürlü Bireylere Tanınan Haklar ve Özürlü Olguların Medikolegal Değerlendirilmesi. **DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi**. c. 26, s. 1: 65-74.
- Kaya, Hasan. 2015. **Engelli İnsanın Hakları**. Ankara: Liberte Yayınları.
- Kellett Bidoli, Cynthia J. 2003. The Training of Blind Students at the SSLMIT Trieste. **The Interpreters’ Newsletter**. s.12: 189–199.

- Koçal, Vedat A. 2014. Bir Sosyal Politika Ve Siyasal Meşrutiyet Aracı Olarak “Hayırseverlik”. Türkiye’de Sivil Yardım Organizasyonlarının Politik Ekonomisi ve Siyasal İşlevi. **Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI Bildirileri Kitabı**. İstanbul: Petrol İş Yayını: 211-225.
- Konur Usta, Özlem. 2019. “Engelliye Yeni Rapor Çilesi.” **Aydınlık**. <https://www.aydinlik.com.tr/engelliye-yeni-rapor-cilesi-toplum-subat-2019>. 21 Şubat.
- Küçükaslan, Bülent. 2011. "Sakat"la Yüzleşme Denemeleri. **BİA Haber Merkezi**. <https://m.bianet.org/bianet/toplum/132984-sakat-la-yuzlesme-denemeleri>. 27 Eylül.
- Lyotard, Jean-François. 2007. **Fenomenoloji**. çev. İsmet Birkan. Ankara: Dost.
- Macann, Christopher. 2005. **Four Phenomenological Philosophers: Husserl, Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty**. Oxon: Routledge.
- Mamatoğlu, Nihal. 2015. Türkiye’de Engelli İstihdamının Genel Görünümü. **Alternatif Politika**. c. 7, s. 3: 524-561.
- Marks, Deborah. 1999. **Disability: Controversial Debates and Psychosocial Perspectives**. Oxon: Routledge.
- Menda, Elzi, Nesrin Balkan, Neyyir Berkay ed. 2013. **Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz?** İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Meylaerts, Reine. 2008. Translators and (Their) Norms: Towards a Sociological Construction of the Individual. **Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in Homage to Gideon Toury**. ed. Anthony Pym, Miriam Schlesinger, Daniel Simeoni. Amsterdam: John Benjamins: 91–102.
- Misyon ve Vizyonumuz. [23.01.2020]. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/misyon-ve-vizyonumuz/>
- Moran, Dermot, Timothy Mooney. 2002. **The Phenomenology Reader**. London: Routledge.
- Moustakas, Clark E. 1994. **Phenomenological Research Methods**. Thousand Oaks: Sage.
- Munday, Jeremy. 2001. **Introducing Translation Studies**. Londra: Routledge.
- Nagi, Saad Z. 1991. Appendix A. Disability Concepts Revisited: Implications for Prevention. Disability in America: Toward a National Agenda for Prevention. **Disability in America: Toward a National Agenda for Prevention**. ed. Andrew M. Pope and Alvin R. Tarlov. Washington DC: The National Academies Press: 307-327.
- Oliver, Mike, Colin Barnes. 2010. Disability Studies, Disabled People and the Struggle for Inclusion. **British Journal of Sociology of Education**. c. 31, s. 5: 547-560.

- Oliver, Mike, Gerry Zarb. 1989. The Politics of Disability: A New Approach? **Disability, Handicap & Society**. c. 4, s. 3: 221-239.
- Oliver, Mike. 1996. Defining Impairment and Disability: Issues at Stake. **Exploring the Divide**. ed. Colin Barnes ve Geof Mercer. Leeds: The Disability Press: 29-54.
- Orhan, Serdar. 2016. Engellilere İlişkin Politika ve Uygulamaların Belirlenmesinde Bir Aktör Olarak Engelli Dernekleri: Ortak Bir Engelli Politikası Vizyonundan Bahsedilebilir mi? **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**. c.10. s. 2: 208-231.
- Öztabak, Muhammet. 2018. Engelli Bireylerin Meslek Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin İncelenmesi. **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**. c.48, s. 48: 21-40.
- Öztürk, Mustafa. 2013. **Hayata Renk Katanlar: Engelli Grupları**. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Pym, Anthony. 2006. Introduction: On the Social and Cultural in Translation Studies. **Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting**. ed. Anthony Pym, Miriam Shlesinger, Zuzana Jettmarova. Amsterdam: John Benjamins :1-25.
- Rodriguez Vazquez, Silvia, Donal Fitzpatrick, Sharon O'Brien. 2018. Is Web-Based Computer-Aided Translation (CAT) Software Usable for Blind Translators?. ed. Klaus Miesenberger, Georgios Kouroupetroglou. **Computers Helping People with Special Needs**. Springer: Cham: 31-34.
- Rodriguez Vazquez, Silvia, Fiorenza Mileto. 2016. On the Lookout for Accessible Translation Aids: Current Scenario and New Horizons for Blind Translation Students and Professionals. **Journal of Translator Education and Translation Studies (TETS)**. c. 1, s. 2: 115-135.
- Sapiro, Gisele. 2008. Translation and The Field of Publishing: A Commentary On Pierre Bourdieu's 'A Conservative Revolution In Publishing'. **Translation Studies**. c. 1, s. 2: 154-166.
- Sela-Sheffy, Rakefet. 2008. The Translators' Personae: Marketing Translational Images as Pursuit of Capital. **Meta**. c. 53, s. 3: 609– 622.
- _____. 2014. Translator's Identity Work: Introducing Micro-Sociological Theory of Identity to the Discussion of Translator's Habitus. **Remapping Habitus in Translation Studies**. ed. Gisella M. Vorderobermeier. Amsterdam: Rodopi: 43-55.
- Seyyar, Ali. 2015. **Dünya'da ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar**. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Seyyar, Ali, Erkan Aydemir. 2016. **Engelli Dostu İnsan Kaynakları Yönetimi**. İstanbul: Sakarya Yayıncılık

- Seidman, Irving. 2006. **Interviewing As Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences**. New York: Teachers College Press.
- Shakespeare, Tom. 2011. Sakatlık Sosyal Modeli. **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**. ed. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 51-63.
- Shakespeare, Tom, Nicholas Watson. 2001. The Social Model of Disability: An Outdated Ideology? **Research in Social Science and Disability**. s. 2: 9-28.
- _____. 2011. Farkı Yaratmak: Sakatlık, Siyaset ve Tanınma. **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**. ed. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 387-414.
- Simeoni, Daniel. 1998. The Pivotal Status of the Translator's Habitus. **Target**, c. 10, s. 1: 1-39.
- _____. 2007a. Between Sociology and History: Method in Context and in Practice. ed. Michaela Wolf, Alexandra. Fukari. **Constructing a Sociology of Translation**. Amsterdam: John Benjamins: 187-204.
- _____. 2007b. Translation and Society: The Emergence of a Conceptual Relationship. ed. P. St-Pierre and P. C. Kar. **Translation-Reflections, Refractions, Transformations**. Amsterdam: John Benjamins: 13-26.
- Smith, Johnathan A., Paul Flowers, Michael Larkin. 2009. **Interpretative Phenomenological Analysis**. London: Sage.
- Snell-Hornby, Mary. 2006. **The Turns of Translation Studies**. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Swartz, David. 2011. **Kültür ve İktidar**. çev. Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Şişman, Yener. 2012. Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**. c. 7, s. 28: 69-85.
- _____. 2014. Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı. **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**. c. 3, s. 2: 57-85.
- Taşkın, Burcu. 2019. Rationality of Disability and the Sociology of Translation. **Translation Today: Applied Translation Studies in Focus**. ed. Michal Organ. Berlin: Peter Lang: 107-119.
- Taşkın, Burcu, Emine Bogenç Demirel. 2019. Çeviri Sosyolojisi Işığında Engelli Çevirmenler: fenomenolojik Yaklaşım ile Görünmeyeni Görünür Kılmak. **Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi**. s. 27: 242-254.
- The Relationship Between UN CRPD and EU Law. [20.01.2020]. **The International and European Framework of Disability Law**. http://www.era-comm.eu/UNCRPD/e_learning/B/definition.html

- Thomas, Carol. 2004. How is Disability Understood? An Examination of Sociological Approaches. **Disability Society**. c. 19, s. 6: 569-583.
- _____. 2002. Disability Theory: Key Ideas, Issues and Thinkers. **Disability Studies Today**. ed. Colin Barnes, Mike Oliver and Len Barton. Cambridge: Polity Press: 38-58.
- Toury, Gideon. 1995. **Descriptive Translation Studies and Beyond**. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Tremain, Shelly. 2005. **Foucault and the Government of Disability**. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Turner, Bryan S. 2001. Disability and the Sociology of the Body. **Handbook of Disability Studies**. ed. Gary L. Albrecht, Katherine Seelman, Michael Bury. Thousand Oaks: Sage: 252-266.
- TÜİK. [20.09.2019] **Türkiye Özürlüler (Engelliler) Araştırması**. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017
- _____. [20.09.2019] **Türkiye Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması**. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017
- _____. [20.09.2019] **Türkiye Sağlık Araştırması**. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017
- UPIAS. 1976. **Fundamental Principles of Disability**. London: Union of the Physically Impaired Against Segregation.
- Ünsaldı, Levent. 2014. Takdim ve *Heretik*'in Onuncu Kitabı Vesilesiyle. **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**. Erving Goffman. Ankara: Heretik Yayıncılık: 7-19.
- Vermeer, Hans J. 2007. **Çeviride Skopos Kuramı**. çev. Ayşe Handan Konar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Vorderobermeier, Gisella. M. 2014a. (Translatorial) Habitus – A Concept that Upsets (in Translation Studies)? **Remapping Habitus in Translation Studies**. ed. Gisella M. Vorderobermeier. Amsterdam: Rodopi: 9-26.
- _____. 2014b. The (Re-)Construction of Habitus: A Survey-Based Account of Literary Translators' Trajectories Put into Methodological Perspective. **Remapping Habitus in Translation Studies**. ed. Gisella M. Vorderobermeier. Amsterdam: Rodopi: 149-161.
- Williams, Gareth. 2001. Theorizing Disability. **Handbook of Disability Studies**. Gary L. Albrecht, Katherine Seelman, Michael Bury. Thousand Oaks: Sage: 123-144.
- Wolf, Michaela. 2007a. Introduction: The Emergence of a Sociology of Translation. **Constructing a Sociology of Translation**. ed. Michaela Wolf, Alexandra Fukari. Amsterdam: John Benjamins: 1-36.

- _____. 2007b. The Location of The “Translation Field” Negotiating Borderlines Between Pierre Bourdieu and Homi Bhabha. **Constructing a Sociology of Translation**. ed. Michaela Wolf, Alexandra Fukari. Amsterdam: John Benjamins: 109-122.
- _____. 2007c. Bourdieu’s “Rules Of The Game”: An Introspection Into Methodological Questions Of Translation Sociology. **Matraga, Rio de Janeiro**. c. 14, s. 20: 130-145.
- _____. 2010. Translation ‘Going Social’? Challenges to the (Ivory) Tower of Babel. **MonTI 2**: 29-46.
- _____. 2014. The Sociology of Translation and Its ‘Activist Turn’. **The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies**. ed. Claudia V. Angelelli. Amsterdam: John Benjamins: 7-21.
- World Health Organization. 1980. **International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps**. Geneva.
- _____. 2001. **International Classification of Functioning, Disability and Health**. Geneva.
- Yardımcı, Sibel. 2015. Sakatlığın Tarihsel İnşası. **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**. ed. Kenan Çayır, Melisa Soran, Melike Ergün. İstanbul: Karekök Yayıncılık: 7-17.
- Yel, Ali Murat. 2014. Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik. **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi**. ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişimYayınları: 559-580.
- Yılmaz Kutlay, Sevcen. 2015. Kişisel Tarihin Bir Ürünü Olarak Çevirmen Habitusu. **International Journal of Language Academy**. c. 3, s. 1: 428-437.
- Yılmaz, Volkan. 2014. Tarihsel Gelişimi ve Güncel İkilemleriyle Türkiye’de Engellilik ve Sosyal Politikalar. **Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika**. ed. Betül Arslantaş. Ankara: Nobel Yayınları: 57-79.

EKLER

Ek 1. Görüşme Soru Formu

1. Kendinizden kısaca bahseder misiniz?

Nerelisiniz:

Eğitim:

Medeni durum:

Yaş:

Bakmakla yükümlü olduğu bireyler:

Ailede başka çevirmen var mı?

2. Engelliliği nasıl tanımlıyorsunuz?

Kendinizi engelli olarak görüyor musunuz?

Sakat, özürlü sözcükleri

3. Daha önce hangi işlerde çalıştınız?

İş değiştirme sebepleri

Maddi mi

Engel yüzünden mi

4. Çevirmenlik mesleğini hangi nedenlerle seçtiniz?

Kaç yıldır:

Uzmanlık alanı:

Diller:

Ayrımcılık?

5. (Şu anki) işinizde sorumluluk alanınız nedir?

Bir iş gününüzü adım adım anlatır mısınız?

6. Serbest ve kurum çevirmenliğinin avantaj ve dezavantajları nelerdir?

7. Sosyal medyayı ne kadar etkin kullanıyorsunuz?

8. Çeviri işini nasıl alıyorsunuz? (Ayrıca serbest çeviri yapıyor musunuz?)

Sosyal medya etken mi?

Bilgisayar destekli çeviri araçlarını kullanıyor musunuz?

9. Engelliler için kurulmuş sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

10. Kamu kurum ve kuruluşlarından engelli haklarının iyileştirilmesi konusunda beklentileriniz nelerdir?

11. Öğrenciyken ayrımcılığa uğradınız mı?

12. Tanıdığınız başka engelli çevirmenler var mı?

Nasıl tanıştınız?

Ortak bir platform var mı?

13. Genç engelli çevirmenlere ve öğrencilere tavsiyeleriniz nelerdir?

14. Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

Ek 2. Onay Formu

ARAŞTIRMAYA KATILIM ONAY FORMU

Adı, Soyadı :
Uyruğu :
Yaşı :
Çalışma Dilleri :

Bu araştırma; Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Emine BOGENÇ DEMİREL danışmanlığında yürütülmekte olan Burcu TAŞKIN'a ait "ENGELLİ ÇEVİRMENLERİN MESLEKİ ALANDAKİ KONUMLARI VE BOURDIEU ÇÖZÜMLERİ" başlıklı doktora tezine yönelik bir araştırmadır.

Çalışmanın bilimsel niteliğinden ötürü, yapılan görüşmede ses kaydı alınacaktır. Alınan ses veya her türlü görüntü kaydı yalnızca araştırmacı Burcu TAŞKIN tarafından, bu tez çalışması ve ilgili akademik yazıların hazırlanmasında kullanılacaktır ve başka bir kişi veya kurum ile kesinlikle paylaşılmayacaktır.

Adınız, soyadınız ve çalıştığınız kurumun adı, mahremiyetinizi korumak üzere gizli tutulacaktır ve herhangi bir yayında paylaşılmayacaktır.

Araştırmaya bu koşullar altında katılmaya onay veriyorsanız lütfen aşağıdaki alanı imzalayınız:

Ek 3. Çevirmen Canan Kim ile Söyleşi (Haziran 2014)

Çeviri yapmaya nasıl başladınız? Nasıl “Stephen King çevirmeni” oldunuz?

Birinci sınıftayken kaza geçirdiğim üniversitenin Turizm İşletmeciliği bölümünden mezun olduktan sonra bu sektörde tekerlekli sandalyeyle çalışmanın mümkün olamayacağını gördüm. Evde boş vakitlerimi kitap okuyarak değerlendiriyordum. Parmaklarımı kullanamadığım halde klavyeyle yazı yazabildiğimi keşfedince bu şekilde çalışabileceğimi düşündüm. Kitap okurken bazen kendi kendime “ben olsam şurayı böyle çevirirdim, şöyle yazardım” derdim. Bir gün yine bu şekilde düşünürken çeviri yapmanın benim koşullarım için uygun olacağı geldi aklıma. İngilizcem oldum olası iyiydi, üniversite sınavında dil puanında Türkiye 5.si olmuştum. Ancak çeviride hiç tecrübem olmadığından büyük yayınevlerine başvurmaya cesaret edemedim. O yıllarda Beyaz Dizi olarak bilinen aşk romanlarını basan yayınevine başvurdum ve bu şekilde 1998 yılında çeviri maceram başladı. Oradaki editörüm işimi iyi yaptığımı söyleyerek beni büyük yayınevlerine başvurmam için cesaretlendirdi bir CV hazırladım, bir de mektup yazdım ve dört beş yayınevine gönderdim. Altın Kitaplar mektubum üzerine bana bir deneme çevirisi gönderdi, beğenmelerinin ardından hemen bir roman (Kara Ev) yolladılar ve onlar ile yolculuğumuz 2002 yılında bu şekilde başladı. İlk çevirdiğim romanın bir Stephen King (ve Peter Straub) eseri olması ve beğenilmesi, yeni bir King çevirisi söz konusu olduğunda tercih edilmemi sağladı sanırım. Aslında kendimi “Stephen King” çevirmeni olarak görmüyorum çünkü 2002’den beri altında başka çevirmenlerin imzası olan başka King romanları da yayınlandı. Yine de bu şekilde düşünölmek benim için mutluluk verici çünkü hepsi çok severek emek harcadığım kitaplardı zira bu işe başlamadan önce de severdim King okumayı. Özellikle de Kara Kule serisini. Ortaokul lise yıllarımda okuduğum serinin son üç kitabını benim çevireceğimi söyleseler hayatta inanmazdım. Bu yüzden kendimi şanslı görüyorum.

Full Dark No Stars kitabındaki “Big Driver” hikayesini çevirirken en çok hangi konularda zorlandınız? Örneğin küfürleri çevirirken tereddüt yaşadınız mı?

Stephen King kitaplarının çevirisinde beni en çok düşünmeye zorlayan kısım, kendi yarattığı dilde yazdığı bölümler oluyor. Buna Kara Kule serisinde sıkça rastlayabilirsiniz mesela. Bazen de İngilizce dilinde mevcut olan iki kelimeyi birleştirip bambaşka bir anlam yükleyebiliyor. Böyle durumlarda kullanılan anlama sadık kalarak uygun bir karşılık bulmaya çalışıyorum. Anahtar Deliğinden Esen Rüzgar’daki starkblast için kullandığım kara ayaz gibi. Ancak Big Driver’da bu zorluğu yaşamadım. Anlatımı sadeydi, akıcıydı. Bunu yansıtmaya çalıştım. Tek bir küfürö kelimeyi kullanırken biraz tereddüt ettim, sonunda karaktere ve oradaki şartlara daha uygun olduğunu düşünerek kullanmaya karar verdim.

Çeviriyi bitirdikten sonra basılana kadarki süreçten haberdar mıydınız? Onay vermediğiniz veya haberiniz olmayan değişiklikler yapıldı mı?

Çeviriyi bitirip gönderdikten sonraki süreçten pek fazla haberdar olmuyorum. Açıkçası şimdiye dek çok sormadım. Bazen kitabın benim tercihim olan başlığı değiştirilerek yayınlanıyor. Basıldıktan sonra çevirilerimi pek okumam, o aşamaya dek üç kez okumuş olmak bana yetiyor sanırım ve karşılaştırma gereği görmüyorum. O aşamadan sonra diğör okuyucuların fikirlerini daha çok merak ediyorum. Ancak sizin sorunuz üzerine basılmış hikayeyi tekrar okudum ve birkaç yerde kelimelerde bütönlüğe sadık kalınarak ufak değişiklikler yapılmış olduğunu gördüm. Editörün bu

noktalarda inisiyatif kullanmasını doğal karşılıyorum. Sonuçta o da benim gibi mesleğini yapıyor.

Bu hikayeyi bir çevirmenden çok bir “kadın” olarak çevirme yoluna gittiniz mi? Çevirisinde böyle güçlü duygular hissedip bunu metne yansıttınız mı?

Açıkçası bu hikayeye bir kadın gözüyle değil, profesyonel bir çevirmen gözüyle bakmaya, arama mesafe koymaya çalıştım. Doğru mu yapıyorum, bunca yıldan sonra hala emin değilim ama çevirdiğim kitaplardaki karakterlerle duygusal bağ kurmuyorum. Yine de kitaplardaki duyguları okuyucuya yeterince yansıtabildiğimi umuyorum. Okurken ve çevirirken kitaplara bakışım farklı oluyor. Belki karakterle benzer deneyimlerim olsaydı daha farklı yaklaşabilirdim. Bunu hiç öğrenmemeyi umuyorum, özellikle de King çevirilerinde. Onun romanlarındaki karakterlerin başına neler gelebildiği malum.

Altın Kitaplar’ın belirli politikalar çerçevesinde çalıştığınızı düşünüyor musunuz? Evetse bu politikalar nedir?

Hayır, düşünmüyorum.

Bu çeviriyi yaparken yayınevi veya toplum tarafından kısıtlandığınızı düşündünüz mü? Evetse ne yönde?

Kısıtlandığımı hissetmemekle birlikte belirli hassasiyetler olabileceğini düşünerek bir küfürlü kelimeyi noktalı yazmaya karar verdim. Günlük hayatında hiç küfür kullanmayan biri olarak bazen çeviri sırasında kullandığım kelimedenden şüpheye düşebiliyorum. Böyle anlarda çevremden fikir alıyorum.

Bir çevirmen ve çalışan olarak yayın evi ile olan ilişkinizi süre – ücret ve editörle çalışma koşulları açısından değerlendirebilir misiniz? (Örneğin ücret tatminkar mı, süre makul mü, editör ile düzenli iletişim içinde misiniz?)

Altın Kitaplar ile on iki senedir karşılıklı sevgi, saygı ve anlayışa dayalı, çok güzel bir iş ilişkimiz var. Süre konusunda hiç sıkıntı yaşamadım. Engelli oluşumun sonucu olan çalışma yavaşlığım konusunda bana daima çok anlayışlı davrandılar. Yayınevindeki aile ortamının bir parçası olduğumu hissediyorum. Editörlerle çok iyi anlaşıyoruz, iletişimimiz gayet güzel. Ülkemizdeki emeğe genel bakış açısı göz önüne alınınca ücreti yeterli buluyorum ama elbette bu kadar emek verilince daha fazlasını hak edebileceğini düşünüyor insan. Çeviri piyasasında genel olarak bu düşüncenin hakim olduğunu tahmin ediyorum.

Genel olarak çeviri sürecindeki seçimlerinizi, kendi beğenileriniz yerine daha çok yayınevinin, okuyucu kitlesinin veya ülkedeki sosyo-politik durumun niteliklerine göre yaptığınızı düşünüyor musunuz? Evetse bu durum hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Çevirdiğim kitapları kendim seçmiyorum olsam da kitabın ne olduğu bana söylenerek çevirip çevirmeme seçeneği sunuluyor. Ve kararımı verirken tek kıstasım, o kitabı çevirirken keyif alıp almayacağım. Belki çeviri ücretiyle ev geçindiren biri olsaydım bu şekilde bir lüksüm olamazdı. Çeviri sırasındaki seçimlerimi soruyorsanız, benim için en önemlisi metni Türkçe’ye mümkün olduğunca doğru ve iyi çevirmek. Başka endişelerim pek olmuyor ya da şimdiye kadar beni bunları düşünmeye itecek bir kitap çevirmedi.

Türkiye’deki çevirmenlerin kısıtlamalara boyun eğdiğini düşünüyor musunuz?

Ölüm Pornosu'nun çevirmeni Funda Uncu'nun neler yaşadığı malum. Kendisini çok takdir ediyorum. Maalesef ülkemizde sanata dair özgürlüklerden bahsetmek zor. Bunun büyük ve ağır bir mücadele olduğunu, çevirmenlerin bir kısmının ve yayınevlerinin ister istemez bazı kısıtlamalara gidebileceğini düşünüyorum. Ben kendi adıma ise şimdiye dek herhangi bir kısıtlama yaşamadım.

Çeviri ve sosyoloji ilişkisinden ve kendi tecrübelerinizden yola çıkarak eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

Çevirinin Türkiye'de "iş bulamadı, hiç olmazsa bulana dek çeviri yapsın" zihniyetinden kurtulması gerektiğini düşünüyorum. Bu yönde bana ne çok talep geldiğini bilerseniz şaşarsınız. Eğitim ile bu zihniyetin yok olacağını ümit ediyorum. Kaliteli çevirilerin sayısı arttıkça bu yönde bir talep olacağını, yetersiz çevirilerin raflarda kapladığı yerin azalacağını umuyorum (bu arada yanlış anlamayın, bir çevirmenin asla "ben oldum" diyemeyeceğine inanıyorum, kendimi geliştirmek için daha çok yolum olduğunu düşünüyorum ama çeviri kalitesinde en azından bir alt eşik olmalı kanımca). Elbette ben bunları umarken ülkemizdeki kitap okuyucusu sayısı gibi bir gerçeğe karşı karşıyayız. Ve yine dönüp dolaşıp eğitime geliyoruz zira kitap okuma alışkanlığının eğitim seviyesiyle doğru orantılı olduğuna inanıyorum.

Ek 4. Çevirmen Canan Kim ile Söyleşi (Mart 2016)

Çevirmen olarak çalışan engelli bireyler tanıyor musunuz?

Tanımıyorum ama sayılarının çok olduğunu ümit ediyorum. Bununla birlikte çeviri için belli bir eğitim seviyesi gerekmede ve maalesef ülkemizde bırakın yükseköğrenimi, ilkokula bile gidemeyen çok sayıda engelli var malumunuz. O yüzden ümit ederken aynı zamanda karamsar olduğumu belirtmeliyim. Çalışan bir engelli çevirmen olarak çok şanslı bir kesime dahil olduğumu biliyorum.

Engelli çevirmenlere yönelik bir örgütlenmenin içinde yer alıyor musunuz? Hayır ise olmayı arzu eder misiniz? Bu gibi örgütlerin engelli çevirmenlerin konumları için yapıcı olacağını düşünüyor musunuz?

Hayır, herhangi bir örgütlenmeye dahil değilim. Ben içedönük yapım gereği topluluklarda bulunmaktan hoşlanmayan biriyim, bu yüzden böyle bir örgütlenmeye dahil olmayı ihtiyaç olarak görmeyebilirim. Öte yandan bunun engelliler için sosyalleşme, aynı zamanda meslekte ve sektörde pozitif adımlar atılması, işbirliği ve koşulların iyileştirilmesi açısından faydalı olabileceğini düşünüyorum.

Bu tezin daha etkin ve uygulamada sürdürülebilir olabilmesi için önerileriniz nelerdir?

Öncelikle bu durumu tezinize konu yaptığınız ve emek harcadığınız için bir engelli olarak teşekkür ederim. Tezinizin ve amacının sadece Engelli Haftası'nda değil, farklı zamanlarda da medyada yer bulması, daha geniş kitlelerin bilinçlenip etki edebilecek güce sahip bireylere ve kurumlara ulaşılması için faydalı olabilir. Engelli bireyler çalıştıran ve kontenjan konusunda gereğini yapan firmalar tespit edilip ön plana çıkarılarak örnek oluşturulabilir. Engelli çalışanlara yer veren firmalara devlet tarafından teşvikler sunulmasına önayak olunabilir (bu konuda net bilgim yok, belki halihazırda böyle bir uygulama vardır, vergi indirimi vb). Sorunun temelinde eğitim olduğu için okullardaki fiziki koşulların iyileştirilmesi, öğretmenlerin engelli öğrencilere yaklaşım konusunda eğitimi gibi konular üstünde durulabilir.

Ek. 5 Çevirmen Maria Biffi ile Söyleşi (Ekim 2017)

How did you become a translator? How long have you been working as a translator?

I have been working as a translator for 10 years. I attended a specific university for translators and interpreters in Bari, my city, and one year after the degree, I started to cooperate with an experienced professional translator who was looking for help. Some years later I started working as a freelancer with some translation agencies after having sent my CV and having passed one or more translation tests.

What is your specialty?

Medicine, Life Science and IT

Do you earn enough to sustain yourself and your family?

I earn enough to sustain myself, but my income would not be enough to sustain a family. Anyway it is very difficult in Italy to sustain a family with a single wage.

How do you feel about your job?

I like it very much. It is exactly what I dreamt of when I was a student at the university, including specialty. The things I would like to change or improve are the deadlines - which are often too tight - and the rate, as not always is appropriate for the technical projects I work on.

What is your opinion about the (in)visibility of the translator?

I think that it is an implicit characteristic of this job and that who wants to work as a translator knows it and accepts that s/he will not be in the first line and will not have much visibility. It is not a job for exhibitionists ;-)

Do you think literary translators receive more credit or visibility than the freelancers in Italy?

No, as regards credit or visibility there isn't any difference between literary translators and freelancers in Italy, whereas, as regards rates, technical translators are paid better rates than literary translators. Only some literary translators benefit from copyright in Italy.

What kind of disability do you have? Is it congenital?

I have a motor disability and I sit on a wheelchair. My disability is caused by a severe form of rheumatoid arthritis, an autoimmune disease.

Does it cause you any disadvantages as a translator?

No, it doesn't cause me any disadvantages. I can use pc without any problem.

Do you know any other disabled translators?

No, I don't know any disabled translator.

Would you participate in a platform for disabled translators? What would you expect from such a platform?

I can't say it now. It would depend on the characteristics and the aims. I am for the inclusive approach, so I would participate only if it would not have a ghettoizing structure and would be open to all translators with a particular eye or a specific forum or area dedicated to disabled translators.

Ek 6. Görüşmelerin Çevriyazıları

Ek 6.1. DY ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı

Peki, başladık. DY Hanım öncelikle kendinizden kısaca bahseder misiniz?

DY, 1979 Zonguldak doğumluyum. Eee Hacettepe Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık bölümünden mezunum. ... Kurumunda çalışıyorum. Onun dışında ... bu kadar.

Peki ailenizde başka çevirmen var mı?

Hayır, yok (kuş sesleri)

Bakmakla yükümlü olduğunuz başka bireyler var mı ailenizde?

Yok, hayır.

Peki DY Hanım siz engelliliği nasıl tanımlıyorsunuz?

Engellilik ... yani öhm.. bir, yani, bu genel bir tanım ama, yani bir kişinin vücudundaki herhangi bir uzvun eksikliği olarak tanımlayabilirim.

Siz kendinizi engelli olarak görüyor musunuz?

Evet, görüyorum.

Bu literatürde kullanılan sakat, özürlü gibi sözcükler için ne düşünüyorsunuz?

Şöyle, kelimelere takılmamak gerektiğini düşünüyorum. Önemli olan uygulamalardır. Yani siz bir kişiye, hani bence bu konuda tartışmak bile zaman kaybıdır. Yani ona bir kelime seçin ama gerekli uygulamaları yerine getirmesiniz hiçbir anlam taşımayacağını düşünüyorum. Eee engellilik hani bizim zaten engelli olmayan bireylerden bir eksikliğimiz değil engelli olmak. Yani eksikliğimizin olmadığını düşünüyorum. Yani bize de uygun koşullar, bize göre de ayarlandığında yapamayacağımız, başaramayacağımız hiçbir şey yoktur diye düşünüyorum.

Daha önce hangi işlerde çalıştınız?

Yine eee farklı kurumlarda tercümanlık yaptım. Ee İSKİ’de çalıştım ilk önce. Çok kısa süreli bir öğretmenlik deneyimim var ama sadece birkaç aylık. İSKİ’den sonra Başbakanlığa geçtim. Sonra da şu an çalışmış olduğum kuruma geçtim.

İş değiştirme sebepleriniz neydi?

Eee İSKİ’de işçi olarak çalışıyordum, memur değildim orda. Başbakanlığa geçtim orda memurdum ama kadrom da memur statüsü kadrosuydu. Kendi kadroma geçmek için de buraya geldim.

Çevirmenlik mesleğini hangi nedenlerle seçtiniz?

Çeviriyi çok seviyorum, çeviri yapmayı. Eee ortaokuldan hani başladı aslında bu hayranlığım 1990’lardaki şey, 1990’larda bir savaş, hangi savaştı onu hatırlamaya çalışıyorum. Orda simultane çeviri yapıyorlardı TRT’de...

Körfez savaşını diyorsunuz.

Aynen, hayranlıkla dinliyordum ben onları. Yani ta o zamanlardan çok severek yani sevdiğim ve sonra da yapmaya başladığım bir meslek oldu.

Kaç yıldır çevirmen olarak çalışıyorsunuz?

Eee 10 yıldır.

Peki uzmanlık alanınız ne? Hangi tür metinler?

Eee uzmanlık alanım siyasi işte burdaki hani ... özel sektör deneyimim olmadı benim. Yani... devlet dairelerinde hani ya şu anda mesela çalıştığım kurumla ilgili düşünmek gerekirse yani rekabetle ilgili metinler. Yani soruşturmalarda, rekabet değil soruşturmalarda, o tür metinler.

Peki hangi diller?

İngilizce

Şu anki işinizde sorumluluk alanınız nedir?

Haaa nasıl yani sorumluluk alanı?

Şöyle sorayım o zaman. Bana bir iş gününüzü anlatır mısınız? Mesela evden çıktınız. Sonra iş yerine geldiniz birtakım sorumluluklarınız var, sonra da eve geri döndünüz. Bu arada neler yaptığınızı bana anlatır mısınız?

Burdayken mi

Hı hı. Yani evden çıktınız. Toplu taşıma kullanıyorsunuz sanırım.

Yok servisle gidip geliyorum.

Öyle mi? Bana bir anlatır mısınız süreyi nasıl geçiriyorsunuz iş yerinde. Sonra geri eve dönüş.

Yani burda çok yoğun olmuyoruz biz. Eee olduğumuz zaman da aşırı yoğunluk olmuyor tabi. Böyle bir şeylik var. Ben geldiğim zaman varsa çeviri yapıyorum. Yoksa hani metinlere bakıyorum. Yani çeviri yapılmış metinlere. Çalışıyorum, işte ihm gidene kadar, ayrıntılı mı işte tam olarak anlamadım aslında.

Yani gidene kadar geldim bi kahve içtim. Yani bana adım adım anlatırsanız günlük nasıl çalıştığınızı.

Aa günlük. Yani kahvaltı yapmadıysam burda yapıyorum (gülüşmeler) o şekilde mi?

Evet.

Ondan sonra. Dediğim gibi çeviri varsa yapıyorum. Sonra işte kahvaltımı burda yapmadıysam öğle yemeği yiyorum ama yaptıysam burda yemiyorum. Acıkmıyorum çünkü o saatte. Ondan sonra da (gülüyor) eee yani ha çeviri yoksa hani başka bir şeyle de ilgilenmiyorsam, hani çalışmıyorsam, ne bileyim facebooka bakabiliyorum, müzik dinliyorum. Onları da yapıyorum yani. Ya da kitap okuyorum. Zamanım boşsa yani o şekilde de değerlendiriyorum.

Sizce serbest yani freelance ve kurum çevirmenliğinin avantaj ve dezavantajları sizin için ne olabilir?

Eee benim açımdan freelance, yani simultaneyi mi kastediyorsunuz?

Yani kuruma bağlı olmadan mesela bürolardan alınan işlerle geçinmek gibi...

Ya onun için çevrenin, geniş bir çevrenizin olması gerekir. Ee o da bende yok (gülüşme). Benim geniş bir çevrem olmadığından ben o yolla çok fazla para kazanamayacağımı düşünüyorum. Ama şöyle de olabilir tabi. Yani yaptığınız çevirilerle işte birisi tavsiye eder, sonra öbürü tavsiye eder, o şekilde duyulabilirsiniz. Ya da artık sosyal medya ağı var. Eskiye göre daha avantajlı olabilir belki ama

gelişmek, kendini geliştirmek açısından daha avantajlı. Eee gerek hani freelance gerekse özel sektör, gerçi onu sormadınız ama,

Tabi tabi yani nasıl, siz buna nasıl cevap vermek isterseniz.

Ya çünkü şey, kurumda, yani devlet kurumunda belli bir şeye bağlı kalıyorsunuz. Yani, konular az çok belli, yani ne olacağı. Yani aşağı yukarı aynı şeyleri çeviriyorsunuz. O yüzden kendinizi çok fazla geliştiremiyorsunuz. Yani hatta köreliyor bile insan diyebilirim. Ama özel sektörde öyle değil. Hem iş yoğunluğu daha fazla oluyor, hem farklı konularda bir sürü çeviri yapma şansınız olabiliyor. Yani freelancede de aynı şekilde. ....

Sözlü çeviri yapıyor musunuz?

Hayır (hafif gülüyor)

Çok yani hayranlığım simultane ile başladı ama okurken üniversitede ee özellikle o zamanlarda simutanenin aslında bana göre, pek de bana göre olmadığını fark ettim. Çünkü ben çok heyecanlı biriyim, öyle bir yapım var. Eee o yüzden sözlü çeviri yapmıyorum.

(Sayfa çeviriyorum.)

Peki teknolojik aletleri ve bilgisayar destekli çeviri araçlarını kullanıyor musunuz? Ya da bilgisayarda ne kullanarak çeviri yapıyorsunuz?

Bilgisayarı tabi ki olmazsa olmazdır. Hani görüşmemizin başında bahsettiğim şu uygun koşullar var ya işte onlardan bir tanesi de bu, bilgisayar ve bilgisayardaki ekran okuyucu. Sadece bilgisayar yetmiyor maalesef. Yani ekran okuyucu bir program var onunla çeviri yapıyorum. Ee ekrandaki yazıyı okuyor bana, metni. Ben de cümle cümle okuduğunu çevirip yazıyorum. Metnin üzerinden ee çevirerek, yazarak, silerek yazıyorum. O şekilde yapıyorum çeviriyi. Onun dışında eee... çeviri programı mesela burdaki arkadaşlarım Trados kullanıyorlar ama ekran okuyucuyla uyumlu olup olmadığını tam bilmediğim için ben kullanmıyorum. Belki kullansam daha hızlı çeviri yapabilirim. .... Onun dışında ha şey, bazen çeviriler pdf şeklinde geliyor, onları Word'e çevirmem gerekiyor. Hani pdf üzerinde değişiklik yapamıyorsunuz çünkü. Onla da Fine Reader diye bir program var onunla çeviriyorum Word'e. O şekilde çeviriyorum sonra.

Engelliler için kurulmuş sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Haa dernekler mi?

Evet

Valla şöyle tek cümleyle söylemek istiyorum, Türkiye nasıl yönetiliyorsa o dernekler de öyle yönetiliyor. Yani herkes eee kendi cebini doldurmaya bakıyor, koltuk sevdasını düşünüyor. O yüzden, ha tabi ki bu zamana gelindiğinde (kedi miyavlaması şeklinde telefon çalıyor) hiç mi ilerleme kaydedilmedi engellilerle ilgili. Tabi ki kaydedildi ama yetersiz olduğunu düşünüyorum.

Siz üye misiniz herhangi birine?

Ben üyeyim, evet [altı nokta körler derneği]

....

Kamu kurum ve kuruluşlarından engelli haklarının iyileştirilmesi konusunda beklentileriniz nedir?

Hmmm yani diğerlerinin, yani engelli olmayan personeline nasıl davranıyorsa ee kurum yetkilileri engellilere de o şekilde davranmalı, diye düşünüyorum. Negatif ve pozitif ayrımcılığa karşıyım. Eee onun dışında, uygun tabi ki bunu hep vurguluyorum, bu çok önemli gerçekten, uygun koşulları sağlamak zorundadır kurum ki çalışmakta olduğum kurum bunu sağladı. Eee genelde zaten devlet kurumlarında bu sağlanıyor, sağlanmayan da duymuştum ama, yani dediğim gibi eksiklikler çok, eee maalesef. Ihim. Bu kadar, böyle.

Gelecekle ilgili görüşleriniz nelerdir? Engelli hakları açısından

.... Hmmm yani engellilerin daha, koşulların engellilere göre ayarlandığı, hiçbir zaman, dediğim gibi diğerlerinden pozitif ee ya da negatif ayrımcılığın yapılmadığı, engelli olmayanlarla birlikte, onlardan hiçbir farklarının olmadığı fark edildiği bir gelecek bekliyorum (gülüyor). Yani daha da dediğim gibi bu eksikliklerin, yani az önce de söylediğim eksikliklerin giderilmesi eee yani gelecekte giderilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bu eksiklikleri biraz daha açar mısınız?

Tabi ki. Eee şöyle aslında toplum bile henüz engelliye tanımıyor. Devletin, devletten ziyade, hani az önce yönetime vurgu yaptım ama toplumdaki insanlar da tanımıyor. Çünkü engellilerle karşılaşmıyorlar. Yani engelliler ilkokul, ortaokulda engelli okullarında okuyarak toplumdan aslında soyutlanmış oluyor. Ee bunun için kaynaştırmalı eğitim getirildi. Hani engelliler kaynaştırmalı eğitimde okuyor şuan. Görme engelliler, hani diğer engelliler, sanırım onlar da öyle, onlarla ilgili çok fazla bir bilgim de yok ama. Eee görme engelliler okulları tek tek yavaş yavaş kapatılmaya başlandı. Yani eskiden eğitim daha iyiydi maalesef. (mesaj sesi) o yüzden görme engellilerin, hani görme engelli okullarının kapatılması bir yandan da kötü oldu. Yani alt yapı hazırlanmadan geçildi kaynaştırmalı eğitime. O yüzden sıkıntılar yaşanıyor. Hmm yani nasıl sıkıntılar yaşanıyor, örnek verecek olursam, engelli olmayan çocukların aileleri sınıfta engelli bir çocuk istemiyorlar.

Hmmm

Çünkü onları, eee, kendi çocuklarının da onlar gibi, onların hareketlerini, mesela hani onlarla arkadaşlık etmesini istemiyorlar, onları farklı görüyorlar çünkü, ondan kaynaklanıyor. Aslında toplum bu konuda bilinçlendirilmeli. Yani kendimizden başlamalıyız bunu yapmaya, sonra da bu ... öhm yani öğretmenler bile bilinçlendirilmeli. Bir ilkokul buluşmasına gitmiştim ben, mezun olduğum ilkokul buluşmasına. Ordaki özel eğitimci hocalarımdan bir tanesi bize bile öğretmenlerin yaklaşımı çok farklı, demişti. Hani sanki biz vebalıymışız gibi bizden kaçıyorlar falan demişti. Hani engellilere bile o şekilde yaklaşmamaları gerekir ki, öğretmenlere de öyle yaklaşılması tuhaf geldi açıkçası bana. Niye o şekilde bir yaklaşım içine girmişler, anlamadım. Aslında ilerlememiz gereken maalesef daha çok uzun yol var. Yani Avrupa'da bunların daha çok, daha iyi oturtulduğunu duymuştum. Eee hani bu kaynaştırmalı eğitim, bu konuda da beni eleştirirler hep, yani sen de kaynaştırmalı eğitimde okumadın, pişman mısın o zaman diye. Kaynaştırmalı eğitimin daha iyi olduğunu düşündüğüm için. Eee tabi ki pişman değilim. Dediğim gibi eee yatılı okulda okudum ben. Görme engelliler, yani bizim zamanımızda öyleydi ama şu anda öyle değil. Bir tane okul devam ediyor yatılılık eee şeyine. (peçeteye uzanırken şu şişesini deviriyor) çok pardon. O da Mithat Enç Görme Engelliler Okulu. Ama diğerinde

yatılılık uygulaması kalktı çünkü öğrenci çok az. Özgüvenimi, özgüvenimi o şekilde geliştirdiğimi düşünüyorum. Çok faydalarını gördüm ben kendi açımdan. Tabi pişman değilim ama ee toplumun bizi tanınması için toplumdan soyutlanmamamız şart diye düşünüyorum. Bu da kaynaştırmalı, bunlardan bir tanesi de hani kaynaştırmalı eğitim. Toplumla iç içe olabilmemiz için şart olduğunu düşünüyorum.

Üniversite eğitimi sırasında bir ayrımcılıkla karşılaştınız mı?

Üniver.. evet (gülüyor) ben her, şöyle, bana olumsuz eee tepki gösteren hocalarım olmuştu evet (gülüyor) ama olumlu tepki gösteren hocalarım da oldu.

Tanıdığınız başka engelli çevirmenler var mı?

Var, evet. Eee birlikte başbakanlıkta çalıştığım bir arkadaşım var, o da görme engelli. O da Boğaziçi mezunu. O da şu anda HSYK'da çalışıyor.

Sizin engelli çevirmenlerle görüştüğünüz ortak bir platformunuz var mı? İşte facebook sayfası olur...

Hayır yok

Son olarak engelli çevirmen adaylarına, genç engelli çevirmenlere ve öğrencilerine verebileceğiniz birtakım tavsiyeler var mı?

Tabi ki. Eee yani nolursa olsun onlara gösterilen olumsuz tepkilere karşı yılmamaları, mücadeleyi bırakmamaları gerektiğini düşünüyorum. Eee tabi ki her meslek gibi zorlukları var bizim mesleğimizin de ama işte koşullar uygun olduğu sürece bu zorlukların da üstesinden geleceklerini düşünüyorum. Eee yani özel sektör deneyimi kazan... kazanmaları bence hani kendilerini geliştirmeleri açısından çok daha iyi olur. Hmmm bunun dışında... bu kadar.

Ekleme istediğiniz başka bir şey var mı, herhangi bir konu hakkında.

Eee. Hayır yok teşekkür ederim.

Ben çok teşekkür ederim vaktinizi ayırdığınız için. Şu an kapatıyorum.

Tamam.

Ek 6.2. ZT ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı

(ZT kayıttan önce anlatmaya başlıyor)

... (müşteri) Aa dedi senin kendine hayrın yok dedi, mı yapacaksın, dedi. Çok zoruma gitti (gülüyor)

Ne zamandı bu peki?

Bu burda oldu. Tabi yine yoktu böyle yaz döneminde iki üç sene önce oldu. Çok zoruma gitti. Oturdum güzelce bi ağladım. Seni dedim Allah'a havale ediyorum. Hatta iki kişilerdi onlar. Burda yan tarafta bi avukat arkadaş vardı. O arkadaş gitti buldu onları. Dedi ki arkadaşımı dejenere ettiniz siz dedi. Nasıl konuşuyorsunuz öyle. O yıllardır çalışıyor, bu işi yapıyor. Ondan sonra geldi diğer arkadaş şey yaptı, benden özür diledi. Arkadaşımın adına sizden özür diliyorum, dedi. Ama dedim sizin özür dilemenize gerek yok ki. Sizinle hiçbir sorunum yok benim. O beyefendi ile muhatap olduk. Diğer arkadaşınız, ben ona kırıldım. Siz onun adına hiç kesinlikle özür dilemeyin. Onu dedim Allah'a havale ediyorum. Allah bildiği gibi yapsın. Ama çok zoruma gitti. Oturdum hüngür hüngür ağladım. Öyle iki tane negatif, olumsuz şeyler yaşadım.

Peki, benim sorularım burada. Şöyle başlayabiliriz. Öncelikle kendinizden kısaca bahseder misiniz?

Hmm tamam. Nasıl özürlü olduğumdan bahsedeyim o zaman. Ben yedi aylık doğmuşum. Ondan sonra annem de erken evlenmiş, annem, babam. Babam askere gidince bana penisilin iğnesi vurmuşlar. O penisilin iğnesinden sonra ben dört sene yürümemişim. Ondan olduğunu düşünüyorlar, penisiline karşı alerjimin olduğunu düşünüyorlar. Bir de dedem şey demiş mesela babama, aman, anneme, ben demiş sizi doktorlarla mı yetiştirdim. Annemin köyüne doğmuşum. Ondan olduğunu düşünüyorum ben. Bilmiyorum.

Neresi bu köy?

Sivas, Çekme

Peki Almanya'ya ne zaman gittiniz?

Almanya'ya şeyde 71'de gittim. 71'den 84'e kadar. Ondan sonra, orda da 1 sene normal okula gittim. Özürlü olmayan okula, sonra beni özürlüler okuluna yönlendirdiler doktorlar. Ordan mezun oldum geldim.

Bakmakla yükümlü olduğunuz başka bireyler var mı ailenizde? Çocuk olsun, yaşlı olsun?

Yok. Annem babam var, annem babam da emekli, ben de emekliyim. Üçümüz de emekliyiz. Evimiz de kendimize ait, öyle ekonomik olarak bir sıkıntımız yok. Ben aslında hobi olarak hayattan kopmamak için, hayata bağlanmak için çalışıyorum. Ben mesela isteğe bağlı olarak yaptım şeyimi, sigortamı. Şimdi daha rahatım. Beş senedir iş gelse de olur, gelmesede olur benim için.

Ailenizde başka çevirmen var mı?

Evet. Benim kardeşim var. O mütercim tercümanlığı bitirdi Hacettepe. O şey, benden 5 yaş küçük. Benim küçüğüm. Ailenin en büyüğü benim. Biz beş kız kardeşiz. Diğerleri özürlü filan değil sadece bende var özür. Ama ben de alıştığım için iyi ki doğuştan olduğu için, bir de özürümü ben daha kolay kabul ettim. Sonradan olsaydı

daha ağırına giderdi. Benim teyzemin oğlu mesela sonradan oldu. Çok şükür o konuda Allaha şükrediyorum (gülüyor). Allah'ım diyorum iyi ki beni baştan özürlü yarattın.

Siz engelliliği nasıl tanımlıyorsunuz? Size göre nasıl engellilik?

Benim için fazla bişey yok yani sorun değil, kendi kendimi taşıyabiliyorum. Benim için önemli olan Almanya'da doktorlar şey dedi. ZT sakın kilo alma dedi, ama ben tabi ki aldım. Onun verdiği bende bi şeylik var artık, hantallık var. Ben Almanya'dan geldiğimde 50 kiloydum, şimdi 70 kiloyum. Bi de ama internet çıktı bana hareket kalmadı. Yapı olarak zorunlu olmadıkça dışarı çıkan, sosyal ilişki kuran bir şeyim yok, karakterim yok.

Şu an Türkçede kullanılan bu engelli, sakat, özürlü sözcükleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Ya sakat biraz şey oluyor, engelli Almancaya daha uygun. Ama şimdi Almanya bir adım önde onlar hendikepli, hendikep kelimesini kullanıyorlar veya engelli insanlar terimini kullanıyorlar. Ben o konuda şey yaptım, okuluma sordum. Artık nasıl kullanılıyor özürlü kelimesi, şey dediler, biz artık bu terimleri kullanıyoruz. İnternette de gördüm böyle gazeteyi falan aktif olarak okuduğum için onu da okulum bana teyid etti. Yani okulumla hala diyalogum var. Hatta öğretmenim geldi otuz sene sonra. Türkiye'de buluştuk, İstanbul'da. Çok güzel bir duyuydu.

Daha önce hangi işlerde çalıştınız?

Daha önce ilk Almanya'dan döndüğümüzde babamın ticarethanesi vardı, züccaciye dükkanı. Orda çalıştım. Onlar da biraz beni yadırgadı. Ama özürlü olduğum için değil, 84'te kadınların Keçiören'de çalışması biraz abesti. Onun için siz mi yetkilisiniz, diyorlardı, benim tepem atıyordu, babam filan olmayınca. Çünkü onlar erkeklerle muhatap olmaya alışmış Türkiye'de, o zaman da çok yadırgadılar. Ama özürümden dolayı değil yani, kadın olduğum için.

Çevirmenlik mesleğini neden seçtiniz?

Çevirmenliği de işte benim kardeşim mütercim tercüman olduğu için o bir büro devrıldı, bu benim işim diye. Ama daha sonra eşinden dolayı İstanbul'a taşınmak zorunda kaldı. Babam da bana emrivaki yaptı. Burayı sen devam ettir, ticarethaneyi sen yürütemezsin ilerde, diye. Çünkü orda daha detaylı ya, züccaciye olduğu için, tabak çanak işi daha zorlanırsın diye. Öylelikle emrivaki yaptığı için tercümeyle atıldım.

Kaç senedir yapıyorsunuz?

Kaç sene, 90'dan beri. Kardeşim evlendi gitti ben devam ettirdim. 7 sene işte kendi ofisim vardı. Kendimi kanıtlamaya çalıştım. Ama baktım sadece vergilere çalışıyorum kiraya çalışıyorum. Başka bir artısı olmadı. Benim amacım bir ev almak, Almanya'ya gitmek, çocukluğumu tekrar yaşamak. Onlar olmayınca ben de dedim, ya devlete niye çalışayım. Herkes benim sırtıma biniyor, benden bu kadar dedim. Pes ettim. Ondan sonra şey yaptım. İşte benim alt katta bir tercüme bürosu vardı. Üç sene orda çalıştım. Onlar da benim sigortamı yatırmadılar. Öyle bir öneride bulunmadılar. Ya ama korkuyordum ben sürekli içimde bir korku vardı. Sigorta ... gelecek korkusu var benim içimde. Özürlü olduğumdan mı kaynaklanıyor, artık neden bilmiyorum. Kardeşlerime muhtaç olmak korkusu, ya daha ağır engelli olursam nolur, ortada kalır mıyım, gibisinden. Annem babam şimdi sağ, annem babamla yaşadığım için sorun yok. Ama annem babam öldükten sonra nasıl olur, onlar filan bilinçaltımda yer etti. Sonra bu Atilla beyin yanına geldim. O da dedi ki ZT dedi, isteğe bağlı olarak yatır.

Paranı çar çur etme dedi. Öylelikle ben isteğe bağlı olarak 16 seneyi ödedim. Babamdan da biraz şeyim vardı. Başlangıcım vardı. Babam bile yani doğru dürüst yatırmadı. 15 gün annemi gösterdi 15 gün beni gösterdi. Hatta bana o zaman şey, referandumu tahmin ettim diye 3 milyon para çıkmıştı. Babama dedim ki, baba dedim, ya ondan bana bir ev al ki benim için bir gelir kaynağı olsun. Yok dedi bundan ev mev alınmaz, dedi. Ben de o zaman yani körü körüne, Keçiören’de ne biliyorsun. Tercüman gazetesini okurduk biz o zaman. Tercüman gazetesinde de ev ilanları falan yoktu. Hiç piyasayı bilmiyorum. Yok dedi, onla ev mev alınmaz. Benim parama el koydu babam. O zaman dedim beni damatlarına muhtaç etmeyeceksin, dedim. Beni sigortalı yapacaksın. Madem dedim benim paramı aldın benim sigortamı yatır. O da öyle şey yaptı bana, tuzak kurdu. Öz babam olmasına rağmen (gülüyor). Atilla Bey de sağ olsun işte isteğe bağlı olarak devam ettirdim. Buradan 2012de emekli oldum. Hem yeni yasaya göre, hem eski yasaya göre malulen. Aslında benim amacım malulen emekli olmak değildi. Ben normal prosedür işlesin benim için de. Ben özürlü muamelesi görmek istemiyorum, diyordum. Ama kismet öyleymiş. Burda bir muhasebeci arkadaş vardı. ZT abla dedi, ne gerek var devlete yatıracağın. Zaten hak etmişsin dedi, boşver malulen ol gitsin dedi. Ne yersen devletten kar (gülüyor). Öylelikle emekli oldum. Hobi olarak da yine gelip gidiyorum, hayattan kopmayım diye. Evde otursam şimdi kopacağım. Sosyal ilişkilerim çünkü zayıf. Beni zorlamadıkça ben yeni diyaloglara açık değilim. Yeniliğe fazla açık değilim, böyle güvendiğim ortamdan kopmak istemiyorum. Mesela 2001’den beri hala burdayım.

Burdaki sorumluluk alanınız nedir. Büroda iş olarak nelerden sorumlusunuz?

Sadece Atilla Bey olmayınca bütün organizasyon bana bakıyor. Şeyler işte hesapları tutma gelir, gider. Vergileri Atilla Bey ödüyor. Ben müşteriyle ilgileniyorum kendi ofisim gibi. O beni mutlu ediyor. 3 ay 4 ay büro tamamen bana kalıyor. O da yani kendi büromu anımsatıyor bana, bağımsız olduğumu. Mutlu oluyorum öyle.

Yoğun çeviri yapıyor musunuz? Yoksa serbest çevirmenlere mi gönderiyorsunuz?

Yok yoğun işlere gelemiyorum, böyle gününbirlik hemen yap bitir. O hoşuma gidiyor. Öyle uzun soluklu sadece mahkeme kararları. Onu size bahsetmeyi unuttum. Şey burda mesela olaylara karışan Türkler oluyor Türkiye’ye Almanya’dan gelip. Onların davaları oluyor, ceza davaları. Onların çevirilerini yapmayı seviyorum. Orda ifadesi alınıp geliyor Almanya’dan. Onları çeviriyorum. Onlar çok tatlı oluyor ama bazen de Türkiye adına çok ilkel geldiği için Almanya açısından baktığımda utanıyorum. Mesela bana yan baktın diye olay çıkartıyor, kavga çıkartıyor. Veya benim sınırimi ihlal etmişsin diye, toleranslı değiliz yani. Veya Almanya’da yetişenler mi aşırı böyle kuralcı oldukları için ona çok dikkat ediyorlar. Bana basit geliyordu bazı çeviriler, ona çok gülüyordum.

Peki çeviri yaparken teknolojik hangi araçlardan yararlanıyorsunuz?

Sadece normal bilgisayar ve şey... bilgisayar ve sözlük.

Bu Trados gibi programlardan...

Yok onları kullanmıyorum. Benim arşivim var, kendi arşivim. Öyle şablon gelirse onları dolduruyorum, veriyorum. Mesela ikametgahların şablonu var. Bize SGK yakın olduğu için yurtdışı borçlanmaları çok geliyor. Her ilçeninkini her şeyi sakladım. Geldikçe kullanıyorum, şablonlarımı kullanıyorum.

Bu işleri nasıl alıyorsunuz? Kapıdan giren müşteri mi oluyor çoğunlukla, yoksa sosyal medyadan falan mı iş alıyorsunuz?

Onu Atilla Bey bir ara Google’a reklam verdi. Ordan geliyordu. Ama şimdi o kadar reklam falan vermiyoruz. İkimiz de emekli olduğumuz için. Eskiden veriyorduk, eskiden mesela Siemens’in falan işlerini yaptık. Bu hızlı tren projesini filan yaptık. Öyle işler yapmıştık ofis olarak. Ama şimdi genel olarak sokaktan gelenleri yapıyoruz. Bir de Atilla beye internetten ne gelirse. Bazen facebooktan geliyor. Facebook sayfamız var. Web sayfamız da var, ordan geliyor. Genel olarak tavsiye üzerine geliyorlar. Benim artık 2001’den beri burda olduğumu bildikleri için mesela bu biraz önceki müşteri dedi ki a ben sizi iki yıl önceden de gelmiştim dedi. Bir baktım aynı şablon duruyor. Sadece tarihini değiştirdim, o kadar.

Sizce serbest çevirmenlikle kurum çevirmenliğinin avantajları ve dezavantajları nelerdir, size göre? Ya da bir engelli çevirmen bakış açısından bakarak.

Bence serbest olunca şey, ekonomik olarak şey yapamıyorsun. Gelirini giderini tam ayarlayamıyorsun. Yan gelirin olmazsa geriliyorsun. Ben bunu sigorta öderken yaşadım. Sigortamı çıkartabilecek miyim? Sigortamı çıkartabilecek miyim, onun verdiği bir gerginlik oluyordu sürekli üstümde. Öbür türlü de mesela şey yapacaksınız, mesela her geleni yapacaksın. Serbest olursan mesela başkasına yönlendirme şansın oluyor. Bu beni aşıyor diye yapmak zorunda değil, başkasına satabilirsiniz, diyorsun. Kabul etmiyorsun yani.

Siz sosyal medyayı ne kadar kullanıyorsunuz?

Sosyal medyayı ben sadece face olarak kullanıyorum. Böyle gazete okumak için, şey yapmak için. Onu da Almanca okuyorum genellikle.

Engelliler için kurulmuş sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

O konuda bir tanesinde aktif yer almıştım. Nasıl oldu? Ha, Aydınlikevler’de bir tane ortopedik engelliler okulu var. ... onlarla nasıl diyalogumuz başladı, hatırlamadım. Ha benim Almanya’daki okulum şey yaptı, bana mail attı. ZT, dedi biz Türkiye’de bir engelli okuluyla kardeş okul olmak istiyoruz, dedi. O vesile ile tanışmıştık. O da aslında bir sefer, iki sefer yazışma oldu. Bizim Türk okulunu pasif buldum ben. Hatta şey diyorlardı, biz oraya gelelim, takas yapalım. Kardeş okulumuz olsun. Onlar bize gelsin, biz onlara gidelim. Bizimkiler, yok biz bilmem ne devlet memuru statüsündeyiz. Serbest hareket edemiyoruz, böyle kısıtlamalarımız var falan diye şey yaptılar. Bir iki sefer yazıştık, bir daha devamı gelmedi. Sadece aktif olarak onlara katıldım özürllüler olarak. Onun dışında hiç özürllülerle ilgili hiçbir şey yapmadım.

Kamu kurum ve kuruluşlarından engelli haklarının iyileştirilmesi konusunda beklentileriniz nedir? Devletten

Devletten... benim işte fazla bir sorunum olmadığı için, işte asansör falan serbest hareket edebiliyorum. Ben sadece şeyi eleştiriyorum, mesela, şey, telefona falan cevap vermiyorlar. Reaksiyonları çok yavaş. Almanya’da filan olsa mesela, ben mesela okulumdan mail atıyorum, mail yoluyla yazışabiliyorum. Ama bizde maalesef hiç o tepki yok. O konuda Türkiye’yi zayıf buluyorum.

Peki tanıdığınız başka engelli çevirmenler var mı?

Hiç yok.

(çaycı geldi) Çay alır mısınız?

Yok ben almayayım, teşekkürler. Çayların konmasını bekliyoruz.

Bir de herhalde ben Almanya'daki okuldan dolayı özörlölerden bıktığım için onların hayatlarına bir daha girmek istemedim. Onu benim kardeşim de söyledi. Abla dedi Allah seni özörlö yarattıysa, dedi, belki de burda Türkiye'deki özörlölere yardımcı olman için seni bir aracı kılmıştır. Sen niye bu konuda aktif görev almıyorsun? Ama ben Almanya'da işte 3. Sınıftan itibaren meslek okulunu tamamlayarak 22 yaşına kadar onların içindeydim, özörlölerin içinde olduğum için bir daha da olmak istemedim heralde. Veya Türkiye'deki özörlölöleri biraz pasif buldum (demir testeresi sesi geliyor). Ben çünkü sıcakkanlıyım, hemen çözüm üretmek taraftarıyım. Türkiye çok uyuşuk geldi bana o konuda. Belki de ondan kaynaklı yani.

Bu uyuşukluğu bana biraz açar mısınız? Ne anlamda uyuşuk?

... ya işte hemen çözüm üretmek, hemen sonuca varmak. Ben o yöndeyim. Bize çünkü Almanya'da öyle öğretiler. Hiçbir şeyi böyle uzun uzadıya esnetmeyeceksin. Hemen sonuca. Mesela bana bir iş gelse ben o işi şey yapmam, ertelemem. Hemen yapacağım, bitecek. Bu müşteri gibi mesela. Hemen göndereceğim, kafamı boşaltacağım. Ben öyle işleri seviyorum. Çünkü Almanlar şey der, önce iş, sonra eğlence. O yönden Türkiye uyuşuk geliyor. Türkiye böyle large davranıyor.

Şimdi kaynaştırmalı eğitim var, engelli çocuklar engelli olmayanlarla birlikte okuyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Bence güzel, onu Almanya'da da öyle uyguluyorlar. Onu ben takip ediyorum burda kendi okulumdan da. Ama şey, onda Almancadan okudum ben, bazı öğretmenler falan özörlölöler yavaş hareket ettiğı için sakıncalı buluyorlar. Tam verim alamıyoruz diyorlar. Ama diğör taraftan da empati duygusunu desteklediğı için sıcak bakıyorum. Mesela benim yeğenlerim falan bana karşı beni tanıdıkları için özörlölölere daha sıcak bakıyorlar, daha yardımsever. Bir tane 23, 24 yaşında yeğenim var, o mesela hemen gelir, hadi teyze koluma girer, şey yapar, yürümeme yardımcı olur. Ailede olduğü için daha farklı bakabilirler çevredeki özörlölölere. Daha yardımsever, daha duyarlı.

Siz bir gün evden çıkıp, buraya gelip, çalışıp, eve geri döndüğünüz bir gününüzü bana böyle adım adım anlatır mısınız, neler yapıyorsunuz. Standart bir iş günü.

Tamam, sabah kalkıyorum. Otobüse biniyorum otobüs durağına geliyorum. Otobüse biniyorum veya taksiye biniyorum. Bugün mesela taksiyle geldim. Taksi ondan sonra, şeyde iniyorum, karşıda üstgeçitte. Üstgeçitten geçiyorum, kahvaltımı yapıyorum şeyde, simit sarayında falan. Ondan sonra geliyorum, ofisi açıyorum, müşteri bekliyorum. İş olmazsa da facee takılıyorum. Almanca okuyorum. Araştırmalar beni çok etkiliyor, yeni güncel bir şeyler. Ama Türkçede değil. İlla ki Almanca olacak (gülüyor). Böylelikle Almanya özlemimi gidermiş oluyorum. Yani bu çeviri mesela, gelen bu ikametgah beni üç beş dakikalığına Almanya'ya gidip bana çocukluğümü yaşatmış oluyor. Benim iki kişiliğim var yani %50'si Türk, %50'si şey, Almanya'da kalmış. Ben böyle iki dünya arasında sıkışmış kalmış hissediyorum kendimi. Ne tam Türküm, ne tam Alman. Böyle kültür şoku. Onu mesela Özil'de de yaşadınız. Nasıl dışladılar adamı. Alman vatandaşı olmasına rağmen, orda yetişip büyümesine rağmen. Orda doğmuş. ...

Toplu taşıma araçlarında problem yaşıyor musunuz?

Yok. Orda özörlö kartım var, ondan sonra biraz şüpheleniyorum. Halk otobüsü sanki beni almak istemiyormuş gibi geliyor, özörlö kartı kullandığım için. Özörlö kartı kullanmadan önce beni alıyorlardı. Ben yıllardır özörlö kartı almadım. Ne zaman aldım? Baya.. bi beş sene önce falan aldım, emekli olduktan sonra özörlö kartını. Onda da bir sefer negatif bir şey yaşadım. Şey dediler, ya sen dediler, niye yanında refakatçi

yok, dediler. Ben de dedim ki, doktorlar dedim uygun görseydi bana refakatçi tayin ederdi. Demek ki uygun görmedi, refakatçiye gerek yok. Öyle bir tepkim oldu. Onun dışında fazla negatif bir şey yaşamadım yani Türk halkı o konuda duyarlı..

Ne açıdan duyarlı? Yardım açısından mı?

Yardım açısından evet. Otobüste filan çok yardım ediyorlar mesela yer veriyorlar, şey yapıyorlar. Gerçi eskisine nazaran biraz azaldı. Mesela şeyi takıyorlar kulaklıkları, veya şey yapıyorlar. Belediye otobüsünde ilk sıra özörlölere ait ya ben onu internette mail attım. Neden bir özörlölü şeyi yok sizde dedim. Özörlölere ayrılmış bir yer yok, dedim. Ben dedim ilk koltukları şeye ayırmanızı istiyorum, özörlölere ayırmanızı. Belediyeye yazmıştım EGO'ya. Onlar da dedi ki aslında dediler ilk sıralar özörlölere ait dediler, ama ben onu hiç gündeme getirmedim. Benim yerime gündeme getirenler oluyor zaten, benim konuşmama gerek kalmıyor. Ama bazen diyorlar ki ben de özörlüyüm diyor, o zaman şüpheyle bakıyorum (gülüyor). Yani ilk oturağa şey yapmamak için, ayırmamak için. Yani mesela iki kişilik yerleri sevmiyorum. Aslında tek kişilik koltuklar benim için daha uygun inip kalkmakta. Çünkü artık 20'li yaşlarımda değilim (gülüyor) hoplayıp zıplayarak şey yapmak, hareket etmek. Biraz da kilo versem daha iyi olur ama, veremiyorsun işte. Bana iş kalmadı. İnternet çıktı, yani silah çıktı, şey bozuldu, mertlik bozuldu anlamında... benim de öyle oldu. İnternet çıkınca.. eskiden bankaya ben gidiyordum, vergi dairesine ben gidiyordum. Tercümanlara ben gidiyordum. Ama artık yok.

Genç engelli çevirmenlere ve öğrencilere ne tavsiye edersiniz? Onlar da tercüman olacaklar. Aralarında körler var, ortopedik engelliler var, tekerlekli sandalyede olanlar var.

Bence bu özörlölüler için uygun bir meslek. Görme özörlölülerini bilemeyeceğim de, onlar nasıl bir yardım alarak yapıyorlar. Ben onlara göre kendimi daha iyi durumda hissediyorum mesela. Yani çevreye baktım mı tabiatı gördüm mü o bana pozitif enerji aşıyor. Onları ben kendi kafamda şöyle Allah'ım diyorum, iyi ki ben görme özörlölü değilim. 24 saat, ömür boyu, düşünebiliyor musunuz. Kapkaranlık bir dünyada. Ben olsam herhalde oynatırdım. Ama ben bi tabiata baktım mı bi yeşillığe baktım mı o bana huzur veriyor. Veya bir açık havada kahvaltı yapmak... İnsanları oturduğum yerden gözlemek, gözlemlemek. Fazla konuşmasam da. Ben biraz insanlara zor alışıyorum, adım adım... birden çat kapı yapamıyorum.

Peki çevirmen olmak isteyen özörlölölere ne tavsiye edersiniz?

Bence yapsınlar. O zaten kendini gösteriyor. Yetenekleri varsa yapsınlar. Şanslarını denesinler.

Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı herhangi bir konuda?

Düşünüyor... (inşaat gürültüleri)

Şu an hiç aklıma gelmiyor.

Çok teşekkür ederim bu çalışmaya katıldığınız için.

Rica ederim, severek yaptım.

Böyle bir araştırmanın özörlölü çevirmenlere katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz? Bana ne tavsiye edersiniz?

Olabilir, cesaretlendirebilir, sizin bu girişimleriniz.

Ek 6.3. HK ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı

HK hanım, kısaca kendinizden bahseder misiniz?

Ben, nasıl bahsedeyim, ilkokulun dört buçuk yılını şeyde okudum, İzmir Bornova'daki görme engelliler okulunda. Ondan sonra beşinci sınıfın son döneminde ailemin yanına gittim. Çünkü ailem ortaokul ve liseyi kendi yanlarında okumamı istiyordu. Onlar taşradaydılar, Manisa, Salihli'de. Salihli Anadolu Lisesine girebilmem için İzmir'den ayrılıp, yani büyük bir şehirden ayrılıp taşrada bir okula nakil olmam gerekiyordu. O yüzden öyle normal bir okuldan mezun olmuş oldum ve ortaokul ve liseyi Anadolu lisesinde okudum. Bizim zamanımızda daha sekiz yıllık eğitim yoktu. Ondan sonra da üniversiteyi de Boğaziçi Üniversitesinde okudum. Eee. Üniversiteden hemen sonra Pepsi Co. Fritolay'de iş buldum bir referansla. Orda 11 ay çalıştım. Ondan sonra ayrıldım ordan, Nestle'ye geçtim. Nestle'den sonra, Nestle'den ayrılmak niyetinde değildim ama Norveçli birisiyle nişanlıydım ve Norveç'e gittim. Orda linguistics and language aquisition yani dilbilimi ve dil edimi üzerine masterımı yaptım. Daha doğrusu masterımı bitirmedim. Derslerimi bitirdim, tezim kaldı. Aaaa. Şimdi de işte 6 yıldır memurum, 2012 kasımdan beri memurum. Başbakanlıktaydım önce, şimdi de burdayım.

Bu önceki işlerinizden neden ayrıldınız? Neden değiştirdiniz?

Eee. Hepsinden ayrılmamın nedeni aslında birazcık acemilikti. Yani ayrılmazdım şimdiki aklım olsaydı. Ama çok mutsuz olmuştum. Bana bir şey tercüme ettiriyorlardı ve o tercüme ettirdikleri şeyi başka birine daha önce tercüme ettirmiş olduklarını gördüm. Eee. Ve ayrıca şeydi yani, çok agresif bir şirketti. Çok işten atıyordu en ufak sebeplerle falan şey yapıyordu. Ben de bir kaza okuna kurban gitmeyim, etmeyim diye, bir de böyle bir şey yaptıkları için ayrılmıştım o anda. Yani aslında biraz çocukluktu.

Anladım. Peki engelliliği nasıl tanımlıyorsunuz? (mesaj sesi)

Engellilik, engelliliği nasıl tanımlıyorum, yani ben doğuştan görme engelliyim bu benim seçimim değildi. Benim yaşamımı ve benim gibi engeli olan veya farklı engel gruplarına mensup olanların yaşamlarını kolaylaştırmak aslında bizim özgüvenimiz, bizim azmimiz, bizim... yanında devletin ve toplumun da görevi. Engel, açıkçası ben işin toplumsal boyutuyla ilgili olduğumu düşünüyorum engelli kavramının. Yani, mesela, Braille yazı her yerde olsa veya sesli uyarılar her yerde olsa yolumuzu daha kolay bulabiliriz. İşte rampalar her yerde olsa tekerlekli sandalyeyi biri rahatlıkla şey yapabilir, çıkıp inebilir istediği gibi, asansörler olsa. Ne bileyim, sesli ışıklar olsa bizler kimseye muhtaç olmadan karşıya geçebiliriz her yerde olsalar, o yüzden yani aslında tamamen erişilebilirlik ve eşitlik sorunu olduğumu düşünüyorum. Benim kendi uzvumun kaybı ya da yetersizliği aslında organımın kaybının ya da yetersizliğinin engel olduğumu düşünmüyorum. Benim kişisel bir özelliğim bu ve benim seçmediğim bir şey. Engeli dış faktörlerle ilgili olarak görüyorum.

Sakat, özürlü, engelli sözcükleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Günümüzde atık engelli deme eğilimi var. Eee. Fakat biz yani aştık bunları. Biz mesela arkadaşlarımla konuşurken ben körüm, diyorum. Hani önemli olan ne dediği değil toplumun nasıl muamele ettiği. Mesela Pepsi'de çalışırken ben (öhm) yöneticim beni karşısına almıştı ve demişti ki (dalga geçer ses tonuyla) biz fabrikada çalışan arkadaşlarımıza işçi demiyoruz, ön cephe çalışanı diyoruz, hani falan. İşçi güya aşağılayıcı bir ifadeymiş de öyle demiyorlarmış, falan. Ama üç yüz tane işçiyi tek bir günde performans yetersizliğinden kapının önüne koyabiliyorlardı. O yüzden böyle

süslü adlar bilmem neler, falan, hadi konulabilir, zararı yoktur. Ama özellikle de çok da önemsemediğimi söyleyemem. Önemli olan muamele (gülüyor) ne dediği değil.

Çevirmenlik mesleğini hangi nedenlerle seçtiniz?

Hmm bu beş altı yaşlarıma dayanıyor aslında. Ee Körfez Savaşı vardı o zamanlar, sen hatırlamazsın, (gülüyoruz), eee tek kanal TRT, CNN'den naklen canlı yayınlıyorlar, falan. Orda çok da iyi bir tercümanmış o, tabi sonradan tanıdım. Şimdi işin içine girdikçe anlıyorum da. Çocukken çok dalga geçerdim o kadınla. Eee, üüüü, kem, küm ede ede böyle tercüme ederdi falan. O da ilgimi çekerti. Dile de yatkınlığım vardı zaten. Babamın abime ezberlediği duaları önce ben ezberlerdim. Ya da İngilizce şarkıları önce ben öğrenirdim kelimeleri falan. Ben büyüyünce bundan daha iyi tercüman olacağım (gülüyor) diyerek işe başladım. Sonra görme engelli bir öğretmen ablamız da Boğaziçi mütercim tercümanlığı okuduğunu öğrenince o zamanlarda aa tamam dedim, ben niye olmayayım ki, falan. Yoksa ben astronot olmak istiyordum bana sorduklarında, çocukken sorsalardı. Ama tercümanlık okuyunca, tercümanlığa da daha önceden bir alışkanlığım, bir aşinalığım olunca öyle karar verdim aslında. Beşinci sınıftan itibaren tam olarak kararımı vermiştim.

Kaç yıldır tercüman olarak çalışıyorsunuz?

On bir, yaklaşık on – on bir yıldır çalışıyorum. 2007'den itibaren.

Hangi dillerde çeviri yapıyorsunuz?

Ben İngilizce üzerine çeviri yapıyorum. Ama biraz Almanca ve kendi isteğimle birazcık da Farsça biliyorum. Onlardan çeviri yapacak kadar yetkin değilim onlarda.

Ailenizde başka çevirmen var mı?

Yok. (gülüyor) benim kadar dile yatkın kimse de yok.

Peki şu anki işinizdeki sorumluluk alanınız nedir?

Eee. Şu anda hukuk alanında çeviriler yapıyorum. İlk bu işe girdiğimde üç yıl önce hiç tanımadığım bir şeydi ve beni tanımak için çağırdıklarında da söyledim bunu, hani ben başbakanlıktan geldim, başbakanlığın materyallerini çeviriyorduk. Ama öyle teknik bir şey yoktu. Özel sektörde de insan kaynakları ile ilgili materyalleri çeviriyordum. Benim hukuk tecrübem yok, beni uyaracaksınız, şunu şöyle yap bunu böyle yap, diyeceksiniz, kafama vura vura, diye söyledim. Yani üç yıldır çeviriyoruz, düzeltiyorlar ya da konuşuyoruz, karşılıklı tartışıyoruz. Epey bir yol kat ettik.

Bana sabah kalktıktan sonra bir iş gününüzü adım adım anlatır mısınız, neler yapıyorsunuz?

Standart bir gün yok ki. Mesela bu aralar hiç iş yok. Bu aralar sadece odamda oturup kitap okuyorum (gülüyor).

Yoğun olduğunuz bir gün ne yaparsınız?

Yoğun olduğum zaman e-mail üzerinde çeviri gelir bana genellikle. O çeviriyi uzunsa eğer onun, şeyime göre, zihinsel ve bedensel durumuma göre, onu çeviririm. Yazılı olarak. Mümkün olduğu kadarını yani, hepsini, bazı zamanlarda mesela bir mektup verirler. Genelde Türkçeden İngilizceye çevirileri bana veriyorlar, daha iyi yapıyormuşum diye düşünüyorlar, bilmiyorum. O mektubu çeviririm, arada gelen işleri çeviriyoruz falan genelde. Ya da arkadaşlarımızın, arkadaşlarımla yanına çıkıyorum bazen sohbet, muhabbet. Onlar geliyorlar falan. Öyle, pek göz önünde de değilim açıkçası.

İki kat aşağı indik zaten.

İki kat aşağıdayız (gülüyor). Hakimlerden en az 4 kat aşağıdayım. Ama bundan da memnunum (gülüyor).

Zihinsel, bedensel durumuma göre dediniz. Bunu biraz açar mısınız?

Yani o anda uyuyamamışsam o gün, eee vertigo var bende, vertigo atağım tutmuşsa, ne bileyim aklımda başka bir şey varsa o zaman daha ee performansım daha, biraz daha kötü oluyor. Daha az çeviri yapıyorum. Ama o an iyiysem, zihinsel olarak iyiysem, iyi uyumuş, iyi yemişsem, vertigom yoksa falan o zaman da, ve metnin yoğunluğu da önemli tabi, yani metin de zor değilse çok fazla, ee bir beş on sayfa rahatlıkla çevirebiliyorum.

İş yerine nasıl ulaşıyorsunuz?

Otobüsle. Ee. Servis bizim evin ordan uzak geçiyor. O yüzden ben de evimin ordan iş yerine direkt otobüs olduğu için şey yapmadım, ısrar etmedim yani servis diye. Geliyorum bir şekilde. Otobüsü kaçırırsam da dolmuşla geliyorum.

Kolay oluyor mu?

Kolay oluyor, alıştım. Ben İstanbul'da yaşadığım için daha önce, şimdi bu mesafeler bana pek şey yapmıyor, etki etmiyor.

Bu çeviri yaparken trados gibi, bilgisayar destekli çeviri araçlarından faydalaniyor musunuz?

Yok faydalanmıyorum. İstiyorum ama henüz elimi atmadım o işe. Aslında baya, yani epey fayda edeceğini düşünüyorum ama bir türlü olmadı. Yani ben kuruma daha ekran okuyucu bile aldırmadım. Tradosu nasıl aldırıcam onu da bilmiyorum (gülüyor).

Size göre bir engelli çevirmen için serbest çevirmenlik ve kurum çevirmenliğinin avantaj ve dezavantajları ne olabilir?

Aaa yani ben engelli için serbest çevirmenliğin daha iyi olacağını düşünüyorum. Çünkü eee. Engelli grubunuza göre, mesela evden de çalışabilirsiniz. Eee istediğiniz zaman işe gidebilirsiniz. Bazen engeliniz buna engel olabilir, hani normal 8-5 işleri. Benimki olmuyor ama olan engel grupları da vardır. Ehm ve bizimki gibi böyle estetiği bozduğu düşünülen kurumlarda, ya da ne bileyim ben şimdi bunun toplantılara götüreceğiz ama bunun yanına birini de vermek lazım diye düşünülen kurumlarda yazılı çevirilere ağırlık veriyorlar genellikle, ben öyle yapıyorum zaten. Sözlü çeviri sertifikam da yok, alamadım. Engelli olduğum için aslında biraz da. O yüzden mesela benim şu an da odada durmam gereksiz. Laptopumla birlikte istediğim yerden çeviri yapabilirim normalde. Kurum çevirmenliği de şöyle avantajlı olabilir belki: engellinin sosyalleşmesini sağlayabilir. Eğer amirleri onu şey yaparsa, dahiliyetçi davranır da götürürse çeviri yapacağı yerlere, toplantı salonlarına, neyse, otellere, şuraya buraya, engellinin sosyalleşmesi ve toplumun engelliye güvenmesi onun engelliye, toplumun engelliye tanınması açısından faydası olabilir diye düşünüyorum. Aslında şey, serbest çevirmenlik kişisel avantaj sağlayabilir. Kurum çevirmenliği de daha çok hem kişisel, ama bir anlamda da toplumsal avantaj sağlayabilir diye düşünüyorum.

Siz bu sözlü çeviri konusunda bir ayrımcılık yaşadınız mı kuruma dair?

Yani ayrımcılık derken bu bir kısır döngü aslında, şimdi bizim kurumda şey isteniyor. Eee güzel görünsün, hani işini iyi de yapsın, ama güzel de görünsün. Ben biraz rahat böyle giyinen kuşanan, makyaj yapmayan falan bir insanım. O yüzden de şey düşünüyorum, bana bunu söyleyen kimse olmadı ama biraz böyle bu konuda pek tercih

edilmediğimi ben düşünüyorum. Onlar da beni tercih etmedikçe ben de onların istediği gibi olmayı isteği duymuyorum, nasıl olsa burda çeviririm istediğim gibi diye rahat rahat oturuyorum diye (gülüyor). Öyle bir kısır döngü oluşuyor biraz. Bir de tabi görme engelli olduğum için materyalleri o sunumları power pointleri bilmem neleri de hâkim olamayacağım için ekranda yansıyanlara da hâkim olamayacağım düşünülüyordur muhtemelen. Ben konuşmadım onu, tartışmadım yani kimseyle. Bu benim düşüncelerim yani.

Siz ne düşünüyorsunuz?

Yani sözlü çeviri şöyle, aslında benim telaffuzum iyi sözlü çeviri İngilizce yetkinliğim de iyi ama simultane tercümanlık derslerinde üniversitede şunu keşfediyordum. Mesela diğer tercüman arkadaşlarım sadece o kişilerin söylediklerine odaklanmıyorlardı, ekranda gösterdiklerine de, konuşanların ekranda gösterdiklerine de referans alıyorlardı. Onsuz da tabi ben öyle hâkim olamam tabi, ben de öyle düşünüyorum, ama ardıl çeviriyi daha rahat yapabileceğimi düşünüyorum mesela. Simultaneyi yapamam ama ardıl çeviriyi yapabilirim aslında.

Sosyal medyayı ne kadar etkin kullanıyorsunuz?

Facebooku kullanıyorum (gülüyor). Twitterım var ama kullanmıyorum henüz. Bir gün ona da dalarım herhalde (gülüyor). Instagram biraz daha fotoğraflarla alakalı olduğu için onunla pek yani, çok fazla ilgilendiğimi söyleyemem. Hiç instagram hesabım da yok zaten. Ama facebookta denemeler yazıyorum. İnsanlar takip ediyor, arkadaşlarım beğeniyorlardı hatta (gülerek).

Ayrıca serbest çeviri yapıyor musunuz?

Ay çok yapamıyorum ya. Bir iki kere geldi. Küçük olanları falan yapıyorum hatır, gönül için ama böyle büyük tercüme yapamıyorum açıkçası. Enerjim de düşük yani, şey değil. Hani gündüzleri burda çalış, akşamları da evde çalış, yapamıyorum açıkçası. Yani kimseyi de şimdi yarı yolda bırakmak da istemiyorum. Bıraktığım da olmuştur eski yıllarda maalesef. O yüzden artık insanlar da söyledikleri zaman öyle uzunsa alamıyorum yani. Bir iki sayfaysa, zaten onları da iş güç yokken burada yapabiliyorum da öyle uzun soluklu serbest çeviri yapmıyorum yani kendimi zorlamıyorum biraz daha para kazanayım diye.

Nasıl geliyor bu çeviri size? Hangi kanallardan geliyor?

İşteki mi?

Serbest çeviri

Yine email yoluyla, yani ben elektronik çalışıyorum. Email yoluyla gönderiyorlar, ben de Word dosyası olarak çevirip yine email yoluyla gönderiyorum.

Engelliler için kurulmuş sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yani yeni kurulmuş olanları daha çok beğeniyorum. 50 yıllık dernekler var işte altı nokta körler derneği, yine o kadar eski olmasa da beyaz aydır, şudur budur. onlar biraz artık hantallaştıklarını düşünüyorum. Ayrıca eee köşe başlarını tutmuş olan bazı kişilerin tek eline girmiş olduklarını düşünüyorum o derneklerin. Artık misyonları yani körlere değil, yöneticilere hizmet ettiğini düşünüyorum dernek kaynaklarının, öyle şeyler yaşıyoruz yani. Ama bu yeni kurulan eğitimde görme engelliler derneği, sesli betimleme derneği, ondan sonra ne vardı? Şimdi söylemezsem ayıp olur (gülüyor) birkaç dernek, onların çalışmalarını çok beğeniyorum, çok idealist buluyorum

çocukları tanıyorum arkadaşları, gençler, hepsi benim de arkadaşım. Eee kesinlikle kendilerini düşünüp ceplerini doldurmak hayaliyle değil, tamamen görme engellilere hizmet etmekle onların işlerini kolaylaştırmakla ilgililer. O yüzden eskileri değil, yenileri tercih ediyorum sivil toplum kuruluşları olarak.

Siz aktif görev alıyor musunuz buralarda?

Yok ben artık aktif görev almıyorum (gülüyor). Genellikle onların hizmetlerinden faydalanan (gülüyor) taraftayım yani daha çok. Ne bileyim hayatımı... bi de bazen öneriler gönderiyorum arkadaşlar şunu şöyle yapalım, bunu böyle yapalım diye. Ama ben, yok yer almıyorum artık eskisi gibi hevesim de yok.

Kamu kurum ve kuruluşlarından engelli haklarının iyileştirilmesi konusunda beklentileriniz nedir?

Kamu kurum ve kuruluşlarından hiçbir beklentim yok (gülüyor). Ne varsa demokratik kitle örgütlerinde var, yani sivil toplum kuruluşları da demek istemiyorum, çünkü demokratik olmayan ama sivil toplum kuruluşu olan şeyler var, o yüzden bu eee. Arkadaşlardan, yeni oluşumlardan bekliyorum. Çünkü kamuyu da devleti de uyandıran yönlendiren onlar olacaktır diye düşünüyorum. Yoksa devletin kendi kendine bizim için bir şey yapmasını beklemiyorum. Şu ana kadar da yapmadı zaten (gülüyor). Kesinlikle bir itici güç lazım yani.

Bu itici güç ne olabilir sizce?

Bu itici güç, bizim istihdam hayatında ve sosyal hayatta daha fazla görünür olmamızla ilgili bir şey. Yani eee bir hikâye vardır, benim ergenlik çağında en sevdiğim yazar Paulo Coelho'ydu onun bloguna üyeydim ben ve ondan mesajlar geliyordu. Bir tanesi diyor ki işte çocuk babasına soruyor, bir hikâye var. İşte baba insanlar neden aldatır? Ondan sonra baba diyor ki bu insanlığın kaderi. Âdem'le Havva'dan beri böyle insanlar. Ben aldatmayacağım, diyor çocuk gerçekten aldatmıyor, çok acı çekiyor. Torunu da aldatmıyor ve daha az acı çekiyor. Torunun torunu artık hiç acı çekmiyor çünkü insanlar artık birbirini aldatmıyor falan. Ütopik bişey ama bizim görünür olmamız lazım. Şartlar kötü de olsa taleplerimizi yüksek sesle söyleyebilmemiz gerek. Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ya da bireysel olarak. Biz belki de çok sıkıntı yaşayacağız ama birileri artık bizim sesimizi duyup, bizim aldığımız inisiyatifler doğrultusunda bir şeyler yapma zorunluluğunu görecek ve diğer kesimler daha az acı çekecek. Yani biziz aslında bu itici güç. Özetle.

Siz öğrenciyken ayrımcılığa uğradınız mı?

Yani bütün engelliler kadar. Hani bizi dışlayan, arkadaş olarak şey yapmayan, pasifize etmeye çalışan insanlar falan hep olmuştur hep ötekileştiren. Ama kabul edenler de olmuştur. Çok yakın arkadaşlarım da olmuştur. Eee tek belki uğramış olabileceğim ayrımcılık, simultane tercümanlık yapmama, yani sertifika verilmemesiydi. Çünkü materyalim yoktu zaten, yetersizdi. O yüzden tercümede çok başarılı olamıyordum, çünkü yazılı kaynağı elde edemiyordum, kabartma printer yoktu, bilmem neydi. Hani o kadar yokluğa şeye rağmen en azından daha bir dahiliyetçi olunabilirdi diye düşünüyorum kendi adıma. Bu yapamaz deyip de geçilmemeliydi diye hissediyorum. Yine yapmazdım belki ama en azından bir sertifikam olsaydı, iyi olurdu (gülüyor). Pek bir fırsat tanınmadı o hususta. Şimdiki gençler daha şanslı olabilir belki. Görme engelliği zaten, yani engellinin öyle bir şeyi var. Yani hâkim de olamıyor engelli. Eee çünkü biraz estetik kaygı da söz konusu. Ayağı aksayan, gözü görmeyen... Halbuki adalet tanrıçasının gözleri kapalı aslında ama... Var biraz yani estetik kaygılar. Ondan sonra bu yapabilir mi, bunun için daha fazla kaynak gerekli, bilmem ne. Mesela son

sınıfta tercüman hocam bana şey demişti. Şey, çok hareketli olman gerekiyor. Köylere giriyorlar, kırsal alanlara giriyorlar, bilmem ne. Sen yapamayabilirsin, falan gibi şeyler söylüyorlardı.

Tanıdığınız başka engelli çevirmen var mı?

Engelli çevirmen işte DY var. Arkadaşım, o da Rekabet Kurumunda çalışıyor. Onun dışında benim idolüm olan, tercümanlık okuyan ablamız, İngilizce öğretmeni o. Sanırım Tercümanlık yapmadı. Öyle aktif olarak tercümanlık yapan engelli arkadaşım yok. BB'yi tanıyorum. Tercümanlığa girmeden önce benimle baya yazıştı. Ona dezavantajlarını ve avantajlarını söyledim, kendi dilim döndüğünce. Öyle benim bizzat tanıdığım yok yani.

Genç engelli çevirmenlere ve Çeviribilim öğrencilerine ne tavsiye edersiniz?

Eee. Mesela benim yapmadığım ve genç engelli tercüman arkadaşlara tavsiye edeceğim şey, kesinlikle okulu bitirmeden tercüme faaliyetlerine başlamaları olacak. Çünkü tercüme özellikle ilk yıllarda sömürünün çok olduğu eee bir sektör. Zaten aslında herkes hafife alıyor, yani biz de yapardık ama bizim vaktimiz yok, sen yap artık falan gibi (gülüyor). O yüzden o profesyonel, şey, acemi dönemi bir an önce atlatıp, mezun olur olmaz profesyonel döneme geçebilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca, daha görünür olsunlar, bizden daha da fazla görünür olsunlar. Eee dış görünüşlerine mümkün olduğunca dikkat etsinler. Eee sosyal faaliyetlere, yalnızca çeviri değil, başka şeylere de katılsınlar. Eee yurtdışına gitme fırsatları olursa, öğrenciyken gitsinler ve en önemlisi de şey yapsınlar, yani kendi ideallerinden asla, umutsuzluğa kapılmasınlar, yani birileri zaten sen yapamazsın diyecek ama yapabileceklerine inanıyorlarsa kesinlikle devam etsinler yani. Ve özel sektörde çalışmaya çalışsınlar bence. Devlet pek de şey değil (gülüyor) biraz daha hantal.

Bunun dışında eklemek istediğiniz, aklınıza gelen, herhangi bir konu var mı?

Bilmiyorum ki şimdi. Eklemek istediğim... Tercümanlık güzel bir meslek bence. Mesleğin yanında insanın ufkunu da açan bir şey yeni dünyalar açan bir şey. Buradan en iyi şekilde faydalanırlarsa, bunun nimetlerinden en iyi şekilde faydalanırlarsa bu onların sonraki hayatlarına da olumlu etki yapacaktır yani. Öğretmen de olsalar sonradan, avukat da olsalar. Mesela benim öyle bir idealim var, avukat olmak gibi, tercümanlıktan sonra (gülüyor). Daha çok uzakta ama öyle bir isteğim var. Başka mesleklerde de onlara kapı açacak bir şeydir. İnsanların diğer insanların küçümsediği, azımsadığı gibi azımsamasınlar ve bunun değerini anlasınlar diyorum ben. Tercümanlık aslında çok güzel ve çok zengileştirici bir şey, çok değer katan bir şey.

Bunun gibi akademik çalışmaların engelli hakları açısından faydalı olacağını düşünüyor musunuz? Ne gibi bir değişiklik yapabilir benim bu çalışmam sizce?

Yani mesela engellilerle ilgili hep meslek şeyleri sınırlıydı eskiden. Yani santral memuru, şu sene için değil ama öyle derlerdi. Hatta bana bile öyle diyorlar. Nede çalışıyorsun? İşte HSYKda, nerde, santralde misin? Hayır, (gülüyor) ben çevirmenim yani. Bu araştırmanın belki görme engellilerin diğer meslekler, ya da diğer engellilerin farklı meslekler seçebileceği hususundaki görünürlüğü farkındalığı artırabileceğini düşünüyorum. Ayrıca farklı engel gruplarına mensup arkadaşların talepleri doğrultusunda örgütle ilgili de bir şeyler yapılabileceğini, katkısının olumlu olacağını düşünüyorum bu araştırmanın. Umarım, öyle de olur (gülüyor).

Peki eklemek istediğiniz bir şey yoksa,

Çok teşekkür ederim

Ben de çok teşekkür ederim

Ek 6.4. İÇ ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı

Öncelikle kendinden kısaca bahseder misin?

1994 İstanbul doğumluyum. Boğaziçi Üniversitesinde Çeviribilim okuyorum. Yedi senedir aynı okuldayım. Son sınıfım. Bu sene bitireceğim diye planlıyorum. Eee Daha ne anlatayım.. aa işte UNICEF'e çeviri yapıyorum. İşte freelance olarak. İşte engellilik ve çeviri alanlarında çalışıyorum. Akademisyenlik düşünüyorum ilerisi için. Öyle.

Ailenizde başka çevirmen var mı?

Hayır, yok.

Engelliliği nasıl tanımlıyorsun?

Kendi gözümden anlatacaksam, benim için tamamen bir farklılık, hatta avantaj olduğu durumlar var. Mesela hani bir metni okurken diğerlerine oranla daha hızlı okuyorum ekran okuyucu programlar sayesinde ve bu benim işimi büyük ölçüde kolaylaştırıyor. Hani çeviri yaparken de, akademik bir çalışma yaparken de bir araştırma yaparken de engelimin faydasını görüyorum. Eee hani bir de şöyle, engelim bana bir vizyon kazandırdı. Yani şöyle, sorunu çözerken ya da bir şeyi nerede nasıl bulacağımı diğer insanlara göre daha kolay kestirebiliyorum. Hani problem çözme konusunda hani daha başarılı olmamı sağladı engelli oluşum. Ama şöyle, toplumsal düzeye baktığım zaman kendimi yetersiz gördüğüm alanlar çok oluyor. Çünkü hani bazı şeyleri ille sağlamların yaptığı gibi yapmam bekleniyor ve kendi yöntemlerim bazı yerlerde kabul görmüyor ve bu da hani gerek çeviri anlamında gerekse sosyal hayatta falan bana kayıplar yaşıyor.

Bu türde en sık yaşadığın kayıp hangi alanda sence?

Bence çeviri alanında, hani diğer konuları şimdilik bu tez kapsamında konuşmuyorum. Çeviri alanında şirketlerin beklediği belli programlar var çeviri programlarını kullanabilmek gerekiyor. Onlar görme engelliler için erişilebilir değil. Körler için erişilebilir olanlar Türkiye standartlarında kabul görmüyor. Bu nedenle benim çalışabileceğim şirket sayısı çok düşüyor. Alanım sınırlanıyor. Pazarda kendime yer bulmam çok sıkıntılı oluyor.

Bu sakat, özürlü, engelli sözcükleri hakkında ne düşünüyorsun?

Yani bence şöyle bir şey, gözleri görmeyen kişiye kör denir. Ya da hani sakat yerine engelli dendiği zaman bu, yani ne bileyim, bir insanı yapamadığı şey üzerinden tanımlamazsın. Yani kısa boylu bir insan, kısa boylu bir insandır. Üst raflara uzanamayan insan değildir. Ya da ne bileyim yani, erkeklere de çocuk doğurma engelli mi diyeceğiz (gülüyorum). Sonuçta bu biyolojik bir farklılık ve bunu söylemek, açıkça söylemek kimsenin ne bileyim ben hani diğer sağlam insanların düşündüğünün aksine kendimi kör dendiğinde aşağılanmış hissetmiyorum. Neden böyle hissetmem gerektiğini de bilmiyorum açıkçası. Çünkü hani biz kendi aramızda birbirimize kör diyoruz ve iletişimi daha kolay sağlıyor kısa kelimeleri tercih etmek. Ve doğrudan her şeyi anlatmak. İnsanlar daha samimi oluyorlar içlerinden geldiği gibi söylediğinde, içlerinden geldiği gibi adlandırdığında. Hani, engelli dendiğinde, böyle ne bileyim, kurumsal bir firmanın sosyal sorumluluk departmanının aylık bültenini okuyormuşum gibi hissediyorum yani. Biri bana engelli dediğinde kurumsallaşıyorum, ama ben kör bir bireyim, sakat bir bireyim. İnsanların ve hayatın içindeyim, gerçeğim yani. Süslemeye gerek olmadığını düşünüyorum.

Özürliye ne diyorsun peki? Eskiden hep özürli kelimesi kullanılıyormuş ya kanunlarda falan. Çıkartmışlar şimdi.

Yani eee, bir insanın kör olduğu için bir özrü olduğu, bir özür dilemesi, bağışlanması gereken bir durumu olduğu anlamına geliyor özürli, yani onun bir özrü var, mazereti var. Ama hani engellilik ya da sakatlık diyeyim, bir mazeret gerektiren, ya da bir mazeret durumu değil ki. Bağışlanması gereken, alttan alınması gereken, dokunulmaz gibi ya da özürli o, özrü var, gerekçesi var, alttan alın... daha tolere edici davranın... böyle bir şey yok. Çok edilgenleştirici bir sözcük özürli.

Daha önce hangi işlerde çalıştın?

Daha önce, yani aslında iş deneyimim hiç olmadı. Hem kendime güvenemediğim için, hem de bu zorlukları bildiğimden, hani bu az önce bahsettiğim zorluklarla nasıl baş edebileceğimi bilmediğim için. UNICEF işini de tesadüfen buldum aslında. Bir UNICEF yetkilisiyle aslında bir arkadaşım sayesinde tanıştım. Sohbet ederken falan çevirmenlik yaptığımı söyledim. O şekilde beni değerlendirebileceklerini, çevirmen ihtiyaçları olduğunu öğrendim ve başvurdum. Yani, belki bu iş olmasaydı hiç başvurmayabilirdim bile. Yapamayacağımı düşünüyordum. Hani kabul edilmeyeceğimi, bu beklentileri karşılamadığım için. Yetersiz bir çevirmen olarak görüleceğimi düşünüyordum. Yani çeviri araçlarını bilmediğim için Word'le çeviri yapıyorum. Word'de çeviri de yani şu çağda çok kabul görmüyor. Yani.. öyle.

Ne kadar zaman oldu UNICEF ile çalışmaya başlayalı?

Eee iki ay falan oluyor aslında. Yani şöyle, bir ay önce deneme çevirisi gönderdiler. Sonrasında kabul edildim. İş gönderildi ama eee bu hastane süreçleri falan işte ondan dolayı alamadım iş. Yani şu andan itibaren iş alabileceğimi belirttim, mail attım falan, bekliyorum.

Peki sözleşme yaptınız mı?

Aslında yazılı bir sözleşme yapmadık ama eee elektronik sözleşme de geçerli sayılıyorsa, sonuçta hani ee karşı taraf attığı mailde elektronik imza kullanıyor. O da yazılı bir belge niteliğinde olur diye düşünüyorum. Ama hani bir araya gelip bir sözleşme imzalamadık.

Peki ücretlendirmeyi nasıl konuştunuz?

Eee yani direk benden teklif istediler. Bin karakteri yirmi lira gibi bir teklif sundum. Hani piyasanın yeni çevirmenler için eee biçilen fiyatın çok üstünde. Eee kabul ettiler, o şekilde, yani şartlarımı biraz kendim belirledim gibi oldu yani.

Piyasada ne kadar civarında sence?

Eee dönem arkadaşlarımla konuştuğuma göre, ee, bin karakteri 12-13 lira gibi bir teklifle geliyormuş çeviri şirketleri; hani bunu 15-16'ya çıkardıkları zaman iş kaybetme durumları falan oluyormuş. Hani, öyle yani yeni mezunlara veya son sınıf öğrencilerine biraz daha fiyat kırma gibi bir eğilimleri var çeviri şirketlerinin. Hani, biraz acımasız bir piyasa.

Sen çevirmenlik mesleğini hangi nedenlerle seçtin?

Ya aslında, tam olarak, hani eee bilmiyorum ama eee herhalde yeni metinler okuma ya da değerlendirme veya eee bana verilen bilgiyi başka bir şekilde yeniden anlatmayı sevdiğim için herhalde, yani o yüzden seçmiş olabilirim. Yani bana bir metin geliyor farklı bir dilde ve onu başka bir dilde yeniden anlatmam isteniyor ve bu bana çok cazip

geliyor. Çok da keyif alıyorum bundan. Eee bu yüzden çevirmenliği seviyorum. Bu yüzden seçtim.

Uzmanlık alanı olarak ne tür metinleri düşünüyorsun?

Aslında sivil toplum aaa yani kurumlarındaki ee sosyal sorumluluk ağırlıklı metinler. Ya biraz da ben çevirinin biraz da toplumsal bir işlevi olması gerektiğine inanıyorum. Direkt iş anlaşmaları, hukuki metinler falan gibi teknik detaylara boğulmuş metinler değil de, daha eee gündelik dilin kullanıldığı, ama belli bir amaca hizmet eden, eee metinleri tercih ediyorum. Mesela hani bir sivil toplum kuruluşunun basın bülteni olabilir. Vesaire vesaire. Yani yaptığım çevirinin aktivist bir tarafı, bir mücadeleye katkıda bulunmuş olmanın bana manevi bir tatmin de getireceğini düşünüyorum.

Sen öğrenciyken veya sonrasında iş ararken ayrımcılıkla karşılaştın mı?

Ya eee aslında evet. Bir yerle iş görüşmesine gitmiştim. Ee bir eee altyazı çevirisi yapan, yani filmlere dizilere altyazı çevirisi yapan, Netflix'e iş yapan bir firmaydı. İşte eee şöyle, hani eee bana işte tekst verdiler, bu altyazısını yapacağım filmle ilgili, işte deneme çevirisi niteliğinde. İşte ama hani filmi falan da izlemem gerekiyordu. İşte şöyle, eee filmin detaylarını falan da görsel içerikli olduğu için filmi de hani bağlamı bilmem ve ona göre çeviri yapmam bekleniyordu. İşte ondan dolayı biraz eee işte, denememe çok izin verilmeden ilk etapta ama siz görmüyorsunuz, film altyazısını nasıl çevireceksiniz falan gibi bir tepkiyle karşılaştım. Gerçi yapamadım ama en azından deneme hakkımın elimden alınmamasını isterdim. Bir de şöyle bir durum var. Son yeni olan bir olay. İşe başvuruyorum. Engelli olduğumu söylüyorum, gözlerimin görmediğini, görme problemimin olduğumu söylüyorum. Çeviri bürosundan şöyle bir yanıt maili alıyorum. İşte bizim büromuzda işte çok fazla masa var, sandalye var. Siz bunlara çarpabilirsiniz. Ya da işte bizim asansörümüz yok ve üç kat merdiven çıkılması gerekiyor ve siz bunda zorlanabilirsiniz. Hani evet, bunu uyarı niteliğinde söyleyebilirler. Yani erişilebilir bir firma değiliz, diyebilirler ama eee bunu bir reddetme gerekçesi olarak söylemeleri, hani kararı onlar vermesin, kararı ben vereyim. Hani erişilebilir olmamaları benim yetersiz bir çevirmen olacağım anlamına gelmiyor. Belki ben bunu kabul edeceğim, kendimi göstermek için buna katlanacağım. Seçimin bana bırakılması gerektiğini düşünüyorum. Ama ee direkt hani.. biraz da şey gibi geliyor ya, hani engelli çevirmen çalıştırmayalım. Zaten biz engelli kadrosunda temizlikçi, işte eee gibi elemanlarla dolduruyoruz. Hani eee, ama bu kişiyi de reddetmeyelim, sonuçta biz duyarlı bir kurumuz falan deyip, işte böyle bahaneler ileri sürebiliyorlar. Ben böyle hissediyorum açıkçası. Bana bahane öne sürülmüş gibi hissediyorum. Yani masalara çarparsınız, herhangi profesyonel bir reddetme şekli değil çünkü.

Okuldaki ayrımcılıktan biraz bahseder misin?

Şöyle, okulda IT dersi alıyorduk, zorunlu dersimiz. Eee. Ama işte okulun laboratuvarındaki bilgisayarlarda ekran okuyucu programlar yok. Yani ee şimdi belki başka bir görme engelli öğrenci daha geldi, belki onun sayesinde değişmiştir durum, ama benim aldığım dönemde yoktu 2012-2013'te falan. Kendi bilgisayarımla yapabileceğimi belirtmiştim dersin hocasına. İşte eee ya da işte bu ekran okuyucuyu laboratuvardaki bilgisayarlardan birine kurabileceğimizi, böyle bir çözüm bulmamız gerektiğini söyledim. İşte, hoca direkt hani, bu bilgisayarlar senin bildiğin bilgisayarlara benzemez, hani ee sen işte hani senle mi ilgileneceğim, yirmi tane arkadaşın var onlarla mı ilgileneceğim. Zaman zaten kısıtlı, gibi bahanelerle, sen derse gelme, ben senin notunu halledeyim. İşte, eee iyi bir notla geç. Zaten sen bilgisayarı az ya da çok kullanıyorsundur, gibi şeylerle derse bile gitmeden BA gibi bir notla

geçmiştim. Ama yani IT ile ilgili lokalizasyon falan derslerini de aynı hoca verdiği için bu hocadan seçmeli ders alamadım tabi ki. Zorunlu derste bunu yapan seçmeli derse hiç almaz, diye düşündüm.

Bu ders, YÖK dersi miydi?

Anlamadım?

Yani fakültede zorunlu olan bilgisayar teknolojileri dersi miydi, yoksa bölümde çeviri ile ilgili olan bir bilgisayar dersi miydi?

Zorunlu dersti, yani bölümdeki bütün öğrenciler bu dersi almak zorundaydı. Ve derste de zaten temel bilgisayar bilgisi falan veriliyordu. Onlarda sıkıntım yok ama, hani Trados, MemoQ falan onların da basit çalışma prensiplerinden bahsediliyordu. Bu dersi de arkadaşlarımla birlikte alamamış olmak onlardan biraz geri plana düşürdü beni.

Şu anki işinde, yani UNICEF ile olan işinde, sorumluluk alanın nedir? Yani sadece serbest çeviri mi yapacaksın onlara, yoksa senden başka şeyler de isteyecekler mi?

Sadece çeviri yapacağım. Yani başka şeylerden kastın?

Mesela sözlü çeviriye de götürebilirler, toplantılara katılmanı isteyebilirler, sunum yaptırabilirler İngilizce. Her şey olabilir...

Ya aslında böyle bir şey hiç konuşulmadı. Belki mezuniyetten sonra tam zamanlı çalışmayı falan ben teklif edersem, ya da böyle bir başvuru yaparsam neden olmasın? Ama şimdilik sadece sözlü, yani yazılı çeviri istendi. Öyle anlaştık yani.

Yani sözlü çeviri ile ilgili konuşmadınız mı?

Hayır.

Peki sen ne isterdin bu işten?

UNICEF işinden mi?

Evet

Yani eee benim için bu iş ideal. Yani bu şekilde, en azından öğrencilik döneminde. Ama eee sivil toplum alanında kariyer hedefim de olabilir. Hani akademiden vazgeçe de bilirim. O yüzden yarı zamanlı bir staj da teklif edilseydi hiç fena olmazdı.

Şimdi, serbest çevirmenlik ile kurum çevirmenliğinin avantaj ve dezavantajları nedir sence?

Aslında serbest çevirmenlikte yani düzenli iş yok, düzenli gelir yok. Ama birçok farklı alanda çeviri yapabilirsin. Kendini birçok farklı alanda geliştirebilirsin. Hani sürekli kendini tekrar edip sıkılmazsın. Ama kurum çevirmenliğinde böyle bir dayanağın olur, yani maddi anlamda da olabilir. Biraz kendi iş planını falan serbest çevirmenlikte bunu yapmak zorundasın. Yoksa hani meslekte tutunamazsın. Ama kurum çevirmenliğinde gayet birileri senin adına plan yapar. Eee yani iş yapsan da yapmasan da aynı ücreti alırsın. Sabit bir maaşın olur. Ama hani dediğim gibi belli metinler çevirirsin. Şablon çeviriler yaparsın ve hani farklı alanlarda kendini geliştirme şansın pek olmaz.

Sen hangisini tercih ederdin?

Eee, ben yani eee, bilmem, aslında şöyle, belli bir alanda farklı kurumların çeviri işlerini almayı isterdim. Hani sivil toplum alanında çalışacağım ama hem Greenpeace'den hem UNICEF'ten çeviri almayı tercih ederdim. Yani alan aynı,

metinler birbirine benziyor yapı olarak en azından ama farklı konular var. İşte farklı mücadele alanlarına katkıda bulunmuş hissedeceğim kendimi. Bu gayet iyi bir tatmin benim için.

Sosyal medyayı ne kadar etkin kullanıyorsun?

Şu ara ee sosyal medya hesaplarımı kapattım ama eee kullandığım dönemlerde baya etkin kullanıyordum, Facebook Twitter, Instagram falan baya kullanıyordum.

Peki kapatmanın bir sebebi var mı, paylaşabilir misin?

Paylaşabilirim. Aslında şöyle. Benim bir geçiş sürecim falan da var ve bununla ilgili de paylaşımlar yapıyordum ve bu biraz magazin olamaya başladı ve herkes her şeyden haberdar, bir özelim yok. Mesela fevri bir insanım ve ayrımcılığa uğradığımda veya kafam bozulduğunda anında paylaşıyorum ve bu herkesin bilgisi dahilinde oluyor. Bu biraz rahatsız edici olmaya başladı. Bir özel alan yaratmak istedim kendim için ve mesela hani benim, atıyorum, açılmak istemediğim insanların benimle ilgili her türlü detayı tek tıkla öğrenmesi fikri beni rahatsız etti. Ya da atıyorum, bir ortamda benim süreçte ne aşamada olduğum, bunların konuşulması, ağızdan ağıza yayılması falan. Ne bileyim, bir özel alanım olsun istedim. Yani tekrardan sosyal medyaya döneceğim ama en azından biraz böyle insanların bilmediği şeyler de biriksin hayatımda.

Engelliler için kurulmuş sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsun?

Ya aslında hani eee hepsini tek bir yerde değerlendiremeyiz. Yani bağış odaklı çalışan, işte atıyorum, bu okullara konserlere, işte orkestra şey yapan, ama böyle zarf dağıtıp öğrencilerin içine para koymasını hedefleyen dernekler de var ki onları kesinlikle onaylamıyorum ve desteklemiyorum. Ama mesela işte benim üyesi olduğum engelsiz erişim derneği var. Yani gayet eee kazanım elde etme odaklılar. Maddi bağış kabul etmiyorlar kesinlikle. Eee yani hem kamu kurumlarıyla, hem özel şirketlerle bu erişilebilirlikle ilgili görüşmeler yapıyorlar yasal düzenlemelerin yapılmasına ilişkin çabaları var. Bu tür sivil toplum kuruluşları, uzun vadede kazanç elde eden, maddi değil de, daha çok aktivizm alanında kazanç elde eden eee çalışan sivil toplum kuruluşlarını destekliyorum, içinde de oluyorum.

Engelsiz erişim derneğinde aktif görev aldın mı hiç?

Aslında şu an sempaticizm düzeyinde, hani aktif bir çalışma yapmıyorum ama ilerleyen zamanlarda çalışma yapmayı düşünebilirim. Ama şu an onların çıkardığı dergide yazıyorum sadece ama projelerinde de yer almayı isterim açıkçası.

Kamu kurum ve kuruluşlarından engelli haklarının iyileştirilmesi konusunda beklentin nedir? Kamuda, devletten

Aslında şöyle, şunu yapsınlar, bunu yapsınlar, kafası çok, hani mantıklı gelmiyor bana. Sonuçta bilmedikleri bir alan ve biraz engellilerle bu alanda ortak çalışmaları gerektiğini düşünüyorum. Yani sonuçta biz taleplerimizi iletmeliyiz. Bu taleplerin nasıl gerçekleşeceğine dair bir yol haritasını da biz sunmalıyız gerektiğinde. Hani, onlar da bu düzenlemelere açık olmalı. Engelliler ile koordineli çalışmalılar bence. Yani direk biz kenarda durup, şunu da yapın, bunu da yapın... ne bileyim. Mesela tüm bakanlıklarda veya birimlerde engelliler komisyonu veya erişilebilirlik komisyonu adı altında birimler kurabilirler, bu kişileri engellilerden istihdam edebilirler. Sonuçta o kadar engelli personel alıyorlar, sonuçta devlet engelli bireyleri şu anda harcıyor

resmen işte santrallerde, hiç alakası olmayan görevlerde. Bu tür birimlerde istihdam etseler, uzun vadede biz daha çok kazanırız yani

Devlet de kazanır hatta.

Aynen

Tanıdığın başka engelli çevirmenler var mı?

Eee tanıdığım başka engelli çevirmenler... aslında şey, sadece çeviri öğrencisi tanıyorum. Senin tanımadığın. O da sanırım bu sene son sınıfta, bizim bölümde. Eee o sanırım konferans çevirmenliği hedefliyordu ama sonra ne oldu bilmiyorum. Çok irtibat halinde değiliz. Ama hani, senin görüşmediğin benim tanıdığım bir tek o var. Onun dışında BB'yi HK'yi falan sen zaten tanıyorsun.

Bir ortak platform oluşturulması konusunda ne düşünüyorsun? Sence bunun faydası olur mu? Nasıl yapmalıyız? Bu konudaki görüşlerin nedir?

Tabi ki olmalı; yani sonuçta genel olarak çevirmenler meslek birliğine neden ihtiyaç duyuyorsa biz de aynı sebepten ihtiyaç duyuyoruz yani. Sonuçta erişilebilir programların, çeviri araçlarının standartlaştırılması, ya da atıyorum, eee belli engellilere yönelik sistematik bir ayrımcılık var, özellikle yazılı çeviride değil sadece, sözlü çeviride de böyle bir ayrımcılık var. Onun önüne geçilmesi veya çeviri şirketlerinin bu konuda bilinçlendirilmesi falan, bunlar gerekiyor. Bunun da örgütlü bir şekilde yapılması gerekiyor. Bireysel olarak çok zor.

Genç engelli çevirmenlere ve öğrencilere ya da bu bölümü okumayı düşünen engellilere tavsiyelerin nedir?

Öncelikle kendilerini geliştirmenin yollarına bakmalılar. Sadece Türkiye odaklı düşünmemeliler. Tamam, Türkiye'de bir sorunların çözümü olmayabilir, ama yurtdışındaki örneklerine de bakmalılar. Yurtdışında engelli çevirmenler ne yapıyor. İşte mesela kör çevirmenlerin dünya çapında bir mail grubu var, the Round Table diye. Onunla tanıştığım da çevirmenlerin dünya üzerinde çok da bizim, Türkiye'deki gibi edilgen konumda olmadıklarını gördüm. Bir şeyin Türkiye'de yapılamıyor olması, dünyanın hiçbir yerinde yapılamadığı anlamına gelmiyor. Ya da, en basiti kesinlikle o muafiyet, ayrımcılık, işte, idare etme, kayırma, bunları kesinlikle kabul etmemeliler. Sonuçta bu bölümü kazandıysak ve bu bölümün diplomasını alacaksak diğerleri ne yapıyorsa biz de onu yapmak zorundayız. IT bilmemiz gerekiyorsa öğreneceğiz. Aslında bu alanda hocaların daha çok tavsiyeye ihtiyacı var yani. Bir öğrenciye ders vermek için Trados bilmen gerekiyor ve öğreniyorsan, engelli bir öğrenciye ders verirken de en azından bir ekran okuyucunun çalışma mantığını öğrenmen gerekiyorsa, onu da öğreneceksin yani. Ben akademisyen oldum, bitti olmaz böyle bir şey. Yani sonuçta bunu da bilmek zorundasın. Ki senin bağlı olduğun bölüm engelli bir öğrenciye dört yıllık bir eğitimi, eşit şartlarda bir eğitimi taahhüt ediyorsa sen de o taahhüde uymak zorundasın.

Bu son sorumuzdu, eklemek istediğin başka bir şey var mı, herhangi bir konu hakkında?

Hayır, yok.

Çok teşekkür ederim, İÇ'ciğim

Rica ederim (gülüşmeler)

Kapatıyorum

Tamam

Ek 6.5. BB ile Yapılan Görüşmenin Çevriyazısı

Biraz kendinden bahseder misin?

Tabi, ismim BB. 21 yaşımdayım. Almanca tercümanlık bölümü 1. sınıfta okuyorum, Hacettepe Üniversitesinde. Geçen sene hazırlık okudum. Yani bir yıl hazırlık okudum. Sonra da birinci sınıfa başladım. Aa tercümanlık bölümünü gerçekten severek yazdım. Yani normalde İngilizce yazmak istiyordum ama aaa puanım İngilizceyi tutmadı. Ama ben İngiliz dilbilimi vesaire bölümler yazmak istemedim. Çünkü tercümanlıkta ilerlemek istiyordum. Bu bölümü okumak istiyordum. İleride tercüman olmak zorunda değilim belki ama tercümanlık bölümü okumak istiyorum. O yüzden Almanca yazmaya karar verdim. Bu arada görme engelliyim ve total görme engelliyim, tam görme engelliyim.

Peki nerelisin?

Mersinliyim.

Mersin, eee, aیلende başka çevirmen var mı?

Yok.

Peki engelliliği nasıl tanımlıyorsun?

Eem, engellilik, engelliliği normalde vücutta bazı, yani belirli organların işlevini yerine getirememesi olarak tanımlıyorum.

Sen kendini engelli olarak görüyor musun?

Evet, yani görüyorum. Çünkü engelliyim.

(Gülüşmeler)

Sakat, özürllü gibi sözcükler hakkında ne düşünüyorsun?

Yani belirli çevrelerde kullanılıyor, ama ben pek tercih etmiyorum. Kör veya engelli kelimesini kullanıyorum. Sakat kelimesini aslında hakaret anlamında da kullanılabildiği için, hakaret anlamı da var o kelimenin, hakaret olsun diye de kullanılıyor. Gerçi kör kelimesi de kullanılıyor öyle. Yani belli çevrelerde kullanılıyor. Ben kendilerine saygı duyuyorum ama kullanmıyorum.

Daha önce herhangi bir işte çalıştın mı?

Yok çalışmadım ama çalışmak istiyorum.

Ne yapmak istiyorsun?

Ben biraz Almancamı geliştirdikten sonra freelance bir şeyler yapmak istiyorum.

Yine çeviri üzerine mi?

Çeviri üzerine ya da deşifre. Çünkü hani biraz kendime güvenim gelsin istiyorum. Biraz para kazanayım biraz kendime güvenim gelsin istiyorum. Çünkü daha önce tarih bölümünü bıraktım. Şimdi bu bölüme yeni başladım ve Erasmus falan gitmek istiyorum. Biraz kendim para kazanayım ve kendime güvenim yerine gelsin. Önemli olan şey bu yani.

Hiç başvuru yaptın mı?

Henüz yapmadım. Almancamın B2 veya C1 olmasını bekliyorum. Şu an B1. Ama başvuru yaptığımda ne olacağını gerçekten çok merak ediyorum.

Almancanı ilerletmek için ne yapıyorsun?

Almancamı ilerletmek için ne yapıyorum? Biraz bundan bahsedeyim, en şey olduğum konu. Yazın kurs aldım bire bir ders almak zorunda kaldım. Çünkü mesela bir kursa gittiğimde ya beni kabul etmiyorlar, yani biz eğitim veremeyiz diyorlar; ya da şey, ben gerçekten anlamayabiliyorum çünkü tahtaya yazıyorlar. Hazırlık sınıfından biraz bahsedeyim ben. Hazırlık sınıfında şöyleydi. Hani hocalar benimle mümkün olduğunca ilgileniyordu ve ben kendi çalışmalarımı öğreniyordum; ama mesela derste sürekli alıştırmayı yaptıkları için, alıştırmalarda sorun yaşıyordum. Kitaplar da resimli olduğu için düzgün taranamıyorlardı hazırlık kitapları. Bu yüzden kendi çalışmalarımı geliştirmek zorunda kaldım açıkçası Almancamı hazırlıktayken. Daha sonra kursla biraz ilerlettim. Şimdi de şey yapıyorum işte dediğim gibi sürekli Almanca çalışıyorum, kelime tekrarı yapıyorum. Kelime defteri oluşturdum kendi bilgisayarımda. Oradan makale okudukça, mesela bir makale okuyorum. Bilmediğim kelimeleri not alıp makaledeki örnek cümleleri altına yapııştırıyorum. Öyle çalışıyorum, o şekilde. Arkadaşlar buluyorum kendime bu language exchange gruplarından falan arkadaşlar buluyorum.

Siparişimiz geldi bu arada

Teşekkürler

Language exchangeden arkadaşlar buluyorum anadili Almanca olan veya Almancası ileri seviyede olan. Onlarla geliştirmeye çalışıyorum. Bu yakınlarda bir tane burs buldum. İşte dil kursuna gideceğim dedim şeye, Avusturya'ya. Burs bulmak için çok uğraştım ama eğitimime çok katkısı olacağını düşündüm.

Peki o burs bulma sürecinden biraz bahseder misin?

Her yere CV yolladım

(Gülüşmeler)

Her yere CV yolladım işte benim Almancamı geliştirmem için böyle bir kursa ihtiyacım var. Şeye yazdım mesela bu Türk Alman ortak derneklerine şey yazdım. Ben Almanya ve Türkiye arasında bir köprü olmak istiyorum o yüzden bu bursa ihtiyacım var gibi şeyler yazdım. Her yere CV yolladım işte öyle. Baya 3-4 ay uğraştım.

Ne kadar kalacaksın şimdi?

20 gün 21 gün. 3-4 ay 21 gün için uğraştım ama olsun. Değecek sonuçta.

Benim aslında şey, amacım sadece Viyana'yı görmektir; Viyana'yı çok merak ediyordum. Ama oraya tatile gidemeyeceğimi düşündüm ve bunun üzerine bir burs bulmaya karar verdim. Ancak bu şekilde gidebilirim. Ayrıca bu şekilde birçok şeyi bir arada yapabileceğimi düşündüm.

Peki neden çevirmenlik?

Çünkü, ... bunu biraz düşünmem gerekiyor. (gülüşmeler)

Ben 7. Sınıftayken çok iyi bir İngilizce öğretmenim vardı çok sevdiğim. Beni İngilizceye baya ısındırmıştı. O yüzden ben de öğretmenlik istemediğimi... ona şey dedim işte ben çevirmen olmak istiyorum. Bu da şey diyordu, senin İngilizcen baya iyi filan diyordu. Olabilirsin, diyordu. Sonra sekizinci sınıfta İngilizce öğretmenim değişti benim. İngilizcem de kötüleşti tekrardan çünkü İngilizce öğretmenim değişti. Lisede İngilizcem hiç yoktu benim. Psikoloji okumak istiyordum; çünkü psikoloji; bilmiyorum... iyi para kazanıyorlar filan diyorlardı. Ama sonra psikoloğa gittim sonra

anladım bana göre olmadığını. Lise sonda çevirmenlik okumam gerektiğine karar verdim. Ama eşit ağırlıktım çünkü annemle babam beni kardeşimle aynı bölümde okumamı istemişlerdi, eşit ağırlıkta okumamı istemişlerdi. Ödevlerimizi birlikte yapabiliriz diye düşünmüşlerdi. Ama hiç ödev yoktu yani. Ben de dedim ki ben bir iki sene tarih okuyayım hem genel kültürüm artsın. Hem Hacettepe’de yan dal yapabiliyorum ya, bölümü değiştiremezsem öyle yaparım dedim. İşte tarih kazandım iki sene okudum. Bu arada İngilizce geliştirdim. İngilizce kursuna falan gittim, bir şeyler yaptım. Sonra sınava girdim LYS’ye. 8 bindeyim, ben gece uyuyamadım aslında ondan (gülüşmeler). Sonra Almanca ya da Fransızca yazabiliyordum mütercimlik. İngilizce öğretmenime de sordum, dedi ki Almanca yaz çünkü ne bileyim, Almanca bana da daha çok iyi geliyordu. Bir de şey, bilimde ve ticarete daha iyi Almanca, Fransızcaya göre. Öyle Almanca yazdım, temelde bu yüzden karar verdim.

Başka dil biliyor musun?

Almanca ve İngilizce dışında bilmiyorum ama Yunanca öğrenmek istiyorum.

Neden Yunanca?

Seviyorum çünkü. Çeviri piyasasında belki de az, bilmiyorum ama ben birkaç Yunanca tercümanla konuştum Türkiye çeviri piyasasında. Piyasasının iyi olduğunu söylediler, Yunanca çok fazla çevri yapan olmadığı için. Öğrenmek istiyorum. Meslek olmasa da öğrenmek istiyorum.

Kampüste oturuyorsun. Okula gittiğin bir gününü anlatır mısın? Ne yapıyorsun, sabah kalkıyorsun, kahvaltı...

Kahvaltı yapmıyorum genelde. (gülüşmeler) Sabah kalkıyorum. Okulda bir şeyler atıştırıyorum. Okula gidiyorum işte... şey yapıyorum, bilgisayarımı kullanıyorum. Okula bilgisayarımı götürüyorum. Sanırım anlatmam gereken şeyler bunlar. Bilgisayarımı götürüyorum okula. Eğer ders Türkçeyse, çünkü Türkçe dersler de var yani Türkçeyse bilgisayarına not alıyorum. Almancaysa tam olarak not alamıyorum çünkü o kadar, aaa dilim direk not alabilecek kadar gelişmedi Almandada; o yüzden onu ya ses kaydı alıyorum ya da şey yapıyorum. Hoca bana not yolluyor. Şey istiyorum. Hocam dersin slaytlarını bana yollar mısınız diyorum mail olarak slaytları alıyorum, onlardan Worde çeviriyorum program aracılığıyla, onlardan çalışıyorum. Derste de... Mesela... derste ne yaptığımı düşünüyorum.. derste pek bir şey yapmıyorum, dersi dinliyorum sadece. Bir şey olduğunda cevap veriyorum tabi ama derste pek konuşan bir insan değilim ben. Yani bilmiyorum. Belki de tahtadan işliyorlar dersi. Tahtayı her zaman göremediğim için çok dikkatimi toplayamıyor olabilirim derse karşı. Ama dersten sonra çalışıyorum ve bu benim derslerimde olumsuz bir etki yaratmıyor yani dersi derste dinleyememek.

Bir şekilde okulda ya da yurttaki ayrımcılığa uğradığını hissettin mi?

Okulda, hocalar öyle bir ayrımcılık yapmadı. Sadece şey, sınavlarımı daha farklı yapabiliyorlar, mesela daha sonra oluyorum ben sınavlarımı, ya da bilgisayarda oluyorum. Bir ayrımcılık değil ama hani, mesela bazen şey düşünüyorum. Engelli olmayan insanlar kadar çalışma olanağı bulamıyor muyum acaba ben diye düşünüyorum. Bilmiyorum, sanki onlar için bir şeylere ulaşmak daha kolaymış gibi geliyor ama sonra düşünüyorum, bende her şeyin dijital hali var şu an. Belki daha yavaş çalışıyorumdur. Mesela bir kelimenin yazılışını benim için ezberlemek daha uzun süre alabilir. Çünkü onlar için görmek görsel hafızalarına kaydoluyor her şey. Ama benim işitsel hafızama kaydoluyor ve görsel hafıza daha etkili bu konuda. Belki

daha yavaş çalışıyorumdur. Mesela benim ders çalışmam daha uzun sürüyordur onlara göre. Ama bir şekilde hallediyorum. Onların seviyesine kendimi getirebildiğimi düşünüyorum. Böyle düşünceler de belki benim moralimi bozuyor, bilmiyorum emin değilim.

Biraz da mesleki konulardan bahsedecek olursak, sence serbest çevirmenlikle kurum çevirmenliğinin avantajları ve dezavantajları ne olabilir?

Serbest çevirmenliğin avantajı, şey olması, yani serbest olması (gülüşmeler). Yani şey. Kendi işini yapıyorsun ve kimseye hesap vermiyorsun. Tamam birilerine çeviri yapıyorsun ama bir müdür yok mesela. Kendini ayarlayabilirsin. Ama şöyle bir dezavantajı var. Her zaman iş gelebilir. Bir sosyal hayatın olmayabilir. Sigorta olmayabilir. Sigortayı kendiniz yapmak zorundasınız bu durumda. Kurumsal çevirmenlik aslında daha iyi gibi. Çünkü belirli bir saati oluyor, yani kurumların belli bir saati oluyor. Belirli bir maaş oluyor ve kendini ayarlayabiliyorsun. Bunun dışında.. kurumsal çevirmenlik, bilmiyorum, daha iyi gibi ama ben mesela biraz serbest çevirmenlik yapmak istiyorum çünkü nasıl bir şey olduğunu merak ediyorum. Yapmak istiyorum yani. Bunun haricinde daha ne söyleyebilirim mesela spesifik bir şeyler varsa..?

Yoo yani, tamamen sana kalmış. Avantaj, dezavantaj, mesela kurumsalın dezavantajı ne olabilir?

Kurumsalın dezavantajı mesela memuriyette maaşının artmıyor olması olabilir, ben bunu istemiyorum. Özel sektörde şansımı denemek istiyorum. Çok yorulacağım, biliyorum ama ee. Şey yani mesleğim, bunu severek yapacağım. O yüzden sorun olacağını düşünmüyorum. Bir devlet kurumundansa bile özel bir kurumda işe başlamak istiyorum. Ama bir çeviri şirketinde değil yani daha, bilmiyorum, belki de yapamayacağım ama daha büyük şirketlerde biraz bir şeyler yapmak istiyorum. Denemek istiyorum yani oralara girebilecek miyim, bilmiyorum buraların beni alması çok zor bir ihtimal ama belli olmaz.

Daha önce var bir engelli çevirmen, kör senin gibi, tanıyor musun?

Evet ben onunla bölüme girmeden önce çok fazla sohbet ettim.

O da Pepsi’de çalışmış

Evet şu anda memurluk yapıyor. Bir kere yanına gitmiştim ama orası çok havalı bir yer ya.

Ya tabi güvenlikten falan geçeceksin

Aynen (gülüşmeler)

Sosyal medyayı etkin kullanıyor musun, ne kadar etkin kullanıyorsun?

Facebook kullanıyorum, fazla aktif kullanmıyorum. Instagram kullanıyorum. Yani görmüyorum, ama artık instagram fotoğrafları betimlemeye başladı.

Aaa?

Facebook kullanıyorum çünkü bana gerçekten yararlı olduğunu düşünüyorum. Bir sürü grup var. Mesela facebookta e-kitap bulabiliyorum, Almanca grupları var; Almanca pratik yapabiliyorum. Almanca belgeler bulabiliyorum. Başka derslerim için gerekli kitapları bulabiliyorum. Yani bir sürü şey bulabiliyorum Facebook’ta. O yüzden benim için gerçekten iyi olduğunu düşünüyorum.

Kendi tecrübelerinle ilgili bir şeyler yazdığın bir yer var mı blog gibi?

Henüz yok ama olmasını istiyorum. Mesela Erasmus'a gidebilirim bir blog açmayı düşünüyorum. Açtığım zaman bu konuda ayrıntılı bilgi veririm. (gülüşmeler)

Tamam.

Belki sizin teziniz için çok şey olmaz ama.

Olsun başka yerlerde de kullanırız.

Bilgisayar destekli çeviri araçlarını hiç kullanmayı denedin mi?

Hayır, denemedim çünkü nasıl kullanılacaklarına dair bir fikrim yok. Tercümanlık bloğu vardı bir tane. Yabancı bir tercümanlık bloğu, o bilgi veriyordu aslında. Ama nasıl indireceğim hakkında bile bir fikrim yok. Mesela Fluency'i öğrenmek istiyorum. Tek erişilebilir olanı o. Yurtdışında kullanılıyor bildiğim kadarıyla. Emin değilim ama kullanılıyor bildiğim kadarıyla. En azından Trados erişilebilir olmasa bile bunu öğreneyim diyorum. Trados erişilebilir olana kadar Fluency'i kullanmayı öğreneyim, diyorum. Bir yerlerden başlayayım. Ama önceliği Almancamı geliştirmeye verdim. Almancamı biraz geliştirmek istiyorum önce.

Ben yeni başladığım için cevaplarım tam olarak şey olmayabilir bu arada.

Yoo, gayet iyi, öyle düşünme. Her cevap benim için bir veri.

Başka öğrenci var mı?

Bir kişi daha var, İÇ'yi tanıyorsun, ondan başka bir kişi daha var ama onunla iletişime geçemedim Boğaziçi'nde o, onun dışında başka öğrenci yok.

Ama taşra üniversitelerinin hiçbirini bilmiyorum mesela.

Ben de oraları bilmiyorum. Bir tane Marmara'da var diye biliyorum, Ankara'da başka yok galiba. Almanca öğretmenliğinde bir arkadaşım var ama o da tercümanlık değil. Tercümanlıkta benim de tanıdığım başka yok galiba.

Ben Mersin'de okuyacaktım aslında, Mersin Üniversitesinde (gülüşmeler).

Hacettepe'yi sen mi tercih ettin?

Evet, şöyle oldu ben tarihi de burada okuyordum. ...ben buradan gitmeyeyim dedim. Yeni bir üniversiteye alışmak istemiyorum. Normalde Ege filan oluyordu ama zaten Mersin'e İzmir çok uzak o yüzden Ankara'da kalmaya karar verdim.

Biraz da sivil toplumla ilgili konuşacak olursak, engelliler için kurulmuş sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsun?

Çoğu kötü ama iyi olan birkaç tane var mesela Türkiye Körler Federasyonu. Bir de EGED var, Eğitimde Görme Engelliler Derneği. Gerçekten iyi çalıştıklarını düşünüyorum. EGED'in çalışmalarına da katıldım birkaç kere. Mesela cinsiyet eğitimlerine katıldım. Sonra bu sene çalışma toplantılarına gittim zaten EGED üyesiyim, yani üye oldum. Çok fazla etkinliklerine katılma fırsatı bulamadım. Ama katılacağım yeni dönemde. Bu dönem biraz yoğunum. Bölüme alışmaya çalışıyordum daha doğrusu. Bölüm beklediğimden çok daha yoğun çıktı. EGED'i dediğim gibi çok faydalı buluyorum çünkü gerçekten amaçlarını gerçekleştirebiliyorlar. E-YDS'yi görme engelliler için erişilebilir hale getirilmesini sağladılar. Görme engellilerin YDS'ye girebilmesini sağladılar. Birçok şey sağladılar, yani bunun dışında başka şeyler de yaptılar. E-YDS benim için en önemlisiydi çünkü İngilizce ile ilgili, dille ilgili bölüm okuyorum. Sonra E-KPSS eğitimleri, LGS-LYS'ye yönelik eğitimler veriyorlar. Gerçi o zamanlar değişmişti. Öyle şeyler

yapıyorlar. Gerçekten hoşuma gidiyor bir şeylerin yapılıyor olması ve bir şeylerin değişmesi çok güzel bir şey gerçekten.

Kamudan yani devletten engelli haklarının iyileştirilmesi konusunda beklentilerin nedir?

Öncelikle bir şeyleri yapmış olmak için değil gerçekten yapılması gerektiği için yapmaları gerekir. Mesela bu sarı çizgiler. Kampüste bir sürü sarı çizgi var. Ama kopuyor ya da bozuluyor ve tekrar yapılmıyor. Demek ki bunlar sadece yapılmış olmak için yapılmış ve onları düzeltmeye gerek duymuyorlar. Biz yaptık demek için değil, gerçekten bir şeyler yapmaları gerekiyor. Ya da eee, başka ne diyebiliriz? Mesela Avrupa’da neden sarı çizgiler yok, mesela Almanya’da neden yok? Ama orda mobility training sistemi vardı mesela. Hareket edebiliyordun. Burada mesela sarı çizgiler yok, öyle bir şey talep edebiliriz devletten. Ya da mesela bu beyaz baston 400 lira. Bu 400 lira çok fazla. Böyle şeylerin ücretsiz olarak verilmesi gerekiyor. Bu bizim hakkımız sonuçta. Biz bunu keyfimizden almıyoruz.

Çok sessiz konuşmuyorum değil mi bu arada?

Yoo gayet iyi.

Kampüs içinde neler isterdin ya da neleri değiştirmek isterdin mesela?

Aslında ben kampüsten memnunum ama sarı çizgilerin düzeltilmesi gerekiyor. Çünkü gerçekten zorlanıyorum. Bir de demir sarı çizgiler yerine taş sarı çizgi yapılması gerekiyor çünkü kayıyor demirler. Onun dışında kampüse yeni gelen bir öğrenci daha çok eksik bulabilir belki ama ben şu an alıştım. Düşününce bulamıyorum. Ha, ağaçların budanmaması olabilir. Bu olabilir, bu da bir eksiklik. Yani, evet. Onun dışında evet, kampüsten memnunum. Dışarıya pek çıkmıyorum o yüzden bilmiyorum yani. (gülüşmeler)

Bu tanıdığın engelli çevirmenlerle nasıl tanıştın?

Sanırım başka biri aracılığıyla buldum. Zaten tanışmak istiyordum insanlarla... HK’yi mesela şöyle buldum: çeviri bölümünden birisi vardı, Ege üniversitesinde çeviri okuyor şuan. Onun sayesinde buldum, o dedi HK diye biri var. Ben de Facebook’tan buldum, ekledim, konuştuk geçen sene. İşte dedim ben bu bölümde okumak istiyorum. Biraz bana bilgi verdi. Ama ...

Senin genç engelli çevirmenlere ya da çeviri bölümü okumak isteyenlere ne gibi tavsiyelerin var?

Öncelikle bölümü kazanmaları gerekiyor (gülüşmeler). Çok çalışmak gerekiyor. Bir de bölümdeyken bölümün onları geliştirmesini beklememeliler. Onlar kendilerini geliştirmeye çalışmalılar, çünkü genel olarak bölüm insanlara çok bir şey katmıyor. Ben öyle düşünüyorum yani. Bölüm sadece yol çizebilir, bölümde mesela ben slaytlardan ders çalışıyorum. Hocalar yardım edebilir ama kendi kendinizi geliştirmeniz gerektiğini düşünüyorum. Bilgisayar kullanımı çok önemli. Benim de şu an eksikliklerim var mesela. Powerpoint bilmem gerekiyor, excel falan... çünkü bir sürü tablolar falan oluyor. Mesela yazma becerileri dersimiz var. Kaynakça hazırlamam gerekiyor bilgisayarda ama italik yapamıyorum, böyle sorunlarım var. Bunun için bilgisayar kullanımının çok iyi olması gerekiyor.

Bunlara eklemek istediğin bir şey var mı?

Küçük üniversitelerde, mesela ben bu Almanca mütercim tercümanlığı taşra üniversitesinde okusaydım, zaten çok fazla üniversite yok, ... ne olacaktı

bilemiyorum. Burada hocalar bana çok iyi davranıyorlar, gayet destek oluyorlar bana. Bu konuda bilgili oldukları için, burada Ankara’da çok fazla görme engelli olduğu için. Ama bir Edirne’de olsaydım mesela, nasıl bir şeyle karşılaşacağımı bilemiyorum. Belki de ayrımcılığa uğrayacaktım gerçekten. Ya da Mersin. Ben Mersin’de bir yıl misafir öğrenci olarak okudum Tarih bölümünde ve bir ayrımcılığa uğramadım. Ama tercümanlık bölümünde bu nasıl olurdu bilemiyorum. Diğer bölümlerde nasıl olurdu bilemiyorum. Şu an diğer üniversiteleri ve mesleğin geleceğini bilmediğim için mesleğe atılmadığım için pek bir şey ekleyemiyorum. Sadece bu kadarını biliyorum. İkinci veya üçüncü sınıfta olsaydım veya sözlü çeviri dersleri alıyor olsaydım sözlü çeviri ile ilgili deneyimlerimi aktarabilirdim. Çünkü ben çok merak ediyorum bir görme engelli olarak sözlü çeviri yapmak nasıl olacak merak ediyorum.

Peki gelecek planların nelerdir? Ne yapmak istiyorsun mezun olduktan sonra?

Mezun olduktan sonra ben hukuk çevirisine yönelmek istiyorum ya da denizcilikle ilgili bir şeyler yapmak istiyorum. Eeee, bu ikisi olmazsa sosyal bilimlerle alakalı bir şeyler yapmak istiyorum. Sözlü çeviri yapmak istiyorum, kabinde falan ama nasıl bir şey olacağını bilmiyorum. Sözlü çeviri konusunda gerçekten bilmiyorum. Çünkü Bana zevkli geliyor ya. Hem yeni şeyler öğreniyorsun hem de çeviriyorsun. Tabi yazılı çeviride ben bir odaya kapanıp çalışmak istemiyorum, bana sıkıcı geliyor açıkçası o yüzden yani. Biraz sosyal olmak istiyorum. Bu yüzden sözlü çevirinin bana uygun olduğunu düşünüyorum. Zaten orda da kabine kapanacağım ama o farklı yani.

Bu sosyal hayattan çok bahsettin. Başka bir soruda da söylemiştin, serbest çeviride daha çok sosyal hayat var diye. Sosyal hayat senin için çok önemli midir? Burada sosyal hayatın var mı?

Burada çok fazla ders çalıştığım için sosyal hayatımdan feragat ediyorum. Bazen arkadaşlarım çağırdığında gitmediğim oluyor. Ama bunun benim gelişimim için gerekli olduğunu düşünüyorum. O yüzden... Sosyal hayatım tabiki de önemli ama mesela mezun olduktan sonra sosyal hayatıma daha çok önem vereceğim çünkü şimdi kendimi geliştirmem gerekiyor. Şu an benim için doğru zaman değil yani. Benim mesela bir dönem evden çıkmam yasaktı (gülüşmeler) çünkü ders çalışmam gerekiyordu. Ama bunu ben kendim istedim yani bir baskı olmadı üzerimde. Şu an sosyal hayatımdan feragat ediyorum, evet, ama ileride yapmayacağım çünkü hayatımın sonuna kadar böyle devam edemem.

Benim başka sorum yok çok teşekkür ederim.

Senin sorun var mı?

Evet benim de birkaç sorum var ama kaydı kapatabiliriz di mi?

Kapatabiliriz, tekrar teşekkür ederim.

ÖZ GEÇMİŞ

EĞİTİM

2013-2020 Doktora

Yıldız Teknik Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Programı

2009-2012 Yüksek Lisans

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık A.B.D.

2005-2009 Lisans

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık A.B.D.

İŞ DENEYİMİ

2012- Öğretim Görevlisi

Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık A.B.D.

2009-2012 Öğretim Görevlisi

Kapadokya Meslek Yüksek Okulu, Uygulamalı İngilizce ve Çevirmenlik Programı

YAYINLAR

2019 Taşkın, Burcu. 2019. Rationality of Disability and the Sociology of Translation. **Translation Today: Applied Translation Studies in Focus**. ed. Michal Organ. Berlin: Peter Lang: 107-119.

2019 Taşkın, Burcu, Emine Bogenç Demirel. 2019 Çeviri Sosyolojisi Işığında Engelli Çevirmenler: fenomenolojik Yaklaşım ile Görünmeyeni Görünür Kılmak. **Çeviribilim Uygulamaları Dergisi**. s. 27: 242-254.

BİLDİRİLER

2016 Taşkın, Burcu. 2016. Engelli Çevirmenlerin Mesleki Alandaki Konumları. **Elif Daldeniz-Baysan Çeviribilimde Lisansüstü Çalışmalar Kolokiyumu VII**. 11 Mart 2016 Okan Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

2016 Taşkın, Burcu, Emine Bogenç Demirel. 2016. Engellilik Araştırmaları ve Çeviri. 22-23 Aralık 2016. **III. YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu**. İstanbul, Türkiye.

2017 Taşkın, Burcu. 2017. Relationality of Translation Sociology and Disability. 27-28 Kasım 2017. **Turns, Trends and Turmoils in Translation Studies-New Visatas for the 21st Century**. University of Rzeszow, Rzeszow, Polonya.

2018

Taşkın, Burcu, M. İlke Çeperli. 2018. Bilgisayar Destekli Çeviri Araçlarının Yaygınlaşması ile Türkiye’deki Görme Engelli Çevirmenlerin Değişen Konumu. 15-16 Kasım 2018. **Dünden Bugüne-Engellilik Araştırmaları Konferansı**. İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

